

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:

ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΣΟΥΡΙΑ

A.M.:1012201603023

Θέμα: «Η Ρωσική Επανάσταση σε συνάρτηση με το κίνημα Ανεξαρτησίας του Πόντου
(1917-1922)»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη

Καλαμάτα 2018

Περιεχόμενα

Πρόλογος σ. 5

Εισαγωγή σ. 8

Μέρος Α΄

Η ρωσική επαναστατική κινητικότητα πριν τη Φεβρουαριανή Επανάσταση σ. 12

Α΄ Κεφάλαιο

Οι εξελίξεις στη Ρωσία κατά τη διάρκεια του Ά Παγκοσμίου Πολέμου σ. 18

Β΄ Κεφάλαιο

Ο δρόμος προς τη Φεβρουαριανή Επανάσταση σ. 27

Γ΄ Κεφάλαιο

Το δίπολο εξουσίας: Προσωρινή Κυβέρνηση- Σοβιέτ και οι πρώτες ενέργειες της Προσωρινής Κυβέρνησης σ. 31

Δ΄ Κεφάλαιο

Τα γεγονότα του Ιούλιου και η ανάληψη της εξουσίας από τον Κερένσκι σ. 37

Ε΄ Κεφάλαιο

Η απόπειρα πραξικοπήματος από τον στρατηγό Κορνίλοφ και η επανεμφάνιση των Μπολσεβικών σ. 42

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Η προετοιμασία της Οκτωβριανής Επανάστασης σ. 49

Η΄ Κεφάλαιο

Η Οκτωβριανή Επανάσταση σ. 53

Θ΄ Κεφάλαιο

Η ανάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους σ. 64

Ζ΄ Κεφάλαιο

Η Συνθήκη του Μπρεστ- Λιτόφσκ σ. 69

Μέρος Β΄

Λίγα Λόγια για την Ιστορία του Πόντου σ. 71

Α΄ Κεφάλαιο

Η κατάσταση στον Πόντο κατά τα τέλη του 19ου αιώνα σ.73

Β΄ Κεφάλαιο

Το κίνημα των Νεότουρκων και η αντιμετώπιση των άλλων εθνοτήτων σ. 76

Γ΄ Κεφάλαιο

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο και οι διώξεις των Χριστιανικών πληθυσμών σ.83

Δ΄ Κεφάλαιο

Η Ρωσική Κατοχή στον Πόντο σ. 90

Ε΄ Κεφάλαιο

Οι Αγώνες των Ποντίων για μια ελεύθερη Δημοκρατία σ. 102

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Η εμφάνιση του Κεμάλ στον Πόντο και η αρχή των νέων διωγμών των Ποντίων σ.120

Ζ΄ Κεφάλαιο

Οι Αγώνες των Ποντίων εναντίον της Κεμαλικής πολιτικής σ. 125

Η΄ Κεφάλαιο

Η ενδυνάμωση της θέσης του Κεμάλ σ.129

Θ΄ Κεφάλαιο

Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου σ. 133

Ι΄ Κεφάλαιο

Το κύκνειο άσμα του Ελληνισμού στον Πόντο -Συνθήκη Λωζάννης σ. 139

Επίλογος	σ.143
Πηγές και Βιβλιογραφία	σ. 146

Πρόλογος

Η εν λόγω εργασία αναφέρεται σε δυο ιστορικοκοινωνικά γεγονότα τα οποία σημάδεψαν τις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Το πρώτο είναι η Ρωσική Επανάσταση και οι δυο φάσεις της: Φεβρουαριανή (αστική) και Οκτωβριανή. Το δεύτερο γεγονός είναι το ποντιακό ζήτημα, του οποίου το τέλος ήταν μια τραγωδία για τον Ελληνισμό. Μετά από αιώνες παρουσίας στην περιοχή του Πόντου το ελληνικό στοιχείο εκδιώχθηκε σταδιακά από τους Νεότουρκους και αργότερα από τον Κεμάλ, ενώ ο τελικός ξεριζωμός ήρθε με την αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών σύμφωνα με όσα ορίζονταν από τη Σύμβαση της Λωζάννης (30 Ιανουαρίου 1923).

Η εργασία αποτελείται από δυο μέρη: στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται τα γεγονότα τα οποία οδήγησαν στην Ρωσική Επανάσταση, την επικράτησή της αστικής τάξης κατά την Φεβρουαριανή Επανάσταση, την εγκαθίδρυση της Προσωρινής Κυβέρνησης, τα γεγονότα που συνέβησαν τους μήνες που έμεινε στην εξουσία, την Οκτωβριανή Επανάσταση και την ανάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους και το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με την Συνθήκη Μπρεστ- Λιτόφσκ που έγινε ανάμεσα στην Γερμανία και τους Μπολσεβίκους.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας αναφέρεται στη δράση των Ελλήνων του Πόντου, στους διωγμούς που δέχονταν από τις τουρκικές κυβερνήσεις από τα τέλη ήδη του 19ου αιώνα, τη φυγή τους προς τη Ρωσία, τους διωγμούς που δέχονταν κατά τη διάρκεια του Α Παγκοσμίου Πολέμου, τη Ρωσική κατοχή του Πόντου, την φυγή των Ρώσων μετά την υπογραφή της Συνθήκης με τους Γερμανούς. Επίσης βλέπουμε τους αγώνες που έδωσαν οι Πόντιοι με πρωταγωνιστές τον Χρύσανθο, Μητροπολίτη Τραπεζούντας και τον Πόντιο έμπορο από τη Μασσαλία Κωνσταντίνο Κωνσταντινίδη. Η δημιουργία μιας Ποντιακής δημοκρατίας ήταν μια ιδέα η οποία γεννήθηκε και γιγαντώθηκε με βάση τις διακηρύξεις του Λένιν για αυτοδιάθεση των λαών, όποτε βλέπουμε ότι τα δύο θέματα σχετίζονται αρκετά μεταξύ τους.

Καταλήγοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κο. Χρήστου για την συνεργασία που είχαμε στην εκπόνηση της εργασίας, αλλά και στις προηγούμενες εργασίες, αλλά και τον κο. Κωνσταντινόπουλο, με τον οποίο είχαμε εκπονήσει μια εργασία σχετική με τον Πόντο και αποτέλεσε το έναυσμα για να αναλάβω τη συγκεκριμένη διπλωματική.

Εισαγωγή

Η Ρωσική Επανάσταση αποτελεί, πέρα από τους δυο Παγκοσμίους Πολέμους, ίσως το μεγαλύτερο γεγονός του περασμένου αιώνα. Δεν είναι μόνο ότι η Σοβιετική Ένωση που δημιουργήθηκε αργότερα, αποτέλεσε το αντίβαρο των δυνάμεων της Δύσης, αλλά δια μέσω της Επανάστασης έχουμε μια ολόκληρη κοινωνική αλλαγή. Ο τσαρισμός που για αιώνες κατάτρωγε τη σάρκα του απλού λαού, ανατράπηκε και την εξουσία πήρε, καθ' όνομα ο λαός. Στην εργασία αυτή δε θα εξεταστεί κατά πόσο πετυχημένο ή αποτυχημένο ήταν αυτό το πολιτικό μοντέλο. Εδώ θα εξετάσουμε πως η ίδια η Ρωσική Επανάσταση αποτέλεσε το έναυσμα για τους αγώνες των λαών για ανεξαρτησία και ένα καλύτερο αύριο και μια αξιοπρεπή ζωή.

Πιο συγκεκριμένα θα επιχειρήσω να βρω τις επιρροές που άσκησε η ρωσική επαναστατική κινητικότητα από τον Φεβρουάριο ως τον Οκτώβριο του 1917, αλλά και οι διακηρύξεις και οι ιδέες που πρέσβευε η όλη αυτή η πολιτική κίνηση, στους αγώνες των Ποντίων για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους. Ο Πόντος εκ των πραγμάτων είχε στενή σχέση με την Ρωσία, αφού γεινιάζει με αυτή. Μάλιστα οι Χριστιανοί του Πόντου, όταν εξαπολύονταν διωγμοί κατέφευγαν στην όμορη και ομόδοξη Ρωσία για να βρουν προστασία. Οι διωγμοί ήταν συχνό φαινόμενο στην περιοχή και ειδικότερα τον 19^ο αιώνα πολλοί Έλληνες του Πόντου βρήκαν καταφύγιο στην Τσαρική τότε Ρωσία. Πολλοί έζησαν και απέκτησαν περιουσίες σε πόλεις της Ρωσίας. Αυτοί μαζί με τους Πόντιους της διασποράς ήταν οι πρώτοι φύτεψαν τους σπόρους για τους αγώνες για την ανεξαρτησία.

Οι ιδέες που πρέσβευαν οι Ρώσοι επαναστάτες φυτεύτηκαν πολύ γρήγορα στις καρδιές των Ελλήνων του Πόντου. Σε αυτή την κατεύθυνση βοήθησε πάρα πολύ και η ρωσική κατοχή που είχε προηγηθεί στον Πόντο κατά την περίοδο 1916-1918. Εκείνα τα χρόνια πραγματικά ήταν ένα διάλειμμα δημοκρατίας και ισότητας για τους λαούς που ζούσαν στον Πόντο (Έλληνες, Τούρκους και Αρμένιους). Οι Ρώσοι είχαν δώσει ελευθερίες κινήσεων στην περιοχή και δημιουργήθηκε η «Δημοκρατία του Πόντου,» της οποίας προϊστάτο ο Μητροπολίτης Χρύσανθος.

Την περίοδο αυτή όμως ο τσαρισμός στη Ρωσία έπνεε τα λούισθια και ήταν φανερό πως σύντομα θα συντελούταν πολιτική αλλαγή. Ο λαός ξεσπούσε εναντίον του «πατερούλη», του Τσάρου Νικολάου δηλαδή, γιατί έχοντας αναλάβει την ηγεσία των ρωσικών στρατευμάτων αδιαφορούσε για την χώρα του. Η Τσαρίνα που είχε αναλάβει την διακυβέρνηση, βρισκόταν κάτω από την επιρροή του μοναχού Γρηγόρη Ρασπούτιν, ο οποίος κυβερνούσε ουσιαστικά την χώρα όπως αυτός ήθελε δια μέσω του κύκλου που είχε φτιάξει. Η δημοτικότητα του Τσάρου παράλληλα βρισκόταν στα Τάρταρα, αφού όλες οι στρατιωτικές αποτυχίες χρεώθηκαν σε αυτόν που ήταν ο ηγέτωρ του στρατού. Οι πολιτικές αντιδράσεις άρχισαν να ναι πιο έντονες πλέον. Η κορύφωση τους ήταν η δολοφονία του Ρασπούτιν, που ο έκλυτος βίος του έμεινε διάσημος, από μέλη της αυλής του Τσάρου.

Η κατάσταση στην πρωτεύουσα της Ρωσίας, την Αγία Πετρούπολη (Πέτρογκραντ από την έναρξη του πολέμου το 1914), μύριζε μπαρούτι όλον τον χειμώνα του 1916. Όλοι περίμεναν τότε θα ξεσπούσαν οι ταραχές εναντίον των ανακτόρων. Τελικά, η αγανάκτηση του λαού αλλά και των αστών πολιτικών ξέσπασε περί τα τέλη του Φεβρουαρίου του 1917. Πλήθη κόσμου ξεχύθηκαν στους δρόμους, ζητώντας βελτίωση των συνθηκών ζωής και κατάπαυση του πολέμου. Στην Επανάσταση αυτή δεν έπαιζαν τόσο πρωτεύοντα ρόλο οι Μπολσεβίκοι, αλλά οι Μενσεβίκοι και οι αστοί πολιτικοί. Βέβαια σύντομα άρχισαν να οργανώνονται και έτσι στη Ρωσία υπήρχε δίπολο στην εξουσία. Από τη μία η Προσωρινή Κυβέρνηση και από την άλλη έχουμε το Σοβιέτ.

Η Προσωρινή Κυβέρνηση και κυρίως το στρατηγείο του Καυκάσου αμέσως κατάλαβαν την σημαντική θέση που καταλάμβανε ο Πόντος στην περιοχή. Ευνοούσε τα σχέδιά τους να δημιουργήσουν στην περιοχή ένα ανεξάρτητο κράτος, για να μπορέσουν να έχουν άνοιγμα προς την Κωνσταντινούπολη που ήταν είναι και θα είναι ο διακαής πόθος των Ρώσων. Έτσι, άρχισαν να γίνονται οι πρώτες κινήσεις, πολιτικές και ιδεολογικές, για την ανεξαρτησία της περιοχής τον καιρό εκείνο. Ηγέτης των Ποντίων της περιοχής αναδείχθηκε από εκείνη την περίοδο ήδη, ο φωτισμένος Μητροπολίτης Τραπεζούντας, Χρύσανθος. Αυτός όσο είχε την εξουσία στα χέρια του διοίκησε συνετά και αμερόληπτα απέναντι σε όλους.

Η Προσωρινή Κυβέρνηση όμως δεν άντεξε πολύ, αφού η κατάσταση στην χώρα δεν έδειχνε να βελτιώνεται. Παρά τις εξαγγελίες για καλύτερευση της ζωής, μοίρασμα

της γης και τέλος του πολέμου δεν έγινε τίποτα. Έτσι μετά από πολλές ταραχές και παλινωδίες (Επανάσταση της 3^{ης} Ιουλίου, πραξικόπημα Κορνίλωφ) τον Οκτώβριο του 1917 γίνεται η μεγάλη Οκτωβριανή Επανάσταση και την εξουσία την ανέλαβαν οι Μπολσεβίκοι. Αυτοί ζήτησαν την υποστήριξη του λαού υποσχόμενοι, μοίρασμα της γης και κρατικοποίησή της, ισότητα όλων των πολιτών, και άμεση παύση του πολέμου και υπογραφή ειρήνης χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις. Επίσης, και ερχόμεστε στο πιο σημαντικό, διακήρυξαν την ανεξαρτησία όλων των λαών της Ρωσίας.

Οι Μπολσεβίκοι αμέσως κάλεσαν σε παύση πυρός και κάλεσαν τους Γερμανούς να καθίσουν στα διαπραγματευτικά τραπέζια. Οι πρεσβείες των δυο χωρών βρέθηκαν στο Μπρεστ- Λιτόφσκ. Παρά τη θέληση για άμεση ειρήνευση, φαινόταν πως η κατάσταση θα οδηγούνταν σε αδιέξοδο. Οι διαπραγματευτικές ομάδες αποχώρησαν χωρίς συμφωνία. Οι Γερμανοί όμως για να πιέσουν την κατάσταση προέβησαν σε επίθεση εναντίον της Ρωσίας και παραλίγο να φτάσουν στην Αγία Πετρούπολη. Τότε η ρωσική πλευρά αναγκάστηκε να δεχτεί τους επαχθείς όρους που έθεσαν οι Γερμανοί και έχασαν όλες τις κτήσεις που χαν κερδίσει κατά τον πόλεμο. Μια από αυτές ήταν και ο Πόντος.

Μόλις οι Πόντιοι έμαθαν για τη την Συνθήκη Μπρεστ- Λιτόφσκ, αντέδρασαν αμέσως. Ανησυχούσαν για την κατάσταση που θα επικρατούσε στον Πόντο και για τα αντίποινα που θα επέβαλαν οι Τούρκοι στην περιοχή. Έτσι οργανώθηκε το Πρώτο Παμποντιακό Συνέδριο στη Μασσαλία, όπου αποφάσισαν να δώσουν αγώνες ως εσχάτων για την ανεξαρτησία του Πόντου, όπως και να στείλουν ένα γράμμα στον Τρότσκι που ήταν Κομισάριος Εξωτερικών στην Κυβέρνηση των Μπολσεβίκων, για να ζητήσουν βοήθεια.

Βέβαια οι αγώνες τους ήξεραν πως θα ταν πολύ δύσκολοι, αφού δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο το μένος των Τούρκων, μα και τα συμφέροντα των Μεγάλων του κόσμου. Παρά τις αρχικές επιτυχίες και την καλή θέληση διάφορων ηγετών, η σκληρή πραγματικότητα έγινε φανερή. Ο Πόντος εγκαταλείφθηκε από όλους και έγινε έρμαιο στα χέρια των Τούρκων του Κεμάλ, ο οποίος εξαφάνισε σχεδόν όλη την ελληνική φυλή από τον Πόντο πριν ακόμα υπογραφή η Σύμβαση Ανταλλαγής πληθυσμών στη Λωζάννη. Μπορεί η προσπάθεια να απέτυχε, αλλά οι αγώνες των Ποντίων και οι θυσίες τους (Γενοκτονία) αποτελούν το φως και τη δάδα που οδηγεί τους αγώνες για την ελευθερία και την ανεξαρτησία των λαών.

Αυτό που έδωσε είναι η αλήθεια, την ώθηση στον Κεμάλ να κάνει τα έκτροπα εναντίον των Ελλήνων, ήταν η σύμπραξη και η συνθήκη Ειρήνης, Φιλίας και Συνεργασίας που έκανε με τους Σοβιετικούς. Η Συνθήκη αυτή, από την σκληρά ιστορική άποψη, ήταν συμφέρουσα και για τις δυο πλευρές. Οι μεν Τούρκοι απέκτησαν οπλισμό και χρήματα, για να μπορέσουν να αποκρούσουν τον ελληνικό στρατό που προέλαυε προς την Άγκυρα, ενώ οι μεν Ρώσοι διασφάλιζαν τα σύνορά τους στον Καύκασο. Αυτό που πρέπει να πούμε όμως είναι ότι και οι δυο πλευρές αντιμετώπιζαν καχύποπτα η μια την άλλη ακόμα και μετά την υπογραφή της Συνθήκης.

Στην εργασία αυτή αναπτύσσω και τα δυο θέματα, την Ρωσική Επανάσταση και τον Αγώνα των Ποντίων σε δύο διαφορετικά μέρη. Το πρώτο αναφέρομαι σε όλες τις διεργασίες που έγιναν κατά τη διάρκεια όλης της Επανάστασης και στο δεύτερο μέρος αναπτύσσω τους αγώνες που έδωσαν οι Πόντιοι για την ελευθερία και την ανεξαρτησία του Πόντου.

Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΡΩΣΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η ρωσική επαναστατική κινητικότητα πριν τη Φεβρουαριανή Επανάσταση

Στη Ρωσία του 1905 είχε συμβεί μια εργατική επανάσταση η οποία είχε πλήξει τα συμφέροντα των διάφορων ευρωπαϊκών κεφαλαίων και κυρίως αυτά που αφορούσαν το πετρέλαιο. Τα γεγονότα που οδήγησαν στη «Ματωμένη Κυριακή» (9 Ιανουαρίου 1905) έχουν την ρίζα τους ήδη στο 1901 και πρωτεργάτη τον θείο του Τσάρου Νικολάου Β, τον Μεγάλο Δούκα Σεργκέι, γενικό διοικητή εκείνη την εποχή. Δικιά του ιδέα ήταν να συστηθούν εργατικές ενώσεις κάτω από την κρατική καθοδήγηση. Οι ενώσεις αυτές θα είχαν ως σκοπό την βελτίωση της ζωής των εργατών. Τα σωματεία αυτά όμως θα είχαν και μια κρυφή λειτουργία: θα βοηθούσαν το κράτος να περιορίσει την συνεχόμενη πολιτική άνοδο των βιομηχάνων, οι οποίοι επιθυμούσαν την αντικατάσταση της απολυταρχίας με την συνταγματική μοναρχία.

Πρωτεργάτης της Επανάστασης αυτής ήταν ο Γκαπόν ένας ιερέας. Αυτός καθοδηγούσε τους εργάτες, οι οποίοι αγανακτούσαν με τις οικτρές συνθήκες διαβίωσής τους. Έτσι ετοίμασαν σχέδιο για να προβούν σε πορεία διαμαρτυρίας προς τα ανάκτορα, όπου θα έδιναν τα αιτήματά τους στον Τσάρο. Τα αιτήματα ήταν γραμμένα και είχαν γίνει γνωστά σε όλους, αλλά η αστυνομία δεν έκανε κάτι για να εμποδίσει την κυκλοφορία τους και δεν σταμάτησε την πολύπλευρη δράση του Γκαπόν. Οι οργανωτές της πορείας, την παραμονή της έμαθαν πως θα περιφρουρούσαν την πορεία μεγάλες αστυνομικές δυνάμεις και κάποια τμήματα της φρουράς. Η ένταση κορυφώθηκε όταν συνελήφθησαν οι πολιτικοί που πήγαν να μιλήσουν στον υπουργό Εσωτερικών, με σκοπό να αποφευχθεί η σύγκρουση¹.

Το πρωί της Κυριακής οι διαδηλωτές ξεκίνησαν από τις εργατικές γειτονιές και κατευθύνθηκαν προς τα Χειμερινά Ανάκτορα. Μπροστά πήγαινε ο Γκαπόν με έναν σταυρό και πίσω ακολουθούσαν οι εργάτες με εικόνες και φωτογραφίες του Τσάρου.

¹Αλεξάντερ Κερένσκι, *Η Ρωσική Επανάσταση όπως την Έζησα*, Αθήνα 1972, σελ. 52-53

Όταν το πλήθος έφτασε στην Πλατεία Χειμερινών Ανακτόρων δόθηκε εντολή να γίνει έφοδος από το ιππικό. Επικράτησε αναταραχή ανάμεσα στους διαδηλωτές αλλά οι αστυνομικοί που τους περιφρουρούσαν δεν κινήθηκαν και έτσι συνέχισαν την πορεία. Μόλις άρχισε να σαλεύει πάλι το ανθρώπινο κύμα, από την μεριά του Στρατηγείου βγήκε ένα απόσπασμα ιππικού και από την πλευρά του Ναυαρχείου ένα απόσπασμα στρατιωτών, που άρχισαν να πυροβολούν. Το πλήθος άρχισε να τρέχει να σωθεί, μα βαλλόταν από παντού. Οι αρχές είχαν παρεξηγήσει τις προθέσεις των διαδηλωτών και προσπαθούσε να τους διαλύσει με κάθε τρόπο.

Οι πρώτοι υπολογισμοί έκαναν λόγο για 200 (διακόσιους) νεκρούς και 300 (τριακόσιους) τραυματίες. Ειδοποιήθηκαν τότε τα νοσοκομειακά οχήματα και οι γεροί μετέφεραν τους τραυματίες άνδρες, γυναίκες ή παιδιά. Η αναταραχή ήταν πολύ μεγάλη και το πλήθος με δυσκολία διαλύθηκε στους γειτονικούς δρόμους. Ο Γκαπόν σώθηκε την τελευταία στιγμή, αφού κάποιιοι φρόντισαν να τον ξυρίσουν και να τον ντύσουν με πολιτικά και να τον φυγαδεύσουν. Από την κρυψώνα του έστειλε ένα γράμμα γεμάτο κατάρες για τον Τσάρο και την Μοναρχία. Η ενότητα που υπήρχε ανάμεσα στον Τσάρο και τους εργάτες διαταράχτηκε συθέμελα μετά απ' αυτά τα συμβάντα.

Η κίνηση αυτή συνέβη σε μια χώρα όμως, η οποία ήταν απολυταρχική και δεν είχε τους απαιτούμενους νόμους. Επιπλέον είχε γίνει μετά από την ταπεινωτική ήττα του ρωσικού στρατού από τους Ιάπωνες. Η καταστολή της εξέγερσης αυτής ήταν άμεση και επιτυχής. Στον τομέα της καταστολής τα στρατεύματα ήταν πιο αποτελεσματικά απ' ότι στον πόλεμο με τους Ιάπωνες. Οι μεταρρυθμίσεις που προσπάθησε να φέρει ο Στολίπιν ήταν υπέρ των δυτικών κεφαλαίων και τα ευνοούσε².

Ύστερα από μήνες αναταραχών ο τσάρος προσπάθησε να κατευνάσει την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί με την Αυτοκρατορική Διακήρυξη³ του έγινε στις

²Γιώργος Μαργαρίτης, *Η Ρωσική Επανάσταση, Μια σύντομη Ιστορία*, Αθήνα 2017, σελ. 31-32

³«...Βέβαια στις διακηρύξεις του Τσάρου δεν αναφερόταν πουθενά η λέξη «σύνταγμα». Οι δηλώσεις αυτές βεβαίως:

Θα παραχωρηθούν στο λαό οι απαρσάλευτες και θεμελιακές πολιτικές ελευθερίες, οι βασισμένες, στις τρεις βασικές αρχές: απαραβίαστο του ατόμου, ελευθερία στη συνείδηση και στον λόγο και δικαιωματικά ελεύθερες συγκεντρώσεις και συνεταιρισμούς.

Χωρίς να αναβληθούν οι εκλογές για τη Δούμα, θα ενθαρρυνθούν και όσες τάξεις δεν έχουν ως τώρα κανένα εκλογικό δικαίωμα να πάρουν μέρος στις εργασίες της στο διάστημα, που μένει μέχρι τη σύγκλησή της, ενώ για την πιο πέρα εξέλιξη ως την εφαρμογή της καθολικής ψηφοφορίας σαν αρχής, θα κρίνει το νέο νομοθετικό σώμα.

Θα καθιερωθεί σαν απαράβατος κανόνας, ότι κανένας νόμος δε θα ισχύει χωρίς έγκριση της Δούμας και ότι θα δίνεται στους εκλεκτούς του λαού πραγματικά η ευκαιρία να συμμετέχουν στην εργασία, την απαραίτητη για να εξασφαλίζεται, ότι κάθε πράξη των αρχών, που εμείς διορίζουμε, θα είναι σύμφωνη με τον νόμο.

17 Οκτωβρίου 1905, όπου υποσχόταν δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και την δημιουργία ενός νομοθετικού σώματος, το οποίο θα ήταν ανεξάρτητο από τη δική του δικαιοδοσία. Βέβαια αυτές τις διακηρύξεις τις ακολούθησαν ελάχιστες ουσιαστικές παραχωρήσεις. Γι' αυτό το λόγο δημιουργήθηκε και η πολιτική κίνηση Ένωση της 17ης Οκτωβρίου, οι οπαδοί και τα μέλη της οποία ονομάστηκαν Οκτωβριστές. Αυτοί θεωρούσαν ότι η εφαρμογή των υποσχέσεων του τσάρου Νικολάου Β', ήταν θεμέλιος λίθος για τον «εκδημοκρατισμό» και τον «εκσυγχρονισμό» της χώρας.

Μέσα απ' την έκφραση αυτών των αιτημάτων προήλθαν οι Συνταγματικοί Δημοκράτες, γνωστοί και ως κόμμα Λαϊκών Ελευθεριών ή απλώς Καντέτοι. Η παράταξη αυτή εκπροσωπούσε συμφέροντα ενός τμήματος της αστικής τάξης που έβλεπε με ενδιαφέρον τους πολιτικούς θεσμούς των δυτικών μητροπόλεων. Οι Καντέτοι θεωρούσαν ότι οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις ήταν το κλειδί για τη επίλυση των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων της χώρας. Θεωρούσαν πως όλα τα κακώς κείμενα προέρχονταν από τους θεσμούς της απολυταρχίας του τσάρου. Θεσμικά επιζητούσαν να λογοδοτεί η Κυβέρνηση στη Δούμα, πρόταση που αφαιρούσε από την μοναρχία το κυριότερο εργαλείο άσκησης της πολιτικής της. Παράλληλα ζητούσαν την διανομή της κρατικής και εκκλησιαστικής γης στους ακτήμονες αγρότες⁴.

Στον πλέον ριζοσπαστικό χώρο της ρωσικής πολιτικής σκηνής βρίσκονταν το κόμμα των Σοσιαλεπαναστατών (Εσέροι). Το κίνημα αυτό δε ν υπήρξε ποτέ ενιαίο ως πολιτικός φορέας. Το Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα (ΡΣΕΚ) υπήρξε ενιαίος φορέας αρχικά. Το 1903 όμως, στο δεύτερο συνέδριο του κόμματος, το οποίο συγκλήθηκε στις Βρυξέλες αρχικά και κατόπιν συνεχίστηκε στο Λονδίνο, διασπάστηκε⁵ σε δυο τάσεις με διακριτικά χαρακτηριστικά. Έτσι από την μία δημιουργήθηκαν οι Μπολσεβίκοι (οι της πλειοψηφίας) που διαμόρφωσαν επαναστατικά χαρακτηριστικά και από την άλλη οι Μενσεβίκοι (οι της μειοψηφίας) οι

Μετά τη διακήρυξη αυτή η απολυταρχία στη Ρωσική Αυτοκρατορία αποτελούσε παρελθόν». Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 59

⁴Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 37

⁵ Η διάσπαση αυτή προκλήθηκε από μια φαινομενικά ασήμαντη διαφωνία ανάμεσα στον Λένιν και τον Μάρτωφ πάνω στη διατύπωση του άρθρου 1 του καταστατικού του κόμματος που όριζε την ιδιότητα του μέλους του κόμματος. Ο Λένιν υποστήριζε ότι «Μέλος του κόμματος θεωρείται καθένας που παραδέχεται το πρόγραμμά του και υποστηρίζει το κόμμα τόσο με υλικά μέσα όσο και με προσωπική συμμετοχή του σε μια από τις κομματικές οργανώσεις». Αντίθετα ο Μάρτωφ υποστήριζε ότι μέλος ήταν «καθένας που παραδέχεται το πρόγραμμα του (κόμματος), υποστηρίζει το κόμμα υλικά και παρέχει σε αυτό τακτική προσωπική βοήθεια κάτω από την καθοδήγηση μιας από τις οργανώσεις του». Χρήστος Κεφαλής, *Λένιν η Διάνοια της Επανάστασης*, Αθήνα 2016, σελ. 41

οποίοι ακολούθησαν τις πρακτικές της σοσιαλδημοκρατίας κατά της «Μπελ Επόκ». Οι συνεχείς προσπάθειες επανένωσης δεν τελεσφόρησαν. Αντιθέτως το χάσμα όλο και μεγάλωνε.

Οι Μπολσεβίκοι απομακρύνθηκαν από τις σύγχρονες πρακτικές και απέκτησαν ένα επαναστατικό πολιτικό λόγο και μια ανάλογη πρακτική. Συνήθιζαν να αδιαφορούν για τις διώξεις που υφίσταντο από το καθεστώς και είχαν οργανωθεί για να δρουν και κάτω από τις πιο σκληρές συνθήκες παρανομίας. Όταν ξέσπασε ο Ά Παγκόσμιος αρνήθηκαν την συμμετοχή τους σε αυτόν τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο και ονομάστηκαν «ντεφετιστές» (ηττοπαθείς). Οι Μενσεβίκοι αποδέχτηκαν τον πόλεμο ως πραγματικότητα με την αιτιολογία ότι τους αφορούσε η υπεράσπιση της πατρίδας και ως εκ τούτου συμμετείχαν στην πολεμική κινητοποίηση της χώρας και γι' αυτό ονομάστηκαν «ντεφανσιστές» (υπέρ της άμυνας)⁶.

Στην Τσαρική Ρωσία δεν υπήρχε συνταγματική κατοχύρωση των θεσμών. Θεωρητικά στις διακηρύξεις της 17ης Οκτωβρίου ο Νικόλαος Β΄ είχε δεσμευτεί ότι θα παραχωρήσει συνταγματικές μεταρρυθμίσεις και ότι στοιχείο αυτών των μεταρρυθμίσεων θα ήταν η εκχώρηση εξουσιών σε αντιπροσωπευτικά όργανα. Η Δούμα θα είχε νομοθετικές δυνατότητες. Σε λίγο θα φανεί όμως πως οι διαβεβαιώσεις αυτές ήταν προϊόν της αβεβαιότητας εκείνων των επαναστατικών ημερών. Το προλεταριάτο, το οποίο από εκείνες τις ημέρες άρχισε να ενεργοποιείται, προσπάθησε με αγώνες να κρατήσει τις κατεκτημένες του θέσεις. Διαρκώς διοργανώνονται απεργίες, αλλά με τον καιρό ο Τσαρισμός επανακτά την πρότερή του δύναμη⁷.

Αυτό που τελικά υλοποιήθηκε ήταν άκρως αντίθετο. Παρά τις διακηρύξεις η Δούμα δεν αποτέλεσε κέντρο της πολιτικής ζωής. Στην πρώτη σύγκλησή της στις 27 Απριλίου του 1906, περισσότερο έμοιαζε με λέσχη συζητήσεων, στην οποία βρήκαν θέση όσοι ήταν υπέρ των φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων. Στη Βουλή αυτή συμμετείχαν 12 (δώδεκα) άτομα που είχαν εκλεγεί με τους «Οκτωβριστές», 75 (εβδομήντα πέντε) που είχαν καταφέρει να εκλεγούν με την «Ένωση για Δημοκρατικές Μεταρρυθμίσεις», εξελέγησαν 18 (δεκαοκτώ) «Σοσιαλδημοκράτες», 179 (εκατόν εβδομήντα εννιά) βουλευτές εξελέγησαν με τους «Καντέ», από τους 200 (διακόσιους) αγρότες που εξελέγησαν οι 100 (εκατό) δημιούργησαν το «Κόμμα Εργατών της Γης»,

⁶Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 39

⁷Λέον Τρότσκι, *Ιστορία της Ρωσικής Επανάστασης*, τόμ. 1, Αθήνα 2006, σελ. 42

τέλος διάφορες ομάδες εθνοτήτων της Αυτοκρατορίας συνασπίστηκαν στην «Ένωση Ομοσπονδιακών» (35 Πολωνοί και 25 αντιπρόσωποι από άλλες εθνότητες)⁸.

Αυτοί οι ελεύθερα εκλεγμένοι βουλευτές αντιπροσώπευαν μια νέα Ρωσία, η οποία βασιζόταν στη συνταγματική αλλαγή που έγινε το 1905. Η νομοθετική περίοδος της Δούμας εγκαινιάστηκε με την υποδοχή των βουλευτών από τον Τσάρο στα Χειμερινά Ανάκτορα. Στις εβδομήντα τρεις (73) μέρες λειτουργίας αυτού του οργάνου έγιναν ενδιαφέρουσες συζητήσεις, οι οποίες όμως δεν επηρέαζαν την πολιτική ζωή της χώρας. Το καθεστώς είχε πολλά προβλήματα να λύσει εκείνη την εποχή οπότε δεν έδειξε ενδιαφέρον για τις μεταρρυθμίσεις που ζητούσαν. Οι Σοσιαλδημοκράτες και οι Εσέροι δεν πήραν μέρος σε αυτές τις διαδικασίες. Στις 8 Ιουλίου 1906 διαλύθηκε η Δούμα.

Μετά τη διάλυση της Δούμας οι εκλεγμένοι βουλευτές έκαναν προς τον λαό την «έκκληση του Βίμποργκ» για παθητική αντίσταση εναντίον των αρχών. Αυτή η αντίσταση θα εκδηλωνόταν με την άρνηση πληρωμής φόρων και την ανυπακοή στις κλήσεις για στρατολογία. Έτσι ξέσπασε ένα νέο κλίμα αναταραχής που είχε ως επίκεντρο αστικές, αγροτικές περιοχές αλλά και τον ίδιο το στρατό. Οι αγροτικές εξεγέρσεις που έγιναν σ' όλη την επικράτεια της Ρωσίας καταπνίγηκαν με πρωτόγνωρη βιαιότητα. Στις μη ρωσικές περιοχές της Αυτοκρατορίας κορυφώθηκαν να αντιρωσικά συναισθήματα και ιδιαίτερα στην Φινλανδία, στις Βαλτικές περιοχές και την Πολωνία. Αποσπάσματα στρατού για αντίποινα στέλνονταν παντού. Στις μεγαλουπόλεις γίνονταν συνεχώς απεργίες και συγκρούσεις μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας. Επίσης, την ίδια εποχή τα αντισημιτικά πογκρόμ έπαιρναν πρωτοφανή αγριότητα⁹.

Με τη σταθεροποίηση του πολιτικού σκηνικού, το 1907, η Δούμα επανεμφανίστηκε και αυτή τη φορά συμμετείχαν όλες οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας. Θα μπορούσε ίσως να συνεχίσει τις θεωρητικές συζητήσεις από εκείνο το σημείο που τις είχαν αφήσει την προηγούμενη φορά. Το καθεστώς σίγουρο για τον εαυτό του πια και ενισχυμένο από το γαλλικό και αγγλικό κεφάλαιο, δεν επέτρεψε ούτε καν αυτές τις θεωρητικές συζητήσεις. Ο ισχυρός άντρας του καθεστώτος, ο Στολίπιν, απαίτησε την αποβολή πολλών από τους βουλευτές που ανήκαν στις ριζοσπαστικές πτέρυγες, με την αιτιολογία ότι υπέθαλπαν ανατρεπτικές κινήσεις. Το κύριο θέμα συζητήσεων ήταν το

⁸Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 69

⁹Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 73

αγροτικό θέμα και οποιαδήποτε τοποθέτηση πάνω στο θέμα αυτό μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ανατρεπτική. Σε κάθε περίπτωση, η Δούμα αυτή διαλύθηκε με αυτοκρατορικό διάταγμα (ukaz)¹⁰.

Λίγους μήνες αργότερα, άλλαξε το σύστημα εκλογής αντιπροσώπων στη Δούμα και επανασυγκροτήθηκε με σύνθεση ικανοποιητική για το καθεστώς. Αριστοκράτες, γαιοκτήμονες και ισχυροί του χρήματος αποτελούσαν τους εκπροσώπους στη Δούμα. Έτσι, γίνεται φανερό ότι όλα τα θέματα πλέον μπορούσαν να συζητηθούν στη Δούμα χωρίς να υπάρχει κίνδυνος εκτροπών. Η Δούμα αυτή διατηρήθηκε ως θεσμικό όργανο για πέντε χρόνια. Η σύγκλησή της ήταν υπόθεση του τσάρου, όπως και τα θέματα που θα συζητιόνταν σε αυτήν. Η πολιτική της σημασία ουσιαστικά ήταν μηδαμινή.

---

¹⁰Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 41

Α΄ Κεφάλαιο

Οι εξελίξεις στη Ρωσία κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Το φθινόπωρο του 1912 συγκλήθηκε η τέταρτη Δούμα, η οποία έμελλε να βιώσει συνταρακτικά γεγονότα. Οι συνεδριάσεις τις διαιρέθηκαν σε επτά συνόδους. Στη Δούμα αυτή πρώτος πρόεδρος ήταν ο Χομαγιάκωφ, που ως εκείνη της στιγμή είχε διακριθεί σαν ανώτερος υπάλληλος στην πρωτεύουσα. Ήταν από εκλεκτή οικογένεια και ο πατέρας του, μαζί με άλλους, είχε ιδρύσει την οργάνωση των Σλαβόφιλων. Ιδρυτής και επικεφαλής του κόμματος των Οκτωβριστών ήταν ο Γκουτσκόφ. Αυτός ήταν διανοούμενος από την Μόσχα και καταγόταν από οικογένεια που ασχολούταν με το εμπόριο ενώ ο παππούς του ήταν δουλοπάροικος. Ήταν υπερήφανος για την καταγωγή του, περιφρονούσε τα ταξικά προνόμια και δυσπιστούσε απέναντι στη γραφειοκρατία. Αυτοί οι δυο άνθρωποι αν και προέρχονταν από τόσο διαφορετικούς κόσμους συνεργάζονταν στο Κόμμα των Οκτωβριστών. Κύριος σκοπός τους ήταν να εγκατασταθεί το συνταγματικό καθεστώς. Καταλάβαιναν πως χωρίς λαϊκή υποστήριξη και εκσυγχρονισμό η Ρωσία κινδύνευε να καταστραφεί στην πρώτη σύγκρουση με τον έξω κόσμο¹¹.

Οι ειδυλλιακές σχέσεις ανάμεσα στον Τσάρο και την Τρίτη Δούμα όμως κράτησαν πού λίγο. Σύμφωνα με τον Κώδικα Θεμελιακών Νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, ο Τσάρος ήταν υπεύθυνος για την χάραξη της εξωτερικής πολιτικής και διοικητής του στρατού και του ναυτικού. Η Δούμα πάλι δεν μπορούσε να αναμιχθεί στις υποθέσεις των αρμόδιων υπουργείων και ούτε μπορούσε να ασκήσει επιρροές σε αυτά επίσημα. Τα κονδύλια όμως για τα Υπουργεία έπρεπε να περάσουν από την Επιτροπή Προϋπολογισμού της Δούμας, οπότε σιγά σιγά άρχισε να αποκτά κύρος. Οι υπουργοί άρχισαν να την υπολογίζουν περισσότερο.

Προς το τέλος του 1913 στην Ευρώπη όλα ήταν έτοιμα για να ξεσπάσει μια γενικευμένη σύρραξη. Το μόνο που έλειπε ήταν η αφορμή. Αυτή δόθηκε στις 15 Ιουνίου του 1915. Εκείνη την ημέρα ένας Σέρβος φοιτητής ο Γκαβρίλο Πρίντσιπ δολοφόνησε τον διάδοχο του αυστροουγγρικού θρόνου Φραγκίσκο Φερδινάνδο και την

---

¹¹Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 97

γυναίκα του στο Σαράγιεβο, που ήταν τότε επαρχία της Αυστροουγγαρίας. Ο Πρίντσιπ άνηκε σε μια σέρβικη εθνικιστική τρομοκρατική οργάνωση που ονομαζόταν «Μαύρη Χείρα». Ο γεγονός αυτό προκάλεσε τρόμο σε όλους στην Ευρώπη γιατί φοβόντουσαν μήπως ξεσπάσουν πάλι συγκρούσεις στα Βαλκάνια (είχαν προηγηθεί οι Βαλκανικοί 1912-13). Της πρώτες μέρες φαινόταν πως η κατάσταση θα εκτονωνόταν. Στις 15 Ιουλίου όμως οι Αυστριακοί βομβάρδισαν το Βελιγράδι, οπότε παρά τις προσπάθειες που έγιναν να εκτονωθεί η κατάσταση η μία μετά την άλλη οι χώρες της Ευρώπης κήρυσσαν τον πόλεμο.

Η πιο ιστορική απ' όλες ήταν συνεδριάσεις της Δούμας έγινε στις 26 Ιουλίου 1914 με μόνο θέμα συζήτησης την έγκριση πολεμικών κονδυλίων και την ψήφιση των μέτρων για την στρατιωτική κινητοποίηση της χώρας. Οι σχετικές αποφάσεις ήταν πολύ σημαντικές καθώς στη Ρωσία οι μονάρχες και οι πρωθυπουργοί δίσταζαν να επωμιστούν μόνοι τους την ευθύνη των επιλογών αυτών. Οι δυο από τους κομματικούς σχηματισμούς που συμμετείχαν στη Δούμα όμως, αρνήθηκαν να ψηφίσουν το βασιλικό αίτημα που αφορούσε τον πόλεμο. Επρόκειτο για τους Τρουντοβικούς, επικεφαλής των οποίων ήταν ο Κερένσκι¹², και τους Σοσιαλδημοκράτες, οι οποίοι μάλιστα αποχώρησαν από τις εργασίες του σώματος πριν γίνει η ψηφοφορία. Ακόμα, άλλες πολιτικές δυνάμεις, όπως οι Σοσιαλεπαναστάτες (Εσέροι), αρνούσαν απλά να συμμετάσχουν στη Δούμα. Ο Μπολσεβίκοι από την αρχή του πολέμου απέρριπταν την προοπτική του πολέμου και ό,τι αφορούσε αυτόν.

Ορμώμενοι από τον «ρομαντικό μιλιταρισμό» πολλοί εξόριστοι Ρώσοι Σοσιαλδημοκράτες πήραν μέρος στον πόλεμο, πολεμώντας στο πλευρό των Γάλλων.

---

¹²Ο Κερένσκι κλείνοντας το λόγο του στη συγκεκριμένη συνεδρίαση ανέφερε τα εξής «... Ημείς είμεθα απολύτως πεπεισμένοι, ότι η μεγάλη, πρωταρχική και έμφυτος δύναμις της ρωσικής δημοκρατίας, ηνωμένη μεθ' όλων των άλλων δυνάμεων του ρωσικού λαού, θα απωθήσει τους εισβολείς και θα υπερασπίσει την πατρίδα και την πολιτιστική κληρονομία, την δημιουργηθήσαν δια του αίματος και του ιδρώτος τόσων γενεών. Πιστεύομεν, ότι το αίσθημα της αδελφότητος, το οποίον ενώνει όλους τους Ρώσους, θα ενισχυθεί εκ των κακουχιών εις τα πεδία των μαχών και ότι εκεί θα αναφανεί ο μοναδικός σκοπός, δηλαδή η απελευθέρωσις της χώρας από τα φοβερά δεσμά της.

Πάντως, ακόμη και εις αυτήν την τρομεράν στιγμήν αι αρχαί αρνούνται να τερματίσουν τον εσωτερικό αγώνα. Δεν δέχονται να αμνηστεύσουν εκείνους, οι οποίοι ηγωνίσθησαν δια την ελευθερίαν και την ευτυχίαν της πατρίδος μας, δεν θέλουν να έλθουν εις κάποιαν συμφωνίαν μετά των μη ρωσικών μειονοτήτων, αι οποίαι τα ελησμόνησαν όλα και πολεμούν παρά το πλευρόν μας δια την Ρωσίαν. Αι αρχαί, αντί να ελαφρύνουν τα βάρη των τάξεων των εργαζομένων, τας αναγκάζουν να επωμισθούν τον κύριον όγκον των πολεμικών δαπανών δια της αυξήσεως του φορτίου των εμμέσων φόρων.

Χωρικοί, εργάτες και όλο εσείς, όσοι επιθυμείτε την ευτυχίαν και ευημερίαν της χώρας, χαλυβδώσατε την ψυχήν και το σώμα σας δια τας μεγάλας δοκιμασίας, αι οποίαι μας αναμένουν, συσπειρώσατε τα δυνάμεις σας και αφού υπερασπίσετε την πατρίδα, θα την απελευθερώσετε....» Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 120-121

Αυτό τους επέτρεπε να πολεμήσουν, έστω και από μακριά, εναντίον του γερμανικού μιλιταρισμού, που προσπαθούσε να χτυπήσει την πατρίδα τους, χωρίς όμως να θέτουν τους εαυτούς τους κάτω από τη σημαία του απολυταρχικού καθεστώτος του τσάρου και των στρατηγών του¹³.

Στις 8 Αυγούστου 1914, ο Βλαντίμιρ Ίλιτς Ουλιάνωφ ή Λένιν, βρισκόταν εξόριστος στην Αυστροουγγαρία, στην πόλη Νόιμαρκτ. Οι Αυστροουγγρική αστυνομία θεώρησε επικίνδυνη την παρουσία ενός Ρώσου επαναστάτη στην περιοχή και γι' αυτό τον συνέλαβε. Η σύλληψή του προκάλεσε σημαντικές αντιδράσεις στο χώρο των σοσιαλδημοκρατών. Ο ηγέτης των τελευταίων στη Βιέννη, Βίκτορ Άντλερ, έθεσε το θέμα στους κυβερνητικούς κύκλους. Τελικά, τον απελευθέρωσαν με το σκεπτικό ότι μια ισχυρή αντιπολεμική φωνή στο ρωσικό πολιτικό στερέωμα θα βοηθούσε την πολεμική προσπάθεια¹⁴.

Ύστερα του έδωσαν άδεια να μεταβή στην ουδέτερη Ελβετία. Στην αντιπολεμική διάσκεψη των Σοσιαλιστών στο Τσίμμερβαλντ της Ελβετίας, οι θέσεις του Λένιν μειοψήφησαν. Εκεί ο Λένιν εκθέτει τις ιδέες του και εξαπολύει βίαιη πολεμική εναντίον του πολέμου. Ο Λένιν διακηρύσσει ότι η υπεράσπιση της πατρίδος έχει νόημα μόνο ως πάλη εναντίον της καταπίεσεως, της εκμεταλλεύσεως από τον ξενικό ζυγό η παρόμοιους. Τονίζει πως οι πραγματικοί σοσιαλιστές πρέπει διαχωρίσουν τις θέσεις τους από την πολιτική των κυβερνήσεων και των χώρων τους. Αφού λοιπόν άρχισε ο πόλεμος οι λαοί έπρεπε να μετατρέψουν τη σύγκρουση σε εμφύλιο πόλεμο. Όποιος δε συμμερίζεται αυτή τη γραμμή είναι «προδότης» και μάλιστα «σοσιαλπροδότης». Οι σοσιαλιστές αφού απέρριψαν τις θέσεις του ενέκριναν μια γενική συμβιβαστική απόφαση που διακήρυττε την ειρήνη στην Ευρώπη χωρίς επανορθώσεις και προσαρτήσεις¹⁵. Το ίδιο έγινε και στην επόμενη τέτοια συνάντηση στο Κιένταλ τον Απρίλιο του 1916. Στο εσωτερικό της Ρωσίας η θέση των κομμουνιστών ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Το Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής των Μπολσεβίκων προσπαθούσε να καθοδηγήσει τις αντιπολεμικές εκδηλώσεις στη

---

¹³-Alexander Rabinowitch, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising*, Bloomington 1968, σελ. 16

¹⁴ *Τα Υπέρ και τα Κατά Λένιν*, Οι Φάκελοι Mondadori, Αθήνα 1972, σελ. 72-73

¹⁵Φάκελοι Mondadori Λένιν, ό.π., σελ. 78-79

Ρωσία, συνδέοντάς τες με τις εργατικές κινητοποιήσεις. Τα αποτελέσματα των προσπαθειών αυτών ήταν απογοητευτικό¹⁶.

Τον Αύγουστο του 1914 η Ρωσία προέβη σε γενική επιστράτευση. Η επιστράτευση ήταν κυριολεκτικά γενική και απέδωσε εκατομμύρια στρατιώτες. Έτσι δημιουργήθηκε ο μεγαλύτερος στρατός της ιστορία της ανθρωπότητας, ως εκείνη τη στιγμή. Το πλεονέκτημα ήταν ότι ο αριθμός του έμψυχου δυναμικού της χώρας ήταν σαφώς ανώτερο από των υπόλοιπων χωρών που συμμετείχαν στον πόλεμο και θα μπορούσε να στηριχτεί σε αυτό. Από την άλλη όμως, η αδυναμία της χώρας βρισκόταν στην κακή οικονομία της, που ήταν αμφίβολο αν μπορούσε να αντέξει τις δαπάνες αυτού του πολέμου, αλλά και στον πολιτικό αναβρασμό. Ήταν αμφίβολο αν μπορούσε να αντέξει και το τσαρικό καθεστώς σε έναν παρατεταμένο πόλεμο. Οπότε έπρεπε να γίνουν σχεδιασμοί για σύντομο τερματισμό του πολέμου, με νικηφόρα έκβαση για τα ρωσικά στρατεύματα.

Στα μέσα του Αυγούστου, πάντως, ρωσικά στρατεύματα βρίσκονταν σε γερμανικά εδάφη. Δυο ενισχυμένες στρατιές των Ρώσων κινήθηκαν με ταχύτητα στην Ανατολική Πρωσία. Η πρώτη (1η) Ρωσική Στρατιά υπό τον στρατηγό Πάβελ Ρέννενκαμπφ προήλασε από τα ανατολικά προς την Κενιγκσβέργη (Königsberg). Η δεύτερη (2^η) Ρωσική Στρατιά υπό τον στρατηγό Αλεξάντερ Σαμσόνωφ επιτέθηκε από τα Νότια. Αυτές οι στρατιές δεν είχαν καμία όμως, σωστή οργάνωση. Ήταν άσχημα εξοπλισμένες και τις καθοδηγούσαν ανίκανοι στρατιωτικοί, περισσότερο θύμιζαν τους μεσαιωνικούς στρατούς. Κατάφεραν όμως να υπερισχύσουν των ανέτοιμων γερμανικών τμημάτων προκάλυψης, εξαιτίας της μεγαλύτερης αριθμητικής τους δύναμης. Το γεγονός αυτό προκάλεσε προβληματισμό στο γερμανικό Γενικό Επιτελείο που βρισκόταν στο Βερολίνο.

Βλέποντας την υπεροχή των Ρώσων σε αριθμό αντρών, ο στρατηγός Μαξ φον Πρίττβιτς (Max von Prittwitz), απέστειλε στο γενικό αρχηγείο έκκληση για ενισχύσεις, ο Μόλτκε τότε, απέσπασε δυο σώματα στρατού από το Δυτικό Μέτωπο και τις έστειλε στο Ανατολικό Μέτωπο, για να αναχαιτίσουν τους Ρώσους. Την ώρα που έφθασαν οι δυο νέοι στρατηγοί στην Ανατολή, ο Πάουλ φον Χίντενμπουργκ (Paul von

---

¹⁶Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 51-52

Hindenburg) και ο Έριχ Λούντεντορφ (Erich Ludendorff), η κατάσταση είχε ήδη ανατραπεί υπέρ των γερμανικών στρατευμάτων.¹⁷

Όμως η πραγματικότητα ήταν αμείλικτη, παρά την ανωτερότητα των Ρώσων σε αριθμό ανδρών, ο εξοπλισμός του στρατεύματος ήταν ακατάλληλος για δεδομένα του σύγχρονου πολέμου, οπότε στη μάχη του Τάνεμπεργκ 27-30 Αυγούστου 1914, τα ρωσικά στρατεύματα υπέστησαν συντριβή: τριάντα χιλιάδες (30.000) νεκροί και εκατόν εικοσιπέντε χιλιάδες (125.000) αιχμάλωτοι. Αυτοί οι αριθμοί είναι ενδεικτική της πανωλεθρίας των Ρώσων. Με το που διαλύθηκε ουσιαστικά η 2^η Στρατιά ο Λούντεντορφ έδωσε εντολή να κινηθούν εκεί που βρισκόταν η 1^η. Η μάχη δόθηκε στους βαλτότοπους που σχημάτιζαν οι λίμνες της Μαζουρίας. Αρχικά, οι Γερμανοί εξαπέλυσαν πυρά κάλυψης, με σκοπό να κρατήσουν τους Ρώσους καθηλωμένους, ενώ την ίδια ώρα μια γερμανική επίθεση επιχειρούσε υπερφαλάγγιση από τα βόρεια εκμεταλλευόμενη ένα κενό στις ρωσικές γραμμές. Στις 11 Σεπτεμβρίου και η 1^η Στρατιά έπαψε ουσιαστικά να υπάρχει, αφού είχαν πεθάνει ή συλληφθεί 125.000 (εκατόν είκοσι πέντε χιλιάδες) στρατιώτες. Ο Ρένενκαμψ εγκατέλειψε τα στρατεύματα που μάχονταν και τράπηκε σε φυγή στη Ρωσία για να σωθεί.

Την ίδια ακριβώς μέρα, στις 11 Σεπτεμβρίου, η επίθεση των Αυστροούγγρων, οι οποία είχαν κάποιες αρχικές επιτυχίες καταλαμβάνοντας τις πόλεις Κρασνίκ και Κομαρόφ στην ρωσική Πολωνία, ανακόπηκε από τον πλέον ικανό Ρώσο στρατηγό, Αλεξέι Μπρουσίλοφ. Με εντολή του η 8η Στρατιά επιτέθηκε και συνέτριψε το δεξιό πλευρό των αυστρουγγρικών προφυλακών.

Αρχικά, ο Αυστριακός αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, Κόνραντ φον Χέτσεντορφ (Conrad von Hötzendorf), είχε σχεδιάσει να κινηθεί εναντίον της Σερβίας. Ο Μόλτκε όμως, κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή του έδωσε εντολή να κινηθεί εναντίον της Ρωσίας. Ο Χέτσεντορφ τότε έκανε το λάθος να εξαπολύσει επιθέσεις προς δύο πλευρές ταυτόχρονα. Οι Ρώσοι κατάφεραν εύκολα να τους κερδίσουν και να μετατρέψουν την αυστρουγγρική υποχώρηση σε άτακτη φυγή. ο αυστρουγγρικός στρατός απώλεσε 350.000 (τριακόσιες πενήντα χιλιάδες άνδρες, νεκρούς και αιχμαλώτους. Ο Στρατός της Αυστροουγγαρίας δεν μπόρεσε να συνέλθει απ' αυτήν την ήττα στα πρώτα στάδια του πολέμου¹⁸.

¹⁷Stuart Robson. *Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος*, β έκδοση, Οκτώβριος 2014 Αθήνα, σελ. 58-59

¹⁸Stuart Robson, ό.π., σελ. 60-61

Πριν επιτεθεί στη Ρωσία το 1915, το Γερμανικό Επιτελείο Στρατού, με κύριο εκφραστή τον Φάλκενχαϊν, οργάνωσε μια διχαλωτή επίθεση εναντίον της ρωσικής Πολωνίας υπό τον στρατηγό Αύγουστο φον Μάκενσεν (August von Mackensen), ο οποίος επρόκειτο να διευθύνει την επίθεση που θα γινόταν βορειοανατολικά στη Γαλικία και τον στρατηγό Χίντεμπουργκ, ο οποίος επρόκειτο να επιτεθεί προς τα βόρεια στην περιοχή Κόβνο. Επιτελάρχης του Μάκενσεν ήταν ο Χανς φον Σέεκτ (Hans von Seeckt). Ο Λούντεντορφ συνέχιζε να ναι επιτελάρχης του Χίντεμπουργκ. Ο Σέεκτ παρέταξε τις δυνάμεις του σε θέσεις εξόρμησης χωρίς να καταλάβουν οι Ρώσοι την επικείμενη επίθεση. Το σύντομο αλλά ισχυρό προπαρασκευαστικό πυρ του πυροβολικού προκάλεσε πανικό στις τάξεις των Ρώσων. Όταν εξαπολύθηκε το πρώτο κύμα επίθεσης των Γερμανών, είχαν λάβει ρητές εντολές να παρακάμψουν τις αμυντικές γραμμές των Ρώσων, τις οποίες θα καταλάμβαναν τα επόμενα κύματα. Η γερμανική επίθεση προχώρησε σύμφωνα με το σχέδιο και η άμυνα κατέρρευσε.

Οι αυστριακοί μετά από πολλού κόπους κατάφεραν να επανακτήσουν τις πόλεις οχυρά του Πρζεμύσλ στις 3 Ιουνίου 1915 και του Λέμπεργκ στις 22 Ιουνίου. Κατόπιν ο Φάλκενχαϊν έδωσε οδηγίες στον Μάκενσεν να κινηθεί προς τον βορρά. Αρχικά, στις 4 Αυγούστου έπεσε η Βαρσοβία και αργότερα η οχυρή πόλη του Μπρεστ- Λιτόφσκ. Λίγο αργότερα ο Χίντεμπουργκ κατέλαβε την πόλη Κόβνο. Όταν ολοκληρώθηκε η εκστρατεία προς τα ανατολικά των Γερμανών είχαν προχωρήσει 480.000 (τετρακόσιες ογδόντα χιλιάδες) χιλιόμετρα, είχαν καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος της ρωσικής Πολωνίας και προκάλεσαν τρομακτικές απώλειες στους Ρώσους. Αυτή ήταν η πιο επιτυχημένη εκστρατεία των Γερμανών στον Πόλεμο. Το κύρος του Τσάρου είχε καταρρακωθεί και αναγκάστηκε να αποπέμψει τον αρχιδούκα Νικόλαο και να αναλάβει ο ίδιος την ηγεσία του στρατεύματος. Αυτό όμως, απέβη μοιραίο για την Ρωσία. Ο Τσάρος πήγαινε συχνότερα στο Γενικό Επιτελείο και έμενε πολλές ώρες εκεί και αδιαφορούσε για τις εσωτερικές υποθέσεις. Παράλληλα έκανε την γυναίκα του συγκυβερνήτη¹⁹.

Η Ρωσία είχε μεγαλύτερη επιτυχία στις επιθέσεις της εναντίον των Τούρκων, τους οποίους νίκησαν πολύ εύκολα και τους έτρεψαν σε φυγή. Οι Ρώσοι κατέλαβαν την Τραπεζούντα ύστερα από μυστική συμφωνία που είχαν κάνει με την Αντάντ. Η εν λόγω συμφωνία προέβλεπε να παραχωρηθεί η Μεσοποταμία στην Αγγλία, η Συρία και

---

¹⁹Αλεξάντερ Κερένσκι. Ό.π., σελ. 126

η Κιλικία στην Γαλλία και οι περιοχές του Ερζερούμ, της Τραπεζούντας, του Βαν και του Μπιτλίς μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα στη Ρωσία. Τα στρατεύματα που συμμετείχαν σε αυτήν την εκστρατεία ήταν υπό τον στρατηγό Λιάχωφ και ανέρχονταν στις 15.000 (δεκαπέντε χιλιάδες) άνδρες. Οι χερσαίες δυνάμεις συνεπικουρούνταν και από τον πολεμικό στόλο της Μαύρης Θάλασσας υπό τον πλοίαρχο Καρσακώφ. Στο μέτωπο αυτό χρησιμοποιήθηκαν νέες τεχνολογίες για την εποχή: αερομεταφορές για εναέρια αναγνώριση και σύστημα ανθυποβρυχιακού μηχανισμού. Τα ρωσικά στρατεύματα ενίσχυσαν και δυο Ταξιαρχίες Κοζάκων με 18.000 (δέκα οκτώ χιλιάδες) άνδρες περίπου. Κατά τη διάρκεια των μαχών συνελήφθησαν γύρω στους 2.000 (δυο χιλιάδες) Τούρκοι στρατιώτες ως αιχμάλωτοι. Με την κατάληψη της πόλης αποκοπτόταν ο τουρκικός στόλος της Μαύρης Θάλασσας με την Κωνσταντινούπολη και ο ρωσικός στρατός του Καυκάσου αποκτούσε άλλη μια βάση εφοδιασμού.

Όταν η Τραπεζούντα κατελήφθη τελικά από τα στρατεύματα των Ρώσων το ρωσικό στρατηγείο εξέδωσε την ακόλουθη ανακοίνωση:

«Η Τραπεζούντα έχει καταληφθεί. Η φιλική πολεμική συνεργασία του Στρατού του Καυκάσου και του στόλου της Μαύρης Θάλασσας έχει στεφθεί με την κατάκτηση από μας αυτού του πιο σημαντικού οχυρωμένου σημείου της ακτής της Ανατολίας. Τα ηρωικά στρατεύματα του στρατού του Καυκάσου μετά από αιματηρή μάχη, την 1^η Απριλίου, στις όχθες του ποταμού Καρά Νταρασί, ακατάπαυστα πίεζαν τους Τούρκους, ξεπερνώντας τις δυσκολίες και παντού συντρίβοντας την επίμονη αντίστασή τους. Οι επιδέξιες ενέργειες του στόλου έδωσαν τη δυνατότητα με λαμπρή επιτυχία να γίνει η εξαιρετικά τολμηρή αποβατική επιχείρηση και να παρέχεται η συνεχής υποστήριξη του πυρός στα στρατεύματα της ξηράς που πολεμούσαν στην παράκτια περιοχή. Στην επίτευξη της νέας νίκης συνέβαλε η φιλική υποστήριξη που είχαν προσφέρει τα υπόλοιπα στρατεύματα του στρατού του Καυκάσου, τα οποία ενεργούσαν σε άλλες κατευθύνσεις της Μικράς Ασίας²⁰».

Στο ανατολικό μέτωπο του πολέμου, οι απώλειες και ο ανθρώπινος πόνος πολλαπλασιάζονταν καθημερινά. Έως τον Αύγουστο του 1915, εκτός από τις απώλειες, η Ρωσία βρέθηκε να έχει ένα εκατομμύριο τετρακόσιες χιλιάδες (1.400.000) αιχμαλώτους. Την ίδια ώρα οι Γερμανοί είχαν αιχμαλωτίσει μόλις τριακόσιες χιλιάδες

²⁰Ευστάθιος Πελασγίδης, *Τραπεζούντα, Μεγαλόφωτη, Μεγαλόμουση, Μεγαλόπνοη (1204-1923) Από την αυτοκρατορία των μεγάλων Κομνηνών ως τον ξεριζωμό*, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 339-340

(300.000) Γάλλους αιχμαλώτους. Βέβαια, η αιχμαλωσία τότε ισοδυναμούσε με προθάλαμο του θανάτου, αφού οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες αδυνατούσαν να βρουν τα απαραίτητα για να τους ταΐσουν. Την ίδια εποχή η κυβέρνηση του τσάρου απέρριψε για άλλη μια φορά το αίτημα των Γερμανών για υπογραφή ξεχωριστής ειρήνης με τη Ρωσία. Στην Πετρούπολη έμεναν ακόμα πιστοί στους Συμμάχους. Η συνέχιση του πολέμου προϋπέθετε την αναπλήρωση τω απωλειών. Μια ακόμα επιστράτευση δυο εκατομμυρίων (2.000.000) ανδρών αποφασίστηκε. Τον Σεπτέμβριο του 1915, επιστρατευμένοι έφεδροι, έδειξαν τα πρώτα δείγματα ανυπάκουής ή και εξέγερσης σε διάφορες περιοχές της χώρας. Οι φήμες για προδότες ανάμεσα στους στρατηγούς, το επιτελείο, τους πολιτικούς και τη βασιλική οικογένεια, φούντωναν συνέχεια²¹.

Έως το τέλος του 1916, περίπου τρία εκατομμύρια πεντακόσιες χιλιάδες (3.500.000) Ρώσοι στρατιώτες είχαν σκοτωθεί, τραυματιστεί ή αιχμαλωτιστεί στον πόλεμο. Αντιπροσώπευαν πάνω από το 20% των έως τότε επιστρατευμένων ανδρών.. Η μετάβαση του Τσάρου στο μέτωπο έδωσε την δυνατότητα στη γυναίκα του να αναλάβει την διακυβέρνηση του κράτους. Αυτή προωθούσε τις πλέον ακατάλληλες προσωπικότητες σε διάφορες θέσεις ζωτικές και προωθούσε τις πλέον αυταρχικές και αναποτελεσματικές πολιτικές. Η δολοφονία του Ρασπούτιν²², τον Δεκέμβριο του 1916, ήταν το πρώτο δείγμα αντιδράσεων από μέλη της αριστοκρατίας που βρισκόταν κοντά στη βασιλική οικογένεια.

Στη σύντομη σύγκληση της Δούμας από την 1η Νοεμβρίου έως τις 16 Δεκεμβρίου 1916, η καταγγελία για διαφθορά και κακοδιοίκηση πήρε ανοιχτό χαρακτήρα. Το κόμμα των Καντέτων, των μεταρρυθμιστών του Μιλιούκωφ, αισθάνθηκε τόσο ισχυρό που να περιβάλλει τις κατηγορίες του και την αυτοκράτειρα. Αυτό ήταν εξαιρετικά ασυνήθιστο για την πολιτική ζωή τη χώρας. Στη βάση του κόσμου οι αντιδράσεις πολλαπλασιάζονταν. Η ανυποταξία και η λιποταξία γίνονταν σταδιακά καθεστώς στο στράτευμα. Στις πόλεις και τα χωρία της αυτοκρατορίας οι αντιδράσεις ήταν πλέον ευκρινείς. Οι αγρότες που μάχονταν και στα πεδία των μαχών, οι ίδιοι αποκλείονταν από τα πρώτα είδη ανάγκης. Η κατάρρευση της αγοράς είχε σαν

²¹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 56-57

²² Ο Ρασπούτιν είχε αποκτήσει πολύ μεγάλη δύναμη στην αυλή του Τσάρου και ουσιαστικά ήταν αυτός που εξασκούσε μέσω του Τσάρου και Τσαρίνας την πολιτική της χώρας. Οι υπόλοιποι κύκλοι μην αντέχοντας την κατάσταση αυτή αποφάσισαν να τον δολοφονήσουν. Την εξόντωση του Ρασπούτιν ανέλαβαν ο ξάδερφος και ευνοούμενος του Τσάρου Μεγάλος Δούκας Ντιμίτρι, ο πρίγκιπας Γιουσούπωφ και ο Πουρίσκεβιτς βουλευτής της Δεξιάς. Η δολοφονία αυτή όμως έγινε πολύ αργά για να αλλάξει η κατάσταση που επικρατούσε στη Ρωσία. Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 147

αποτέλεσμα την προβληματική συναλλαγή των αγροτών με τον έξω κόσμο. Όσο το 1916 πλησίαζε στο τέλος του, τα αδιέξοδα συσσωρεύονταν σε όλους τους τομείς της ζωής στη Ρωσία. Ήταν εμφανές σε όλους ότι μια αλλαγή ήταν απαραίτητη, ειδικά στο επίπεδο εξουσίας.

Β' Κεφάλαιο

Ο δρόμος προς τη Φεβρουαριανή Επανάσταση

Το νέο έτος η επανέναρξη των εργασιών της Δούμας, στις 14 Φεβρουαρίου, συνοδεύτηκε με νέες μαζικές εκδηλώσεις. Περισσότερα από πενήντα (50) εργοστάσια της Πετρούπολης κατέβηκαν σε απεργία στην οποία συμμετείχαν περίπου ογδόντα τέσσερις χιλιάδες (84.000) εργάτες²³. Οι συνεχείς συγκεντρώσεις και συζητήσεις που γίνονταν καθημερινά στα εργοστάσια, κατέληγαν όλο και πιο συχνά σε αποφάσεις για απεργίες και διαδηλώσεις. Οι συγκεντρώσεις αυτές γίνονταν συνήθως στα προάστια της πόλης. Αλλά ακόμα δεν επρόκειτο για κάτι απειλητικό για τη σταθερότητα του καθεστώτος.

Οι διαμαρτυρίες άρχισαν να παίρνουν επαναστατικό χαρακτήρα από τις 22 Φεβρουαρίου. Εκείνη την ημέρα έγιναν διαμαρτυρίες των εργατών στο εργοστάσιο Πουτίλοφ. Αυτό ήταν το μεγαλύτερο εργοστάσιο της πόλης και από τα πλέον σημαντικά από την πλευρά κάλυψης στρατιωτικών αναγκών. Η διεύθυνση θέλοντας να αποφύγει την συγκέντρωση των εργατών στους χώρους του εργοστασίου, κήρυξε λοκάουτ και αρνήθηκε στους εργαζομένους την είσοδο στο εργοστάσιο. Αυτή η ενέργεια της διεύθυνσης σήμαινε πως πάνω από 40.000 (σαράντα χιλιάδες) εργαζόμενοι θα έμεναν χωρίς δουλειά. Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης ήταν οι διαδηλώσεις να αποκτήσουν νέο προσανατολισμό. Επίσης, οι εργάτες ήρθαν σε επαφή με τα κόμματα των Κερένσκι και Τσχάιτζε. Την ίδια μέρα ο Τσάρος έφυγε για το μέτωπο²⁴.

Από τις 23 Φεβρουαρίου η δυσφορία των εργατών και συνεπακόλουθα των λαϊκών μαζών της πόλης έγινε μια διαρκής κινητοποίηση. Την ημέρα αυτή ήταν η γιορτή της γυναίκας, οπότε και το σοσιαλιστικό κίνημα είχε αφιερώσει την ημέρα αυτή στη γυναίκα και τις καλούσε σε πορεία. Οι διαδηλώσεις κλιμακώθηκαν με το πέρασμα των ωρών. Τα συνθήματα στρέφονταν εναντίον των ελλείψεων που είχαν δημιουργηθεί από τον πόλεμο, εναντίον της πείνας, της συνεχούς αύξησης των τιμών, των άθλιων

²³Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 79

²⁴Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 163-164

συνθηκών εργασίας. Σχεδόν εκατό χιλιάδες (100.000) εργάτες και εργάτριες κατέβηκαν σε απεργία την ημέρα εκείνη.

Την επόμενη μέρα, στις 24 Φεβρουαρίου, ένα τεράστιο απεργιακό κύμα άρχισε να απλώνεται στην πόλη. Οι Μπολσεβίκοι ήταν αυτοί που αντιλήφθηκαν πρώτοι την δυναμική αυτών των διαδηλώσεων. Οι πιο δυναμικές απεργίες ξέσπασαν στα εργοστάσια υφαντουργίας, όπου και πλειοψηφούσε το γυναικείο εργατικό δυναμικό. Στα μεγάλα εργοστάσια μεταλλουργίας και των μηχανοκατασκευών τέθηκε το ζήτημα συμπαράστασης. Η στάση των στρατιωτών θα ήταν το σημείο κλειδί για την πορεία της εξέγερσης. Οι διαδηλώσεις που άρχισαν να ξεσπούν την ημέρα εκείνη δεν περιορίστηκαν μπροστά στα εργοστάσια αλλά κινήθηκαν και προς το κέντρο της πόλης. Το κρίσιμο ήταν να περάσουν στην απέναντι όχθη του ποταμού. Η αστυνομία προσπάθησε να τους περιορίσει και σε κάποιες περιπτώσεις τα κατάφερε με τη χρήση βίας. Τα συνθήματα άρχισαν να αλλάζουν περιεχόμενο καθώς οι διαδηλώσεις έβγαιναν από τις λαϊκές συνοικίες. Το σύνθημα για «ψωμί» πλέον δεν εξέφραζαν την νέα κατάσταση. Τα «κάτω ο πόλεμος» και «κάτω η τυραννία» ταίριαζαν περισσότερο²⁵.

Η αναμενόμενη επέμβαση του στρατού οδήγησε σε πρωτοφανή φαινόμενα. Στις τάξεις των διαδηλωτών είχε κυκλοφορήσει η φήμη ότι οι στρατιώτες δε θα έκαναν τη χρήση όπλων. Οι φήμες εκείνη την ημέρα βγήκαν αληθινές αφού οι στρατιώτες φάνηκαν απρόθυμοι να αιματοκυλήσουν τους διαδηλωτές. Ο διοικητής των αστυνομικών δυνάμεων στρατηγός Μπαλκ έδωσε εντολή σε μια ίλη να συνδράμει τις δοκιμαζόμενες αστυνομικές δυνάμεις. Η ίλη αντί να εφορμήσει προς τους διαδηλωτές, επιβράδυνε τον καλπασμό της σταδιακά και στο τέλος σταμάτησε μπροστά στους εργάτες που διαδήλωναν²⁶. Το μήνυμα ήταν σαφές: οι Κοζάκοι δεν επιθυμούσαν να στραφούν εναντίον των διαδηλωτών.

Ως την ημέρα αυτή δεν είχε τεθεί σε εφαρμογή κανένα μέτρο καταστολής ή έστω επιφυλακής. Οι δυνάμεις καταστολής άρχισαν να παίρνουν θέσεις, μόνο μετά το απόγευμα τις 24ης Φεβρουαρίου όταν και οι διαδηλωτές άρχισαν να πλησιάζουν τα νευραλγικά σημεία της πόλης, επενέβησαν. Έφιππες ύλες Κοζάκων άρχισαν να διασπούν ομάδες διαδηλωτών που βρίσκονταν σε κεντρικά σημεία της πόλης. Το καθεστώς φάνηκε ψύχραιμο απέναντι στις διαδηλώσεις αυτές ακόμα και όταν πέρασαν

---

²⁵Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 84

²⁶Rex Wade, *The Russian Revolution 1917*, Cambridge 2005, σελ.32-33

τις εργατικές συνοικίες και κατευθύνθηκαν στις αριστοκρατικές και αστικές συνοικίες της πόλης. Ο γενικός στρατιωτικός διοικητής της πόλης, Χαμπάλοφ, εξέδωσε τότε μια διφορούμενη ανακοίνωση.

Στις 25 Φεβρουαρίου, ο συσχετισμός δυνάμεων άλλαξε κατευθείαν εναντίον του καθεστώτος. Οι πολιτικές διεργασίες που γίνονταν, οι απεργίες στα μέσα μεταφοράς και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα και η όλο και μεγαλύτερη κινητικότητα των διαδηλωτών που είχαν φτάσει τις διακοστές σαράντα χιλιάδες (240.000) οδήγησαν στην πλήρη ρήξη. Πλέον επρόκειτο για εξέγερση. Το Ρωσικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του Μπολσεβικικού κόμματος βλέποντας τις νέες διαστάσεις του κινήματος κάλεσε σε γενική απεργία το πρωί εκείνης της ημέρας²⁷. Οι διαδηλωτές έμαθαν να ξεχωρίζουν τους αντιπάλους τους σε δυο κατηγορίες. Απέναντι στην αστυνομία και ειδικά απέναντι στις έφιππες ομάδες, οι οποίες ήταν ειδικευμένες στη διάλυση συγκεντρώσεων. Απέναντι σ' αυτούς οι διαδηλωτές ήταν αμείλικτοι. Από την άλλη απέναντι στις μονάδες του στρατού ήταν πιο διαλλακτικοί και προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους.

Οι πρώτοι πυροβολισμοί φαίνεται πως έπεσαν στο μεγάλο μνημείο του τσάρου Αλεξάνδρου Γ'. Πάνω στο άγαλμα είχαν ανέβει ομιλητές για να ακούγονται καλύτερα στο συγκεντρωμένο πλήθος. Εναντίον αυτών πυροβόλησε η έφιππη αστυνομία. Ένας από τους ομιλητές έπεσε χτυπημένος. Μια ομάδα έφιππων Κοζάκων πυροβόλησαν εναντίον των αστυνόμων σύμφωνα με μια εκδοχή. Ένας επιθεωρητής σκοτώθηκε και πολλοί αξιωματικοί και αστυνομικοί τραυματίστηκαν. Η έφιππη ομάδα της αστυνομίας υποχώρησε ηττημένοι μετά²⁸. Το απόγευμα της 25ης Φεβρουαρίου το καθεστώς ενέπλεξε στις συγκρούσεις και τις εφεδρείες. Στρατιωτικές μονάδες σύντομα κατέκλυσαν την πόλη, απομόνωσαν τις εργατικές συνοικίες και τα μεγάλα εργοστάσια, έκλεισαν με μπλόκα τις γέφυρες και εγκατέστησαν φυλάκια σε στρατηγικά σημεία.

Στις 26 Φεβρουαρίου έφτασε η ώρα της αναμέτρησης ανάμεσα στο τσαρικό καθεστώς και των δυνάμεων καταστολής με τους διαδηλωτές. Τις προηγούμενες μέρες οι δυνάμεις της αστυνομίας και οι κατασταλτικές δυνάμεις είχαν λειτουργήσει με διακριτικό τρόπο. Την ημέρα αυτή όλοι ήταν χωρισμένοι σε δυο στρατόπεδα: τους απεργούς και τις στρατιωτικές δυνάμεις. Η ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων

²⁷Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 108-109

²⁸Αλεξάντερ Κερένσκι. Ό.π., σελ. 165

συνοδεύτηκε και από ένα τηλεσίγγραφο. Οι εργάτες καλούνταν να επιστρέψουν άμεσα στα εργοστάσιά τους και στην εργασία τους. Σε τρεις ημέρες, στις 28 Φεβρουαρίου, όποιος συνέχιζε να απεργεί θα στρατευόταν και θα στελνόταν σε μονάδα του μετώπου. Ο στρατηγός Ιβανόφ και το επιτελείο συνειδητοποίησαν ότι να επαναληφθεί η καταστολή του 1905 δεν ήταν δυνατόν. Οι απεργοί πλέον ήταν περισσότεροι, ενώ οι δυνάμεις που θα μπορούσαν να αντιτάξουν περιορισμένες²⁹.

Το πρωί αυτής της μέρας φαινόταν ότι τα στρατεύματα είχαν καταστείλει την αντίσταση. Παρά τους σποραδικούς πυροβολισμούς, δεν υπήρχε κάποια ορατή εστία αναμέτρησης στην πόλη. Εκείνο το πρωινό η αυτοκράτειρα ειδοποίησε το σύζυγό της πως η κατάσταση στην πόλη είχε ηρεμήσει. Η κατάσταση όμως, άρχισε να μεταβάλλεται ξανά. Σχεδόν παντού συγκροτούνταν συγκεντρώσεις. Στο σύνολό τους μεταβλήθηκαν σε μαχητικές πορείες, οι οποίες κατευθύνθηκαν προς το κέντρο της πόλης. Ο στρατός είχε καταβάλει τις γέφυρες του Νέβα. Οι διαδηλωτές πέρασαν πάνω από τον πάγο που κάλυπτε το ποτάμι. Στη συνέχεια στράφηκαν, αψηφώντας τις στρατιωτικές διαταγές, προς τα ανάκτορα. Σε πολλά σημεία τα στρατεύματα πυροβόλησαν. Οι νεκροί και οι τραυματίες ήταν πολλοί. Στην οδό Νιέφσκι, τα περισσότερα θύματα προέρχονταν από τους διαδηλωτές και τους περαστικούς. Περίπου σαράντα (40) νεκροί και εκατοντάδες καταγράφηκαν εκείνη την ημέρα. Οι συγκρούσεις κορυφώθηκαν το μεσημέρι και κόπασαν προς το απόγευμα³⁰.

Η αποφασιστικότητα των διαδηλωτών βρισκονταν σε πλήρη αντίθεση με αυτή των στρατιωτών. Ακόμα, και όταν οι πυροβολισμοί ή οι επελάσεις των έφιππων τμημάτων πετύχαιναν να διασκορπίσουν κάποια από τις συγκεντρώσεις, οι διαδηλωτές μαζεύονταν σε γύρω αυλές και δρόμους και ήταν έτοιμοι να ανασυγκροτήσουν τις γραμμές τους και να κάνουν νέες πορείες. Επιπλέον, δεν δίσταζαν να πλησιάσουν τις σειρές των στρατιωτών και να ανοίξουν συζήτηση μαζί τους. Μέσα απ' αυτόν τον διάλογο ανάμεσα στους στρατιώτες και τους εργάτες, αποφασίζονταν και οι κινήσεις των φαντάρων. Η παράδοση ή η λιποταξία μιας ομάδας στρατού γινόταν παράδειγμα από τους διαδηλωτές προς τις άλλες ομάδες στρατιωτών. Σε λίγες περιπτώσεις στην αρχή και πιο συχνά μετά οι στρατιώτες περνούσαν στις τάξεις των διαδηλωτών, με τη στολή και το όπλο τους ή χωρίς αυτά³¹. Σταδιακά και η γενική στάση του στρατού

²⁹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ

³⁰Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 110-111

³¹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 100-102

άρχισε να αλλάζει. Οι στρατιώτες έδειχναν την αγανάκτησή τους απέναντι στους συναδέλφους τους, οι οποίοι είχαν αιματοκυλήσει το πλήθος της διαδήλωσης. Ο τέταρτος λόχος του συντάγματος Παβλόφσκι στασίασε όταν επιτροπές από εργάτες τους πληροφόρησαν ότι ένα απόσπασμα δοκίμων της ίδια μονάδας είχε ανοίξει πυρ εναντίον της εργατικής διαδήλωσης στην οδό Νιέφσκι³².

Το ξημέρωμα της 27ης Φεβρουαρίου η στρατιωτική διοίκηση και οι κυβερνητικοί παράγοντες της Πετρούπολης θεωρούσαν πως οι κρίσιμες στιγμές της αναμέτρησης είχαν περάσει. Πίστευαν ότι παρά τις σποραδικές λιποταξίες των στρατιωτών, τα θύματα που υπήρχα την προηγούμενη ημέρα θα αποθάρρυναν τους διαδηλωτές. Το κρίσιμο στοιχείο της ημέρας ήταν η μεταστροφή της διάθεσης των στρατιωτών. Στο σύνταγμα Βολίνσκι, το απόσπασμα των δοκίμων που είχε συγκροτηθεί, στασίασε, αρνήθηκε να κινηθεί εναντίον των διαδηλωτών και εκτέλεσε των επικεφαλής αξιωματικό. Το μεσημέρι ο στρατιωτικός διοικητής Χαμπάλοφ πληροφόρησε το Γενικό Στρατηγείο ότι τα συντάγματα της Φρουράς αλλά και τα Παβλόφσκι, Βολίνσκι, Λιτόφσκι, και Πρεομπραζένσκι είχαν στασιάσει. Επρόκειτο για τα στηρίγματα τη μοναρχίας στην πρωτεύουσα. Λίγο αργότερα, ο υπουργός στρατιωτικών Μπελιάεφ διαμήνυε πως η τάξη είχε αποκατασταθεί. Λίγες ώρες αργότερα, ο ίδιος έστειλε πανικόβλητο μήνυμα λέγοντας ότι ο έλεγχος της κατάστασης είχε χαθεί και ότι έπρεπε να επέμβη ο στρατός μαζικά³³.

Την ίδια μέρα το πλήθος απελευθέρωσε χωρίς να πέσει ούτε μια τουφεκιά, τους πολιτικούς κρατούμενους από διάφορα δεσμοτήρια της πρωτεύουσας. Αναμεσά τους βρισκόταν μέλη από την πατριωτική ομάδα των βιομηχάνων, οι οποίοι είχαν φυλακιστεί στις 26 Ιανουαρίου και μέλη της Επιτροπής των Μπολσεβίκων που είχαν φυλακιστεί στις 25 Φεβρουαρίου από τον Χαμπάλοφ. Με το που απελευθερώθηκαν οι μεν Μενσεβίκοι πατριώτες πήγαν στο κτίριο της Δούμας για να αναλάβουν διάφορα πόστα. Οι δε Μπολσεβίκοι πάνε στις συνοικίες των εργατών για να ολοκληρωθεί η κατάληψη της πόλης.

Το βράδυ της ίδιας μέρας στασίασε και το σύνταγμα Σεμιόνοφσκι της Φρουράς. Το σύνταγμα αυτό έστειλε εκπροσώπους στο γειτονικό Ισμαϊλόφσκι, για να το φέρει στον ίδιο δρόμο. Στις 28 Φεβρουαρίου δεν υπήρχε Αυτοκρατορική Φρουρά, ούτε και

³²Joel Carmichael, *A short history of the Russian revolution*, New York, 1964, σελ. 78

³³Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 119-120

Κυβέρνηση. Ο γηραιός πρίγκιπας Γκολίτσιν, ο οποίος προέδρευε σε αυτή επιθυμούσε να μην τον απασχολούν με κρατικά θέματα, καθότι είχε παραιτηθεί από τη θέση του. Ο πρόεδρος της Δούμας Ροτζίανκο ανακάλυψε πως η διακυβέρνηση της πρωτεύουσα, ίσως και της χώρας ακόμα είχε περάσει στα χέρια του. Το πρωί το εγχείρημα του διοικητή Χαμπάλοφ να επαναφέρει την πόλη στην έννομη τάξη, με τη βοήθεια μονάδων που είχαν μείνει πιστές, απέτυχε οικτρά³⁴. Την ίδια μέρα ο Τσάρος Νικόλαος αποφάσισε να μεταβή στην Πετρούπολη, για να διαπιστώσει πως ήταν η κατάσταση. Καθώς το τρένο πλησίαζε πιο κοντά στην πρωτεύουσα το σκηνικό άρχισε να αλλάζει άρδην. Οι επιτροπές των σιδηροδρομικών σταμάταγαν όλο και περισσότερο το τρένο και οι αξιωματούχοι έσπευδαν να εξηγήσουν στον ανώτατο άρχοντα με εφευρετικότητα τα προβλήματα που υποτίθεται ότι υπήρχαν.

Και οι στρατηγοί του παλαιού καθεστώτος δεν είχαν περισσότερη επιτυχία στην προσπάθεια να αποκαταστήσουν την έννομη τάξη. Το εκστρατευτικό σώμα του Ιβανόφ παγιδεύτηκε στο Τσάρσκογιε Σελό. Εκεί πληροφορήθηκε την κατάσταση που επικρατούσε στην πρωτεύουσα από τον στρατιωτικό διοικητή. Του απαρίθμησε ότι έμεναν πιστές ακόμα ελάχιστες στρατιωτικές μονάδες με συνολικά χίλιους ή λιγότερους στρατιώτες. Οι υπόλοιπες ομάδες είχαν προσχωρήσει στον εχθρό η έμεναν ουδέτερες. Οι σιδηρόδρομοι και οι τηλεπικοινωνίες ελέγχονταν από τους επαναστάτες. Σχεδόν όλες οι συνοικίες της πρωτεύουσας βρισκόταν στον έλεγχο των επαναστατών, οι υπουργοί της τσαρικής κυβέρνησης είχαν συλληφθεί, η αστυνομία είχε διαλυθεί. Ο Ιβανόφ θεωρώντας πως διαφωτίστηκε αρκετά, εγκατέλειψε την εκστρατεία. Η ανατροπή δεν ήταν αναίμακτη. Χίλιοι τρακόσιοι (1.300) νεκροί και τραυματίες υπήρξαν στην πρωτεύουσα τις ημέρες της Επανάστασης. Απ' αυτούς οι εξακόσιοι (600) ήταν πολίτες- εργάτες. Οι υπόλοιποι ήταν στρατιωτικοί και αστυνομικοί³⁵.

Μετά από πολλές πιέσεις, στις οποίες πήραν μέρος μέλη της Δούμας και στρατιωτικοί διοικητές, ο Τσάρος Νικόλαος Β' αρχικά παραιτήθηκε, στις 2 Μαρτίου, υπέρ του γιού του, στη συνέχεια όμως υπέρ του αδερφού του, δούκα Μιχαήλ. Ο Τσάρος σε μία από τις τελευταίες του πράξεις διόρισε πρωθυπουργό τον πρίγκιπα Λβωβ. Τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας τέθηκαν υπό κράτηση μέσα στο Μάρτιο³⁶.

³⁴Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 106

³⁵Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 134

³⁶Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 184-187

Γ' Κεφάλαιο

Το δίπολο εξουσίας: Προσωρινή Κυβέρνηση- Σοβιέτ και οι πρώτες ενέργειες της Προσωρινής Κυβέρνησης

Τα χαρακτηριστικά της νέας εξουσίας διακρίνονταν με καθαρότητα από την αρχή: οι πολιτικές δυνάμεις που ασκούσαν εξουσία προέρχονταν από τον αστικό πολιτικό χώρο και εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα της ρωσικής αστικής τάξης. Η τάξη αυτή όμως, είχε να διαχειριστεί έναν πόλεμο ο οποίος διεξαγόταν ως επί το πλείστον από αγρότες και εργάτες, ενώ και η βιομηχανία πολέμου βασιζόταν σε αυτούς. Παράλληλα με την προσωρινή κυβέρνηση οργανώθηκε και το Σοβιέτ, ο οποίος ήταν ο παράλληλος πόλος εξουσίας. Σε μια πρώτη θεώρηση ο πόλος αυτός ούτε ανταγωνιστικός, ούτε εχθρικός απέναντι στην εξουσία.

Οι πολιτικές δυνάμεις που συμμετείχαν στα Σοβιέτ, συμμετείχαν ως ένα βαθμό και στη νέα εξουσία. Αυτό όμως δε σήμαινε ότι τα νέα όργανα της εξουσίας η Προσωρινή Κυβέρνηση και το Σοβιέτ είχαν συμπληρωματικό και υποβοηθητικό ρόλο. Θεωρητικά η αυτονομία και η δυνατότητα ελιγμών της κυβέρνησης ήταν πιο μεγάλες απ' ό,τι του Σοβιέτ. Η Προσωρινή Κυβέρνηση δεν όφειλε σε κανέναν να λογοδοτεί και θα νομιμοποιούταν μελλοντικά από την Συντακτική Συνέλευση. Το Σοβιέτ αντιθέτως, δεν επρόκειτο μελλοντικά να νομιμοποιηθεί. Οι αντιπρόσωποι των Σοβιέτ ήταν αυτοί που δέχονταν εντολές και δεσμεύονταν στους εργάτες. Οπότε οι ελιγμοί ήταν πολύ περιορισμένοι.

Στο διαδικαστικό πεδίο, οι πρώτοι θεσμοί της νέας εξουσίας προήλθαν από διαδοχικούς συμβιβασμούς. Η Προσωρινή Εκτελεστική Επιτροπή, που είχε δημιουργήσει η Δούμα, άρχισε να εκτελεί τα καθήκοντά της παράλληλα με την Εκτελεστική Επιτροπή των Σοβιέτ της Πετρούπολης. Η τελευταία, η οποία κυριαρχούνταν από Μενσεβίκους και Εσέρους, θεώρησε πολύ φυσικό να επιτρέψει τη δημιουργία Κυβερνητικού σχήματος από την Προσωρινή Εκτελεστική Επιτροπή. Η συγκρότηση της Προσωρινής Κυβέρνησης ολοκληρώθηκε μετά από συμφωνία των δυο πλευρών στις 2 Μαρτίου.

Το πρόγραμμα³⁷ που παρουσιάστηκε από το νέο αυτό κυβερνητικό σχήμα είχε ως προμετωπίδα την ολοκλήρωση της ανατροπής της τυραννίας και τη σταθεροποίηση της δημοκρατικής εξουσίας. Έδωσε γενική αμνηστία σε όλους όσους διώκονταν ή είχαν καταδικαστεί για πολιτικά αδικήματα, ακόμα και αυτούς που είχαν κατηγορηθεί για

37

«Δήλωση της Προσωρινής Κυβερνήσεως»

Η εκ μελών της Κρατικής Δούμας συσταθείσα Προσωρινή Επιτροπή, στηριχθείσα εις την βοήθειαν και την ψυχικήν συμπαράστασιν του στρατού και των κατοίκων της πρωτεύουσας, επέτυχε τόσον ευρείαν νίκην επί των σκοτεινών δυνάμεων του παλαιού καθεστώτος, ώστε δύναται πλέον να αναλάβει την συγκρότησιν μιάς σταθερωτέρας εκτελεστικής εξουσίας.

Εν όψει του ανωτέρω σκοπού, η Προσωρινή Επιτροπή της Κρατικής Δούμας διόρισε τους κατωτέρω υπουργούς της πρώτης αντιπροσωπευούσης τον λαόν κυβερνήσεως. Το πολιτικόν παρελθόν τούτων και η περί τα κοινά δραστηριότης των θα εξασφαλίσουν την εμπιστοσύνην της χώρας εις την κυβέρνησιν:

Πρόεδρος Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργός των Εσωτερικών: Πρίγκιψ Γκ. Ε. Λβοφ, Υπουργός Εξωτερικών: Π. Ν. Μιλιούκωφ, Υπουργός Στρατιωτικών και Ναυτικών: Α. Ι. Γκουτσκόφ, Υπουργός Μεταφορών: Ν.Β. Νεκράσωφ, Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας: Α. Ι. Κονοβάλωφ, Υπουργός Οικονομικών: Μ.Ι. Τερεστσένκο, Υπουργός Παιδείας: Α. Α. Μανουήλωφ, Ανώτατος Αντιπρόσωπος Ιεράς Συνόδου: Β. Λβοφ, Υπουργός Γεωργίας: Α. Ι. Σινγκάρεφ, Υπουργός Δικαιοσύνης: Α. Φ. Κερένσκι.

Η κυβέρνησις θα καθοδηγείται εις τας ενέργειας της υπό των κατωτέρω προγραμματικών αρχών:

1. Άμεσος και πλήρης αμνήστευσις παντός αδικήματος πολιτικού και θρησκευτικού συμπεριλαμβανομένων και των τρομοκρατικών πράξεων, της ανταρσίας εις τα ενόπλους δυνάμεις, των αγροτικών αδικημάτων.

2. Ελευθερία λόγου, Τύπου και συγκεντρώσεων και του δικαιώματος της συνδικαλιστικής οργανώσεως και απεργίας, μετ' επεκτάσεως των πολιτικών ελευθεριών και εις το προσωπικόν των ενόπλων δυνάμεων υπό τους περιορισμούς τους επιβαλλομένους εκ των αναγκών της εν γένει και συγκεκριμένης υπηρεσίας.

3. κατάργησις παντός περιορισμού εκ λόγων ταξικών, θρησκευτικών και εθνικότητας.

4. Άμεσος προετοιμασία δια την σύγκλησιν Συντακτικής Συνελεύσεως, η οποία θα προέλθει εξ εκλογών με καθολικήν, ίσην, άμεσον και μυστικήν ψηφοφορίαν και θα καθορίσει την μορφήν διακυβερνήσεως και το σύνταγμα της χώρας.

5. Αντικατάστασις της αστυνομίας δια πολιτοφυλακής με αιρετούς αξιωματικούς υπεύθυνους έναντι των οργάνων της τοπικής αυτοδιοικήσεως.

6. Αι εκλογαί δια τα όργανα τοπικής αυτοδιοικήσεως θα διεξαχθούν δια καθολικής, αμέσου, ίσης και μυστικής ψηφοφορίας.

7. Αι μονάδες στρατού, αι οποίαι έλαβον μέρος εις το επαναστατικόν κίνημα, δε θα αφοπλισθούν, ούτε θα απομακρυνθούν από το Πέτρογκραντ.

8. Οι οπλίται, χωρίς να παύσουν να τηρούν πάντοτε τους κανόνες της αυστηράς στρατιωτικής πειθαρχίας εν τη εκτελέσει του καθήκοντος και κατά τη διάρκειαν της υπηρεσίας των, θα απαλλαγούν παντός περιορισμού εις την άσκησιν των πολιτικών δικαιωμάτων, την οποίαν απολαύουν όλοι οι πολίται.

Η Προσωρινή Κυβέρνησις θεωρεί καθήκον την να προσθέσει, ότι δεν έχει την παραμικράν πρόθεσιν να επωφεληθεί της στρατιωτικής καταστάσεως δια να καθυστερήσει καθ' οιονδήποτε τρόπον την εφαρμογήν των μεταρρυθμίσεων και των μέτρων, τα οποία συνοπτικώς αναφέρονται ανωτέρω.

Ο Πρόεδρος της Κρατικής Δούμας: Μ. Ροτζιάνκο.

Ο Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου: Πρίγκιψ Λβοφ.
Οι Υπουργοί: Μιλιούκωφ, Νεκράσωφ, Μανουήλωφ, Κονοβάλωφ,
Τερεστσένκο, Β. Λβοφ, Σινγκάρεφ, Κερένσκι»

τρομοκρατία. Κατοχύρωνε την ελευθερία έκφρασης, την ελευθερία του τύπου, το δικαίωμα τη οργάνωσης, το δικαίωμα να ασχολούνται οι εργαζόμενοι με τον συνδικαλισμό και να κάνουν απεργίες, στα νέα μέτρα αυτά εντάσσονταν και οι στρατιωτικές μονάδες. Με διατάγματα καταργούνταν η πολιτική, η θρησκευτική και κάθε εθνική διάκριση. Προγραμματίζε για το άμεσο μέλλον τη σύγκληση Συντακτικής Συνέλευσης, της οποίας οι αντιπρόσωποι θα εκλέγονταν με καθολική μυστική ψηφοφορία. Η Συνέλευση αυτή θα καθόριζε τους θεσμούς και τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Καταργούσε την αστυνομία και δημιουργούσε την πολιτοφυλακή η οποία θα εκλεγόταν. Καθιέρωνε τη μυστική, καθολική και ισότιμη ψηφοφορία σε όλα τα επίπεδα της διοίκησης. Προστάτευε τους στρατιώτες που είχαν πρωτοστατήσει σε στασιαστικές κινήσεις. Αποφασίστηκε οι μονάδες που συμμετείχαν στην εξέγερση της Πετρούπολης να μην αφοπλιστούν ούτε να σταλούν στο μέτωπο. Οι στρατιωτικοί ήταν υποχρεωμένοι να ακολουθούν τη στρατιωτική πειθαρχία όσο θα βρίσκονταν στο στρατό. Έξω από την υπηρεσία τους απολάμβαναν τα δικαιώματα του πολίτη³⁸. Τέλος, η νέα κυβέρνηση δήλωσε πως ο πόλεμος θα συνεχιζόταν και ότι θα σεβόταν τις διεθνείς συνθήκες που είχαν γίνει με τους συμμάχους. Για το αγροτικό ζήτημα ή τη θέση των εργατών στις επιχειρήσεις, θα αποφάσιζε η Συντακτική Συνέλευση.

Από την πλευρά του το Σοβιέτ της Πετρούπολης, με απόφασή του στις 7 Μαρτίου, διατύπωσε με ήπιο τρόπο τις καχυποψίες και τις ανησυχίες του *«(Το Σοβιέτ) θεωρεί απαραίτητο να υιοθετήσει άμεσα όλα εκείνα τα μέτρα που θα επιτρέψουν να έχει άμεση γνώση των προθέσεων και των πράξεων της Προσωρινής Κυβέρνησης»*³⁹. Κινούμενο προς αυτή την κατεύθυνση, το Σοβιέτ συγκρότησε μια επιτροπή που θα συζητούσε με το υπουργικό συμβούλιο τους τρόπους που με τους οποίους θα παρακολουθούσε τις εργασίες της κυβέρνησης. Η διπλή εξουσία που υπήρχε, αποκάλυπτε την απόσταση που υπήρχε ανάμεσα στη σοσιαλιστική θεωρία, την οποία επικαλούνταν τα ισχυρά κόμματα των Σοβιέτ- Μενσεβίκοι και Εσέροι- και την πραγματικότητα.

Από τα Σοβιέτ το μόνο κόμμα που αντιδρούσε σε αυτή τη συνεργασία ήταν αυτό των Μπολσεβίκων. Ο Λένιν με την επιστροφή του, στην ομιλία που έβγαλε, υποστήριξε ότι η Επανάσταση δεν είχε ολοκληρωθεί, όσο στην εξουσία βρισκόταν η

³⁸Robert Daniels, *The Russian Revolution*, Englewood Cliffs, 1972, σελ. 16

³⁹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 118

Προσωρινή Κυβέρνηση. Το έργο των Επαναστατών του Φεβρουαρίου θα ολοκληρωνόταν όταν στην εξουσία θα βρισκόταν το ρωσικό προλετάριο σε συνεργασία με τον στρατό. Δεν παρέλειψε να στιγματίσει τις θέσεις για «υπό όρους και προϋποθέσεις» στήριξη της κυβέρνησης, όπως και τις με κάθε πρόσχημα θέσεις που αποδέχονταν τη συνέχιση του πολέμου. Οι θέσεις του Λένιν, ονομάστηκαν «θέσεις του Απρίλη» και προέβλεπαν τα εξής: τα πέρασμα της εξουσίας στην εργατική τάξη, την άμεση παύση των εχθροπραξιών, την απαλλοτρίωση της γης των γαιοκτημόνων, τη διάλυση της αστυνομίας και του στρατού, όπως ήταν δομημένα, τον εργατικό έλεγχο στα εργοστάσια και την κοινωνική ιδιοκτησία σε αυτά και τις υποδομές. Για να υλοποιηθούν αυτά τα μέτρα κάλεσε σε αγώνα εναντίον της Προσωρινής Κυβέρνησης και των πολιτικών δυνάμεων που τη στήριζαν⁴⁰.

Τις τελευταίες μέρες του Απριλίου και κατά τις αρχές του Μαΐου, έχουμε την πρώτη σημαντική σύγκρουση στους κόλπους της Προσωρινής Κυβέρνησης. Έτσι έχουμε μια νέα Κυβέρνηση Συνασπισμού που ήταν πιο διευρυμένη. Στο πιο σημαντικό από τα υπουργεία, αυτό των Στρατιωτικών, τοποθετήθηκε ο Κερένσκι⁴¹, ο οποίος καταπιάστηκε να προετοιμάσει την επίθεση εναντίον των Γερμανών, που είχε συμφωνηθεί με τους συμμάχους. Η αναδιοργάνωση του στρατού στο όνομα μιας μεγάλης τελικής επίθεσης που θα έφερνε την ειρήνη ήταν ο σκοπός του, καθώς τα αιτήματα για κατάπαυση των εχθροπραξιών άρχισαν να γίνονται πιο έντονα.

Καθώς πλησίαζε το καλοκαίρι του 1917, η νέα Κυβέρνηση που είχε δημιουργηθεί στην Πετρούπολη, ετοιμαζόταν εντατικά για την μεγάλη επίθεση που θα έκαναν τα ρωσικά στρατεύματα σε συνεννόηση με τους Συμμάχους στην περιοχή της Γαλικίας. Στην καλύτερη περίπτωση η επίθεση αυτή ίσως έφερνε αποτελέσματα εναντίον της πολλαπλώς δοκιμαζόμενης Αυστροουγγαρίας. Στην χειρότερη περίπτωση, η επίθεση αυτή, αν αποτύγχανε, θα έδινε χρόνο στους Συμμάχους της Ρωσίας στη Δύση να οργανωθούν και να μεταφερθούν τα Αμερικανικά στρατεύματα

⁴⁰Φάκελοι Mondadori Λένιν, ό.π., σελ. 101-102

⁴¹ Με το που ανέλαβε ο Κερένσκι την ηγεσία του στρατού εξέδωσε την ακόλουθη διαταγή:

«Αναλαμβάνων την στρατιωτικήν ηγεσίαν της χώρας δηλώ ότι:

Η πατρίς ευρίσκεται εν κινδύνω και οφείλομεν έκαστος εξ ημών να συμβάλει δι' όλων των δυνάμεων και ικανοτήτων του και παρ' όλας τις αντιξοότητες, εις την αποτροπήν του κινδύνου τούτου. Ωστε δεν πρόκειται να δεχθώ την παραίτησιν ουδενός εκ των ανηκόντων εις το ανώτερον ηγετικόν προσωπικόν, εφ' όσον δι' αυτής επιδιώκεται η αποφυγή ευθυνών.

Όσοι οπλίται ελιποτάκτησαν από τας μονάδας των και όσοι ναύται ελιποτάκτησαν από τα πλοία των, οφείλουν να επιστρέψουν εις την υπηρεσίαν των μέχρι τις 15^{ης} Μαΐου.

Πας μη συμμορφούμενος προς την παρούσαν διαταγήν θα τιμωρηθεί με όλην την αυστηρότητα των νόμων». Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 230

στο Μέτωπο, αφού οι ΗΠΑ είχαν μπει στον πόλεμο, και θεωρούσαν όλοι οι Σύμμαχοι ότι με την είσοδο των Αμερικάνικων στρατευμάτων στον πόλεμο, σύντομα οι εχθροπραξίες θα λάμβαναν τέλος⁴².

Τη μεθοδική οργάνωση του στρατού γι' αυτήν την επίθεση είχε αναλάβει ο Κερένσκι. Στις 22 Μαΐου ο Κερένσκι αντικατέστησε στην κορυφή του ρωσικού στρατού τον στρατηγό Αλεξέγεφ από τον στρατηγό Μπρουσίλοφ. Σχεδόν ταυτόχρονα απαγόρευσε τις παραιτήσεις των αξιωματικών, οι οποίες έπεφταν βροχή, επειδή θεωρούσαν πως υποβαθμίζονταν από το νέο καθεστώς. Η κυβέρνηση από την πλευρά της επιβεβαίωνε την προσήλωσή της στη νίκη των συμμάχων και έμενε στην άρνησή της στο να κάνει ανοίγματα στη γερμανική πλευρά για τη σύναψη ειρήνης⁴³. Εντωμεταξύ οι Σύμμαχοι, συνεχώς εφοδίαζαν τα ρωσικά στρατεύματα με νέο οπλισμό, οπότε η κατάσταση στο μέτωπο βελτιώθηκε. Μα ο ρωσικός στρατός αιμορραγούσε απ' όλες τις πλευρές. Οι στρατιώτες ολοένα και περισσότερο λιποτακτούσαν με εντονότερο ρυθμό. Στον κρίσιμο χώρο της Ουκρανίας οι λιποταξίες έφτασαν τις τριάντα χιλιάδες (30.000) την ημέρα. Οι στρατιώτες έφταναν στο Κίεβο και προσπαθούσαν με κάθε μέσο να επιστρέψουν σπίτια τους. Τον Μάιο οι λιποταξίες ξεπέρασαν τον κρίσιμο αριθμό των δυο εκατομμυρίων (2.000.000)⁴⁴.

Την 1η Ιουλίου εξαπολύθηκε η μεγάλη επίθεση των Ρώσων στο μέτωπο της Γαλικίας υπό τις οδηγίες του στρατηγού Μπρουσίλοφ. Η πρώτη μέρα της επίθεσης στέφθηκε με επιτυχία, αφού στα χέρια των ρωσικών στρατευμάτων έπεσαν δέκα χιλιάδες (10.000) αιχμάλωτοι, γεμίζοντας με αισιοδοξία τον Κερένσκι και την Προσωρινή Κυβέρνηση. Στη συνέχεια τα τσέχικα στρατεύματα που αποτελούσαν τμήμα των δυνάμεων της Ρωσίας, αντιμετώπισαν άλλα τσέχικα στρατεύματα που υπηρετούσαν στον αυστρουγγρικό στρατό. Οι πρώτοι έπεισαν τους δεύτερους να αυτομολήσουν ή να λιποτακτήσουν από την πλευρά της Αυστροουγγαρίας στο όνομα

⁴²Martin Gilbert, *The First World War, A Complete History*, 1994, σελ. 295

⁴³Οι Σύμμαχοι χρησιμοποιούσαν κάθε γνωστό μέσο και τρόπο, για να πείσουν τους Ρώσους να κάνουν την επίθεση, που όλο ανέβαλαν, εναντίον των Γερμανών και των Αυστροούγγρων. Απειλούσαν τους Ρώσους πως θα τους έκοβαν τον εφοδιασμό. Μάλιστα ο Ιταλός γενικός πρόξενος στη Μόσχα, δήλωσε στον ρωσικό τύπο, πως αν οι Ρώσοι έκαναν χωριστή συνθήκη ειρήνης με τις Κεντρικές Δυνάμεις, οι Σύμμαχοι θα επέτρεπαν στους Ιάπωνες να δράσουν στη Σιβηρία ανενόχλητοι. Οι Σύμμαχοι δεν φαίνονταν όμως, να ενδιαφέρονται και πολύ για τους Ρώσους στρατιώτες, αφού το υλικό που έστελναν ήταν τις περισσότερες περιπτώσεις σκάρτο. Η Αγγλία μπορεί να αρνιόταν να δώσει δάνεια για να εξοπλιστούν τ ρωσικά στρατεύματα, αλλά κρυφά οι Αμερικάνοι, οι νέοι Σύμμαχοι των Άγγλων, έδωσαν πίστωση 75.000.000 (εβδομήντα πέντε εκατομμύρια) δολάρια, στην Προσωρινή Κυβέρνηση, για να ετοιμαστεί. Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 330-331

⁴⁴Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 152-153

της τσέχικης ανεξαρτησίας. Η κατάσταση αυτή είχε απρόβλεπτες συνέπειες για τα ρωσικά στρατεύματα. Διαβλέποντας οι Ρώσοι στρατιώτες τη δικιά τους επιθυμία για σταματημό των εχθροπραξιών στη συναδέλφωση των Τσέχων στρατιωτών, άρχισαν αν εγκαταλείπουν τις θέσεις τους και τα όπλα τους και να επιστρέφουν στα σπίτια τους. Η ρωσική επίθεση εκφυλίστηκε κάτω απ' αυτές τις συνθήκες.

Μια επίθεση που έγινε ταυτόχρονα από τον στρατηγό Κορνίλοφ είχε αρχικά καλύτερη τύχη. Και σε αυτό το μέτωπο οι αυστριακές μονάδες κατέρρευσαν και περίπου επτά χιλιάδες (7.000) στρατιώτες αιχμαλωτίστηκαν από τους Ρώσους. Η έλευση ορισμένων γερμανικών εφεδρειών εμπόδισε την γενικότερη κατάρρευση των δυνάμεων της Αυστρίας και ταυτόχρονα οι πετρελαιοπηγές στο Λντζιάνι σώθηκαν από τη ρωσική προέλαση. Όμως, και σε αυτό το μέτωπο ο πόλεμος αποκτούσε νέο, αφού οι πολωνικές δυνάμεις που υπηρετούσαν στο γερμανικό στρατό στασίασαν στο όνομα της δημιουργίας μια ανεξάρτητης Πολωνίας. Πέντε χιλιάδες (5.000) στρατιώτες αποπλίστηκαν από τους Γερμανούς και κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ανάμεσά τους ήταν και ο μετέπειτα ηγέτης της ανεξάρτητης Πολωνίας, Γιόζεφ Πιλσούντσκι⁴⁵.

Οι πρώτες πληροφορίες που έφταναν στα μετόπισθεν για επιτυχίες των ρωσικών στρατευμάτων, έφεραν τον ενθουσιασμό. Ξαφνικά, σε όλους οι εξαγγελίες της Προσωρινής Κυβέρνησης έδειχναν πως είναι πραγματοποιήσιμες και κυρίως, ρεαλιστικές. Το μόνο βέβαιο που έδειξε αυτή η επίθεση ήταν ότι ο αυστριακός στρατός ήταν σε χειρότερη μοίρα από τον ρωσικό. Σε έναν αγώνα μεταξύ δύο ετοιμόρροπων κρατών, η Ρωσία απλά απέδειξε ότι ήταν πιο ικανή να φτάσει στη νίκη.

---

⁴⁵Martin Gilbert, ό.π., σελ. 317-318

Δ΄ Κεφάλαιο

Τα γεγονότα του Ιουλίου και η ανάληψη της εξουσίας από τον Κερένσκι

Παράλληλα με την επίθεση στο μέτωπο της Γαλικίας, η Προσωρινή Κυβέρνηση αντιμετώπιζε ισχυρές συγκρούσεις στο εσωτερικό της. Λίγες μέρες πριν την επίθεση, οι Ουκρανοί εθνικιστές είχαν κάνει ενέργειες με σκοπό να αποσχιστεί η Ουκρανία από τη Ρωσία. Η κυβέρνηση διχάστηκε για το ποιες ενέργειες έπρεπε να ακολουθήσει. Οι Καντέτοι και οι άλλοι μεταρρυθμιστές θεωρούσαν ότι η ενότητα της χώρας έπρεπε με κάθε τρόπο να διαφυλαχθεί στον μέγιστο βαθμό που ήταν δυνατό. Από την άλλη πλευρά οι σοσιαλιστές, Μενσεβίκοι και Εσέροι, θεωρούσαν πως υπήρχε χώρος ώστε να γίνουν σημαντικές παραχωρήσεις στην Ουκρανία, ακόμα και εκείνη τη στιγμή. Κυβερνητική αποστολή από τους Κερένσκι, Τσερετέλι και Τερεσένκο μετέβη στο Κίεβο για να συνομιλήσει με τους εκπροσώπους της Ράντα, προσωρινού οργάνου διακυβέρνησης της Ουκρανίας. Εκεί συμφωνήθηκαν μερικοί όροι που δεν άρεσαν καθόλου στη συντηρητική πτέρυγα της κυβέρνησης στην Πετρούπολη: διαχωρισμός του στρατού της Ουκρανίας, δικαίωμα άσκησης ξεχωριστής πολιτικής στο αγροτικό ζήτημα. Στις 2 Ιουλίου όταν η επιτροπή παρουσίασε όσα είχαν συμφωνηθεί στο υπουργικό συμβούλιο, τέσσερεις (4) Καντέτοι υπουργοί υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους⁴⁶.

Η κρίση που εμφανίστηκε μέσα στους κόλπους της κυβέρνησης λειτούργησε σαν εύφλεκτο υλικό στο τεταμένο περιβάλλον της πρωτεύουσας. Οι πρώτες κινητοποιήσεις έγιναν από τους άντρες της φρουράς της πόλης. Οι κακές συνθήκες τροφοδοσίας και η φήμη που κυκλοφόρησε, ότι σύντομα θα οι μονάδες της Πετρούπολης θα στέλνονταν στο μέτωπο, πυροδότησε την επαναστατική διάθεση στις γραμμές τους. Τις πρωινές ώρες της 3ης Ιουλίου, τμήματα του 1ου Συντάγματος Πολυβόλων προετοιμάστηκαν για ένοπλες διαδηλώσεις στο κέντρο της πόλης με κεντρικό σύνθημα την ανατροπή της Προσωρινής Κυβέρνησης και το τέλος του πολέμου. Αντιπροσωπεία τους επισκέφθηκε την ηγεσία των Μπολσεβίκων και της ζήτησε να συντονίσει τις κινητοποιήσεις. Αρχικά, οι Μπολσεβίκοι και κυρίως ο Λένιν,

⁴⁶Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 244

αρνήθηκαν να συμμετάσχουν αφού έκριναν πως οι συσχετισμοί δεν ήταν ακόμα ευνοϊκοί⁴⁷.

Το βράδυ όμως της 3ης προς 4ης Ιουλίου, η ηγεσία των Μπολσεβίκων άλλαξε άποψη και κάλεσε σε γενική κινητοποίηση την επόμενη μέρα. Οι διαδηλωτές στρατιώτες θα έρχονταν ένοπλοι, οι εκδηλώσεις θα ήταν όμως ειρηνικές. Το εργατικό τμήμα του Σοβιέτ της Πετρούπολης, στο οποίο οι Μπολσεβίκοι είχαν την πλειοψηφία, όρισε μια δεκαπενταμελή επιτροπή, με σκοπό να οργανώσει τις κινητοποιήσεις και πρόβαλε το αίτημα για αφαίρεση της εξουσίας από την Προσωρινή Κυβέρνηση και σύλληψη των υπουργών της⁴⁸. Μια σημαντική σε μέγεθος διαδήλωση συγκροτήθηκε. Πολλοί απ' όσους συμμετείχαν είχαν μαζί τους όπλα, γεγονός που έδινε μεγαλύτερη βαρύτητα στα αιτήματά τους.

Στις 4 Ιουλίου οι διαδηλώσεις επαναλήφθηκαν με μεγαλύτερη ένταση. Το πρωί έφτασαν από τη ναυτική βάση της Κρονστάνδης τα πληρώματα των πλοίων από το στόλο της Βαλτικής περίπου είκοσι χιλιάδες (20.000) ναύτες. Το αίτημα των διαδηλωτών ήταν τα εξής: να αναλάβουν οι Μπολσεβίκοι πρωτοβουλίες, με σκοπό να ανατραπεί η Προσωρινή Κυβέρνηση και να την αντικαταστήσουν. Ο πολιτικός κίνδυνος ήταν ορατός. Με τυχόν άρνησή τους οι Μπολσεβίκοι κινδύνευαν να γίνουν κι αυτοί στόχοι της λαϊκής οργής. Ήδη πολλοί θεωρούσαν ότι οι δισταγμοί τους υπέκρυπταν στάση συναίνεσης και συμβιβασμού με την υπάρχουσα κατάσταση⁴⁹.

Η ημέρα ήταν χαοτική. Πολλές διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις, ένοπλες συνήθως, διέτρεχαν τους δρόμους και τις πλατείες της πόλης. Η ένταση βρισκόταν στο

⁴⁷«Η πρωτοβουλία για την επαναστατική εκδήλωση του Ιουλίου, αληθινό πρόλογο της Οκτωβριανής Επανάστασης, προήλθε από μάζες, μέσα στις οποίες οι αναρχικές ομάδες παίζουν μερικές φορές το ρόλο δραστήριου υποκινητή. Οι Μπολσεβίκοι δεν πίστευαν ότι έφθασε η στιγμή της εξεγέρσεως. Στις 3 Ιουλίου, ένα σύνταγμα πολυβολητών παρουσιάζεται μπροστά στο μικρό ανάκτορο της Κσεσίνσκαγια. Οι στρατιώτες καλούν τους Μπολσεβίκους για άμεση δράση. Ο Λάσεβιτς και ο Κουράγεφ απαντούν: «Όχι ακόμα!» Η «Πράβντα» είχε προπαγανδίσει την αποχή γιατί φοβόταν παγίδα. Μια πρόωμη επαναστατική απόπειρα είναι εύκολο να κατασταλεί. Η εργατούπολη όμως κινείται, πρέπει να την ακολουθήσει». Victor Serge, *Lenin in 1917*, *Faits et Documents*, no. 2, 1925 Μάρτιος/ Απρίλιος 1924

⁴⁸«...Αρχισε πραγματικά στις 2 Ιουλίου το βράδυ (όπως έμαθα μετά την επιστροφή μου στο Πέτρογκραντ στις 6 Ιουλίου), όταν φορτηγά αυτοκίνητα με οπλισμένους στρατιώτες και ναύτες εμφανίστηκαν ξαφνικά στους δρόμους στην πρωτεύουσα. Σε μια κόκκινη σημαία, στημένη σ' ένα από τα φορτηγά, ήταν γραμμένη η φράση: «Η πρώτη σφαίρα είναι για τον Κερένσκι». Οι οπλισμένοι στασιαστές σκόπευαν να με πιάσουν στο Υπουργείο Εσωτερικών, όπου συνεδρίαζε το υπουργικό συμβούλιο. Ένας θυρωρός τους είπε, ότι μόλις έφυγα για τον σιδηροδρομικό σταθμό του Τσάρσκογιε Σελό. Εκείνοι ξεκίνησαν αμέσως για το σταθμό. Μα δεν πρόλαβαν παρά να δουν τα τελευταία βαγόνια του τρένου μου, που ξεμάκρυναν, όπως έμαθα αργότερα από τους σιδηροδρομικούς του σταθμού. Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 244

⁴⁹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 167

απόγειό της και οι διαδηλωτές σε πολλές περιπτώσεις έκαναν χρήση των όπλων τους, συνήθως άσκοπα. Υπήρξαν πολλοί νεκροί και τραυματίες, περίπου τετρακόσιοι (400), σχεδόν στο σύνολό τους από αδέσποτες σφαίρες. Ούτε και η καταστολή φαινόταν να έχει προοπτικές επιτυχίας. Στρατιωτικές μονάδες από το μέτωπο είχαν κληθεί για να προστατεύσουν την Προσωρινή Κυβέρνηση. Δεν ήταν βέβαια καθόλου βέβαιο ότι θα έφταναν έγκαιρα στην πρωτεύουσα, πριν τα γεγονότα κριθούν, όσον αφορούσε την πολιτική τους έκβαση. Και δεν ήταν σίγουρα ότι θα κρατούσαν την επιθυμητή από την κυβέρνηση «νομιμόφρονα» στάση⁵⁰.

Τελικά, το βράδυ της 5ης προς 6ης Ιουλίου οι στρατιωτικές δυνάμεις, που ακολούθησαν τις διαταγές της κυβέρνησης, κατέλαβαν τα δυο κύρια κέντρα που δραστηριοποιούνταν οι Μπολσεβίκοι, την έδρα του κόμματος και το φρούριο Πετροπαβλόφσκ, το οποίο είχε καταληφθεί κατά τη διάρκεια των ταραχών και λειτουργούσε ως κεντρική βάση των επαναστατών. Οι επιχειρήσεις αυτές έγιναν χωρίς σοβαρές συγκρούσεις και σχεδόν χωρίς αιματοχυσία. Η φαινομενική ηρεμία επανήλθε στους κόλπους της χώρας, αλλά ήταν δύσκολο να χει συνέχεια και συνέπεια. Ήταν πιο πολύ μια πρόσκαιρη ηρεμία⁵¹.

Μετά τις ταραχές ο πρίγκιπας Λβωβ παραιτήθηκε και στις 7 Ιουλίου δημιουργήθηκε νέο πολιτικό σχήμα με ισχυρό παράγοντα τον Κερένσκι⁵². Την ίδια

⁵⁰Carmichael, ό.π., σελ. 164-165

⁵¹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 171

⁵²Στις 4 Ιουλίου το βράδυ ειδοποιήθηκα, πως έφτασε στο Πέτρογκραντ ένα ισχυρό ναυτικό άγημα από την Κροστάνδη κι έλαβα επείγουσα πρόσκληση από τον πρίγκιπα Λβωβ να γυρίσω αμέσως. Υποσχέθηκα στο στρατηγό Ντενίκιν, που ανησύχησε πολύ από την απρόσμενη αναχώρησή μου, πως θα γυρίσω έγκαιρα για την επίθεση της 9^{ης} Ιουλίου κι έφυγα την άλλη μέρα για την πρωτεύουσα. Στο τελευταίο σταθμό έξω από την πολιτεία με υποδέχτηκε ο Τερεστσένκο για να με κατατοπίσει για τα τελευταία γεγονότα και να με πληροφορήσει, πως ο πρίγκιπας Λβωβ αποφάσισε τελικά να παραιτηθεί. Στο σταθμό του Τσάρσκογιε Σελό στο Πέτρογκραντ με περίμεναν ο συνταγματάρχης Γιακουμπόβιτς, ο διοικητής στη Στρατιωτική Περιοχή της Πρωτεύουσας, στρατηγός Πολοβτσώφ και τιμητική φρουρά από το σύνταγμα Πρεομπραζένσκι. Στην αποβάθρα και στην πλατεία έξω από το σταθμό είχε συγκεντρωθεί μεγάλο πλήθος ανθρώπων από κάθε τάξη και ηλικία, που με υποδέχτηκε με ενθουσιασμό.

Η ίδια υποδοχή μου έγινε και στην Πλατεία Χειμερινών Ανακτόρων, καθώς πήγαινα με αυτοκίνητο στο στρατηγείο της Στρατιωτικής Περιοχής του Πέτρογκραντ, όπου στεγάζονταν η κυβέρνηση απ' όταν άρχισε η εξέγερση.

Δεν στάθηκα ν' απευθύνω χαιρετισμό, μα πήγα ίσια στο γραφείο του πρίγκιπα Λβωβ. Αλλά το ταραγμένο πλήθος δεν ήθελε να διαλυθεί και με καλούσε φωνάζοντας να παρουσιαστώ. Αναγκάστηκα να βγω αρκετές φορές στο μπαλκόνι και να πω δυο λόγια στους συγκεντρωμένους, για να τους βεβαιώσω, πως η προδοτική εξέγερση είχε κιόλας εξουδετερωθεί και δεν υπήρχε πια λόγος ν' ανησυχούν.

Θα μείνουν πάντοτε ζωηρά στη μνήμη μου οι είκοσι τέσσερις εκείνες ώρες στο Πέτρογκραντ και ιδιαίτερα η άγρυπνη νύχτα της 7^{ης} Ιουλίου. Βρήκα τον Λβωβ ολότελα απελπισμένο. Περίμενα να έρθω για να φύγει από την κυβέρνηση. Εκείνη την ημέρα έγινα πρωθυπουργός. Και αργά το ίδιο βράδυ ήρθε από το στρατηγείο η πρώτη σύντομη είδηση, πως οι Γερμανοί άνοιξαν ρήγμα στο μέτωπο της 11^{ης} Στρατιάς στο Καλούζ και πως οι δικοί μας υποχωρούσαν άτακτα. Αλεξάντερ Κερένσκι. Ό.π. σελ. 246

μέρα ένα μεγάλος αριθμός των ηγετών ή διαφόρων στελεχών του κόμματος των Μπολσεβίκων οδηγήθηκε στις φυλακές. Ο Τρότσκι ήταν ένας απ' αυτούς που οδηγήθηκαν στη φυλακή λίγο καιρό αργότερα⁵³. Ο Λένιν είχε βρει καταφύγιο στα περίχωρα της Πετρούπολης και μετά κατέφυγε μετά από πολλές περιπέτειες στην Φινλανδία⁵⁴. Στην Κροστάνδη συνελήφθησαν πολλοί από τους επικεφαλής των εξεγερμένων πληρωμάτων του στόλου. Στην Πετρούπολη τα σώματα που συμμετείχαν στις ταραχές, όπως το 1ο Σύνταγμα Πολυβόλων, απλώς διαλύθηκαν. Στις 12 Ιουλίου η ποινή του θανάτου για στρατιωτικά που είχε καταργηθεί, επανήλθε σε ισχύ⁵⁵.

Η άνοδος του Κερένσκι στο ανώτατο πολιτικό αξίωμα οφειλόταν κυρίως στην θέση που κατείχε πιο πριν, που ήταν υπουργός Στρατιωτικών και Ναυτικού. Η επιβίωση του αστικού καθεστώτος που είχε επιβληθεί τον Ιούνιο στηριζόταν κυρίως στην στρατιωτική επιτυχία ή τουλάχιστον στην πειστική στρατιωτική δραστηριότητα, η οποία θα εκπλήρωνε τα αιτήματα του λαού για κατάπαυση των εχθροπραξιών. Επιπλέον μια στρατιωτική επιτυχία θα έφερνε τη Ρωσία πιο κοντά στους δυτικούς συμμάχους και τις οικονομικές ενισχύσεις στις οποίες τόσα είχε στηρίξει η Προσωρινή Κυβέρνηση. Ως εκ τούτου φαίνεται λοιπόν, ότι η θέση του Υπουργού Στρατιωτικών

---

⁵³Όταν η Προσωρινή Κυβέρνηση έθεσε εκτός νόμου το κόμμα των Μπολσεβίκων, ο Τρότσκι αρχικά δεν διώχθηκε, αντίθετα με τους συντρόφους του, που άλλοι φυλακίσθηκαν και άλλοι αναγκάστηκαν να περάσουν στην παρανομία. Αυτό έγινε πρώτα- πρώτα γιατί ο Τρότσκι δεν ήταν επίσημα μέλος του κόμματος των Μπολσεβίκων και έπειτα γιατί ήταν πολύ δύσκολο να κατασκευάσουν αποδεκτές κατηγορίες εναντίον ενός προσώπου, τόσο κοσμογάληπτου, ενός σχεδόν «ρομαντικού ήρωα» της επαναστάσεως, που είχε περιβληθεί το θρυλικό φωτοστέφανο των κατορθωμάτων του 1905. Εξάλλου, όσο και αν το επιθυμούσαν ήταν αδύνατο να τον υποπτευθούν για φιλογερμανισμό, αφού δεν ταξίδεψε με το «σφραγισμένο βαγόνι». Αλλά ο Τρότσκι, με τη συνηθισμένη επιθετική τόλμη του, δημοσίευσε ανοιχτή επιστολή προς την κυβέρνηση και την καλούσε να προχωρήσει στη σύλληψή του. Δεν είναι σωστό, έλεγε, αυτός ο Λέων Νταβίντοβιτς Τρότσκι να μη συλληφθεί, να μη φυλακισθεί, αφού από τότε που γύρισε στην πατρίδα σκεφτόταν και ενεργούσε σε πλήρη αρμονία με τους Μπολσεβίκους. Όχι μόνο δεν ήταν σωστό, ήταν και επιζήμιο για την επαναστατική του αξιοπρέπεια. Η κυβέρνηση βρισκόταν σε μεγάλη αμηχανία. Δεν είχε στοιχεία για να τον συλλάβει, αλλά και δεν μπορούσε να του επιτρέψει να γυρίζει ελεύθερος και να γελοιοποιεί τα μέτρα που είχαν ληφθεί εναντίον των Μπολσεβίκων. Τελικά, τη νύχτα της 23^{ης} Ιουλίου ο Τρότσκι και ο Λουνατσάρσκι οδηγούνται στις φυλακές του Κρέστ. Η είδηση γνωστοποιήθηκε στον λαό από τον Σουχάνωφ σε μια συγκέντρωση στο μοντέρνο Τσίρκο και προκάλεσε τέτοια θύελλα οργής που επί ένα τέταρτο δεν μπορούσε να συνεχίσει ο ομιλητής. Φάκελο Mondadori, «Τρότσκι, Τα υπέρ και τα κατά», Αλεξίου 1991, σελ. 57

⁵⁴Για να περάσει στην Φινλανδία, ο Λένιν μεταμφιέστηκε σε θερμαστή μια ατμομηχανής, που οδηγούσε ο Μπολσεβίκος Γιαλάβα. Μ' όλ' αυτά, κινδύνεψε να αποκαλυφθεί. Τον έσωσε, όμως, η εξυπνάδα του Γιαλάβα. «Στο Μπελοοστρόφ οι στρατιώτες της Προσωρινής Κυβερνήσεως περίμεναν το τρένο. Επιθεώρησαν την αμαξοστοιχία, το ένα βαγόνι μετά το άλλο, ελέγχοντας προσεκτικά τις ταυτότητες και τα διαβατήρια. Είχαν φτάσει κιάλας κοντά στην ατμομηχανή. Ακόμα μια στιγμή και θα άρπαζαν τον Λένιν. Αλλά ο μηχανοδηγός Γιαλάβα δεν τα έχασε. Απέσπασε την ατμομηχανή, για να γεμίσει τάχα τα τεπόζιτα νερό. Τα λεπτά κυλούσαν αργά, αγωνιώδη. Ο σταθμάρχης ανησυχούσε. Σφύριξε αλλά η μηχανή αργούσε ακόμα. Μόνον όταν χτύπησε τρίτη φορά το καμπανάκι, ο Γιαλάβα έφερε ολοταχώς την ατμομηχανή. Το τρένο ξεκίνησε και πέρασε τα σύνορα. Φάκελο Mondadori, Λένιν, ό.π., σελ. 107

⁵⁵Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 185

ήταν πιο σημαντική και από τη θέση του πρωθυπουργού. Πριν ακόμα τελειώσουν οι ταραχές του Ιουλίου έγινε φανερό ότι πλάι στην Προσωρινή Κυβέρνηση και τα Σοβιέτ υπήρχε μια Τρίτη η εξουσία, η ανώτατη στρατιωτική ιεραρχία.

Στις 6 και 7 Αυγούστου ύστερα από μια σειρά διαταγών του Γενικού Στρατηγείου, έμπιστα στρατεύματα μετακινήθηκαν σε θέσεις που βρίσκονταν κοντά στην Πετρούπολη και τη Μόσχα. Ανεπίσημα κυκλοφορούσε η φήμη ότι τα στρατεύματα αυτά μετακινήθηκαν εκεί για τον φόβο μήπως γίνουν ταραχές, οι οποίες θα υπονόμευαν την πολεμική προσπάθεια⁵⁶. Η Κυβέρνηση Κερένσκι αντέδρασε αμέσως στην μετακίνηση αυτή των στρατιωτικών μονάδων. Φοβόταν περισσότερο το πολιτικό κόστος και την πίεση που θα του προκαλούσαν τα στρατεύματα αυτά που θα βρίσκονταν τόσο κοντά στα κυβερνητικά κτίρια, παρά την αιματοχυσία που πιθανόν να προκαλούσαν αυτά. Στις 10 Αυγούστου ο στρατηγός Κορνίλοφ επισκέφθηκε την έδρα της Κυβέρνησης στην Πετρούπολη. Επρόκειτο για μια επίσκεψη γεμάτη απειλές και νοήματα. Συνοδευόταν από έμπιστα στρατεύματα, ως σωματοφυλακή⁵⁷. Τα αιτήματα που επέβαλε στην Κυβέρνηση ήταν αποτρεπτικά για να τα δεχτούν. Ανάμεσα στα άλλα ζητούσε στο υπόμνημα που έδωσε την παραχώρηση των σιδηρόδρομων και της πολεμικής βιομηχανίας στη δικαιοδοσία του στρατού.

Στις 12-15 Αυγούστου 1917 ορίστηκε να γίνει η μεγάλη Εθνική Συνδιάσκεψη των κομμάτων της Ρωσίας. Η οργανωτική επιτροπή είχε αποφασίσει τη συγκέντρωση 1.500 αντιπροσώπων. Στην έναρξη όμως, των εργασιών παρουσιάστηκαν πάνω από δύομιση χιλιάδες (2.500) αντιπρόσωποι. Από τον εργασιακό χώρο βρέθηκαν στη Συνδιάσκεψη περίπου εκατόν πενήντα (150) αντιπρόσωποι, ενώ οι αντιπρόσωποι των βιομηχάνων και των εμπόρων ήταν περίπου εκατόν είκοσι (120). Υπήρχαν επίσης εκατό (100) αντιπρόσωποι των αγροτών και άλλοι τόσοι των γαιοκτημόνων. Από τα Σοβιέτ όλης της χώρας είχαν καταφθάσει εκατό (100) αντιπρόσωποι. Τέλος από τα τέσσερα σώματα της Δούμας που είχαν προηγηθεί είχαν παρευρεθεί τριακόσιοι (300) πρώην βουλευτές⁵⁸. Οι Μπολσεβίκοι ήταν ανεπιθύμητοι στη Συνδιάσκεψη και ήταν η μόνη πολιτική δύναμη που κάλεσε στην υπονόμευσή της με κάθε τρόπο.

⁵⁶Joel Carmichael, ό.π., σελ. 183

⁵⁷Alexander Kerensky, *The Prelude to Bolshevism: The Kornilov Rising*, New York, 1919, σελ. 66

⁵⁸Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 107

Ε΄ Κεφάλαιο

Η απόπειρα πραξικοπήματος από τον στρατηγό Κορνίλοφ και η επανεμφάνιση των Μπολσεβικών

Την ίδια περίοδο που Προσωρινή Κυβέρνηση ετοίμαζε τη σύγκληση του σώματος, άρχισαν να αυξάνονται οι εμφανίσεις αντιπροσωπειών και επιτροπών προς τον στρατηγό Κορνίλοφ. Οι επιτροπές που τον επισκέπτονταν μετέφεραν μηνύματα στήριξης προς τον αρχιστράτηγο. Ταυτόχρονα, σε όλη τη Ρωσία, διάφοροι φορείς κυκλοφορούσαν διάφορα ψηφίσματα υπέρ του στρατηγού και των σχεδίων του για επαναφορά των εξουσιών στρατιωτικής ιεραρχίας και για επιβολή της κυβερνητικής τάξης στο μέτωπο και τα μετόπισθεν. Οι φορείς αυτοί προέρχονταν σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα από πολιτικούς και κοινωνικούς χώρους που είχαν ηττηθεί κατά το επαναστατικό εξάμηνο που ακολούθησε την επανάσταση του Φεβρουαρίου⁵⁹.

Ο Κορνίλοφ επικέντρωσε την πολιτική του στην κακή κατάσταση που επικρατούσε στον στρατό και στην επικείμενη κατάληψη της Ρίγας από τα γερμανικά στρατεύματα. Υπενθύμιζε πως η Ρίγα βρισκόταν σε κομβικό σημείο στο δρόμο προς την πρωτεύουσα⁶⁰. Η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί τώρα οδηγούσε στην πιθανή κατάληψη της πόλης και στην πιθανότατη κατάρρευση ολόκληρης της χώρας. Σύμφωνα με τον Κορνίλοφ η κακή κατάσταση του στρατού οφειλόταν στην απειθαρχία και τις καταστροφικές δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις. Είχε έρθει η ώρα για ριζικές αλλαγές στο όνομα της σωτηρίας της χώρας. Ο Κορνίλοφ υπέδειξε το δρόμο και άφησε το ακροατήριο να τον αναδείξει ως σωτήρα.

Ο Κερένσκι ο οποίος ήταν πρωθυπουργός της Προσωρινής Κυβέρνησης, διαφωνούσε με τον Κορνίλοφ μόνο ως προς το πρόσωπο του Σωτήρα της χώρας. Φρόντισε να βελτιώσει την εικόνα του λέγοντας, ότι, αν και ανήκει στις προσωπικότητες που συμμετείχαν στην επανάσταση του Φεβρουαρίου, έκρινε ότι η

⁵⁹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 199

⁶⁰Την 21^η Αυγούστου τελικά έπεσε η Ρίγα στα χέρια των Γερμανών. Ο Κερένσκι έδωσε εντολή, την επόμενη μέρα με σκοπό να αντιμετωπίσει την επικίνδυνη για την χώρα κατάσταση, να επέλθει η δικαιοδοσία του Τομέα του Πέτρογκραντ, με εξαίρεση όμως, την ίδια την πρωτεύουσα, κάτω από τις εντολές του αρχιστράτηγου. Ο Κερένσκι ζήτησε από τον αρχιστράτηγο να στείλει ένα σώμα ιππικού για να το έχει στη διάθεσή της η Κυβέρνηση. Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 284

Προσωρινή Κυβέρνηση κινδύνευε από συνωμότες και προδότες. Δεν εννοούσε βέβαια την στρατιωτική ηγεσία. Αναφερόταν στους Μπολσεβίκους, οι οποίοι ήταν κοινοί αντίπαλοι των περισσότερων αντιπροσώπων της Συνδιάσκεψης. Εξάλλου οι περισσότεροι ομιλητές τοποθετούσαν στο επίκεντρο των λόγων τους, χωρίς να τους κατονομάζουν, τους Μπολσεβίκους. Επρόκειτο για τον άορατο εχθρό ο οποίος βρισκόταν πίσω από κάθε επιχείρημα και κάθε παρέμβαση της συνάντησης.

Ο Κερένσκι είχε ανέλθει στα υψηλά κλιμάκια της εξουσίας μετά την Φεβρουαριανή Επανάσταση. Στην ομιλία που έβγαλε αναγνώρισε το γεγονός πως οι στρατιώτες και οι διαδηλωτές του Φεβρουαρίου τον είχαν αναδείξει και πως η καρδιά του βρίσκεται με αυτούς. Για εκείνους έχει δώσει όλους αυτούς τους αγώνες και οι φροντίδες τους στρέφονται προς αυτούς. Πλέον όμως, έπρεπε να φροντίζει και για το κράτος του οποίου είχε γίνει λειτουργός. Δήλωσε πως το κράτος πλέον δεν έχει ανάγκη μια επανάσταση. Οπότε παρά τις επιθυμίες της καρδιάς του θα πρέπει να την προδώσει και να ακολουθήσει το κράτος⁶¹. Η συνδιάσκεψη δεν οδήγησε πουθενά. Αντί να νομιμοποιήσει την κυβέρνηση και τον Κερένσκι, νομιμοποίησε τον Κορνίλοφ.

Η συγκέντρωση των στρατευμάτων του Κορνίλοφ ολοκληρώθηκε τις τελευταίες ημέρες του Αυγούστου, σύμφωνα με το παλιό ημερολόγιο. Στις 26 Αυγούστου ο Πρίγκιπας Λβοφ μετέφερε το τηλεσίγραφο⁶² των στρατιωτικών στην έδρα της Προσωρινής Κυβέρνησης. Συζητήθηκε επίσης, η ιδέα μεταφοράς την Προσωρινής Κυβέρνησης στο Μογκιλιόφ, όπου και βρισκόταν η έδρα του Στρατηγείου, με σκοπό η πολιτική ηγεσία να τεθεί κάτω από την προστασία του στρατού. Ήταν η πρώτη φορά που ζητήθηκε από τον Κερένσκι να παραγκωνιστεί ή τουλάχιστον να τεθεί κάτω από ένα ανώτερο κέντρο εξουσίας. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι διαφορές που εμφανίζονταν στις αντιλήψεις και τις πολιτικές προθέσεις προοιόθεζαν για αποφασιστική αναμέτρηση.

Την ίδια ώρα που δόθηκε το τηλεσίγραφο από τον Λβοφ, οι δυνάμεις της στρατηγικής εφεδρείας άρχισαν να βαδίζουν προς την πρωτεύουσα. Η είδηση ή

⁶¹Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 133

⁶²« Ο στρατηγός Κορνίλοφ προτείνει: 1) την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου εις την πόλιν του Πέτρογκραντ, 2) την μεταβίβαση πάσης εξουσίας, στρατιωτικής και πολιτικής, εις τον Αρχιστράτηγον, 3) την παραίτηση του πρωθυπουργού και όλων των υπουργών και την προσωρινήν διεκπεραίωσιν των υποθέσεων των υπουργείων και των υφυπουργών, εν αναμονή σχηματισμού νέας κυβερνήσεως υπό του Αρχιστρατήγου.

Πέτρογκραντ, 26 Αυγούστου 1917 Β. Λβοφ.

Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 286

καλύτερα η φήμη ότι πλησίαζαν τα στρατεύματα στην πρωτεύουσα, επέτειναν το χάος που επικρατούσε ήδη. Οι περισσότεροι υπουργοί έθεσαν τις παραιτήσεις τους στην διάθεση του Κερένσκι. Οι πιο πλούσιοι ανέχωρησαν από την πόλη. Σε μια επείγουσα συνέλευση που έγινε στα Χειμερινά Ανάκτορα, σημαντικές προσωπικότητες προσπάθησαν να γεφυρώσουν τις διαφορές των δυο πλευρών και να κατευνάσουν τα πνεύματα. Ο Σάβινκοφ, ο Αλεξέγεφ, ο Μιλιούκωφ και ο Κερένσκι απέδωσαν την αναστάτωση σε παρεξήγηση και προσπάθησαν να ανοίξουν δίαυλους επικοινωνίας με τον έτερο αστικό πόλο που διεκδικούσε την εξουσία. Οι διπλωματικές αποστολές των συμμάχων έσπευσαν εξίσου να συμβιβάσουν τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές. Ο Σάβινκοφ διορίστηκε διοικητής της Πετρούπολης.

Η καταγίδα που αναμενόταν τόσον καιρό ξέσπασε τελικώς στις 27 Αυγούστου. Την ημέρα εκείνη ο Κερένσκι κάλεσε εσπευσμένα, στις τέσσερις τα ξημερώματα, το υπουργικό συμβούλιο και τους εξέθεσε την έκταση που της συνωμοσίας εναντίον της Προσωρινής Κυβέρνησης. Ο Κερένσκι κάλεσε⁶³ τον λαό να διασώσει με όσες δυνάμεις είχε την δημοκρατία η οποία δεχόταν επίθεση. Ο Κορνίλοφ από την πλευρά του κατηγορούσε την Προσωρινή Κυβέρνηση ότι ήταν υποχείρια των Μπολσεβίκων και

63

Δια του παρόντος ανακοινώ:

Την 26^{ην} Αυγούστου, ο στρατηγός Κορνίλοφ απέστειλεν εις εμέ τον βουλευτήν της Κρατικής Δούμας Βλαντίμιρ Αβωβ μετ' αιτήματος του, όπως η Προσωρινή Κυβέρνησις παραιτηθεί πάσης εξουσίας, πολιτικής και στρατιωτικής, ίνα δυνηθεί ούτος να σχηματίσει νέαν κυβέρνησιν κατά κρίσιν του. ο ίδιος στρατηγός Κορνίλοφ εις απ' ευθείας τηλεφωνικήν συνδιάλεξιν με εβεβαίωσε, ότι πράγματι εξουσιοδότησε τον βουλευτήν Αβωβ να μου μεταβιβάσει την ανωτέρω πρότασιν. Η Προσωρινή Κυβέρνησις, διακρίνουσα εις παρομοίας απαιτήσεις, απευθυνομένας προς αυτήν δι' εμού, την πρόθεσιν ορισμένων κύκλων της ρωσικής κοινωνίας να επωφεληθούν της σοβαρωτάτης καταστάσεως του Κράτους, δια να φέρουν εις την χώραν καθεστώς αντίθετον προς τας κατακτήσεις της επαναστάσεως, θεωρεί απαραίτητον:

Όπως δια την σωτηρίαν της πατρίδος, της ελευθερίας και της δημοκρατικής τάξεως, με εξουσιοδότηση να λάβω ταχέως αποφασιστικά μέτρα, ίνα εκριζωθεί πάσα απόπειρα σφετερισμού της αρχής, αλλά και των δικαιωμάτων, τα οποία οι πολίται απέκτησαν δια της επαναστάσεως.

Προχωρώ εις την λήψιν των απαραίτητων μέτρων προς προστασίαν της ελευθερίας και της τάξεως εν τη χώρα, περί τούτων δέ θα πληροφορηθεί εις ευθέτον χρόνον ο πληθυσμός.

Συγχρόνως διατάσσω δια του παρόντος:

1) Τον στρατηγόν Κορνίλοφ, όπως παραδώσει την αρχιστρατηγίαν εις τον στρατηγόν Κλεμπόφσκι, διοικητήν του βορείου μετώπου, του καλύπτοντος τας προσβάσεις προς το Πέτρογκραντ. Και τον στρατηγόν Κλεμπόφσκι, όπως αναλάβει προσωρινώς τα καθήκοντά του αρχιστράτηγου παραμένων εις Πσκόφ.

2) Την υπαγωγήν της πόλεως και της περιοχής του Πέτρογκραντ εις τον στρατιωτικόν νόμον, του οποίου αι διατάξεις θα εφαρμόζωνται ως και εις τα άλλας υπό στρατιωτικόν νόμον ζώνας....

Καλώ πάντας τους πολίτας να διατηρήσουν απόλυτον ηρεμίαν και να διατηρήσουν την τάξιν, ήτις είναι απαραίτητος δια την σωτηρίαν της πατρίδος. Καλώ πάσας τα τάξεις του Στρατού και του Ναυτικού να εκτελούν αδιαλείπτως μετ' ηρεμίας και αυτοθυσίας το καθήκον της υπερασπίσεως της πατρίδος από τον εξωτερικόν εχθρόν.

Α.Φ. Κερένσκι

Πρωθυπουργός

Υπουργός Στρατιωτικών και Ναυτικών

27^η Αυγούστου 1917

Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 295

όργανα του γερμανικού επιτελείου. Με την κατάσταση που επικρατούσε και οι δύο πλευρές της αστικής και συντηρητικής τάσης της Ρωσίας δέχτηκαν σοβαρό πλήγμα. Πολύ γρήγορα όμως, διαφάνηκε πως το πολιτικό κόστος δε θα ήταν το ίδιο σοβαρό για τις δυο πλευρές. Μεγάλος χαμένος βγήκε ο Κορνίλοφ και οι στρατιωτικοί⁶⁴.

Το βράδυ της 27ης Αυγούστου, τα Σοβιέτ δημιούργησαν Επιτροπή Αγώνα εναντίον της αντεπανάστασης. Οι Μπολσεβίκοι συμμετείχαν σε όλα τα νέα σχήματα που δημιουργήθηκαν. Σε εργοστάσια, σε συνδικάτα και στις διάφορες μονάδες του στρατού, οι επιτροπές αυτές οργάνωναν την άμυνα εναντίον του πραξικοπήματος. Επιπλέον συγκροτήθηκαν εργατικές πολιτοφυλακές. Τίποτα δεν μπορούσε να γίνει χωρίς την σύμφωνη γνώμη και την έγκριση των Σοβιέτ. Οι διαταγές για την κίνηση των σιδηροδρομικών γραμμών δεν είχε ισχύ αν δεν είχε την έγκριση των Σοβιέτ και της Επιτροπής Αγώνα. Τέλος συλλήψεις αντιδραστικών στοιχείων ξεκίνησαν στην πρωτεύουσα. Σε 40.000 (σαράντα χιλιάδες) περίπου υπολογίστηκαν ότι ανέρχονταν οι εργάτες οι οποίοι εντάχτηκαν στα μάχιμα σώματα της εργατικής τάξης τις μέρες αυτές που έγιναν αναταραχές. Ακόμα περισσότερο οι εργατικές πολιτοφυλακές φάνηκε ότι μπορούσαν να φτάσουν πιο γρήγορα στις πηγές των όπλων απ' ό,τι οι αντιμαχόμενη πλευρά⁶⁵.

Έτσι, βλέπουμε να τελείται μια μεγάλη ανατροπή, αφού οι Μπολσεβίκοι από οικισμένοι εχθροί έγιναν πολύτιμοι σύμμαχοι των κομμάτων της αστικής εξουσίας. Οπότε από την αφάνεια και την παρανομία, ξαφνικά οι Μπολσεβίκοι ήρθαν ξανά στο πολιτικό προσκήνιο. Στις 7 Σεπτεμβρίου, για πρώτη φορά οι θέσεις των Μπολσεβίκων υπερίσχυσαν στο Σοβιέτ της Πετρούπολης και ο Τρότσκι γίνεται πρόεδρος⁶⁶. Το στοιχείο που αποκάλυπτε την δυναμική επάνοδο του κόμματος των μπολσεβίκων ήταν η επανεμφάνιση της Κόκκινης Φρουράς. Στην καταστολή του Ιουλίου ουσιαστικά είχε διαλυθεί. Οι τάξεις της πύκνωσαν και πλέον περιελάμβαναν περίπου 25.000 (είκοσι πέντε χιλιάδες) μέλη⁶⁷.

Στην εξουσία πάλι έχουμε μεταβολές. Στις 30 Αυγούστου ο Κερένσκι ανέλαβε και την ανώτατη διοίκηση στο στράτευμα και διέταξε την διάλυση του στρατηγείου στο Μογκιλιόφ. Κάποιες μέρες αργότερα, βγήκε διαταγή που καλούσε σε ειρήνευση

⁶⁴Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 211-213

⁶⁵Λέον Τρότσκι, ό.π., σελ. 168

⁶⁶Φάκελοι Mondadori, Τρότσκι, ό.π., σελ. 59

⁶⁷Joel Carmichael. Ό.π., σελ. 195

του στρατεύματος⁶⁸. Στις 2 Σεπτεμβρίου, ο Κορνίλωφ και οι κυριότεροι συνεργάτες του συνελήφθησαν χωρίς να υπάρξει ανάγκη να ληφθεί κάποιο επιπλέον μέτρο εναντίον του ή να προβάλουν κάποια αντίσταση. Αυτές θα μπορούσαν να είναι μέρες θριάμβου για τον Κερένσκι και την παράταξή του. Οι συσχετισμοί πολιτικών δυνάμεων πλέον όμως είχαν αλλάξει. Ο Κερένσκι ουσιαστικά έβγαινε τόσο αποδυναμωμένος όσο και οι στρατηγοί, ενώ κερδισμένο έβγαινε η παράταξη των Μπολσεβίκων. Ο πρωθυπουργός Κερένσκι είχε στιγματιστεί προσωπικά με την επιλογή Κορνίλωφ, αλλά και για τις μεταξύ τους συνεννοήσεις για να βγάλουν από το παιχνίδι εξουσίας τους Μπολσεβίκους⁶⁹.

Ακόμα, οι πολιτικές δυνάμεις που υποστήριζαν την Προσωρινή Κυβέρνηση άρχισαν να χάνουν το κύρος και την ισχύ τους και τα ερείσματα που είχαν στο λαό. Στις 31 Αυγούστου, το Σοβιέτ της Πετρούπολης υιοθέτησε τις θέσεις των Μπολσεβίκων σχεδόν σε όλο το φάσμα των αιτημάτων: άμεση ειρήνη, γενική απαλλοτρίωση της καλλιεργήσιμης γης, εργατικός έλεγχος στις βιομηχανικές

---

⁶⁸«Συνέπεια των ενεργειών του Κορνίλωφ διεσαλεύθη ολοσχερώς η κανονική υπηρεσία εν των στρατευμάτων.. προς επανόρθωσιν της καταστάσεως ταύτης διατάσσω.

1) Όπως παύσουν αι πάσης φύσεως πολιτικά διαμάχαι εις τον στρατόν και αφιερωθούν όλαι αι προσπάθειαι εις την ανόρθωσιν της πολεμικής μας ισχύος, εκ της οποίας εξαρτάται η σωτηρία της πατρίδος.

2) Όπως όλαι αι οργανώσεις και οι επίτροποι του στρατού εκτελούν την εργασίαν των απηλλαγμένοι πολιτικών προκαταλήψεων και υποψηίων, περιορίζονται δε εις ενέργειας, αι οποίαι δε θα παρεμποδίζουν τους αξιωματικούς εις την εκτέλεσιν του στρατιωτικού των καθήκοντος.

3) Όπως διεξάγεται άνευ προσκομμάτων η μετακίνησις τμημάτων συμφώνως προς τας διαταγάς των διοικητών.

4) Όπως παύσουν αμέσως αι συλλήψεις αξιωματικών, εφ' όσον πάσα ενέργεια τοιαύτης φύσεως ανήκει αποκλειστικώς εις την αρμοδιότητα των ανακριτικών αρχών, του δημοσίου κατηγορού και της Εκτάκτου Επιτροπής Ερεύνης, την οποία συνέστησα και η οποία ήρχισεν ήδη το έργον της.

5) Όπως παύσει αμέσως η απόλυσις αξιωματικών και απομάκρυνσις εκ της υπηρεσίας των, καθ' όσον ταύτα αποτελούν προνόμιον των αρμοδίων αρχών και δεν ανήκουν εις τον τομέα της δραστηριότητος οιασδήποτε στρατιωτικής ή άλλης οργανώσεως.

6) Όπως παύσει αμέσως ο σχηματισμός αποσπασμάτων υπό το πρόσχημα του αγώνος κατά της αντεπαναστατικής ανταρσίας.

7) Όπως παύσει αμέσως οιαδήποτε κατοχή και ανεξέλεγκτος χρήσις στρατιωτικού υλικού (του τηλεγράφου των μονάδων) υπό των οργανώσεων του στρατού.

Ο στρατός, ο οποίος κατά τας σκοτεινάς και ταραχμένας αυτάς ημέρας επέδειξε την εμπιστοσύνην του εις την Προσωρινήν Κυβέρνησιν και εις εμέ, ως πρωθυπουργόν υπεύθυνον δια τα πεπρωμένα της χώρας, οφείλει εν τη ακλονήτω σωφροσύνη του να αντιληφθεί, ότι η σωτηρία της πατρίδος θα επιτευχθεί μόνον δια της καταλλήλου οργανώσεως, δια της τάξεως, της πειθαρχίας και της ενότητος. Δια την εξασφάλισιν τούτων, ποιούμαι έκκλησιν προς όλους, ως απολαύον της εμπιστοσύνης σας, όπως εργασθώμεν. Η συνείδησις του και η αίσθησις του καθήκοντος προς την πατρίδα ως καθοδηγούν έκαστον εξ υμών κατά τας ζοφεράς αυτάς στιγμάς, κατά τας οποίας διακυβέονται τα πεπρωμένα της πατρίδος.

Ως Αρχιστράτηγος εντέλλομαι δια της παρούσης προς όλους τους αξιωματικούς, τους επιτρόπους και τας στρατιωτικάς οργανώσεις την πιστήν εκτέλεσιν της διαταγής ταύτης και προειδοποιώ, ότι οιαδήποτε παράβασις αυτής θα τιμωρήται αυστηρώς. Υπογραφαί: Α. Κερένσκι, Αρχιστράτηγος, Μ. Αλεξέεφ, Στρατηγός του Πεζικού, Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού». Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 293

⁶⁹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 222

μονάδες⁷⁰. Μετά από λίγες βδομάδες οι θέσεις των Μπολσεβίκων είχαν επικρατήσει και στο Σοβιέτ της Μόσχας. Οπότε τα δύο πιο σημαντικά κέντρα αποφάσεων είχαν περάσει στη σφαίρα επιρροής των Μπολσεβίκων. Στις 25 Σεπτεμβρίου ο Τρότσκι ο οποίος είχε καταδικαστεί και βρισκόταν φυλακή και απελευθερώθηκε, εξελέγη πρόεδρος του Σοβιέτ της Πρωτεύουσας.

Καθώς με το πέρασμα των ημερών η σκόνη από την απόπειρα πραξικοπήματος κατακαθόταν, η Προσωρινή Κυβέρνηση εμφανιζόταν εξαιρετικά αποδυναμωμένη. Η απόπειρα αυτή της είχε στερήσει αρκετούς από τους υποστηρικτές της στην ελίτ των αστών και των συντηρητικών κύκλων. Επίσης, η εικόνα της έγινε θολή και ύποπτη προς τα ριζοσπαστικά στοιχεία των που την υποστήριζαν και την συγκροτούσαν. Τα στηρίγματα που είχε στο πολιτικό σκηνικό χρειαζόταν ανακατάταξη και ίσως ακόμα και αναδιαμόρφωση. Ουσιαστικό το μόνο που ζητούσε ήταν νέες συνεργασίες ή στην τελική κάποια ανοχή από τον πολιτικό κόσμο της χώρας. Όμως δεν αναζήτησαν την υποστήριξη κομμάτων ή πολιτικών χώρων, αλλά αναζήτησαν κυρίως προσωπικότητες με οικονομική, κοινωνική ή πνευματική επιφάνεια. Με σκοπό να ισχυροποιηθεί η Κυβέρνηση συγκλήθηκε η Δημοκρατική Συνδιάσκεψη, στις 14 Σεπτεμβρίου 1917, στην Πετρούπολη.

Το κυριότερο χαρακτηριστικό της Συνδιάσκεψης ήταν η απουσία εκπροσώπων που να προέρχονται από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και ομάδες, από τους κατόχους μεγάλων εκτάσεων γης και από των χώρο των μέσων παραγωγής. Τα επιμελητήρια και οι άλλες οργανώσεις των βιομηχάνων και των γαιοκτημόνων δεν εκπροσωπούσαν ούτε συμβολικά. Οι 1.200 (χίλιοι διακόσιοι) αντιπρόσωποι που ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα της Προσωρινής Κυβέρνησης προέρχονταν ως επί το πλείστον στα πιο φτωχά τμήματα του πληθυσμού της χώρας, την εργατική τάξη και τους αγρότες. Οι περισσότεροι σύνεδροι ήταν μέλη των Σοβιέτ, ενώ οι υπόλοιποι ανήκαν σε δημοτικά ή περιφερειακά συμβούλια, συνδικάτα και συνεταιρισμούς. Η Συνδιάσκεψη είχε ως στόχο την ανανέωση της εμπιστοσύνης των πολιτών προς την Προσωρινή Κυβέρνηση, μετά τις δοκιμασίες του τελευταίου χρονικού διαστήματος. Επιπλέον θα αναδείκνυε θεωρητικά το ιδανικό σχήμα που θα αναλάμβανε την καθοδήγηση της χώρας μετά τα συνταρακτικά γεγονότα του καλοκαιριού. Η σύγχυση όμως, που επικράτησε στους κόλπους της Συνδιάσκεψης υπονόμει και την λήψη της πιο απλής απόφασης.

---

⁷⁰Joel Carmichael, ό.π., σελ. 242

Με μικρή λοιπόν, πλειοψηφία, οι σύνεδροι ψήφισαν υπέρ μιας Κυβέρνησης Συνασπισμού, από την οποία όμως, θα απείχαν τα κόμματα της Δεξιάς και οι Καντέτοι. Στηριζόμενος στην αοριστία του ψηφίσματος ο Κερένσκι, συγκρότησε μια κυβέρνηση με τις ίδιες πολιτικές δυνάμεις που αποτελούσαν και την προηγούμενη, ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα τη θέση του, επιλέγοντας να δώσει υπουργικές θέσεις σε ανεξάρτητους συντηρητικούς υπουργούς που τύχαινε να ναι συνεργάτες του. Μόλις ολοκληρώθηκε η Συνδιάσκεψη αυτή, το Σοβιέτ της Πετρούπολης κατήγγειλε τη Νέα αυτή Κυβέρνηση και έθεσε στο επικείμενο Β Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ τη δημιουργία μιας κυβέρνησης που να αποτελείται από τα επαναστατικά στοιχεία της χώρας. Η αποτυχία της Συνδιάσκεψης, για τα Σοβιέτ αποτελούσε αποτυχία των πολιτικών δυνάμεων που κυβερνούσαν τη χώρα μετά την Επανάσταση του Φεβρουαρίου.

Το μόνο νέο θεσμικό όργανο που γεννήθηκε μέσα στους κόλπους της Δημοκρατικής Συνδιάσκεψης ήταν το Προσωρινό Συμβούλιο της Δημοκρατίας. Το όργανο αυτό θεωρήθηκε ως ένα είδος κοινοβουλίου ή στην τελική, ένα σώμα που θα μπορούσε να συμπληρώσει της ενέργειες της Κυβέρνησης στο νομοθετικό τομέα. Όπως βέβαια, γίνεται αντιληπτό το Προσωρινό Συμβούλιο δεν μπορούσε από μόνο του να νομοθετήσει, περισσότερο ήταν ένας βοηθητικός τροχός για την Κυβέρνηση. Το συμβούλιο αυτό αποτελούνταν συνολικά από 550 (πεντακόσια πενήντα) μέλη, και σε αντίθεση με τη συνδιάσκεψη, είχε συγκροτηθεί από μέλη που ανήκαν σε όλους τους πολιτικούς και κοινωνικούς χώρους, συμπεριλαμβανομένων και των γαιοκτημόνων. Από τα μέλη που το αποτελούσαν μόνο 156 (εκατό πενήντα έξι) μέλη ανήκαν σε χώρους που αυτοπροσδιορίζονταν ως σοσιαλιστικοί. Στη θεωρία λοιπόν, ήταν ένα «αριστερό», ριζοσπαστικό πολιτικό όργανο⁷¹.

---

⁷¹Joel Carmichael, ό.π., σελ. 231-233

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Η προετοιμασία της Οκτωβριανής Επανάστασης

Τις κρίσιμες μέρες που επικρατούσαν τον Σεπτέμβρη και τον Οκτώβρη ο Λένιν και οι άνθρωποι του κύκλου του μέσα στο κόμμα των Μπολσεβίκων επιδόθηκαν σε έναν εσωτερικό ιδεολογικό και πολιτικό αγώνα, με σκοπό να πείσουν και τα υπόλοιπα μέλη αλλά και στελέχη του κόμματος των Μπολσεβίκων για την ανάγκη άμεσης, ένοπλης και μαχητικής διεκδίκησης της εξουσίας. Οι θέσεις του Λένιν ήταν ήδη γνωστές. Θεωρούσε πως πλέον είχε ωριμάσει ο καιρός και ότι οι εκπρόσωποι των εργατών ήταν έτοιμοι, με την καθοδήγηση βέβαια των Μπολσεβίκων, να αναλάβουν τις τύχες της χώρας. Η πολιτική αριθμητική το επέτρεπε. *«Υστερα από την Επανάσταση του 1905 την Ρωσία την κυβερνούσαν 130.000 τσιφλικάδες, την κυβερνούσαν ασκώντας συνέχεια βία ενάντια σε 150.000.000 ανθρώπους εμπαιζοντάς τους απεριόριστα, εξαναγκάζοντας την τεράστια πλειοψηφία τους να δουλεύουν σαν κατάδικοι και να λιμοκτονούν. Και δε θα μπορέσουν, δήθεν, να κυβερνήσουν τη Ρωσία 240.000 μέλη του Μπολσεβίτικου κόμματος, να την κυβερνήσουν προς το συμφέρον των φτωχών και ενάντια στους πλούσιους; Αυτοί οι 240.000 άνθρωποι έχουν τώρα με το μέρος τους όχι λιγότερο από 1.000.000 ψήφους ενήλικου πληθυσμού, γιατί αυτή ακριβώς η αναλογία ανάμεσα στον αριθμό των μελών του Κόμματος και τον αριθμό των ψήφων που παίρνει το Κόμμα έχει διαπιστωθεί από την πύρα της Ευρώπης, μα και από την πύρα της Ρωσίας, έστω, λόγω χάρη, και από τις δημοτικές εκλογές του Αυγούστου στην Πετρούπολη. Έτσι έχουμε ήδη έναν «κρατικό μηχανισμό» από 1.000.000 ανθρώπους, αφοσιωμένους στο σοσιαλιστικό κράτος με την ιδεολογία τους κι όχι για να εισπράττουν κάθε 20 του μήνα μεγάλους μισθούς⁷²».*

Τελικά μετά από μια συνεδρίαση που διήρκεσε ώρες, η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος των Μπολσεβίκων αποφάσισε με ψήφους 10 (δέκα) εναντίον 2 (δυο)- αυτοί

⁷²Λένιν, *Απαντα, Θα Κρατήσουν Άραγε οι Μπολσεβίκοι την Κρατική Εξουσία;*, τομ. 34, σελ. 313

που ήταν εναντίον ήταν ο Ζινόβιεφ και ο Κάμενεφ⁷³- την ένοπλη εξέγερση⁷⁴. Δεν ήταν βέβαια μια τελική απόφαση. Τα τεχνικά ζητήματα της προετοιμασίας και η κατάλληλη στιγμή για να δράσουν οι Μπολσεβίκοι αφέθηκαν στα τεχνικά στελέχη, σ' εκείνα που ανήκαν στην Στρατιωτική Επιτροπή και στις οργανώσεις της βάσης, οι οποίες θα είχαν και τον τελικό λόγο στην ολοκλήρωση ή μη των προετοιμασιών. Το βασικό όμως βήμα είχε ήδη γίνει. Οι Μπολσεβίκοι θα οδηγούσαν τον αγώνα των εργατών εναντίον των αρχών που καταπίεζαν τις λαϊκές μάζες.

Σημαντικό όμως για την πραγμάτωση της επανάστασης των Μπολσεβίκων ήταν να αποσπάσουν την εύνοια των στρατευμάτων προς την δική τους μεριά, οπότε στην ιεραρχία του στρατού έπρεπε να βρίσκονται επαναστατικά στοιχεία. Έτσι δημιουργήθηκε η Επαναστατική Στρατιωτική Επιτροπή η οποία θα συντόνιζε τα Σοβιέτ των στρατιωτών. Η δημιουργία αυτού του στρατιωτικού οργάνου ήρθε σαν θείο δώρο για τους Μπολσεβίκους. Σχεδόν αμέσως προσπάθησαν να αποκτήσουν με όλες τους τις δυνάμεις τον έλεγχο σε αυτό το στρατιωτικό όργανο. Η υπόθεση αυτή δεν αποδείχτηκε πολύ δύσκολη αφού οι δυνάμεις της σοσιαλδημοκρατίας στην χώρα είχαν αρχίσει ήδη να υποχωρούν. Οι Μπολσεβίκοι επικράτησαν, σχετικά αμέσως. Έτσι η σύνθεση της Επαναστατικής Στρατιωτικής Επιτροπής έγινε όντως επαναστατική. Στα

---

⁷³Ο Λένιν χαρακτήρισε τους δυο αυτούς επιφανείς Κομμουνιστές «απεργοσπάστες» και πρότεινε τη διαγραφή τους από το κόμμα, όταν δημοσιοποίησαν την αντίθεσή τους προς την εξέγερση. Γράφει χαρακτηριστικά ο Λένιν: « Δυο μέλη της ΚΕ με ένα ύπουλο ψέμα τους μπροστά στους καπιταλιστές πρόδωσαν σε αυτούς την απόφαση των εργατών.... Δε μου είναι εύκολο να το γράψω αυτό για τους συντρόφους που πριν ήταν στενοί μου φίλοι, τις ταλαντεύσεις όμως, στην περίοδο αυτή θα τις θεωρούσα έγκλημα, γιατί διαφορετικά ένα κόμμα επαναστατών, που δεν τιμωρεί τους επιφανείς απεργοσπάστες πάει χαμένο... Έχουμε όλα τα στοιχεία του απεργοσπαστισμού. Και να γιατί απαιτώ την διαγραφή των δυο απεργοσπαστών». Χρήστος Κεφαλής, ό.π., σελ. 268

⁷⁴Η ΚΕ θεωρεί ότι τόσο η διεθνής θέση της ρωσικής Επανάστασης (εξέγερση στον στόλο της Γερμανίας σαν ανώτατη εκδήλωση της ανάπτυξης σε όλη της Ευρώπη της παγκόσμιας σοσιαλιστικής Επανάστασης, έπειτα ο κίνδυνος σύναψης μεταξύ των ιμπεριαλιστών με σκοπό να πνίξουν την επανάσταση στη Ρωσία)- όσο και η στρατιωτική κατάσταση (βέβαιη απόφαση της αστικής τάξης και του Κερένσκι και Σία να παραδώσουν την Πετρούπολη στους Γερμανούς) όσο και η κατάκτηση από το προλεταριακό κόμμα, της πλειοψηφίας στα Σοβιέτ- όλα αυτά, σε συνδυασμό με την εξέγερση των αγροτών και τη στροφή της εμπιστοσύνης του λαού προς το Κόμμα μας (εκλογές στη Μόσχα), τέλος, η έκδηλη προετοιμασία ενός δεύτερου κινήματος Κορνίλοφ (απομάκρυνση των στρατευμάτων από την Πετρούπολη, κύκλωση του Μίνσκ από Κοζάκους, κτλ.),- όλα αυτά βάζουν στην ημερήσια διάταξη την ένοπλη εξέγερση.

Διαπιστώνοντας έτσι ότι η ένοπλη εξέγερση είναι αναπόφευκτη κι ότι έχει ωριμάσει πέρα για πέρα, η ΚΕ καλεί όλες τις οργανώσεις του Κόμματος να καθοδηγούνται από το γεγονός αυτό και σύμφωνα μ' αυτό να συζητούν και να λύνουν όλα τα πρακτικά ζητήματα (Συνέδριο των Σοβιέτ Βόρειας περιοχής, απομάκρυνση των στρατευμάτων από την Πετρούπολη, δράση των κατοίκων Μόσχας και Μίνσκ κτλ.). Λένιν, *Άπαντα: Συνεδρίαση της ΚΕ του ΣΔΕΚΡ 10 (23) Οκτωβρίου 1917, Απόφαση*, ό.π., σελ. 393

66 (εξήντα έξι) μέλη που είχε οι 48 (σαράντα οκτώ), οι 14 δεκατέσσερεις Εσέροι της αριστερής πτέρυγας και οι 4 (τέσσερεις) αναρχικοί⁷⁵.

Οι πρώτες αποφάσεις που πήρε η επιτροπή δείχνουν καθαρά τις προθέσεις της. Απαγόρευσε τη μετακίνηση στρατιωτών από και προς την Πετρούπολη χωρίς την άδεια της. Ζήτησε τη λεπτομερή καταγραφή των στρατιωτικών δυνάμεων όπως και την άμεση απογραφή όλων των διαθέσιμων στρατιωτικών υλικών. Ανέλαβε τον συντονισμό εφοδιασμού και τις εργασίες που έπρεπε να γίνουν για την άμυνα της πόλης. Η κυριότερη προσωπικότητα που συμμετείχε σε αυτή ήταν ο Τρότσκι⁷⁶, ενώ συμμετείχαν και εκπρόσωποι στρατιωτικών επιτροπών. Ο διακηρυγμένος στόχος της ήταν η «υπεράσπιση των επιτευγμάτων της επανάστασης από κινδύνους και απειλές».

Στις 18 Οκτωβρίου οι εργασίες του Πανρωσικού Συνεδρίου των Σοβιέτ μετατέθηκαν για τις 25 του ίδιου μήνα. Η απόφαση αυτή ήταν εξαιρετικά σημαντική αφού οι εντάσεις που είχαν δημιουργηθεί προς την ηγεσία των Μπολσεβίκων κόπασαν. Η αναβολή της έναρξης του Συνεδρίου άφησε ως μόνο θέμα το πολιτικό και απομάκρυνε αυτό που είχε τεθεί για την αλλαγή ηγεσίας. Στις 21 Οκτωβρίου έγινε σύσκεψη των εκπροσώπων των επιτροπών των στρατιωτών των Μονάδων της Πετρούπολης, όπου και αποφασίστηκε ότι ο μόνος θεσμός που μπορούσε να αποφασίσει μεταφορά στρατευμάτων από και προς την πρωτεύουσα ήταν το Σοβιέτ της πόλης και ότι το μόνο όργανο που θα τις διαβίβαζε θα ήταν η Επαναστατική Στρατιωτική Επιτροπή.

Ο Κερένσκι⁷⁷ σε μια ύστατη προσπάθεια, για να επιβεβαιώσει τη θέση της Προσωρινής Κυβέρνησης, δέχτηκε το αίτημα των στρατιωκών διοικητών που βρίσκονταν στο μέτωπο για μεταφορά στρατευμάτων της φρουράς της πόλης στην πρώτη γραμμή. Οι στρατιωτικές διαταγές που δόθηκαν όπως ήταν φυσικό δεν

⁷⁵Joel Carmichael, ό.π., σελ. 283

⁷⁶«Από την αρχή ως το τέλος η εξέγερση του Οκτώβρη εμπνεόταν από την Κεντρική Επιτροπή του κόμματος, με επικεφαλής τον σύντροφο Λένιν. Ο Λένιν εκείνο τον καιρό βρισκόταν στην Πετρούπολη, σε ένα μυστικό διαμέρισμά της συνοικίας Βίμποργκ. Το βράδυ της 24^{ης} Οκτωβρίου τον κάλεσαν για να αναλάβει τη γενική διεύθυνση του κινήματος. Όλη η πρακτική δουλεία για την οργάνωση της εξέγερσεως έγινε υπό την άμεση καθοδήγηση του συντρόφου Τρότσκι, προέδρου του Σοβιέτ της Πετρούπολης. Μπορεί κανείς να βεβαιώσει με σιγουριά ότι το κόμμα οφείλει πρώτα απ' όλα και κυρίως στον σύντροφο Τρότσκι τη γρήγορη προσχώρηση της φρουράς στα Σοβιέτ και την αποτελεσματικότητα με την οποία εργάστηκε η Επαναστατική Στρατιωτική Επιτροπή. Οι κύριοι βοηθοί του συντρόφου Τρότσκι ήταν οι σύντροφοι Αντόνοφ και Ποντβόισκι». Στάλιν, Πράβντα, 6 Νοεμβρίου 1918

⁷⁷Ο Κερένσκι την ίδια εποχή ήταν ευάλωτος από τις επιθέσεις που δεχόταν τόσο από του Μπολσεβίκους, όσο και από τους Κορνιλοφικούς. Οι μεν Μπολσεβίκοι τον αποκαλούσαν «Βοναπάρτη» ενώ οι δεξιοί «σχεδόν Μπολσεβίκο» Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 349

εκτελέστηκαν. Αντιθέτως την επόμενη μέρα, στις 22 Οκτωβρίου δηλαδή, η Επαναστατική Στρατιωτική Επιτροπή εξέδωσε δημόσια ανακοίνωση στην οποία τονιζόταν ότι οποιαδήποτε εντολή προς τη φρουρά της πόλης δεν έφερε την άδεια της επιτροπής δεν είχε ισχύ⁷⁸. Σε πολιτικό επίπεδο η ανακοίνωση αυτή ισοδυναμούσε με την κήρυξη της κυβέρνησης ως έκπτωτη.

---

⁷⁸Joel Carmichael, ό.π., σελ. 292

Z' Κεφάλαιο

Η Οκτωβριανή Επανάσταση

Στις 22 Οκτωβρίου αποφασίστηκε ο εορτασμός της Ημέρας των Σοβιέτ στην Πετρούπολη. Δεν ήταν η ημέρα της τελικής αναμέτρησης αλλά αποτέλεσε μια δοκιμή πριν ξεσπάσει η τελική σύγκρουση. Η πρωτοβουλία γι' αυτόν τον εορτασμό άνηκε στους Μπολσεβίκους. Η κεντρική ιδέα ήταν να πραγματοποιηθούν όσο το δυνατόν περισσότερες και μαζικότερες συγκεντρώσεις εργατών και στρατιωτών με σκοπό να γίνει καταμέτρηση δυνάμεων και να τονωθεί από τη μία η πολιτική αυτοπεποίθηση των λαϊκών μαζών και από την άλλη η αποφασιστικότητα όσων θα μάχονταν για την διεκδίκηση της εξουσίας. Το πιο σημαντικό ήταν να αποκαρδιωθεί ο αντίπαλος, αν υπήρχε ακόμα. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι διαδηλώσεις έπρεπε να ναι ειρηνικές και πειθαρχημένες. Οι ηγετικές προσωπικότητες των Μπολσεβίκων μίλησαν σε όλα τα νευραλγικά σημεία της πρωτεύουσας όπου γίνονταν συγκεντρώσεις. Εκτός από τον Τρότσκι μίλησαν επίσης οι Βολοντάρσκι, Λάσεβιτς, Κολοντάι, Ρασκόλνικοφ και Κριλένκο. Παρά τις εντολές της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος να μην διαφανούν οι διαφορές που υπήρχαν στο κόμμα των Μπολσεβίκων, ο Κάμενεφ μίλησε στο πλήθος και στιγμάτισε κάθε ιδέα εξέγερσης χωρίς απόφαση του Πανρωσικού Συνεδρίου των Σοβιέτ⁷⁹.

Στα Χειμερινά Ανάκτορα και την Προσωρινή Κυβέρνηση ακόμα θεωρούσαν πως έχουν επαρκείς δυνάμεις και άμυνα για να αλλάξουν την ροή των γεγονότων. Δόθηκαν οδηγίες στην Στρατιωτική Διοίκηση να λάβει μέτρα εναντίον της Επαναστατικής Στρατιωτικής Επιτροπής και να συλληφθούν αν ήταν δυνατόν τα πιο σημαντικά μέλη της. Αυτοί που έλαβαν τις εν λόγω διαταγές είχαν αρκετούς δισταγμούς στην υλοποίησή τους. Μια κίνηση σαν αυτή θα αποτελούσε ανοιχτό πόλεμο απέναντι στα Σοβιέτ, την ώρα μάλιστα που τα τελευταία θα προχωρούσαν στην πραγματοποίηση του συνεδρίου τους. Εκτός όμως από τους δισταγμούς υπήρχε και η αδυσώπητη πραγματικότητα. Στις 23 Οκτωβρίου η Επαναστατική Στρατιωτική

---

⁷⁹Rabinowitch, ό.π., σελ. 242

Επιτροπή ολοκλήρωσε την αντικατάσταση των πολιτικών επιτρόπων της κυβέρνησης με δικούς της σε όλες τις μονάδες της περιοχής⁸⁰.

Η σιγουριά που ένιωθε ως εκείνη τη στιγμή η Προσωρινή Κυβέρνηση, δέχτηκε ακόμα ένα ισχυρό πλήγμα. Οι εκπρόσωποι των Μπολσεβίκων και μάλιστα, με επικεφαλής τον ίδιο τον ηγέτη της Επαναστατικής Στρατιωτικής Επιτροπής, Λέον Τρότσκι, έπεισαν ύστερα από διαπραγματεύσεις, που κράτησαν πολλές ώρες, τις μονάδες του φρουρίου Πετροπαβλόφσκ να προσχωρήσουν είτε στις γραμμές τους, είτε να παραμείνουν ουδέτερες. Η επιτυχία αυτή των Μπολσεβίκων είχε διπλή σημασία. Αφενός εξουδετερώθηκε ένα από τα πιο σημαντικά σημεία στήριξης της Προσωρινής Κυβέρνησης στην πόλη και αφετέρου η Επαναστατική Στρατιωτική Επιτροπή είχε πλέον στα χέρια της όπλα και πυροβόλα. Σχεδόν άμεσα τα περισσότερα όπλα διοχετεύτηκαν στην Κόκκινη Φρουρά, η οποία συνεχώς αύξανε σε δύναμη και έφτασε να αριθμεί σε 20.000 (είκοσι χιλιάδες) ενόπλους.

Η Κυβέρνηση σαν αντιστάθμισμα στην συνεχόμενη αύξηση της δύναμης των Μπολσεβίκων, αποφάσισε να κλείσει τις δυο εφημερίδες που εξέφραζαν τις απόψεις και τις ιδέες των Μπολσεβίκων. Έτσι, λοιπόν, τις βραδινές ώρες της 23ης Οκτωβρίου, ένα σώμα ευέλπιδων και δόκιμων αξιωματικών, κατόπιν διαταγής του στρατηγού Ποκολνίκοφ, εισέβαλαν στα γραφεία των εφημερίδων, προκάλεσαν καταστροφές στα όργανα εκτύπωσης που υπήρχαν εκεί και εμπόδισαν την παραγωγή των φύλλων που ετοιμάζονταν να κυκλοφορήσουν το πρωί της επόμενης μέρας. Η επιχείρηση αυτή αποδείχτηκε φιάσκο για την Προσωρινή Κυβέρνηση. Οι Μπολσεβίκοι ήταν σε θέση να επιδιορθώσουν τις ζημιές που είχαν γίνει και είχαν επίσης τα μέσα να τυπώσουν τις εφημερίδες τους έστω με μία μικρή καθυστέρηση⁸¹.

Στις 24 Οκτωβρίου η Προσωρινή Κυβέρνηση άρχισε να αναπτύσσει τις δυνάμεις της σε καίρια σημεία της πρωτεύουσας. Αυτό έδειξε σε όλους την αδυναμία που είχε πλέον περιέλθει η άρχουσα τάξη. Μάλιστα ήταν τέτοια η αδυναμία που επικρατούσε πλέον που αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν ένα τάγμα γυναικών-περίπου 200 (διακόσιες)- ως φρουρά μπροστά απ' τα χειμερινά ανάκτορα, αλλά δεν τρόμαξαν κανέναν. Διάφορα αποσπάσματα ευέλπιδων και δόκιμων αξιωματικών κατέλαβαν διάφορα καίρια σημεία και κτίρια της πόλεως, προσπαθώντας παράλληλα

---

⁸⁰Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 272-273

⁸¹Φάκελοι Mondadori, Τρότσκι, ό.π., σελ. 71

να δημιουργήσουν σταθμούς ελέγχου και διάφορα οδοφράγματα για να παρεμποδίσουν την διέλευση των αντιπάλων τους προς σε κεντρικές αρτηρίες και το κέντρο της πόλης. Επιπλέον, όσες γέφυρες ήταν δυνατόν να ανοίξουν για να παρεμποδίσουν την διέλευση του οποιουδήποτε, άνοιξαν. Επίσης, οι Κοζάκοι που είχαν αρκετή δύναμη στην πόλη δεν έκαναν κάποια μαζική απειλητική κίνηση, ούτε κάποια εμφάνιση. Πάντως διάφορες ομάδες Κοζάκων πήραν μέρος στην υπεράσπιση των Χειμερινών Ανακτόρων και κεντρικών σημείων της πόλης. Επρόκειτο όμως, για περιορισμένου αριθμού αποσπάσματα και όχι για κάποια συγκεκριμένη δύναμη. Τέλος, η Κυβέρνηση έδωσε εντολή να κοπούν οι τηλεφωνικές επικοινωνίες από και προς το κέντρο επιχειρήσεων των Μπολσεβίκων το Ινστιτούτο Σμόλνι⁸².

Στις 24 Οκτωβρίου, η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος των Μπολσεβίκων συνεδρίασε για ακόμα μία φορά, με κεντρικό θέμα συζήτησης την επικείμενη εξέγερση⁸³. Ο Λένιν απουσίαζε και σε αυτή τη συνεδρίαση. Στην πρωτεύουσα έφτασε το βράδυ της ίδια ημέρας. Είχε στείλει όμως, ένα κείμενο στο οποίο οι απόψεις του ήταν κάτι παραπάνω από ξεκάθαρες :

«Σύντροφοι,

Γράφω αυτές τις γραμμές της 24ης. Η κατάσταση είναι πιο κρίσιμη από ποτέ. Είναι πλέον απολύτως καθαρό ότι τώρα, αληθινά, το να καθυστερήσει η εξέγερση είναι μοιραίο.

Κάνω έκκληση στους συντρόφους με όλη μου τη δύναμη να συνειδητοποιήσουν ότι πλέον τα πάντα κρέμονται από μία κλωστή. Ότι βρισκόμαστε απέναντι σε προβλήματα που δε λύνονται μια διασκέψεις και συνέδρια (ακόμα και με συνέδρια των Σοβιέτ).

⁸²Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 277

⁸³Στις 24 Οκτωβρίου, το βράδυ, ο Λένιν ήταν κρυμμένος σ' ένα διαμέρισμα της οδού Σερντομπόλσκαγια, στην περιφέρεια Πετροπούλεως. Μπροστά στους κινδύνους που μπορούσε να διατρέξει, στην πόλη, από το κνηγικό των φρουρών του Κερένσκι, η Κεντρική Επιτροπή είχε διατάξει τον σύντροφο Λένιν να μην εγκαταλείψει την κρυψώνα του. Αλλά ο Λένιν δεν έδωσε σημασία. Τρεις φορές έστειλε την σπιτονοικοκυρά του στο Σμόλνι ζητώντας άδεια εξόδου. Αλλά στο τέλος αποφασίζει μόνος του. ο σύνδεσμος που φθάνει κατά τις 6 για να καθησυχάσει τον Λένιν και να τον προτρέψει να μείνει ήσυχος στο καταφύγιό του, αναγκάζεται να το συνοδεύσει σε μια μακριά πορεία μέσα στην πόλη. Ο Λένιν φόρεσε ένα παλιό πανωφόρι που δεν ήταν στα μέτρα του και τύλιξε γύρω από το πρόσωπό του ένα μαντήλι, σα να είχε πονόδοντο. Τρεις φορές οι δυο παράνομο οδοιπόροι συναντήθηκαν με κυβερνητικούς στρατιώτες και κατάφεραν αν τους ξεγελάσουν. Αλλά ενώ πλησίαζαν στο Σμόλνι ένα απόσπασμα μαθητών της σχολής αξιωματικών τους σταμάτησε και ζήτησε την άδεια κυκλοφορίας τους. Τότε, ο συνοδός άρχισε να παριστάνει τον μεθυσμένο και έδωσε στον Λένιν την ευκαιρία να εξαφανιστεί στο σκοτάδι. Οι αξιωματικοί δεν θέλησαν να ασχοληθούν για πολύ με τον υποτιθέμενα μεθυσμένο και έφυγαν. Έτσι ο Λένιν κατάφερε να φτάσει στο Σμόλνι. Φάκελοι Mondadori, Λένιν, ό.π., σελ. 119-120

Λύνονται αποκλειστικά και μόνο από του λαούς, από τις μάζες, από τον αγώνα του ένοπλου λαού.

Η αστική αντεπίθεση των κορνιλοφικών και η καθαίρεση του Βερχόφσκι δείχνουν ότι δεν πρέπει να περιμένουμε. Πρέπει μα κάθε κόστος, αυτό ακόμα το βράδυ, αυτή τη νύχτα, να συλλάβουμε την κυβέρνηση, αφού πρώτα έχουμε αποπλίσσει τους ευέλπιδες-νικώντας τους, εάν αντισταθούν-, και όλα τα σχετικά.

Δεν πρέπει να περιμένουμε! Μπορεί να χάσουμε τα πάντα!

Η αξία της άμεσης κατάληψης της εξουσίας βρίσκεται στην υπεράσπιση του λαού -όχι του συνεδρίου, του λαού, των στρατιωτικών και των αγροτών κατά κύριο λόγο- από την κορνιλοφική κυβέρνηση, η οποία απομάκρυνε τον Βερχόφσκι και εκκολάπτει μια δεύτερη συνομοσία τύπου Κορνίλωφ.

Ποιος πρέπει να πάρει την εξουσία;

Αυτό δεν είναι σημαντικό στην παρούσα περίπτωση. Ας αφήσουμε τη Στρατιωτική Επαναστατική Επιτροπή να την πάρει ή κάποιο «άλλο σχήμα» που θα διακηρύξει ότι θα παραδώσει την εξουσία μόνο στους αληθινούς εκπροσώπους των συμφερόντων του λαού, των συμφερόντων του στρατού -άμεση πρόταση ειρήνης-, των συμφερόντων των αγροτών -η γη να παρθεί άμεσα και να καταργηθεί η ατομική ιδιοκτησία-, των συμφερόντων των πεινασμένων.

Όλες οι περιφέρειες, όλα τα συντάγματα, όλες οι δυνάμεις πρέπει να κινητοποιηθούν αμέσως, και πρέπει χωρίς καθυστέρηση να στείλουν αντιπροσωπείες τους στη Στρατιωτική Επαναστατική Επιτροπή και την Κεντρική Επιτροπή των Μπολσεβίκων με την επίμονη απαίτηση να μην αφεθεί σε καμία περίπτωση η εξουσία στα χέρια των Κερένσκι και Σία μέχρι την 25η -κάτω από οποιαδήποτε εξέλιξη. Το θέμα πρέπει να αποφασιστεί χωρίς λάθος αυτό το ίδιο βράδυ, αυτή τη νύχτα.

Η ιστορία δε συγχωρέσει επαναστάτες που χρονοτριβούν την ώρα που θα μπορούσαν να είναι νικητές σήμερα -και σίγουρα θα είναι νικητές σήμερα-, τη στιγμή που κινδυνεύουν να χάσουν πολλά αύριο -στην πραγματικότητα, να τα χάσουν όλα.

Εάν πάρουμε την εξουσία σήμερα, την παίρνουμε όχι σε βάρος των Σοβιέτ, αλλά σε όφελός τους.

Η κατάληψη της εξουσίας είναι υπόθεση της εξέγερσης, το πολιτικό μέρος θα ξεκαθαρίσει μετά την κατάληψη.

Θα ήταν καταστροφή, ή μια καθαρή τυπικότητα, να περιμένει κανείς τη διστακτική ψηφοφορία της 25ης Οκτωβρίου. Ο λαός έχει το δικαίωμα αλλά και δεσμεύεται από το καθήκον να αποφασίσει για τέτοια θέματα όχι με ψήφο αλλά με τη δύναμη. Στις κρίσιμες στιγμές της επανάστασης, ο λαός έχει το δικαίωμα και το συνακόλουθο καθήκον να κατευθύνει τους εκπροσώπους του, ακόμα και τους καλύτερους εκπροσώπους του, και όχι να περιμένει από αυτούς.

Αυτό το αποδεικνύει η ιστορία όλων των επαναστάσεων και θα ήταν τεράστιο έγκλημα από την πλευρά των επαναστατών να αφήσουν να ξεγλιστρήσει αυτή η στιγμή, γνωρίζοντας ότι απ' αυτούς εξαρτιόνται η σωτηρία της επανάστασης, οι προτάσεις ειρήνης, η σωτηρία της Πετρούπολης, η σωτηρία από την πείνα, η μεταβίβαση της γης στους αγρότες.

Η κυβέρνηση είναι ετοιμόρροπη. Πρέπει να τους δοθεί το τελειωτικό πλήγμα με κάθε κόστος.

Κάθε καθυστέρηση είναι μοιραία⁸⁴».

Το κυριότερο ζήτημα που έπρεπε να συζητηθεί και να αποφασιστεί όμως, ήταν το στρατιωτικό σκέλος της εξέγερσης. Το σχέδιο είχε εκπονηθεί από μια τριμελή επιτροπή κάποιων στελεχών του κόμματος, τους Αντόνοφ- Οφσεένκο, Ποντβόισκι και Τσουντόφσκι. Βέβαια, πρέπει να τονιστεί ότι απ' αυτούς κανείς δεν είχε καμία στρατιωτική εκπαίδευση. Κύριος στόχος της εξέγερσης ήταν η έδρα της κυβέρνησης Κερένσκι, τα Χειμερινά Ανάκτορα, καθώς και εναντίον σημαντικών γειτονικών κτιρίων, όπου στεγάζονταν σημαντικές υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα η Στρατιωτική Διοίκηση Πετρούπολης. Σε αυτόν τον τομέα επρόκειται να αναπτυχθούν τα επίλεκτα τμήματα της επανάστασης -τα πληρώματα του στόλου της Κρονστάνδης, οι κόκκινοι φρουροί από την συνοικία Βίμποργκ και τα πληρώματα των πολεμικών πλοίων. Τα τμήματα αυτά θα είχαν ως στόχο να πλησιάσουν όσο το δυνατόν πιο κοντά στα ανάκτορα. Οι υπόλοιποι στόχοι ανατέθηκαν σε σχηματισμούς λιγότερο μάχιμους⁸⁵.

⁸⁴Λένιν, Άπαντα, Επιστολή προς τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος των Μπολσεβίκων, τομ. 34, σελ. 435-436

⁸⁵Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 282-283

Παρ' όλες τις αναβολές, τους φόβους και τους δισταγμούς η νύχτα της 24ης ήταν πολύ δραστήρια. Περίπου στις δυο το βράδυ οι σιδηροδρομικού σταθμοί της Πετρούπολης κατελήφθησαν από τους επαναστάτες. Μία ώρα αργότερα το πολεμικό πλοίο «Αβρόρα» πλησίασε την γέφυρα Νικολάου και αγκυροβόλησε, σύμφωνα με το σχέδιο που είχε εκπονηθεί. Το πλήρωμά του έδιωξε τους ευέλπιδες που είχαν αναλάβει να φρουρούν την περιοχή και ανέλαβαν αυτοί τον έλεγχο στρατηγικών σημείων. Τα τορπιλοβόλα έπλευσαν ακόμα περισσότερο πιο ψηλά στο Νέβα και πήραν τις θέσεις που είχαν οριστεί⁸⁶.

Τις πρώτες πρωινές ώρες ένα απόσπασμα κατέλαβε την Κεντρική Τράπεζα στο όνομα της Στρατιωτικής Επαναστατικής Επιτροπής. Στις επτά το πρωί, δυνάμεις από το Σύνταγμα Κέξγκολμ κατέλαβαν το τηλεφωνικό κέντρο και απέκοψαν την τηλεφωνική επικοινωνία ανάμεσα στα Χειμερινά Ανάκτορα και τη στρατιωτική διοίκηση⁸⁷. Σταδιακά αποσπάσματα της Κόκκινης Φρουράς, ναυτών και στρατιωτών, άρχισαν να παίρνουν τις καθορισμένες θέσεις τους, γύρω από τα Ανάκτορα. Την ίδια κρίσιμη μέρα ο Κερένσκι προσπάθησε να συγκεντρώσει δίπλα του όσες μονάδες του έμεναν πιστές και θεωρούσε πως ήταν αξιόπιστες. Απευθύνθηκε κυρίως στα Συντάγματα των Κοζάκων, αλλά συνάντησε έντονη απροθυμία. Οι διαπραγματεύσεις του Κερένσκι με τους Εκπροσώπους των Κοζάκων κράτησαν πολύ και χρειάστηκαν πολλές διαβεβαιώσεις και υποσχέσεις από την πλευρά του πρωθυπουργού. Τελικά οι εκπρόσωποι δήλωσαν πως η προσωρινή κυβέρνηση μπορούσε να υπολογίζει σε αυτούς⁸⁸.

Μόνο σκόρπιες ομάδες Κοζάκων από τύχη, ατυχία ή προσωπική επιλογή τάχθηκαν στο πλευρό της Κυβέρνησης και φύλαξαν τα Χειμερινά Ανάκτορα και άλλα στρατηγικά σημεία, όπου ακόμα η κυβέρνηση είχε την εξουσία της. η επέλαση που επρόκειται να σαρώσει τους επαναστάτες δεν έγινε ποτέ. Η επόμενη κίνηση του Κερένσκι ήταν πιο αφελής ή απελπισμένη θα έλεγε κανείς. Κάλεσε το κόμμα στο οποίο θεωρητικά άνηκε, του Εσέρους, τους Μενσεβίκους και τα άλλα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα να κινητοποιήσουν της βάσεις τους σε μια μαχητική διαδήλωση με στόχο την

---

⁸⁶Φάκελοι Mondadori, Τρότσκι, ό.π., σελ. 72

⁸⁷Sukhanof, *The Russian Revolution of 1917, Eyewitness Account*, New York 1962, σελ. 621

⁸⁸Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 352-353

υπεράσπιση της Κυβέρνησης. Η αποτυχία όμως της κίνησης αυτής ήταν πιο θεαματική⁸⁹.

Η επόμενη μέρα, η 25η Οκτωβρίου έμελλε να ναι για την κυβέρνηση Κερένσκι η τελευταία στην εξουσία. Στις δέκα το βράδυ αυτής της ημέρας, ο Κερένσκι, έχοντας αναλώσει όλη την ημέρα σε ατέρμονες και ατελείωτες συζητήσεις και χιμαιρικά σχέδια, αποφάσισε να εγκαταλείψει την έδρα της κυβέρνησης στα Χειμερινά Ανάκτορα και την Πετρούπολη και να καταφύγει στις στρατιωτικές μονάδες που βρίσκονταν στο μέτωπο. Εκεί ήλπιζε να βρει τα απαραίτητα στρατεύματα, ώστε να ανακαταλάβει την εξουσία και την πρωτεύουσα. Η διαφυγή του όμως, ήταν και αυτή περιπετειώδης⁹⁰. Στο τέλος, αναγκάστηκε να δανειστεί το αυτοκίνητο της Αμερικάνικης Πρεσβείας και έφερε όλα τα διπλωματικά σύμβολα. Τα φυλάκια και οι φρουρές των επαναστατών δεν ήλεγξαν τα αυτοκίνητο φοβούμενες μήπως προκαλέσουν κάποιο διπλωματικό επεισόδιο. Με τον τρόπο αυτό ο Κερένσκι απέδρασε από την Πετρούπολη⁹¹.

Καθώς όμως, δεν ήξερε κανείς την τροπή που θα έπαιρναν τα πράγματα , η Επαναστατική Στρατιωτική Επιτροπή πήρε την απόφαση να επιτεθεί στα σημαντικά κέντρα εξουσίας, το ανάκτορο Μαρίνσκι, έδρα του προ- κοινοβουλίου, το Γενικό Στρατηγείο και Επιτελείο της Φρουράς της Πετρούπολης και τα Χειμερινά Ανάκτορα, που ήταν έδρα της Κυβέρνησης. Το Μαρίνσκι καταλήφθηκε με τυπικές διαδικασίες. Ένοπλα τμήματα των επαναστατών μπήκαν στο κτίριο και ζήτησαν από τα μέλη της συνέλευσης να διακόψουν τις εργασίες και καν εκκενώσουν το κτίριο. Τα μέλη έκαναν μια γενική διαμαρτυρία εναντίον της παράλογης βίας των επαναστατών και εξαφανίστηκαν.

Το σχέδιο που είχε εκπονήσει η Επαναστατική Στρατιωτική Επιτροπή προέβλεπε την περικύκλωση των Χειμερινών Ανακτόρων τις βραδινές ώρες της 25ης Οκτωβρίου. Εργατικές πολιτοφυλακές, αποσπάσματα ναυτών και αποσπάσματα από το Σύνταγμα Παβλόφ, σύμφωνα με το σχέδιο επρόκειτο να δημιουργήσουν οδοφράγματα και να τοποθετήσουν φρουρές και φυλάκια στο δρόμο προς τα ανάκτορα. Με την τακτική αυτή ήθελαν να αποκλείσουν την περίπτωση ενίσχυσης των

⁸⁹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 285

⁹⁰Κάποιοι ανέφεραν εσφαλμένα πως ο Κερένσκι για να διαφύγει είχε μεταμφιεστεί σε γυναίκα.

⁹¹Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 353-354

αμυνομένων από τα πάντα επικίνδυνα συντάγματα των Κοζάκων και τις εφεδρείες των δόκιμων αξιωματικών⁹².

Αυτό όμως, που επρόκειται να δυσκολέψει τους Μπολσεβίκους ήταν η ίδια η έφοδος στα ανάκτορα. Η φρουρά των ανακτόρων είχε στη διάθεσή της τουφέκια, έναν αριθμό αυτομάτων όπλων και πολυβόλα, τα οποία ήταν τοποθετημένα σε μέρη που ήταν ψηλά, θα δημιουργούσαν σημαντικά προβλήματα, αλλά και απώλειες στους επιτιθέμενους. Το πρόβλημα αυτό θα μπορούσε να λυθεί με την χρήση πυροβολικού από μεριάς των επαναστατών. Το πυροβολικό υπήρχε θεωρητικά στο κοντινό φρούριο Πετροπαβλόφσκ και στα πολεμικά πλοία που είχαν καταπλεύσει κοντά στα ανάκτορα.

Στην πραγματικότητα όμως, τα προβλήματα για τους Μπολσεβίκους μόλις είχαν αρχίσει. Η ώρα περνούσε, τα σχέδια και οι διαταγές πίεζαν ενώ παράλληλα το σκοτάδι άρχισε να πυκνώνει, κάνοντας δύσκολο το έργο τους. Οι πυροβολητές του φρουρίου Πετροπαβλόφσκ έφερναν αντιρρήσεις, αφού μια επιθεώρηση των πυροβόλων έδειξε έντονα σημεία σκουριάς ή και φθοράς στις κάννες. Επίσης στα προβλήματα αυτά θα μπορούσε να προστεθούν και οι διαμαρτυρίες των ανδρών ότι δεν είχαν εκπαιδευτεί στη χρήση τέτοιων όπλων και ως εκ τούτου εν ήξεραν τι προβλήματα θα μπορούσαν να ανακύψουν με την κακή κατάσταση που βρισκόταν το πολεμικό υλικό. Τελικά, οι αντιρρήσεις πήραν πολιτικό χαρακτήρα, αφού ο επικεφαλής της φρουράς, επικαλούμενος την απόφαση της γενικής συνέλευσης της φρουράς, δήλωσε πως η μονάδα θα κρατούσε στάση ουδετερότητας κατά τη διάρκεια της επικείμενης σύγκρουσης.

Το βράδυ της 25ης Οκτωβρίου τα Χειμερινά Ανάκτορα ήταν το μοναδικό μέρος σε όλη την Πετρούπολη που η Προσωρινή Κυβέρνηση είχε εξουσία⁹³. Δυο μοτοσικλετιστές από το φρούριο Πετροπαβλόφσκ παρέδωσαν ένα τελεσίγραφο στα μέλη της Προσωρινής Κυβέρνησης, με το οποίο ζητούσαν να διαλυθεί η Προσωρινή Κυβέρνηση και να παραδοθεί το κτίριο σε είκοσι λεπτά. Τους, προειδοποίησαν ακόμα, ότι σε αντίθετη περίπτωση θα βομβάρδιζαν το κτίριο από τα πολεμικά πλοία που είχαν καταπλεύσει στον ποταμό Νέβα, αλλά και από το φρούριο. Η αμηχανία των υπουργών ήταν τόσο μεγάλη που δεν μπόρεσαν να δώσουν ούτε καταφατική, ούτε αρνητική

---

⁹²Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 287-288

⁹³Φάκελοι Mondadori Τρότσκι, ό.π., σελ. 74

απάντηση. Αυτό που έκαναν ήταν η πάγια τακτική τους να μείνουν και να περιμένουν τις εξελίξεις.

Ακολούθησε ακόμα ένα διάστημα αναμονής, στη διάρκεια του οποίου ένας αριθμός από τις τάξεις των Κοζάκων και των δόκιμων αξιωματικών της φρουράς των ανακτόρων τράπηκαν σε φυγή μέσα στο σκοτάδι. Ο βομβαρδισμός που είχε προαναγγείλει το τελεσίγραφο αργούσε εξαιτίας αυτής της κατάστασης. Όταν άρχισε ο βομβαρδισμός δεν χρειάστηκε να είναι σοβαρός, αφού μέσα στο γενικό πανικό που επικράτησε κανείς δεν κατάλαβε πως οι βολές ήταν ασφαιρες. Λίγο αργότερα κάποιοι κανονιοβολισμοί αποτέλεσαν μάλλον το έναυσμα που περίμεναν τα συντάγματα για προώθησή τους προς τα ανάκτορα. Ακολούθησαν συνεχόμενες ριπές των όπλων, χωρίς όμως να αρχίσει η αναμενόμενη επίθεση. Πάντως η έλευση θωρακισμένων αυτοκινήτων μπροστά από τα ανάκτορα συμπλήρωσε τον αποκλεισμό και ενίσχυσαν τις απειλές προς τους ενοίκους του κτιρίου.

Στις δέκα συνέβη κάτι απρόσμενο. Οι γυναίκες του τάγματος που φρουρούσε τα Ανάκτορα έκαναν κάτι που έμοιαζε με έξοδο ή επίθεση. Οι πολιορκητές τις υποδέχθηκαν με αρκετό σαρκασμό, τις συνέλαβαν και τις έθεσαν σε περιορισμό στο στρατόπεδο τους. Δεν υπήρξε κάποιο θύμα. Μετά απ' αυτή την απελπισμένη κίνηση όμως, έγινε φανερό πως η άμυνα της Προσωρινής Κυβέρνησης είχε συρρικνωθεί, μόνο στα μέλη του υπουργικού συμβουλίου⁹⁴. Οι επαναστάτες άρχισαν να προωθούνται προς το ανυπεράσπιστο κτίριο με σχηματισμό που προοικονομούσε έφοδο. Οι φρουροί δεν απάντησαν σχεδόν καθόλου στην επίθεση και τα θύματα και από τις δυο πλευρές ήταν ελάχιστα⁹⁵.

---

⁹⁴Sukhanof, ό.π., σελ. 641

⁹⁵Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 291-292

Τελικά οι Μπολσεβίκοι πήραν την εξουσία⁹⁶. Η Προσωρινή Κυβέρνηση αποτελούσε παρελθόν πλέον⁹⁷. Η επαναστατική εξουσία μετά την Πετρούπολη,

⁹⁶«Το πρωί της 26^{ης} Οκτωβρίου γύρισα στο Σμόλνι. Όλοι είχαν πρόσωπα παραμορφωμένα από την κούραση, μάτια πρησμένα με μαύρους γύρους από την αυπνία, αζύριστοι. Ο Τρότσκι ήταν αγνώριστος, κατάχλωμος, εξαντλημένος, εκνευρισμένος. Αλλά μια μεγάλη ανέκφραστη χαρά κυριαρχούσε πάνω σ' όλα τ' άλλα συναισθήματα. Και το τελευταίο λεπτό ήταν αναγκαίο για να σταθεί κανείς στο ύψος του καθήκοντος. Ο ύπνος είχε περιοριστεί στο ελάχιστο, ίσα- ίσα για να μη σωριασθούμε, κυριολεκτικά, από την κούραση. Οι ώρες, οι μέρες περνούσαν σε μια έντονη δραστηριότητα που ολόψυχα τη θέλαμε και την είχαμε προγραμματίσει, και ταυτόχρονα πυκνή από απροσδόκητους αυτοσχεδιασμούς. Στο γυμνάσιο τα παιδιά μας, σε ένα ολότελα εχθρικό περιβάλλον, συμπεριφέρονταν αρκετά καλά. Ύστερα από την κατάληψη της εξουσίας, οι συντηρητικοί καθηγητές, και οι μαθητές των αστικών οικογενειών, έκαναν τη ζωή των παιδιών μας τόσο δύσκολη που αναγκαστήκαμε να τα γράψουμε σε άλλο σχολείο». Φάκελοι Mondadori, Τρότσκι, ό.π., σελ. 73

⁹⁷ Η περιγραφή του Σουχάνοφ για την πτώση της Προσωρινής Κυβέρνησης είναι χαρακτηριστική: «Ακόμα ένας δυνατός θόρυβος. Ολοένα και δυναμώνει και πλησιάζει, έως τις πόρτες της αίθουσας. Είναι προφανές ότι οι απ' έξω πραγματοποιούν έφοδο και κυριεύουν το ανάκτορο. Ένας ευέλπης εισέρχεται στην αίθουσα που είναι συγκεντρωμένοι οι υπουργοί και, σε στάση προσοχής, αναφέρει:

- Έτοιμοι να υπερασπιστούμε μέχρι τον τελευταίο. Ποιες είναι οι διαταγές της κυβέρνησης;

- Είναι ανώφελο! Παιραιτούμαστε! Όχι αιματοχυσία! Να υποθέσουμε ότι το ανάκτορο έχει ήδη καταληφθεί;

- Μάλιστα, όλοι σχεδόν έχουν καταθέσει τα όπλα. Δεν παραμένει παρά αυτή η αίθουσα.

- Να τους πείτε ότι δεν θέλουμε αιματοχυσία και ότι παραιτούμαστε. Υποκύπτουμε στην ισχύ..

- Γρήγορα, βιαστείτε! Δεν επιθυμούμε αιματοχυσία!

Στην άλλη πλευρά της πόρτας, ο ευέλπης μετέφερε την απόφαση των υπουργών στους νικητές επαναστάτες, οι οποίοι έκαναν μεγάλο θόρυβο και έδειχναν τρομερή ανυπομονησία, χωρίς όμως να προχωρούν πέρα από εκεί που επέτρεπαν οι δόκιμοι αξιωματικοί. Σε αυτή τη στιγμή αμηχανίας, η όλη σκηνή άλλαξε χαρακτήρα.

-«Ας καθίσουμε γύρω από το τραπέζι!», λένε οι υπουργοί και παίρνουν τις θέσεις τους στις πολυθρόνες, ώστε να παρουσιάζουν εικόνα δημόσιων αντρών, πολύ απασχολημένων με τη διαχείριση των ζητημάτων του κράτους.

Όμως οι πόρτες άνοιξαν ξαφνικά και ένα πλήθος ενόπλων εισέβαλε στην αίθουσα, η οποία γέμισε ασφυκτικά. Επικεφαλής τους ήταν ο ίδιος ο Αντόνοφ. Ο Πολτσίνσκι (γενικός κυβερνήτης της Πετρούπολης και μέλος του υπουργικού συμβουλίου) θεώρησε ευφύες να μπερδέψει τα πράγματα:

-Κύριοι, μόλις ήρθαμε σε συμφωνία με τους φίλους σας διαμέσου του τηλεφώνου. Περιμένετε λίγο, δεν γνωρίζετε τις τελευταίες εξελίξεις!.

Οι επικεφαλής των επαναστατών παρά λίγο να σαστίσουν από ετούτη την παρέμβαση, συνήλθαν όμως γρήγορα.

-Μέλη της Προσωρινής Κυβέρνησης, διέκοψε ουρλιάζοντας ο Αντόνοφ, είμαι μέλος της Επαναστατικής Στρατιωτικής Επιτροπής και σας θέτω υπό κράτηση.

Τα μέλη της Προσωρινής Κυβέρνησης αναγκάζονται να υποκύψουν στη βία και παραδίδονται ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε αιματοχυσία, απάντησε ο Κονοβάλωφ (αντιπρόεδρος της τελευταίας κυβέρνησης συνασπισμού τον Σεπτέμβριο).

Ακολούθησε πανδαιμόνιο, καθώς οι συγκεντρωμένοι, αγανακτισμένοι από τη συνεχή επίκληση της αποφυγής αιματοχυσίας, ζητούσαν το λόγο από τους υπουργούς για τα θύματα της καταστολής την ημέρα εκείνη ή τις προηγούμενες ημέρες. Οι υπουργοί απολογούνταν ότι οι εντολές που έδωσαν αφορούσαν προειδοποιητικά πυρά στον αέρα. Η ατμόσφαιρα έγινε ιδιαίτερα θερμή και μάλλον η ζωή των υπουργών βρέθηκε σε άμεσο κίνδυνο. Η απουσία του Κερένσκι όξυνε το κλίμα, καθώς όλοι υποψιάζονταν ότι προετοίμαζε κάποια κίνηση εναντίον της επανάστασης.

Τελικώς, επιβλήθηκε κάποιου είδους τάξη, έγιναν οι προκαταρκτικές ανακρίσεις, πιστοποιήθηκε η ταυτότητα των συλληφθέντων και όλοι μαζί συγκρότησαν φάλαγγα με κατεύθυνση το φρούριο Πετροπαβλόφσκ. Η φάλαγγα των κρατουμένων, στο κρύο της νύκτας -ήταν δυο ή τρεις το πρωί-, διέσχισε τους δρόμους και τις γέφυρες που οδηγούσαν στο φρούριο περνώντας μέσα από ομάδες ανθρώπων, ενόπλων ή άοπλων, οι οποίοι εξέφραζαν με διάφορους τρόπους την εχθρότητά τους». Sukhanof, ό.π., σελ. 242-243

εδραιώθηκε σε ολόκληρη τη χώρα, χωρίς να υπάρξει κάπου ιδιαίτερη αντίσταση. Σε κάθε σημείο της επικράτειας της χώρας, οι επιτροπές των εργατών, των στρατιωτών και των αγροτών αναλάμβαναν την τοπική εξουσία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι καταλύθηκαν παντού οι τοπικές αρχές ή ο κρατικός μηχανισμός. Αυτό που είχε μείνει από τον κρατικό μηχανισμό χρειαζόταν την ανάγκη πολιτικών κατευθύνσεων. Η επαναστατική κυβέρνηση ήταν μια νέα αρχή για την χώρα. Στην νέα εξουσία μπορούσαν να αναφερθούν όλοι οι κάτοικοι της χώρας. Για τον λόγο αυτό επικράτησε τόσο γρήγορα και σχεδόν αναίμακτα σε όλη τη χώρα. Εκτός από τη Μόσχα που υπήρξαν αρκετοί νεκροί⁹⁸.

Αργά το βράδυ της 25ης Οκτωβρίου, ενώ ακόμα δεν είχαν καταληφθεί τα χειμερινά ανάκτορα, ξεκίνησαν στο Σμόλνι οι εργασίες του δεύτερου Πανρωσικού Συνεδρίου των Σοβιέτ. Είχαν εκλεγεί 670 (εξακόσιοι εβδομήντα) αντιπρόσωποι. Από αυτούς 300 (τριακόσιοι) ανήκαν στο κόμμα των Μπολσεβίκων. Οι 193 (εκατό ενενήντα τρεις) ανήκαν στο κόμμα των Εσέρων και απ' αυτούς οι περισσότεροι ανήκαν στην αριστερή πτέρυγα του κόμματος, οι οποίοι πλέον συμπορεύονταν με του Μπολσεβίκους. Οι Μενσεβίκοι ήταν 68 (εξήντα οκτώ) και οι Μενσεβίκοι Διεθνιστές 14 (δεκατέσσερεις). Οι υπόλοιποι αντιπρόσωποι ήταν ανεξάρτητοι ή ανήκαν σε μικρούς κομματικούς σχηματισμούς .

---

⁹⁸Υστερα από την ήττα των στρατευμάτων του Κερένσκι είχε μείνει μόνο ένα οχυρό που αντιστεκόταν στην κατάληψη του από τους Μπολσεβίκους: η Μόσχα και το Κρεμλίνο. Στο Κρεμλίνο είχαν κυκλωθεί από τους επαναστάτες λευκοφρουροί και ευέλπιδες. Η μάχη για την κατάληψη ήταν πιο σκληρή απ' αυτή της Πετρούπολης. Σ' όλη την Ρωσία άρχισαν να κυκλοφορούν οι πιο περίεργες φήμες. Φοβερές διαδόσεις για τρομερές καταστροφές που είχαν υποστεί κτίρια της Παλαιάς Πρωτεύουσας. Υποστήριζαν ότι βομβαρδίστηκε το Κρεμλίνο. Οι νεκροί στην πόλη ήταν χιλιάδες. Και ότι ο μητροπολιτικός ναός είχε καταστραφεί. Ακόμα, και η παράταξη των Μπολσεβίκων φαίνεται πως θορυβήθηκε απ' αυτές τις διαδόσεις, έτσι ώστε και ο Λουνατσάρσκι, επίτροπος της Παιδείας, υπέβαλε την παραίτησή του. το βράδυ όμως, μαθεύτηκε πως δεν ήταν τόσο τρομερή η κατάσταση. Η πολιορκία του Κρεμλίνου κράτησε ως τις 29 Οκτωβρίου τελικά. Φάκελοι Mondadori, Τρότσκι, ό.π., σελ. 80-81

Η' Κεφάλαιο

Η ανάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους

Μόλις έγινε γνωστό στο συνέδριο ότι η Προσωρινή Κυβέρνηση είχε πέσει ο Λένιν έβγαλε διακήρυξη με την οποία παίρνει στα χέρια του το κόμμα των Μπολσεβίκων την εξουσία και δεσμευόταν να κάνει τα εξής :

«Το Δεύτερο Παγκρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ των εργατών και των στρατιωτών βουλευτών άρχισε τις εργασίες του. Στο Συνέδριο αυτό αντιπροσωπεύεται η τεράστια πλειοψηφία των Σοβιέτ. Στο Συνέδριο παρευρίσκονται και πολλοί βουλευτές από τα Σοβιέτ των αγροτών. Η εξουσιοδότηση της Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής, που ακολουθούσε συμβιβαστική πολιτική, έληξε. Στηριζόμενο στη θέληση της τεράστιας πλειοψηφίας των εργατών, των στρατιωτών και των αγροτών, στηριζόμενο στη νικηφόρα εξέγερση των εργατών και της Φρουράς της Πετρούπολης, το Συνέδριο παίρνει στα χέρια του την εξουσία.

Η Προσωρινή Κυβέρνηση ανατράπηκε. Τα περισσότερα μέλη της Προσωρινής Κυβέρνησης έχουν συλληφθεί.

Η Σοβιετική εξουσία θα προτείνει άμεση δημοκρατική ειρήνη σε όλους τους λαούς και άμεση ανακωχή σε όλα τα μέτωπα. Θα εξασφαλίσει τη χωρίς αποζημίωση παράδοση της γης των τσιφλικάδων, της αυτοκρατορικής οικογένειας και των μοναστηριών στη διάθεση των επιτροπών των αγροτών, θα υπερασπίσει τα δικαιώματα του στρατιώτη, πραγματοποιώντας τον πλήρη εκδημοκρατισμό του στρατού, θα εγκαθιδρύσει τον εργατικό έλεγχο στην παραγωγή, θα εξασφαλίσει την έγκαιρη σύγκληση της Συντακτικής Συνέλευσης, θα φροντίσει να προμηθεύει ψωμί τις πόλεις και είδη πρώτης ανάγκης στο χωριό, θα εξασφαλίσει σε όλα τα έθνη που κατοικούν στη Ρωσία πραγματικό δικαίωμα αυτοδιάθεσης.

Το Συνέδριο αποφασίζει: όλη η εξουσία κατά τόπους περνάει στα Σοβιέτ των εργατών, στρατιωτών και αγροτών βουλευτών, που πρέπει να εξασφαλίσουν μια πραγματικά επαναστατική πράξη.

Το Συνέδριο καλεί τους στρατιώτες που βρίσκονται στα χαρακώματα να δείξουν επαγρύπνηση και σταθερότητα. Το Συνέδριο των Σοβιέτ είναι βέβαιο ότι ο επαναστατικός στρατός θα μπορέσει να υπερασπίσει την επανάσταση από κάθε επιβουλή του ιμπεριαλισμού, ωστόσο η νέα κυβέρνηση πετύχει να κλείσει δημοκρατική ειρήνη που θα την προτείνει άμεσα σε όλους τους λαούς. Η νέα κυβέρνηση θα πάρει όλα τα μέτρα για να εξασφαλίσει στον επαναστατικό στρατό όλα τα απαραίτητα, ακολουθώντας αποφασιστική πολιτική επιτάξεων και φορολογίας των εύπορων τάξεων, και θα βελτιώσει επίσης την κατάσταση των οικογενειών των στρατιωτών.

Οι κορνιλοφικοί- Κερένσκι, Καλέντιν και άλλοι- κάνουν απόπειρα να ρίξουν στρατεύματα ενάντια στην Πετρούπολη. Μερικά τμήματα που τα ξεγέλασε και τα κίνησε ο Κερένσκι πέρασαν με το μέρος του εξεγερμένου λαού.

Στρατιώτες, προβάλλετε ενεργητική αντίσταση στον κορνιλοφικό Κερένσκι! Να βρίσκεστε σε επιφυλακή!

Σιδηροδρομικοί, σταματάτε όλα τα τραίνα με στρατό που στέλνει ο Κερένσκι ενάντια στην Πετρούπολη!

Στρατιώτες, εργάτες, υπάλληλοι, στα χέρια σας βρίσκετε η τύχη της επανάστασης και η τύχη της δημοκρατικής ειρήνης!

Ζήτω η Επανάσταση!

Το Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ

των εργατών και στρατιωτών βουλευτών

Οι αντιπρόσωποι των Σοβιέτ των αγροτών⁹⁹».

Το πρώτο ψήφισμα που εκδόθηκε αφορούσε τον άμεσο τερματισμό του πολέμου. Ζητούσε την χωρίς αναβολή έναρξη διαπραγματεύσεων με σκοπό μια δίκαιη και δημοκρατική ειρήνη¹⁰⁰. Σε αυτή την ειρήνη δε θα υπήρχαν νικημένοι και νικητές,

⁹⁹ Λένιν, *Άπαντα, Προς τους εργάτες, τους στρατιώτες και τους αγρότες*, τόμ. 35, σελ. 11

¹⁰⁰ 1) Διαπραγματεύσεις πολιτικές και οικονομικές.

2) Κύριο θέμα των πολιτικών διαπραγματεύσεων και βασική αρχή : «χωρίς προσαρτήσεις και επανορθώσεις».

3) Η έννοια προσάρτηση:

α) δεν είναι κατάλληλος ο ορισμός ότι οι προσαρτήσεις είναι εδάφη που συνενώθηκαν ύστερα από την κήρυξη του σημερινού πολέμου.

με την έννοια ότι, οι πιο δυνατές χώρες δε θα επέβαλλαν στις πιο αδύναμες ή στους ηττημένους επαχθείς όρους. Δε θα υπήρχαν προσθαφαιρέσεις εδαφών στις χώρες , εκτός αν το αποφάσιζαν οι ίδιοι οι λαοί, με βάση το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης που είχαν. Δε θα υπήρχαν χρηματικές επιβαρύνσεις και αποζημιώσεις στις πλάτες των χωρών που ηττήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Οι διαπραγματεύσεις θα γίνονταν φανερά, δημόσια και δε θα υπήρχαν μυστικές συμφωνίες και ανταλλαγές μεταξύ χωρών, οι οποίες θα γίνονταν σε βάρος των λαών. Η μυστική διπλωματία δε θα είχε θέση σε αυτή τη δημοκρατική ειρήνη. Για να τονιστεί η επαναστατική διάσταση της πρότασης αυτής, οι Μπολσεβίκοι δεσμεύονταν να φέρουν στο φως όλες τις συμφωνίες που είχαν γίνει κατά τη διάρκεια του πολέμου ή πριν απ' αυτόν, κρυφά από τους στρατιώτες που μάχονταν και πέθαιναν στα χαρακώματα.

Ακολούθησε ανάλογο ψήφισμα που όριζε την άμεση κατάσχεση της γης που άνηκε στους γαιοκτήμονες, στην εκκλησία, και στα μέλη τη βασιλικής αυλής. Οι αγροτικές επιτροπές θα διένεμαν τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις στους αγρότες που θα τις αξιοποιούσαν με τις οικογένειές τους. Ο υπόγειος πλούτος, τα νερά , τα δάση, τα μεταλλεία, γίνονταν επίσης κοινό αγαθό. Λίγο αργότερα εκδόθηκε το ψήφισμα που όριζε τους όρους του εργατικού ελέγχου σε όλες τις επιχειρήσεις που απασχολούσαν πάνω από πέντε (5) άτομα¹⁰¹ . Τέλος, το Δεύτερο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ

β)προσάρτηση θεωρείται κάθε έδαφος που ο πληθυσμός του κατά τις τελευταίες δεκαετίες (αρχίζοντας από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα) έκφρασε τη δυσαρέσκειά για τη συνένωση του εδάφους του με άλλο κράτος, - ανεξάρτητα αν αυτή η δυσαρέσκεια αυτή εκφράστηκε στον Τύπο, στις αποφάσεις των Βουλών, των δημοτικών οργάνων, των συνελεύσεων, και άλλων παρόμοιων σωμάτων, σε κρατικές διπλωματικές πράξεις, που προκλήθηκαν από το εθνικό κίνημα αυτών των εδαφών, με εθνικές προστριβές, συγκρούσεις, ταραχές, κτλ.

1) Επίσημη αναγνώριση για κάθε (μη κυρίαρχο) έθνος που ανήκει στη δοσμένη εμπόλεμη χώρα του δικαιώματος ελεύθερης αυτοδιάθεσης ως τον αποχωρισμό και το σχηματισμό ανεξάρτητου κράτους. 2) Το δικαίωμα αυτοδιάθεσης πραγματοποιείται με δημοψήφισμα όπου συμμετέχει όλος ο πληθυσμός της αυτοδιατιθέμενης περιοχής. 3) τα γεωγραφικά όρια της περιοχής αυτής καθορίζονται από τους δημοκρατικά εκλεγμένους αντιπροσώπους αυτής της περιοχής και των γειτονικών περιοχών, 4) οι προκαταρκτικοί όροι που εγγυούνται την πραγματοποίηση του δικαιώματος του δικαιώματος του έθνους για ελεύθερη αυτοδιάθεση είναι:

α)αποχώρηση των στρατευμάτων από τα όρια της αυτοδιατιθέμενης περιοχής,

β)αποκατάσταση στην περιοχή αυτή των προσφύγων, καθώς και των κατοίκων της περιοχής, που οι αρχές τους είχαν εκτοπίσει με την έναρξη του πολέμου,

γ)δημιουργία στη δοσμένη περιοχή προσωρινής διοίκησης από δημοκρατικά εκλεγμένους αντιπροσώπους του αυτοδιατιθέμενου έθνους με δικαίωμα (ανάμεσα στ' άλλα) της πραγματοποίησης του σημείου β,

δ)δημιουργία, πλάι στην προσωρινή διοίκηση, επιτροπών των συμβαλλόμενων μερών με δικαίωμα αμοιβαίου ελέγχου,

ε)η κάλυψη των απαραίτητων εξόδων για την εφαρμογή των σημείων β και γ να γίνεται από ειδικό κονδύλι σε βάρος της πλευράς που είχε επιβάλει την κατοχή.

Λένιν, Άπαντα, σελ. 122-123

¹⁰¹Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 305-306

προχώρησε μετά από πρόταση του Κάμενεφ στη συγκρότηση Συμβουλίου των Λαϊκών Επιτροπών¹⁰². Το Συμβούλιο αυτό θα διεκπεραιώνει τις κυβερνητικές υποθέσεις της χώρας. Ταυτόχρονα, εξελέγη μια Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή των Σοβιέτ, αποτελούμενη από 101 (εκατόν ένα) μέλη .

Στην ίδια την Πετρούπολη, οι συντηρητικές δυνάμεις, με πρόσχημα τον εξοβελισμό των σοσιαλιστικών δυνάμεων από το κυβερνητικό σχήμα, προχώρησαν στη δημιουργία συνασπισμού εναντίον των Μπολσεβίκων. Στις 26 Οκτωβρίου οι Εσέροι και οι Μενσεβίκοι που είχαν αποχωρήσει από το Πανρωσικό Συνέδριο, σχημάτισαν την Πανρωσική Επιτροπή για τη Σωτηρία της Χώρας, και με ορμητήριο το δημοτικό συμβούλιο της Πετρούπολης και τα συνδικάτα, στα οποία είχαν την πλειοψηφία, αμφισβητούσαν με κάθε δυνατό τρόπο την νέα εξουσία. Μια εκστρατεία ανυπακοής την οποία ξεκίνησαν, είχε κάποιο αντίκτυπο στις δομές της πρωτεύουσας, αλλά λιγότερο στην υπόλοιπη χώρα.

Ο Κερένσκι παράλληλα βρισκόταν κοντά στα στρατεύματα που βρίσκονταν στο μέτωπο και με τη βοήθεια της στρατιωτικής διοίκησης του Βορρά, συγκρότησε ένα εκστρατευτικό σώμα, με σκοπό να ανακαταλάβει την εξουσία στην Πετρούπολη από

¹⁰²Το Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ των εργατών, των στρατιωτών και των αγροτών βουλευτών αποφασίζει:

Να σχηματίσει για τη διακυβέρνηση της χώρας, μέχρι τη σύγκληση τη Συντακτική Συνέλευσης, Προσωρινή εργατοαγροτική κυβέρνηση, που θα ονομάζεται Συμβούλιο των Λαϊκών Επιτροπών. Η διεύθυνση των διάφορων τομέων της κρατικής ζωής ανατίθεται σε επιτροπές, που τα μέλη τους, σε στενή ενότητα με τις μαζικές οργανώσεις των εργατών, των εργατριών, των ναυτών, των στρατιωτών, των αγροτών και των υπαλλήλων πρέπει να εξασφαλίσουν την εφαρμογή του προγράμματος που διακήρυξε το Συνέδριο. Η κυβερνητική εξουσία ανήκει στο σώμα των προέδρων αυτών των επιτροπών, δηλαδή του Συμβουλίου Λαϊκών Επιτροπών.

Ο έλεγχος της δράσης των Λαϊκών Επιτροπών και το δικαίωμα της αντικατάστασης τους ανήκει στο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ των εργατών, αγροτών και στρατιωτών βουλευτών και στην Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή του.

Σήμερα το Συμβούλιο Λαϊκών Επιτροπών απαρτίζεται από τα παρακάτω πρόσωπα:

Πρόεδρος του Συμβουλίου- Βλαντίμιρ Ουλιάνωφ (Λένιν)

Λαϊκός Επίτροπος Εσωτερικών- Α.Ι. Ρίκοφ

Γεωργίας- Β.Π. Μιλιούτιν

Εργασίας- Α. Γκ. Σλιάπνικοφ

Στρατιωτικών και Ναυτικών- Μια επιτροπή αποτελούμενη από τους: Β.Α. Οφσεένκο (Αντόνοφ),

Ν.Β. Κριλένκο και Π.Ε. Ντιμπένγκο

Εμπορίου και Βιομηχανίας- Β.Π. Νογκίν

Λαϊκής Παιδείας- Α. Β. Λουνατσάρσκι

Οικονομικών- Ι.Ι. Σκβορτσόφ (Στεπάνοφ)

Εξωτερικών- Α. Ντ. Μπρονστέιν (Τρότσκι)

Δικαιοσύνης- Γκ. Ι. Οπτόκοφ (Λόμοφ)

Επισιτισμού- Ι.Α. Τεοντορόβιτς

Ταχυδρομείων και Τηλεγράφων- Ν.Π. Αβίλοφ (Γκλέμποφ)

Πρόεδρος για τις υποθέσεις εθνοτήτων- Ι.Β. Τσουγκασβίλι (Στάλιν)

Η θέση του Λαϊκού Επιτρόπου για τους σιδηροδρόμους παραμένει προσωρινά κενή.

τους Μπολσεβίκους. Η Επιτροπή Σωτηρίας ήρθε σε συνεννόηση με τον στρατηγό Κριλόφ, ο οποίος ανέλαβε την εκστρατεία εναντίον των Μπολσεβίκων. Σχέδιο αντεπανάστασης ετοιμάστηκε για το βράδυ της 28ης προς 29 Οκτωβρίου. Μονάδες δόκιμων αξιωματικών θα άνοιγαν το δρόμο στο στρατό που κατέφθανε. Ο κίνδυνος όμως, αποδείχτηκε κατώτερος του αναμενομένου. Το εκστρατευτικό σώμα του Κριλόφ αποτελούνταν περίπου από 1000 (χίλιους) Κοζάκους ιππείς, ελάχιστα στοιχεία πυροβολικού και σχεδόν καθόλου πεζικό. Το εκστρατευτικό σώμα συναντήθηκε λίγο πιο έξω από το Τσάρσκογιε Σελό με μια δύναμη της Κόκκινης Φρουράς που αποτελούνταν από 10.000 (δέκα χιλιάδες) περίπου στρατιώτες. Η μάχη ήταν πολύωρη και αιματηρή και χαρακτηριζόταν από τον φανατισμό των δυο πλευρών. Οι Κοζάκοι υποχώρησαν τελικώς και συνδιαλέχθηκον με τους Μπολσεβίκους μια αμνηστία τον όρο να παραδώσουν τον Κερένσκι να δικαστεί¹⁰³. Ο ίδιος την τελευταία στιγμή κατάφερε να διαφύγει ντυμένος ναύτης¹⁰⁴. Η αποτυχία αυτή, η πρώτη εκστρατεία του Εμφυλίου Πολέμου στη Ρωσία έδωσε μια ανάσα στο Συμβούλιο Λαϊκών Επιτροπών, το οποίο αντιμετώπιζε σημαντικά προβλήματα.

¹⁰³Γιώργος Μαργαρίτης, ό.π. σελ. 356-357

¹⁰⁴«Ήταν πια μεσημέρι. Δυνάμωναν οι φωνές και η φασαρία από κάτω. Πίεσα όλους τους άλλους, εκτός από τον ιδιαίτερο γραμματέα μου Ν. Β. Βίννερ, να φύγουν το συντομότερο. Ο Βίννερ και εγώ είμαστε αποφασισμένοι ν' αυτοκτονήσουμε με τα πιστόλια μας στο βάθος του παλατιού, ενώ οι Κοζάκοι θα μας αναζητούσαν στα μπροστινά διαμερίσματα. Το πρωί της 14 (1ης) Νοεμβρίου 1917, φαινόταν πολύ λογική και αναπόφευκτη αυτή η απόφαση. Καθώς οι άλλοι μ' αποχαιρετούσαν, άνοιξε η πόρτα και παρουσιάστηκαν στο κατώφλι δυο άντρες, ένας γνωστός μου πολίτης κι ένας ναύτης, που πρώτη φορά τον έβλεπα. «Δεν έχετε καιρό για χάσιμο» μου είπαν. «Σε μισή ώρα θα χυμήξει στο διαμέρισμά σας ένας αγριεμένος όχλος. Βγάλτε το στρατιωτικό σας χιτώνιο. Γρήγορα!» σε λίγες στιγμές έγινα ναύτης με όψη αρκετά αστεία. Τα μανίκια της μπελαμάνας μου ήταν υπερβολικά κοντά, οι γκέτες μου δεν ταίριαζαν καθόλου με τις χακί αρβύλες μου. Ο ναυτικός μου σκούφος με τις καρδέλες, προοριζόταν για κάποιο κεφάλι πολύ μικρότερο και μόλις κρατιόταν στην κορυφή του δικού μου. Συμπλήρωσα την μεταμφίεση μου μ' ένα ζευγάρι χοντρά γυαλιά μοτοσικλετιστή. Φίλησα το γραμματέα μου που έφυγε περνώντας από ένα γειτονικό δωμάτιο». Αλεξάντερ Κερένσκι, ό.π., σελ. 360

Θ' Κεφάλαιο

Η Συνθήκη του Μπρεστ- Λιτόφσκ

Στις 14 Νοεμβρίου 1917 η Ρωσία και η Γερμανία συμφώνησαν να αρχίσουν τις διαπραγματεύσεις για την επίτευξη ανακωχής. Την ίδια μέρα ο Τρότσκι επαναλαμβάνει την πρόσκλησή του προς τους Δυτικούς να πάρουν και αυτοί μέρος στις διαπραγματεύσεις. Από την πλευρά των Συμμάχων όμως, πλέον υπήρχε απόλυτη σιωπή . Έτσι, οι γερμανορωσικές συνομιλίες αρχίζουν με την άφιξη του Τρότσκι στο Μπρεστ- Λιτόφσκ. Ο αρχηγός της γερμανικής διπλωματικής αποστολής Κούλμαν εξέφρασε την άποψή του πως η κατάσταση πλέον είχε αλλάξει, αφού δεν συμμετείχαν οι Δυτικοί στις διαπραγματεύσεις, η Γερμανία δεν ήταν υποχρεωμένη να δεσμευτεί στην αρχική ιδέα της ειρήνης, δηλαδή να μην γίνουν προσαρτήσεις και να δοθούν αποζημιώσεις. Η Γερμανία όμως, μόνο από τη Ρωσία είχε αξιώσεις για προσαρτήσεις και αποζημιώσεις. Ο Τρότσκι προσπάθησε να κερδίσει χρόνο και γι' αυτό παρέσυρε τον Γερμανό συνομιλητή του σε μακρές συζητήσεις πολιτικού και φιλοσοφικού περιεχομένου . Σ' αυτές τις συζητήσεις ο Τρότσκι έδειξε στους συνομιλητές του το πνεύμα του, την ευφύια του και την ειρωνεία του.

Παρ' όλη την υπεροχή του Τρότσκι σε αυτές την άνευ σημασίας συνομιλίες, η κατάσταση για τη Ρωσία δεν είχε αλλάξει καθόλου. Η κατάσταση για τους Μπολσεβίκους ήταν τραγική. Η γερμανική πλευρά είχε αξιώσεις σε εδάφη της Πολωνίας και στις Βαλτικές χώρες. Πάνω σ' αυτές τις απαιτήσεις ο Κούλμαν δεν δεχόταν αντίρρηση. Αυτό που έπρεπε να βρεθεί ήταν μια ευπρεπής τύπωση για να καλυφθεί με αξιοπρέπεια η παράδοση της Ρωσίας. Τις αξιώσεις αυτές ο Τρότσκι τις απέκρουε με αγανάκτηση. Είπε καθαρά πως η Επανάσταση δεν μπορούσε να προδώσει ούτε τους Πολωνούς, ούτε τους Εσθονούς, ούτε τους Λετονούς, σεβόμενη το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών. έτσι απέκλειε τις προσαρτήσεις που ζητούσαν οι Γερμανοί.

Ο Τρότσκι στην αναφορά που έστειλε στην Κεντρική Επιτροπή του κόμματος των Μπολσεβίκων συμπέρανε πως αυτό που έπρεπε να κάνουν οι Ρώσοι ήταν να κρατήσουν μια ουδέτερη στάση, ούτε πόλεμο, ούτε ειρήνη¹⁰⁵. Η αναφορά αυτή στάλθηκε στις 8 Ιανουαρίου 1918. Οι Κεντρικές Δυνάμεις πίστευε πως δε θα

¹⁰⁵Φάκελοι Mondadori, Τρότσκι, ό.π., σελ. 90-91

χτυπούσαν μια χώρα που είχε αποστρατευτεί. Ο Λένιν και ο Μπουχάριν τάχθηκαν αμέσως εναντίον των απόψεων του Τρότσκι ξεκινώντας από καθένας τους από διαφορετική βάση. Ο Λένιν θεωρούσε πως οι Γερμανοί θα χτυπούσαν τη χώρα, τώρα που βρισκόταν σε κατάσταση πλήρους αδυναμίας και δεν μπορούσε να αμυνθεί. Ο Μπουχάριν από την άλλη πλευρά ήταν υπέρμαχος της ιδέας του «επαναστατικού» πολέμου εναντίον των δυναστειών των Αψβούργων και των Χοεντσόλερν. Η άποψη του Λένιν που υποστηρίχθηκε και από τον Στάλιν, τον Ζηνόβιεφ και τον Σοκόλνικωφ, δεν μπόρεσε να μεταβάλει την πλειοψηφία που είχε ταχθεί υπέρ του πολέμου. Έτσι, η άποψη του Τρότσκι φάνηκε λογική και συμβιβαστική.

Στο Μπρεστ- Λιτόφσκ οι διαπραγματεύσεις είχαν διακοπή στις 19 Φεβρουαρίου 1918. Δεν είχε προλάβει να επιστρέψει στην Πετρούπολη ο Τρότσκι, όταν οι Γερμανοί εξαπέλυσαν επίθεση¹⁰⁶ εναντίον της Ρωσίας και δεν συναντούσαν καμία αντίσταση. Τα γερμανικά στρατεύματα παραλίγο να φτάσουν στην πρωτεύουσα Πετρούπολη. Τότε οι Μπολσεβίκοι αποφασίζουν να διαπραγματευτούν με τους Γερμανούς άμεση ειρήνη. Οι Γερμανοί επέβαλαν ακόμα πιο αυστηρούς όρους από τους προηγούμενους: 1) Πλήρη αποστράτευση τα Ρωσίας. 2) Παραχώρηση της Πολωνίας και των Βαλτικών Χωρών. 3) Εκκένωση της Φινλανδίας και της Ουκρανίας. Οι όροι αυτοί δημιούργησαν έντονες αντιδράσεις στην Κεντρική Επιτροπή. Ο Τρότσκι μπορεί να είχε αρχικά συμφωνήσει, αλλά εξετάζοντας το θέμα σε βάθος, συντάσσεται με τη συνέχιση του πολέμου. Την κρίσιμη όμως ώρα τη ψηφοφορίας συντάσσεται με την πλευρά του Λένιν, ο οποίος ήθελε ειρήνη με κάθε κόστος. Η συνθήκη υπογράφηκε τελικώς στις 13 Μαρτίου 1918¹⁰⁷. Μετά από κάποιες μέρες η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε στη Μόσχα.

¹⁰⁶ «Το Συμβούλιο Λαϊκών Επιτροπών εκφράζει τη διαμαρτυρία του γιατί η γερμανική κυβέρνηση έστειλε στρατεύματα ενάντιο στα Σοβιετική Δημοκρατία της Ρωσίας που διακήρυξε ότι παύει να υπάρχει κατάσταση πολέμου και άρχισε την αποστράτευση σ' όλα τα μέτωπα. Η εργατοαγροτική κυβέρνηση της Ρωσίας δεν μπορούσε να περιμένει μια τέτοια ενέργεια, πολύ περισσότερο γιατί κανένα από τα μέρη που συνήψαν την ανακωχή δεν δήλωσε ούτε άμεσα, ούτε έμμεσα, ούτε στις 10 του Φλεβάρη, ούτε οποτεδήποτε άλλοτε, πως θεωρεί τεματισμένη την ανακωχή, πράγμα που τα δυο μέρη είχαν αναλάβει την υποχρέωση να το κάνουν με το σύμφωνο της 2ας (15) του Δεκέμβρη 1917.

Παίρνοντας υπόψη την κατάσταση που δημιουργήθηκε, το Συμβούλιο Λαϊκών Επιτροπών βρίσκεται στην ανάγκη να δηλώσει πως είναι έτοιμο να υπογράψει επίσημα ειρήνη με βάση τους όρους που έβαλε στο Μπρεστ- Λιτόφσκ η γερμανική Κυβέρνηση.

Ταυτόχρονα το Συμβούλιο Λαϊκών Επιτροπών δηλώνει πως είναι έτοιμο, αν η γερμανική κυβέρνηση διατυπώσει συγκεκριμένους όρους ειρήνης, να απαντήσει το αργότερο μέσα σε 12 ώρες, αν αποδέχεται ή όχι τους όρους». Λένιν, Άπαντα, σελ. 339

¹⁰⁷Martin Gilbert, ό.π., σελ. 368-369

Β΄ ΜΕΡΟΣ: Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΓΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Λίγα Λόγια για την Ιστορία του Πόντου

Ο Πόντος είναι μια περιοχή στην οποία κατοικούσαν Ελληνικοί πληθυσμοί από τους αρχαίους χρόνους. Είναι μια περιοχή με μεγάλη οικονομική, αλλά εξίσου και πολιτισμική παράδοση. Οι κυριότερες πόλεις που κατοικούσαν ελληνικοί πληθυσμοί η Τραπεζούντα, η Αμισός, η Κερασούντα και η Σινώπη. Στο πέρασμα των αιώνων η περιοχή είχε κατακτηθεί από πολλούς και διάφορους λαούς. Αρχικά, αποτέλεσε τμήμα Αλεξανδρινών βασιλείων. Αργότερα ο Πομπήιος με τις λεγεώνες του κατέκτησε την περιοχή το 63 π.Χ.. Κατόπιν, αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204, στην περιοχή του Πόντου δημιουργήθηκε η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, την οποία διοικούσαν οι Μεγάλοι Κομνηνοί. Η Αυτοκρατορία αυτή κατάφερε να αντέξει 257 χρόνια. Τελικά, μετά από πολλούς και μακροχρόνιους αγώνες οι Οθωμανοί κατάφεραν να υποτάξουν την περιοχή το 1461, οκτώ (8) χρόνια δηλαδή μετά την Άλωση της Πόλης.

Με το που κατέκτησαν οι Οθωμανοί την περιοχή ξεκίνησαν οι διωγμοί εναντίον των χριστιανικών πληθυσμών της περιοχής. Πολλοί απ' αυτούς αναγκάστηκαν να καταφύγουν σε ομόθρησκες χώρες, όπως η Ρωσία και οι Παραδουνάβιες περιοχές. Κάποιοι άλλοι προτίμησαν να καταφύγουν στα νησιά του Αιγαίου, ενώ κάποιοι άλλοι κατέφυγαν στα απάτητα βουνά του Πόντου. Οι Οθωμανοί σχεδόν αμέσως ξεκίνησαν τους βίαιους εξισλαμισμούς και πολλοί κάτοικοι αναγκάστηκαν να ασπαστούν το Ισλάμ. Κάποιοι πάντως ασπάστηκαν το Ισλάμ με σκοπό να ανελιχθούν σε ανώτερες θέσεις εξουσίας. Πολλές πόλεις και χωριά εξισλαμίστηκαν φαινομενικά μόνο, αλλά οι κάτοικοι συνέχισαν να ακολουθούν κρυφά τα ήθη, τα έθιμα και τη θρησκεία των προγόνων τους. Οι πληθυσμοί αυτοί είναι οι λεγόμενοι Κρυπτοχριστιανοί.

Ο Πόντος θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν βίωσε τον ζυγό των Οθωμανών κατακτητών τόσο βαριά, όσο άλλες περιοχές, αφού ο Σουλτάνος είχε ως παιδιά του αυτούς που δούλευαν στα Μεταλλεία που βρίσκονταν στον Πόντο, επειδή αυτοί

ουσιαστικά τροφοδοτούσαν το θησαυροφυλάκιο της Αυτοκρατορίας. Την κατάσταση απάλυναν και τα πάμπολλα μοναστήρια που υπήρχαν στην περιοχή του Πόντου. Αυτά βοηθούσαν τους Χριστιανούς με την παροχή ασύλου σε καιρούς διώξεων. Οι Χριστιανοί, βέβαια που αρνιούνταν να αλλαξοπιστήσουν θανατώνονταν με τους πιο βίαιους και απάνθρωπους τρόπους. Μεγάλοι διωγμοί ξέσπασαν, ως αντίποινα, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης. Ολόκληρες περιοχές κατοικημένες από ελληνικούς πληθυσμούς εκκενώθηκαν, χωριά ολόκληρα καταστράφηκαν εκ θεμελίων, ενώ οι κάτοικοι διώκονταν και θανατώνονταν με βάρβαρο τρόπο. Για μία ακόμα φορά οι πληθυσμοί του Πόντου και της Μικράς Ασίας αναγκάστηκαν να καταφύγουν σε υψηλότερες περιοχές και να φτιάξουν οικισμούς ή να καταφύγουν στα Μοναστήρια ή στην Ρωσία.

Α΄ Κεφάλαιο

Η κατάσταση στον Πόντο κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα

Η κατάσταση των υπόδουλων χριστιανικών πληθυσμών βελτιώθηκε κάπως λίγο αργότερα, όταν ο Σουλτάνος παραχώρησε σε αυτούς το Χάττι Σερίφ¹⁰⁸ (1839) και το Χάττι Χουμαγιούν¹⁰⁹ (1856). Αυτό έγινε αφού οι Μεγάλες Δυνάμεις της Δύσης, οι οποίες ήταν και οι κύριοι χρηματοδότες της Αυτοκρατορίας, άσκησαν έντονες πιέσεις προς τον Σουλτάνο. Έτσι, η θεωρητική ισονομία που παραχωρήθηκε και η θρησκευτική ελευθερία σε συνάρτηση με την ανάπτυξη του εμπορίου και της οικονομίας οδήγησαν στην αύξηση και την ευημερία του ελληνικού πληθυσμού τόσο στην περιοχή του Πόντου, όσο και στους ελληνικούς πληθυσμούς στην Μικρά Ασία. Οι Έλληνες του Πόντου κατέβηκαν από τους οικισμούς που είχαν φτιάξει στα βουνά και εγκαταστάθηκαν στις παραλιακές πόλεις, όπου και κατάφεραν να πάρουν στα χέρια τους το εμπόριο του Εύξεινου Πόντου. Η Τραπεζούντα απέκτησε την παλιά της αίγλη για ακόμα μια φορά.

Οι διατάξεις και οι μεταρρυθμίσεις που διευκόλυναν τους Χριστιανούς κατ' ουσία δεν εφαρμόστηκαν ποτέ στην πράξη. Πολλοί Κρυπτοχριστιανοί¹¹⁰ ομολόγησαν

¹⁰⁸Το Χάττι Σερίφ ήταν απότοκο του Τουρκοαιγυπτιακού πολέμου και εκδόθηκε στις 3 Νοεμβρίου 1839 από τον Σουλτάνο Αβδούλ Μετζίτ. Το διάταγμα αυτό προσέφερε μερικές εγγυήσεις για τα βασικά δικαιώματα των Οθωμανών υπηκόων, χωρίς να δίνεται βάση στο θρήσκευμά τους. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, σελ. 169

¹⁰⁹Τα άρθρα του προέβλεπαν: α) ότι επικυρώνονταν όλα τα προνόμια που χορηγήθηκαν από παλιά στις χριστιανικές και άλλες κοινότητες, β) ότι σε αμιγή χριστιανικά χωριά κανένα κώλυμα δεν προβάλλεται στη διανομή της γης και των οικοδομών για λατρεία, σχολεία, νοσοκομεία, νεκροταφεία. Κανένας περιορισμός στη λατρεία ετερόδοξων, γ) ότι κάθε κοινότητα είναι ελεύθερη για ανέγερση και επισκευή εκκλησίας, νοσοκομείου, σχολείου, νεκροταφείου, δ) ότι όλες οι λατρείες ασκούνται ελεύθερα. Αυτό σημαίνει ότι απαγορεύεται κάθε αναγκαστική αλλαγή λατρείας και ότι τιμωρείται κάθε προσβολή υπηκόων λόγω θρησκείας, καταγωγής, γλώσσας, ε) ότι όλοι οι υπήκοοι της αυτοκρατορίας θα είναι δεκτοί, αδιακρίτως εθνικότητας, σε δημόσιες θέσεις και αξιώματα, στ) ότι όλες οι εμπορικές παραβατικές υποθέσεις, μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών, θα εκδικάζονται από μικτά δικαστήρια, ζ) ότι εξασφαλίζεται στους υπηκόους ασφάλεια ζωής και περιουσίας. Καταργούνται οι σωματικές ποινές και βασανιστήρια, οι δε παραβάτες θα τιμωρούνται αυστηρότατα, η) ότι οι μη μουσουλμάνοι εξισώνονται με τους μουσουλμάνους ως προς τους νόμους. Η συγκρότηση των επαρχιακών και κοινοτικών επιτρόπων θα γίνεται με πλήρη διαφάνεια, και θ) ότι οι νόμοι κατά της διαφθοράς των υπαλλήλων θα εφαρμόζονται αυστηρότατα. Ευστάθιος Πελασγίδης, *Τραπεζούντα, Μεγαλόφωτη, Μεγαλόμουση, Μεγαλόπνοη (1204-1923) Από την αυτοκρατορία των μεγάλων Κομνηνών ως τον ξεριζωμό*, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 87-88

¹¹⁰«Οι πρόγονοί μας σε άγνωστο χρόνο και κάτω από θλιβερές περιστάσεις, κυριευμένοι από φόβο και τρόπο εμφανίστηκαν να έχουν γίνει μωαμεθανοί, ενώ κρυφά συνέχιζαν να είναι ακόμη Χριστιανοί. Αυτή η κατάσταση συνεχιζόταν μέχρι το 1858, όταν ο σεβάσμιος αυτοκράτοράς μας, ο σουλτάνος Αβδούλ Μετζίτ

την πίστη τους, μετά την έκδοση του Χάτι Χουμαγιούν. Αρκετοί απ' αυτούς αργότερα δέχτηκαν διώξεις. Για ακόμα μία φορά οι Χριστιανοί αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην όμορη και ομόδοξη Ρωσία. Οι πρόξενοι των μεγάλων Δυνάμεων άρχισαν να ανησυχούν, αφού οι Χριστιανοί οι οποίοι έφευγαν, αντικαθίσταντο από Κιρκάσιους. Ο πρόξενος μάλιστα της Γαλλίας αναφέρει μάλιστα πως αν ο Σουλτάνος δεν έδινε πραγματικά προνόμια και ελαφρύνσεις από μια ακμάζουσα περιοχή θα γινόταν έρημος¹¹¹. Την απόφαση των ελληνικών πληθυσμών του Πόντου να εγκαταλείψουν τις πατρογονικές τους εστίες, ενίσχυσε και η δράση διάφορων ληστρικών ομάδων, των Ντερεμπέδων, και ατάκτων Κούρδων, που είχαν ως χώρο δράσης τον Εσωτερικό Πόντο. Κάποια χωριά ερημώθηκαν εντελώς, από τους κατοίκους, οι οποίοι αναζήτησαν μια καλύτερη ζωή στην περιοχή της Ρωσίας¹¹².

Το καλοκαίρι του 1877, διάφορα ελληνικά και αρμενικά χωριά της περιοχής Καρς δέχτηκαν τις επιθέσεις και τις διώξεις των Τούρκων. Η συμπεριφορά αυτή των Οθωμανικών αρχών προκάλεσε την έντονη αντίδραση Ελλήνων και Αρμενίων βουλευτών στο οθωμανικό κοινοβούλιο¹¹³, το οποίο είχε συγκροτήσει ο Σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ το 1876. Η συνεχιζόμενη καταπίεση των Χριστιανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οδήγησε τη Ρωσία ν' αναλάβει αμέσως δράση. Κατάφερε να επιβάλλει στη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το άρθρο 16, σύμφωνα με το οποίο πέρα απ' τη δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας προέβλεπε την παρουσία τσαρικών στρατευμάτων στις ανατολικές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για την προστασία των Χριστιανών¹¹⁴.

Οι βλέψεις όμως, των Μεγάλων Δυνάμεων της Δύσης πλήττονταν από την απόφαση αυτή του Συνεδρίου, οπότε συγκάλεσαν νέο συνέδριο στο Βερολίνο¹¹⁵. Με τις αποφάσεις του Συνεδρίου κερδισμένες έβγαιναν η Μεγάλη Βρετανία, η Αυστροουγγαρία και η Γερμανία. Χαμένοι όμως, απ' την άλλη βγήκαν οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Ανατολής. Έτσι, αφού τα Ρωσικά στρατεύματα αποχώρησαν από τις περιοχές του Βατούμ- Καρς- Αρδαχάν, άρχισαν οι διωγμοί. Ο Ανατολικός Πόντος

που βασιλεύε τότε, διακήρυξε την ισότητα του δικαίου για όλους τους υπηκόους και την ελεύθερη άσκηση θρησκειών» Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *Πόντος: ο Ποντιακός Ελληνισμός*, 2010, σελ. 44

¹¹¹Ξανθοπούλου Κυριακού Άρτ. *Μεταναστεύσεις των Ελλήνων του Πόντου στη Ρωσία κατά τον 19^ο αιώνα, Ο Ποντιακός Ελληνισμός της τέως Σοβιετικής Ένωσης*, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.14

¹¹²Φωτιάδης Εμμ. Κωνσταντίνος, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Θεσσαλονίκη, 2016

¹¹³Ξανθοπούλου Κυριακού, ό.π., σελ. 121

¹¹⁴Μοσχόπουλος Νικηφόρος., *Το ζήτημα των Στενών*, Αθήνα 1926, σελ. 70-71

¹¹⁵Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 84

ερημώθηκε από τους Έλληνες και τους Αρμένιους κατοίκους. Περισσότεροι από 100.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τον Πόντο τη δεκαετία 1880-1890¹¹⁶.

Η συμπεριφορά των περισσότερων Μουσουλμάνων έγινε πιο σκληρή απέναντι στους χριστιανικούς πληθυσμούς μετά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Οι επιτυχίες των τουρκικών στρατευμάτων, ειδικά στη Θεσσαλία οδήγησαν σε παροξυσμό θρησκευτικού φανατισμού. Επίσης, πολύ φανερό γινόταν πως και το πατριωτικό συναίσθημα όλων των Τούρκων πολιτών ήταν πολύ υψηλό. Ήταν ικανοί να κάνουν τα πάντα για να μην επιστρέψει στην Ελλάδα η Θεσσαλία.

---

¹¹⁶Γρηγοριάδης Γεώργιος, *Οι Πόντιοι του Καυκάσου*, Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 26

Β' Κεφάλαιο

Το κίνημα των Νεότουρκων και η αντιμετώπιση των άλλων εθνοτήτων

Την ηρεμία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που ψυχορραγούσε στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα, προσπάθησε να φέρει το κίνημα των Νεότουρκων¹¹⁷. Το κίνημα αυτό υποσχόταν ενότητα, δικαιοσύνη, ισότητα και ελευθερία για τους κατοίκους όλης της Αυτοκρατορίας. Αυτή η κατάσταση έδωσε ελπίδες στους Έλληνες Κρυπτοχριστιανούς για την οριστική επίλυση του προβλήματος που αντιμετώπιζαν. Οι ελπίδες όμως, διαψεύστηκαν πολύ γρήγορα, αφού επικράτησε η σκληροπυρηνική πλευρά των Νεότουρκων με σύνθημα «Η Τουρκία στους Τούρκους». Με αφορμή το Κρητικό ζήτημα¹¹⁸ (1909) και τις προσπάθειες των κατοίκων του νησιού με το Βασίλειο της Ελλάδος, ο τούρκικος εθνικισμός βάζοντας στην άκρη τις διακηρύξεις του προηγούμενου χρόνου περί αδελφοσύνης και ισότητας με όλες τις εθνότητες της Αυτοκρατορίας, άρχισε να εφαρμόζει εξοντωτικά μέτρα εναντίον των Ελλήνων. Σκοπός των όλων διώξεων ήταν η υλοποίηση του πολιτικού τους προγράμματος, τη δημιουργία δηλαδή ενός καθαρά τουρκικού κράτους απαλλαγμένο από άλλες εθνότητες.

Την άνοιξη λοιπόν, του 1909 η βουλή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εισήγαγε την ψήφιση δυο νέων νομοσχεδίων. Το πρώτο αφορούσε την εκπαίδευση και το δεύτερο τη στρατολογία. Με το νομοσχέδιο για την εκπαίδευση η παιδεία των ελληνικών πληθυσμών ελεγχόταν έμμεσα από τις υπηρεσίες του αντίστοιχου υπουργείου. Σκοπό είχε την δημιουργία σταδιακά ενός ενιαίου εκπαιδευτικού τουρκικού συστήματος για όλη την αυτοκρατορία. Με το νόμο αυτό ο έλεγχος της εκπαίδευσης περνούσε αναγκαστικά από το Πατριαρχείο στα χέρια του Υπουργείου Παιδείας της Αυτοκρατορίας. Οι διαμαρτυρίες που έκαναν οι Έλληνες βουλευτές στο Κοινοβούλιο της Τουρκίας δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα¹¹⁹.

¹¹⁷Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 91

¹¹⁸Παπαρηγόπουλος Κ, Καρολίδης Π., Αναστασιάδης Γ., Μουτσόπουλος Ν., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 91-93

¹¹⁹ Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 108

Το νομοσχέδιο που ψηφίστηκε για την στρατολογία των Χριστιανών ήταν εντελώς αναχρονιστικό. Προέβλεπε μετά την άλωση για πρώτη φορά την υποχρεωτική στράτευση των χριστιανικών πληθυσμών της Αυτοκρατορίας. Οι Οθωμανοί χρησιμοποιούσαν το επιχείρημα ότι με την υποχρεωτική συνύπαρξη των χριστιανών και των μουσουλμάνων σε κάποιους κοινούς λόγους, προάγονταν η συναδέλφωση και η συμφιλίωση ανάμεσα στις δυο εθνότητες. Η πραγματικότητα όμως, ήταν εντελώς διαφορετική. Η βάναυση συμπεριφορά των Τούρκων αξιωματικών, αλλά και συστρατιωτών, σε συνάρτηση με την προσηλυτιστική πολιτική και τις ψυχολογικές καταπιέσεις, οδήγησαν στην αποστροφή απέναντι στο στρατό και τη φυγή στο εξωτερικό πολλών στρατεύσιμων¹²⁰.

Μόλις ξέσπασε ο Ά Βαλκανικός Πόλεμος η αντίδραση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν άμεση. Άρχισαν να καταπνίγουν τα κινήματα βοήθειας που εμφανίζονταν σε διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας. Οι διώξεις¹²¹ και οι απειλές απέναντι σε άλλες εθνότητες της Αυτοκρατορίας ήταν πλέον φανερές και ανοιχτές. Παράλληλα άρχισαν να μοιράζονται όπλα στους μουσουλμάνους κατοίκους της Αυτοκρατορίας. Στις εφημερίδες τα άρθρα εναντίον των Χριστιανών ήταν καθημερινά. Επιπλέον οι Αρχές ξεκίνησαν τις αυθαιρεσίες εναντίον των χριστιανών που ζούσαν στα βιλαέτια της Αυτοκρατορίας. Όλες αυτές οι ενέργειες των τοπικών αρχόντων καταγγέλλθηκαν από τον Πανάρετο, τον αρχιερατικό Επίτροπο, στον Μητροπολίτη Τραπεζούντας¹²². Οι διώξεις που συνέβησαν κατά τους Βαλκανικούς είχαν σαν αποτέλεσμα ένα νέο κύμα φυγής των Ελλήνων του Πόντου προς την Ρωσία. Η νέα αυτή έξοδος των ελληνικών πληθυσμών προς τα εδάφη της Ρωσίας οδήγησε σε εξισορρόπηση του πληθυσμού, πράγμα που συμβάδιζε με τους σκοπούς της Νεοτουρκικής Κυβέρνησης¹²³.

Μετά το τέλος των Βαλκανικών έχουμε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία την εγκαθίδρυση της δικτατορίας των Νεότουρκων. Επιπλέον, η διοίκηση του στρατού πέρασε στα χέρια των Γερμανών, υπό τον στρατάρχη Liman von Sanders. Οι διωγμοί

¹²⁰ Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 110-111

¹²¹ «...Διά τόν ίδιον λόγον και ή υπό τοῦ λεβαντινισμοῦ υπνωτισμένη ψυχή τοῦ Βενιζέλου ἀπέπεμπε τοὺς Σερραίους, δημιουργοῦσα τήν περί σπονδυλικῆς στήλης καινοφανή καί πρωτότυπον θεωρίαν, ἐγκατέλειπε τοὺς Βορειοηπειρώτας και ἀφηνεν ἀνπεράσιτους εἰς τό ἔλεος τῶν Νεοτούρκων τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς τῆς Τουρκίας χωρίς νά φροντίσῃ νά τοὺς εξασφάλισῃ οὔτε κατά τήν συνθήκην τοῦ Λονδίνου οὔτε κατά τήν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου καί Ἀθηνῶν». Οδυσσεύς Λαμπιδης, *Δυο Τραπεζούντιακά Φυλλάδια κατά Χρυσάνθου, Μητροπολίτη Τραπεζούντας, και της πολιτείας του (1920-1921)*, σελ. 30

¹²² Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1912, Β/53, αρ. πρωτ. 349-350, Τραπεζούντα 25.6.1912, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹²³ Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 126

που γίνονταν εναντίον των Ελλήνων πήραν νέα μορφή και έκταση. Πλέον οι διωγμοί δεν ήταν μεμονωμένα γεγονότα αλλά καθημερινό φαινόμενο¹²⁴. Όταν το σχέδιο εκτόπισης άρχισε να ολοκληρώνεται, ο von Sanders επισκέφθηκε τη Σμύρνη και άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας για να ελέγξει αν το σχέδιο εκκαθάρισης των περιοχών αυτών εφαρμόστηκε στην εντέλεια, παρατηρώντας όμως, πως παρά τους εκτοπισμούς που έγιναν είχαν παραμείνει κάποιοι Έλληνες, εξέφρασε την αγανάκτησή του¹²⁵.

Το πρώτο μέτρο που επανέφεραν οι Νεότουρκοι με σκοπό να πετύχουν τον οριστικό αφανισμό των ελληνικών πληθυσμών της Αυτοκρατορίας ήταν το οικονομικό μποϊκοτάζ. Με την εφαρμογή του μέτρου αυτού συμφωνούσαν οι Γερμανοί, αλλά έβρισκε εντελώς αντίθετους τους έτερους συμμάχους τους τους Αυστροουγγαρούς, αφού πλήττονταν τα οικονομικά συμφέροντά τους. Οι Αρχές έκαναν συνεχώς απεγνωσμένες εκκλήσεις στους μουσουλμάνους να μην αγοράζουν προϊόντα από Έλληνες εμπόρους. Στην Κερασούντα μάλιστα, απαιτήθηκε με ανακοινώσεις στους τοίχους οι Μουσουλμάνοι να μην επισκέπτονται Έλληνες κουρείς, γιατί οι Έλληνες είχαν φανεί άπιστοι στον τελευταίο πόλεμο¹²⁶. Το μποϊκοτάζ εναντίον των Ελλήνων διαμήνυαν καθημερινώς οι ουλεμάδες στα τεμένη ύστερα από εντολή του Κεντρικού Κομιτάτου της παμμωαμεθανικής αδελφότητας¹²⁷.

Ο οικονομικό αυτός πόλεμος πήρε όλες τις μορφές που μπορεί να φανταστεί κανείς. Ένα παράδειγμα της κατάστασης που επικρατούσε μας δίνει ο πρόξενος Αμισού Απαστολόπουλος: «Έχω την τιμήν να σας ανακοινώσω ότι χοτζάδες εξαπεστάλησαν τας ημέρας ταύτας εξ Οινός προς τα διάφορα χωριά της Πάφρας, όπως αναλάβωσι το αποστολικόν έργον της κατηχήσεως των μουσουλμάνων εις τον κατά των ομογενών εμπορικόν αποκλεισμόν. Οι χοτζάδες αυτοί επελήφθησαν μετά ζήλου του έργου των αρχίσαντες της σχετικής διδαχής από των τζαμιών. Ο καϊμακάμης Πάφρας προς τον βοηθός Επίσκοπος του Μητροπολίτου Αμασειας διεμαρτυρήθη, έδωκε τα συνήθεις τουρκικάς υποσχέσεις. Ο αποκλεισμός ενεργείται καθ' όλην την περιφέρειαν της Μητροπόλεως ως και εις μεγάλην έκτασιν εκτός αυτής, ζωηρός και

¹²⁴«Συστηματικώς υπό την ευθύνην της τουρκικής κυβερνήσεως, , κατ' εισηγήσιν ή μη των Γερμανών, οργανωτών, με σπάνιαν μεθοδικότητα, ολόκληροι επαρχίαι εκκαθαρίζοντο από του πρώτου μέχρι του τελευταίου Έλληνο κατοίκου». Βεντήρης Γεώργιος, *Η Ελλάδα του 1910-1920*, Αθήνα 1970. Σελ. 191-192

¹²⁵Ροδάς Μιχαήλ, *Πως η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας*, , Αθήνα 1978, σελ.63

¹²⁶Φωτιάδης, ό.π., σελ 158

¹²⁷A.Y.E., K.Y., 1914, A/21έ, στ', αρ. εμπ. πρωτ. 9302, Πέραν (2.4.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

αδιάλειπτος, πλην μεθοδικότερον και χωρίς να γίνηται χρήσις ροπαλοφόρων αλλά μόνον δια προτροπών και κατηχήσεων¹²⁸».

Ο εμπορικός αποκλεισμός των ελληνικών πληθυσμών δεν περιορίστηκε μόνο στις μεγάλες πόλεις του Πόντου, αλλά σαν λυσσαλέα λαίλαπα φωτιάς εξαπλώθηκε ακόμα και στο πιο απομακρυσμένο μικτό χωριό της περιοχής. Στις υποδιοικήσεις Χόπας, Άρταβιν, Αθήνας και Μαπαύρης ο αποκλεισμός πήρε τεράστιες διαστάσεις και ένταση. Οι Έλληνες της περιοχής κατελήφθησαν από πανικό και ετοιμάστηκαν να κλείσουν τα καταστήματά τους¹²⁹. Αυτός που εφάρμοζε το σχέδιο εξόντωσης των Ελληνικών πληθυσμών ήταν ο αυθαίρετος διοικητής Ριζούντας, με τους συνεργάτες του Μουχασεπετσήν και Ρεζή.

Το προσφυγικό ζήτημα ξέσπασε στον Πόντο ακόμα πιο έντονο τον Μάιο του 1914. Ο μουτσαρίφης της Αμισού προσκάλεσε στο γραφείο του, στις 15 Μαΐου, οκτώ (8) μουχτάρηδες χωριών που ζούσαν Χριστιανοί και τους ζήτησε να ετοιμάσουν καταλύματα για εκατό (100) οικογένειες προσφύγων¹³⁰. Η αναμονή εικοσιπέντε χιλιάδων (25.000) προσφύγων είχε ανησυχήσει τους τοπικούς πληθυσμούς, οι οποίοι φοβόντουσαν ότι θα αναλάβουν αυτοί οι ίδιοι το δυσβάστακτο κόστος για την εγκατάσταση των προσφύγων από είχαν έρθει από τα Ευρωπαϊκά εδάφη της Αυτοκρατορίας μετά τους Βαλκανικούς. Μόλις πληροφορήθηκαν ότι πέντε χιλιάδες (5.000) απ' αυτούς θα εγκαθίσταντο στην περιοχή τους, την Αμάσεια, αντέδρασαν δυναμικά¹³¹. Παρά τις αντιδράσεις η εγκατάσταση τριών χιλιάδων (3.000) κατοίκων στην περιοχή της Αμισού ξεκίνησε ήδη από τις 18 Μαΐου. Η άρνηση όμως, των κατοίκων να τους δεχτούν στα σπίτια τους, τους ανάγκασε να μείνουν έξω από τα χωριά¹³².

Οι διώξεις των Ελλήνων του Πόντου αρχίζουν να παίρνουν σποραδικά τη μορφή γενοκτονίας. Οι προσπάθειες για εγκατάσταση των προσφύγων σε ελληνικά χωριά πλέον γίνεται πιο έντονη και ακολουθούνται βίαιες μέθοδοι από τους Νεότουρκους, για την επίτευξη των σκοπών τους. Αρχισαν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους τάγματα στρατού, που δεν δίσταζαν πολλές φορές να χρησιμοποιήσουν τα όπλα εναντίον των ντόπιων κατοίκων. Αν κάποιο χωριό αρνιόταν να δεχτεί

¹²⁸A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 δ', αρ. πρωτ. 255, Αμισός (12.7.1914) από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹²⁹Ανώνυμος, *Αργοναύτης*, Βατούμ (1.3.1914) από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹³⁰A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 α', αρ. πρωτ. 14345, Αμισός (15.5.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹³¹A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 α', αρ. πρωτ. 14596, Σαμψούντα (16.5.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹³²Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σε. 165

πρόσφυγες, ξεκινούσαν οι κακοποιήσεις ή κάποιες φορές και οι δολοφονίες εναντίον επιφανών κατοίκων, όπως δημογερόντων, εφόρων, ιερέων και προκρίτων. Οι Νεότουρκοι προσπαθούσαν μέσα από τις εφημερίδες να φανατίσουν τους Μουσουλμάνους, αναφέροντας δήθεν διωγμούς και βιαιοπραγίες εναντίον Τούρκων στη Θεσσαλονίκη¹³³. Στις 29 Μαΐου από τις αρχές αποφασίστηκε η οριστική, βίαιη εγκατάσταση των Μουσουλμάνων στα σπίτια των Χριστιανών. Το προσφυγικό ζήτημα έγινε πρώτο θέμα συζήτησης σε όλες τις εφημερίδες του Πόντου. Το ανθελληνικό κλίμα που καλλιεργούσαν οι τουρκικές εφημερίδες με το πέρασμα του καιρού άρχισε να περνάει και στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς¹³⁴. Η ειρηνική συμβίωση ανάμεσα σε αυτές τις δυο εθνότητες άνηκε πλέον στο παρελθόν, μια σπίθα έλειπε μόνο να πέσει για να ξεσπάσουν ο αφανισμός και η καταστροφή στην περιοχή του Πόντου.

Η απάνθρωπη μεταχείριση που υφίσταντο οι Χριστιανοί της περιοχής του Πόντου, ξεσήκωσε την κοινή κατακραυγή στην Ευρώπη και ιδίως στην ομόδοξη Ρωσία. Στις συνεχόμενες συστάσεις η Νεοτουρκική Κυβέρνηση δεν έδινε καμία βάση όμως. Αντ' αυτού όχι μόνο συνέχισαν την εισροή προσφύγων από τα Βαλκάνια, αλλά ξεσήκωσαν και τους Μουσουλμανικούς πληθυσμούς της περιοχής του Πόντου με σκοπό να εγκατασταθούν στην Μικρά Ασία. Οι συστηματικοί διωγμοί των Ελλήνων βοήθησαν μια κατηγορία «Οθωμανών πατριωτών» να πλουτίσει ληστεύοντας και λεηλατώντας τις περιουσίες των Χριστιανών που είχαν μείνει εγκαταλειμμένες¹³⁵.

Την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί εναντίον των Ελλήνων προσπάθησε να ανατρέψει με διάφορες ενέργειές του ο Πατριάρχης. Το Πάσχα του 1914 εορτάστηκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο χωρίς τις συνηθισμένες παραδοσιακές τελετές. Στις 25 Μαΐου, την ημέρα της Πεντηκοστής, τα δυο σώματα του Πατριαρχείου, Ιερά Σύνοδος και το Συμβούλιο, αποφάσισαν σε ένδειξη πένθους το κλείσιμο των Εκκλησιών και των σχολείων των ελληνικών κοινοτήτων εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹³⁶. Την απόφαση αυτή ανακοίνωσαν στους Πατριάρχες Αλεξανδρείας, Αντιόχειας και

¹³³Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 166

¹³⁴Ανώνυμος, «Επίκαιρα- Προς την καταστροφήν», *Αργοναύτης*, Βατούμ (7.6.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹³⁵Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 169

¹³⁶A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 α', αρ. πρωτ. 4740, Κωνσταντινούπολη (28.5.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ιεροσολύμων και στις 28 Μαΐου, με εγκύκλιο, σε όλους τους Μητροπολίτες του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Ο Πατριάρχης Γερμανός, αν και διατηρούσε σταθερή επικοινωνία με τον Ρώσο πρέσβη, για την οποία μάλιστα είχε κατηγορηθεί για φιλορωσικό προσανατολισμό, δεν δέχθηκε την συμβουλή που του απηύθυνε ν' ανοίξει τις εκκλησίες και τα σχολεία εφόσον τους το ζητούσε εγγράφως η Νεοτουρκική Κυβέρνηση¹³⁷. Ο Πατριάρχης θεωρώντας ότι οι Δυτικοί, οι Αυτοκέφαλες Εκκλησίες και διάφορες παγκόσμιες χριστιανικές οργανώσεις θα ασκούσαν πιέσεις στους Νεότουρκους, αποφάσισε να γνωστοποιήσει τις διώξεις που γίνονταν εναντίον των Χριστιανών. Στις επίμονες πιέσεις του Ρώσου πρέσβη Γκιρς ν' ανοίξουν τα σχολεία και οι εκκλησίες, απάντησε γραπτά στις 15 Ιουνίου 1914, αναφέροντας πως το αίτημά του θα πραγματοποιούνταν αν γίνονταν τα ακόλουθα: α) Τερματισμός καταδίωξης των Ορθόδοξων, β) αποφυλάκιση των ορθοδόξων που συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν για το ζήτημα αυτό, γ) επιστροφή των σπιτιών και των περιουσιακών στοιχείων στους χριστιανούς που δεν είχαν φύγει ακόμα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, δ) διορισμός Μεικτής Επιτροπής στην οποία να συμμετέχουν ένας Ρώσος και ένας Άγγλος, για τον έλεγχο της εφαρμογής των προτεινόμενων όρων και ε) επίσημη ανακοίνωση της Πύλης προς τον Πατριάρχη για τα παραπάνω¹³⁸.

Οι Νεότουρκοι με σκοπό να εξάψουν τον φανατισμό εναντίον των Χριστιανών, κυκλοφόρησαν ένα βιβλίο τετρακοσίων (400) σελίδων, διαμέσων ψεμάτων και συκοφαντιών, καλούσαν σε ισλαμική σταυροφορία εναντίον των χριστιανικών πληθυσμών της Αυτοκρατορίας. Το περιεχόμενο του βιβλίου αυτού τάραξε και τον Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο, ο οποίος σε έκθεσή του προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο στις 7 Ιουνίου 1914, γράφει τα εξής: *«Αυτολεξεί σχεδόν, όλαι αι του βιβλιαρίου τούτου θεωρίαί και ιδέαι εδημοσιεύθησαν και εις τον ημερήσιον τουρκικόν τύπον τη Σμύρνης και σήμερον το κύριον άρθρον της Κιοϊλού κηρύττει το εγερτήριον σάλπισμα, προς νέας σφαγάς και ερημώσεις και αυτών των πτωχών λειψάνων των ορθοδόξων Κοινοτήτων, όσαι ευρίσκονται εις το εσωτερικόν. Εκ του άρθρου τούτου αποσπώμεν τα εξής ως λίαν χαρακτηριστικά της καταστάσεως. 1) Οι Ελληνοθωμανοί συμπολίται μας επρόδωσαν και επεβουλεύθησαν την υπόστασίν μας, ωδήγησαν τον Ελληνικόν στρατόν εις λεηλασίας και τον έφερον μέχρι του γυναικωνίτου μας. 2) Δεν*

¹³⁷Εμμανουηλίδης Εμμανουήλ, *Τα Τελευταία έτη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1924, σελ. 289

¹³⁸Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 172-173

άφησαν αμόλυντον παρθένον και τίμιαν γυναίκα. Τας μεταχειρίσθησαν όλας ως όργανον των κτηνωδών ορέξεων των και τας εμίαναν. Επιβουλεύθησαν την τιμήν μας εκείνοι , των οποίων μετά τόσης φιλοστοργίας και φανατισμού διαφυλάξαμεν την τιμήν. 3) Παρεβίασαν την θρησκεία μας, περιεφρόνησαν τα ιερά μας και επί βωμού της μουσουλμανικής μας πίστεως και των ιερών παραδόσεων μας έχυσαν αίμα εθνικών μεμολυσμένον. Εισήλθον εις τα τζαμιά μας και εις το ιερόν μέρος όπου ηκούετο το όνομα Αλλάχ επίον και εμέθυσαν και εχόρευσαν και εκόπρισαν επι του απαστράπτοντος αγίου ημών μαχράπ¹³⁹.....».

Οι Έλληνες βουλευτές οι οποίοι συμμετείχαν στην οθωμανική βουλή, με όσες δυνάμεις είχαν, προσπάθησαν να γεφυρώσουν το χάσμα που είχε δημιουργηθεί ανάμεσα στο Πατριαρχείο και την Νεοτουρκική Κυβέρνηση. Στις 26 Ιουνίου επισκέφθηκαν τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γερμανό, εκ μέρους του Ταλαάτ Πασά, και του πρότειναν να ανοίξει τα σχολεία και τις εκκλησίες, ως ένδειξη καλής θελήσεως. Αυτή η κίνηση θα διευκόλυνε τον Υπουργό Εσωτερικών να χορηγήσει αμέσως γενική αμνηστία. Ο Πατριάρχης βέβαια υποστήριξε πως δεν μπορούσε να αλλάξει απόφαση, αν η στάση της Νεοτουρκικής Κυβέρνησης δεν άλλαζε απέναντι στους Χριστιανούς¹⁴⁰.

¹³⁹A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 η΄, Έκθεση Θ΄, Σμύρνη (7.6.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹⁴⁰Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 175

Γ' Κεφάλαιο

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο και οι διώξεις των Χριστιανικών πληθυσμών

Η έκρηξη όμως, του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ματαίωσε όλες τις συμφωνίες που είχαν γίνει. το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στις 28 Ιουλίου 1914, αποφάσισε ν' ανοίξει τις εκκλησίες και τα σχολεία για να προσευχηθούν στον θεό για την αποκατάσταση της Παγκόσμιας Ειρήνης¹⁴¹. Η Πύλη, ως την τελευταία στιγμή που προσχώρησε στις Κεντρικές Δυνάμεις, ερωτοτροπούσε και με τα δυο στρατόπεδα. Σκοπός των Νεότουρκων ήταν να λάβει τα καλύτερα ανταλλάγματα για τη βοήθεια που θα παρείχε, αλλά κυρίως προσδοκούσε στην υποστήριξη για το θέμα των νησιών του αρχιπελάγους¹⁴². Μετά από πολλές συζητήσεις η Οθωμανική Αυτοκρατορία εισήλθε στον πόλεμο με την πλευρά των Κεντρικών Δυνάμεων. Ενισχύθηκε με τα γερμανικά καταδρομικά «Goeben» και «Breslau». Στις 9 Σεπτεμβρίου 1914 οι Νεότουρκοι κατήγγησαν το καθεστώς των διομολογήσεων και στις 27 Σεπτεμβρίου οι Γερμανοί αξιωματικοί του Οθωμανικού Ναυτικού έκλεισαν τα στενά των Δαρδανελίων αυθαίρετα και χωρίς διατυπώσεις παραβιάζοντας το καθεστώς ελεύθερης ναυσιπλοΐας. Μ' αυτές τις ενέργειες κατ' ουσίαν εισέρχονταν στον πόλεμο. Λίγες μέρες αργότερα μπήκε και τυπικά στον πόλεμο, αφού προέβη σε βομβαρδισμό των λιμανιών της Οδησσού, της Σεβαστούπολης, της Θεοδοσίας και του Νοβοροσίσκ στον Εύξεινο Πόντο. Στις 23 Δεκεμβρίου η Οθωμανική Αυτοκρατορία κήρυξε Ιερό Πόλεμο εναντίον των Δυνάμεων της Αντάντ.

Μετά την επίσημη είσοδο στην πλευρά των Κεντρικών Δυνάμεων μπορούσαν οι Νεότουρκοι να βάλουν σε εφαρμογή και το σχέδιο για τις διώξεις των χριστιανικών ενοτήτων που ζούσαν στην Αυτοκρατορία. Το μόνο που τους έμενε ήταν να αποφασίσουν με ποια από τις δύο εθνότητες θα ξεκινούσαν: τους Έλληνες ή τους Αρμένιους. Για στρατηγικούς αλλά και άλλους λόγους επιλέχθηκε σαν πρώτος στόχος ο αρμενικός λαός. Οι ελληνικοί πληθυσμοί της Αυτοκρατορίας ήδη είχαν δεχθεί κάποια μορφή διώξεων. Από τα Μικρασιατικά και τα θρακικά παράλια είχαν οδηγηθεί στον

¹⁴¹Εμμανουηλίδης Εμμανουήλ, ό.π., σελ. 290

¹⁴²Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ., 179

ξεριζωμό σχεδόν εκατό ογδόντα χιλιάδες (180.000) κάτοικοι. Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών βέβαια είχαν κάποιο κράτος από το οποίο μπορούσαν να ζητήσουν βοήθεια αν ανέκυπτε κάποιο πρόβλημα ή μεγάλη ανάγκη. Αυτό το πλεονέκτημα δεν το είχε ο αρμενικός λαός, είχε μόνο μια αιωρούμενη υποστήριξη των Ευρωπαϊκών κρατών¹⁴³.

Ενώσω μηχανεύονταν τρόπους εξόντωσης των Αρμενίων οι Νεότουρκοι ξεκίνησαν και τον προδιαγεγραμμένο αφανισμό των Ελλήνων, αλλά με άλλους τρόπους. Στις 21 Ιουλίου 1914 κάλεσαν σε επιστράτευση όλες τις εθνότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι άνδρες που κλήθηκαν ήταν 19-45 ετών. Όσοι απ' αυτούς δεν παρουσιάζονταν εντός 11 ημερών, θεωρούνταν λιποτάκτες¹⁴⁴. Οι Νεότουρκοι αξιωματικοί επειδή φοβόντουσαν μήπως δημιουργηθούν χριστιανικές ομάδες στο στράτευμα δεν ενσωμάτωσαν τους χριστιανούς στο στρατό, πέραν από τους κληρωτούς, αλλά τους κατέτασαν σε διάφορες βοηθητικές εργασίες και κυρίως στα τάγματα εργασίας, τα οποία μετονομάστηκαν σε «τάγματα θανάτου»¹⁴⁵.

Πολλοί από τους Έλληνες στρατιώτες δεν μπόρεσαν να αντέξουν την βαναυσότητα των Νεότουρκων αξιωματικών κατά τη διάρκεια της θητείας τους. Οι θανάσιμες κακουχίες στις οποίες υποβάλλονταν, η εξοντωτική εργασία και η εντελώς άθλια διατροφή, οδηγούσαν πολλούς Έλληνες στρατιώτες στο να δραπετεύσουν και να λιποτακτήσουν από τις μονάδες τους. Μέσα από τα κακοτράχαλα βουνά οι περισσότεροι επέστρεφαν στα χωριά τους, παίρνοντας τα κατάλληλα μέτρα προστασίας, ακόμα και από τους δικούς τους συγγενείς. Γνώριζαν σαφώς, ότι οι οικογένειες τους θα υποβάλλονταν σε βασανιστήρια για να τους αποκαλύψουν που κρύβονταν και ίσως κάποιος απ' αυτούς λιποψυχούσε και τους πρόδιδε¹⁴⁶.

Ένα άλλο μέτρο που πήραν εναντίον των Ελλήνων ήταν η οικονομική αφαίμαξη. Οι στρατιωτικές αρχές επέβαλαν επιτάξεις μόνο στους ελληνικούς πληθυσμούς για την διεξαγωγή του πολέμου. Η οικονομία κατά γενική ομολογία βρισκόταν στα χέρια των Ελλήνων. Οι Νεότουρκοι ήθελαν να το αποτρέψουν αυτό και να δημιουργήσουν μια νέα ισχυρή τουρκική οικονομική τάξη. Πρωταρχικός ρόλος

¹⁴³Κωνσταντίνος Φωτιάδης Ο.π., σελ. 182

¹⁴⁴Ανδρεάδης Χρήστος, «Ιστορικό σχεδιάσμα της δράσεως των Ελλήνων ανταρτών του Πόντου», *Ομιλίες για τον Ελληνισμό του Πόντου*, Αθήνα 1990, σελ. 9

¹⁴⁵A.Y.E., K.Y., A/1920, Ο Ελληνισμός του Πόντου, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Πανάρετου, (28.4.1920), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹⁴⁶Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 187

αυτής της τάξης ήταν αρχικά να ανταγωνιστεί την ελληνική τάξη που είχε στα χέρια της το εμπόριο και σε δεύτερη φάση να την εξαφανίσει αν ήταν δυνατόν¹⁴⁷. Η πρόφαση της αναζήτησης ληστών και των λιποτακτών ήταν μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία ώστε να πλουτίσουν οι τοπικές αρχές, οι μπέηδες και οι άντρες της χωροφυλακής. Αυτό οδήγησε πολλούς στο να καταφύγουν στα βουνά και να οργανώσουν το αντάρτικο της Σάντας¹⁴⁸.

Εκατοντάδες δραπέτευαν από τα στρατόπεδα και τα τάγματα εργασίας με σκοπό να βρουν άσυλο. Δεν επέστρεφαν όμως, στους συγγενείς και τα σπίτια τους, αλλά αναζητούσαν σωτηρία πάνω στα βουνά. Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν εξαιρετικά δύσκολες, αφού τα καταλύματα τους ήταν ως επί το πλείστον σπηλιές φυσικές ή τεχνητές. Εκεί δημιουργήθηκαν οι πρώτες αντάρτικες ομάδες στα πρότυπα των κλεφτών του 1821. Ο Μητροπολίτης Αμισού, Γερμανός Καραβαγγέλης, αναφέρει τους λόγους που οδήγησαν τους Έλληνες στο αντάρτικο: *«Πολλοί αντιδρώντας και ζητώντας να γλιτώσουν από βέβαιο θάνατο, δραπέτευσαν απ' τα εργατικά τάγματα και κατέφευγαν στα βουνά, όπου ζούσαν κατά μικρές ομάδες που συχνά κατέβαιναν ως τα χωριά τους, εφοδιάστηκαν σιγά-σιγά με όπλα και πολεμοφόδια και έτσι μπορούσαν τώρα ν' αποκρούσαν τις επιθέσεις των Τούρκων. Φυσικά, οι πρώτοι δραπέτες αντάρτες ήταν εντελώς ή σχεδόν άοπλοι με μόνα πρωτόγονα όπλα μια σκαπάνη που έπαιρναν μαζί τους φεύγοντας, ένα μαχαίρι, ένα τσεκούρι ή καμιά σπασμένη τουρκική ξιφολόγη, που την στερέωναν πρόχειρα σε μια μακριά ξύλινη σούβλα. Μα σα φτάναν στα δικά τους χωριά κλέβοντας ζώα από τους Τούρκους, τα δίναν στις γυναίκες τους, που τα πουλούσαν αμέσως και με τα χρήματα αυτά, καθώς και μ' όσα κατόρθωναν να οικονομήσουν ληστεύοντας ταξιδιώτες και πλούσιους Τούρκους εμπόρους, αγόραζαν σύγχρονα όπλα και πολεμοφόδια απ' τους Λάζους κοντραμπάτζηδες. Έτσι συγκροτήθηκαν οι πρώτες αντάρτικες ομάδες».*

Σκοπός τη δημιουργίας των αντάρτικων ομάδων ήταν: α) Η προστασία των φυγόστρατων και των καταδιωκόμενων για οποιονδήποτε λόγο από τις καταπιέσεις των Τούρκων, β) Η προστασία των χωριών και των αθώων γυναικόπαιδων και λοιπών αμάχων από τους διωγμούς, γ) Η εκδίκηση και τιμωρία των Τούρκων που για

¹⁴⁷ «Εμπορεύματα διάφορα, υφάσματα, δέρματα, ξυλεία, είδη αμφιέσεως και υποδύσεως και τρόφιμα επετέχθησαν. Κινητήριοι μηχαναί, όπου και όσαι ευρέθησαν, εργοστάσια και μύλοι, επίσης επετέχθησαν».

Εμμανουηλίδης Εμμανουήλ, ό.π., σελ. 161

¹⁴⁸ Αργοναύτης, Βατούμ (18.10.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

οποιονδήποτε λόγο αυθαιρετούσαν και είχαν προβεί σε αδικίες εναντίον τους¹⁴⁹. Το αντάρτικο αυτό ξεκίνησε ήδη από το 1915. Πρωτεργάτης του ήταν ο Βασίλ Ουστάς, ο Επεσλής. Κέντρο των αντάρτικων ομάδων ήταν οι απάτητες βουνοκορφές των περιοχών της Αμισού και της Πάφρας, οι οποίες βρίσκονταν στον Δυτικό Πόντο. Ενώ στον Ανατολικό Πόντο κέντρο του αντάρτικου αγώνα ήταν οι περιοχές των Σουρμένων και της Σάντας. Οι άμαχοι πληθυσμοί των περιοχών αυτών θεωρούσαν τους αντάρτες φυσικούς προστάτες του. Η λεβεντιά και ο ηρωισμός¹⁵⁰ των ανταρτών, όπως και το πάθος τους για ελευθερία, υμνήθηκε¹⁵¹ από τους ντόπιους ελληνικούς πληθυσμούς. Πολλών μάλιστα οπλαρχηγών η δόξα και η φήμη ξεπέρασε τα στενά όρια της περιοχής.

Οι διωγμοί βέβαια των Ελλήνων του Πόντου συνέχιζαν να υφίστανται. Οι Νεότουρκοι δήλωναν ότι οι εκτοπίσεις αυτές στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας, γίνονταν υπό τον φόβο, ότι οι Ρώσοι είχαν εξοπλίσει τους Έλληνες της περιοχής και ότι αυτοί ετοιμάζαν να κάνουν εξέγερση εναντίον τους. Η επιχειρηματολογία αυτή βέβαια αποδείχτηκε πως ήταν σαθρή, αφού ο πληθυσμός που διώχτηκε ήταν ως επί το πλείστον γυναίκες, παιδιά και γέροι. Οι άντρες που ήταν ικανοί να κρατήσουν όπλα είχαν είτε καταταγεί υποχρεωτικά στον στρατό, είτε είχαν καταφύγει σε διάφορες χώρες του εξωτερικού ή είχαν καταφύγει στο αντάρτικο που άνθιζε στα βουνά του Πόντου. Το αντάρτικο του Πόντου αποτέλεσε την κύρια δικαιολογία για να ξεκινήσουν οι Νεότουρκοι τις διώξεις στην περιοχή¹⁵².

¹⁴⁹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 196

¹⁵⁰Στις 29 Ιανουαρίου 1916 έγινε μεγάλη μάχη στην περιοχή Κουτεντάτ. Ο Χοκέλ Αγάς, με δύναμη 150 ατάκτων, επιτέθηκε σε ομάδα 50 ανταρτών. Ακολούθως ο οπλαρχηγός Παντελής Αναστασιάδης περιγράφει τη μάχη: «Καταλάβαμε θέσεις άμυνας, αφήνοντας εφεδρεία 15 παλικάρια να τους φαλαγγίσουν εκ του όπισθεν. Η μάχη άρχισε και εμείς τους αφήσαμε να πλησιάσουν στα 40 με 50 μέτρα, βάλλοντας αραιά. Δώσαμε χρόνο στην εφεδρεία και τους πλεύρισε. Τότε άρχισε το μακελειό. Βρέθηκαν μεταξύ δυο πυρών και τράπηκαν πανικόβλητοι σε φυγή. εμείς εξήλθαμε των θέσεών μας και τους καταδιώξαμε. Στη μάχη εκείνη οι Τούρκοι έχασαν 14 άντρες». Φωτιάδης, Μιχαηλίδης, ό.π., σελ. 87

¹⁵¹Το ακόλουθο αντάρτικο τραγούδι αναφέρεται στη νίκη του καπετάνιου Κοτσά Αναστάς, στο Τοπ-Τσαμ:

*«Τελικλί Καγιατάν τοπλάρ ατιλίγιορ
Κοτσά Αναστάς ουσσακλαρήναν
Χαζιρλανίορ
Τοπ αλτιντάν ασκέρ χουτσιούμ ετίορ
Κοτσά Αναστάς τσετελερήναν καρσού τουρουγιορ
Κέλμε Λιβά πασά, κέλμε πενίμ ιστιμέ
Αλαμανί τακτίμ μπεν σολ γκολουμά
Κοτσά Αναστάς ντερλέρ πενίμ ισμιμέ.*

(Από την Τρύπια Πέτρα τα κανόνια ρίχνουν και ο Κοτσά Αναστάς με τα παιδιά του ετοιμάζονται. Κάτω απ' τις κανονιές προχωρά το στράτευμα, και ο Κοτσά Αναστάς με τους αντάρτες του αντιστέκονται. Μην έρχεσαι, Λιβά πασά, μη έρχεσαι επάνω μου. Τ' όπλο μου το γερμανικό το 'χω στον ώμο μου. Κοτσά Αναστάς με λένε, ζέρε το)». Πόντος Ιστορία και Πολιτισμός, τομ. Α, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 540-541

¹⁵²Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 206

Κύριος συνένοχος των Νεότουρκων στα στυγερά εγκλήματα που διέπραξαν το δίχως άλλο ήταν οι σύμμαχοί τους οι Γερμανοί. Κινητήριοι μοχλός στην όλη διαδικασία των εκτοπίσεων ήταν ο Γερμανός στρατάρχης Liman von Sanders. Στο πρόσωπο των Τούρκων οι Γερμανοί είχαν βρει το κατάλληλο εκτελεστικό όργανο για να προχωρήσουν στις αποτρόπαιες πράξεις των γενοκτονιών που είχαν σκοπό να κάνουν. Την φρικαλεότητα των διωγμών την βίωσαν στο πετσί τους τόσο οι ελληνικοί πληθυσμοί του Πόντου και της Μικράς Ασίας, όσο και οι Αρμένιοι¹⁵³. Ο μόνος που προσπάθησε να διαφοροποιήσει τη θέση του ήταν ο πρέσβης von Metternich της Αυστρίας, στην Κωνσταντινούπολη. Υποστήριζε πως οι ελληνικοί πληθυσμοί έπρεπε να αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερο ανθρωπισμό. Την στάση του αυτή την πλήρωσε με την ανάκληση του στην Αυστρία.

Οι Νεότουρκοι όταν ξεκίνησαν τους διωγμούς εναντίον των Ελλήνων, είχαν ήδη αποκτήσει «πείρα» από τη γενοκτονία των Αρμενίων που είχε συντελεστεί το 1915, οπότε αυτή τη φορά έδρασαν με μεγαλύτερη μεθοδικότητα. Για να μην γνωστοποιηθούν τα βασανιστήρια στα οποία υποβάλλονταν οι διωκόμενοι και ξεσηκωθούν οι παγκόσμιες ανθρωπιστικές οργανώσεις και οι ουδέτερες χώρες, ο Τζεμάλ Πασάς απαγόρευσε τις φωτογραφίσεις των εκτοπιζόμενων στις πορείες θανάτου, όπως και στον τόπο εκτελέσεώς τους. Έτσι, λοιπόν εξηγείται η έλλειψη φωτογραφικού υλικού. Τα αρχεία όμως, των συμμάχων των Τούρκων καταδεικνύουν με τον πιο εύγλωττο τρόπο τα πεπραγμένα των Νεότουρκων¹⁵⁴.

Οι δυσάρεστες ειδήσεις που έφταναν καθημερινά στην Μητρόπολη της Αμισού, ανησύχησαν τον Μητροπολίτη Γερμανό. Αυτός λοιπόν, συχνά κατέφυγε στις γερμανικές προξενικές αρχές της περιοχής και μάλιστα επισκέφθηκε και τον ίδιο τον πρόξενο, ο οποίος εκτιμούσε ιδιαίτερα το ήθος, την παιδεία και το έργο του Μητροπολίτη. Ο Γερμανός έθεσε ανοιχτά ζήτημα μετοίκησης των Ελλήνων του Πόντου στην Ρουμανία, ώστε να μην έχουν και αυτή την τύχη του αρμενικού λαού. Αφού έβλεπε όμως, να μην δίνεται καμία λύση στο πρόβλημα των Ελληνικών πληθυσμών του Πόντου, αποφάσισε ως έσχατη λύση να εκλέξουν τον αγώνα μέχρι εσχάτων με ή χωρίς οπλισμό. Με την αβάσιμη δικαιολογία ότι οι Έλληνες είχαν

¹⁵³Ενεπεκίδης Πολυχρόνης, *Η δόξα και ο διχασμός 1908-1916*, Αθήνα 1962, σελ. 415

¹⁵⁴Κωνσταντίνος Φωτιάδης, *ό.π.*, σελ, 212

εξοπλιστεί από τους Ρώσους, οι νεοτουρκικές αρχές εκτόπισαν τους ελληνικούς πληθυσμούς από την Σινώπη ως το Αλατζάμ¹⁵⁵.

Με αφορμή την προέλαση των ρωσικών στρατευμάτων στις περιοχές του Χαρσιώτη ποταμού, βρέθηκε η ευκαιρία που αναζητούσαν οι Νεότουρκοι, για να απαλλαγούν από τους επικίνδυνους και ενοχλητικούς για τους σκοπούς τους Έλληνες των περιοχών της Τρίπολης και της Κερασούντας. Προβάλλοντας ως αιτία τη σύμπραξη των χριστιανικών πληθυσμών με το ρωσικό στρατό, έθεσαν σε εφαρμογή το σχέδιο απομάκρυνσης των Ελλήνων για στρατιωτικούς, τάχα, λόγους. Στις 3/16 Νοεμβρίου 1916 ξεκίνησαν οι εκτοπισμοί με πρώτα θύματα τους Έλληνες της περιοχής της Τρίπολης¹⁵⁶.

Την τραγωδία των Ελλήνων της Τρίπολης διαδέχτηκε αυτή των Ελλήνων κατοίκων της περιοχής της εκκλησιαστική περιφέρειας Κερασούντας. Οι κάτοικοι των χωριών διατάχθηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους εντός δύο ημερών. Αυτοί που διώχθηκαν κατά βάση ήταν γέροντες, γυναίκες και μικρά παιδιά. Οι εκτοπισμοί γίνονταν προς το εσωτερικό της περιφέρειας. *«Πολλοί απ' αυτούς κατά τη διάρκεια του πολυήμερου πεζοπορίας, διανυκτερεύσεως εις την ύπαιθρον, της πείνης και των διάφορων ασθενειών, άφησαν τα κόκκαλά των, χωρίς παπά, χωρίς μετάληψιν, εις τα έρημα και άγνωστα μέρη, όσοι δε διασώθησαν και έφθασαν εις καθορισμένους καταυλισμούς κατενεμήθησαν ανά δύο ή τρεις οικογένειας εις διάφορα τουρκικά χωριά δια να γίνουν είλωτες διάφορων αγροίκων Τούρκων. Κατά την διάρκειαν των γεγονότων τούτων, ο Τοπάλ (κουτσός) Οσμάν αγάς, όπως ήθελε να τον αποκαλούν, με τους τσετέδες του υπό το πρόσχημα ότι κατεδίωκε πρόσφυγας και φυγόστρατους, έκανε και ερήμαζε ελληνικές πόλεις και χωριά, μάλιστα δε ένα από τα χωριά της Κερασούντας, το Δεμρτσή-Κίοϊ, παρεδόθη υπ' αυτών εις τα φλόγας με τους οκτακόσιους (800) κατοίκους του¹⁵⁷».*

Η μεγάλη χρηματική λεία και η μη παρακώλυση της εφαρμογής του εγκληματικού τους σχεδίου, έκανε τους Τούρκους να διευρύνουν το γεωγραφικό πεδίο των εκτοπίσεων τους. Οι περιοχές της Αμάσειας, της Αμισού και της Πάφρας, έγιναν θέρετρα συγκρούσεων του εξοπλισμένου Οθωμανικού στρατού και των σχεδόν άοπλων Πόντιων ανταρτών, οι οποίοι υπερασπιζόνταν με όλες τους τις δυνάμεις τις

¹⁵⁵A.Y.E., K.Y., 1917, B(35,38,45,59), αρ., πρωτ., 15744, Κωνσταντινούπολη (22.7.1916), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹⁵⁶Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 217-218

¹⁵⁷Φουρνιάδης Παντελής, *Σελίδες από την ιστορίαν της Κερασούντος και τα τερατουργήματα του αιμοσταγούς Τοπάλ Οσμάν καθ' όλην την περιφέρειαν του Πόντου*, Καβάλα 1965, σελ. 37-38

πατρογονικές τους εστίες και τις οικογένειές τους. Προστάτης των ελληνικών πληθυσμών του Δυτικού Πόντου αναδείχθηκε ο Μητροπολίτης Αμασειάς και Αμισού Γερμανός Καραβαγγέλης¹⁵⁸.

Μετά τους διωγμούς, τα τάγματα εργασίας, τους εκτοπισμούς, τις δολοφονίες, τις ληστείες και τους αναγκαστικούς εξισλαμισμούς, οι Νεότουρκοι αποφάσισαν να χτυπήσουν την ψυχή της αντίστασης στον Πόντο, το αντάρτικο που είχε αναπτυχθεί εκεί. Στην περιοχή της Σάντας είχε εμφανιστεί στις 20 Απριλίου 1915, ο λιποτάκτης του Οθωμανικού στρατού Ομέρ Τσαούς με τους στρατιώτες του και απαιτούσε από τους μουχτάρηδες των χωριών να τους παραδώσουν τους λιποτάκτες και τους φυγόδικους. Αφού πρώτα λεηλάτησε τις περιουσίες και τα σπίτια των Χριστιανών, ύστερα τα παρέδωσε στις φλόγες. Κατόπιν, συγκέντρωσε πενήντα (50) άντρες για τα τάγματα εργασίας, από τους οποίους επέζησαν μόνο τρεις¹⁵⁹.

Οι καθημερινές βιαιοπραγίες ανάγκασαν τους κατοίκους της περιοχής Σάντας, πριν πάρουν τα όπλα να ζητήσουν, στις 20 Ιουνίου 1915, μέσω της Μητρόπολης τη δίκαιη και αυστηρή τιμωρία των ληστοσυμμοριών. Επίσης, ζητούσαν την δημιουργία αστυνομικού τμήματος μέσα στη Σάντα για την αποτροπή και προφύλαξη των κατοίκων από τις επιθέσεις των συμμοριών¹⁶⁰. Ως το 1916 το αντάρτικο του Πόντου ήταν αρκετά περιορισμένο. Η γενοκτονία των Αρμενίων το 1915 και ο κίνδυνος να επαναληφθεί εις βάρος των Ελλήνων του Πόντου, ήταν ο λόγος που αναγκάστηκαν πολλοί νέοι να βγουν στα βουνά, με σκοπό να προασπίσουν τις ζωές και τις ζωές και τις οικογένειες τους¹⁶¹.

¹⁵⁸Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 225

¹⁵⁹Νυμφόπουλος Μιλτιάδης, *Ιστορία της Σάντας του Πόντου*, Δράμα 1953, σελ. 300

¹⁶⁰Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1919, Β/38 (1), αρ. πρωτ. 1, Σάντα (22.6.1915), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹⁶¹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 238-239

Δ΄ Κεφάλαιο

Η Ρωσική Κατοχή στον Πόντο

Μετά την επέλαση των Ρώσων, οι Τούρκοι κάτοικοι των περιοχών των Ανατολικών συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άρχισαν να εγκαταλείπουν τις εστίες τους. Κατέφευγαν σε τουρκοκρατούμενα εδάφη, επειδή φοβόντουσαν τις αντεκδικήσεις των Αρμενίων στρατιωτών που βρίσκονταν στο στρατό των Ρώσων. Καθώς όμως, ξενυχτούσαν σε διάφορα χωριά του Πόντου οι Τούρκοι αυτοί λεηλατούσαν, σκότωναν ή κακοποιούσαν τους ελληνικούς πληθυσμούς. Οι κάτοικοι εκείνων των χωριών εγκατέλειπαν τα σπίτια τους και κατέφευγαν στο αντάρτικο στα βουνά. Πολλές φορές έδιναν μάχες με τους Τουρκολάζους κακοποιούς¹⁶².

Πεδίο των αντάρτικων συγκρούσεων στον Δυτικό Πόντο ήταν τα βουνά της Σαμψούντας, της Πάφρας, του Βεζύρ Κιοπρού και της Έρπαα. Πρωτεργάτης των διώξεων στην περιοχή αυτή ήταν ο διοικητής του παραλιακού Πόντου, ο Ραφέτ Πασάς. Αυτός έδωσε εντολή, στον εξοπλισμένο με πολυβόλα και πυροβόλα, νεοτουρκικό στρατό της περιοχής να εξοντώσει όλους τους λιποτάκτες, τους φυγόδικους, αλλά και τον ελληνικό πληθυσμό που είχε καταφύγει στα βουνά. Παρά όμως τον ανώτερο εξοπλισμό των Νεότουρκων τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα¹⁶³.

Τραγική αποδείχτηκε η κατάσταση για τους Έλληνες που κατοικούσαν στον Ανατολικό Πόντο. Αυτοί εξαιτίας των διωγμών που υφίστανται από την Οθωμανική διοίκηση θα αναγκάζονταν αρκετά συχνά να καταφύγουν στην ομόδοξη Ρωσία: *«Ο ελληνικός τύπος, ως και η επίσημος Ελλάς, προ ολίγων ακόμη ετών είτε ένεκα της συνήθους κατά την εποχήν εκείνην αδιαφορίας, είτε πιστοί εις τα περίφημους αρχάς της ελλαδικής καλουμένης πολιτικής, δεν έδιναν ουδεμίαν προσοχήν εις τον διεσκορπισμένον αυτού ελληνισμού του οποίου ούτε την ύπαρξιν εγνώριζον¹⁶⁴»*.

¹⁶² Δεληγιαννίδης Σπυρίδωνας, «Η σημασία της αφήγησης και η επιγραμματική σκιαγράφηση των τελευταίων γεγονότων του Πόντου, *Ποντιακή Ηχώ*, τευχ. 2, Αθήνα 1982, σελ. 7, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹⁶³ Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 246

¹⁶⁴ Ανώνυμος, «Ο ξεχασμένος Ελληνισμός», *Αρχοναύτης*, Βατούμ 14.2.1915, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Η νίκη που κατάφεραν να πετύχουν τα στρατεύματα των Ρώσων εναντίον των Νεότουρκων στο μέτωπο του Καυκάσου, αποδόθηκε από τις αρχές σε σαμποτάζ και στην παθητική στάση των Χριστιανών που συμμετείχαν στο Οθωμανικό στρατό. Η προέλαση τσαρικών στρατευμάτων, αλλά και η ύπαρξη του αντάρτικου στον Πόντο, έκαναν τις συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων του Ανατολικού Πόντου εξαιρετικά δύσκολες. Στις 3 Φεβρουαρίου 1916, λίγο πριν από την κατάληψη της πόλης του Ερζερούμ από τους Ρώσους, οι Έλληνες που ζούσαν στην πόλη αυτή αναγκάστηκαν να φύγουν, αφού εκδιώχτηκαν με άγριο τρόπο: *«Επί τη προελάσει δε κατά την παραλίαν εκ Χόπας στίφη μεταναστών Τούρκων και Λάζων εκ Γεμουράς και Τσικανόη και Πλατάνων εξοπλισμένα μέχρις οδόντων ανήλθον δια Κιουρτούν της επαρχίας Χαλδίας δηούντες τα ελληνικά χωριά, φονεύοντες, εκβιάζοντες τα γυναίκας και απαγοντες τα ποίμνια, επενεγκόντες ανυπολόγιστους καταστροφάς εις τριάντα δυο (32) χωριά και φονεύσαντες εκατόν πενήντα επτά 157 ομογενείς¹⁶⁵»*.

Τελικά, οι Ρωσικές δυνάμεις μετά από σύντομες μάχες κατάφεραν να κερδίσουν τους Τούρκους. Λίγες μέρες πριν εισέλθουν στην πόλη της Τραπεζούντας ο Τζεμάλ Αζμύ Μπέης παραδίδει στον Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο την διακυβέρνηση της πόλης (3 Απριλίου 1916). Έτσι φαίνεται η βαθειά εκτίμηση που το είχε. Το είπε χαρακτηριστικά: *« Από Έλληνας παρελάβομεν την Τραπεζούντα εις τους Έλληνας και την παραδίδομεν. Έχω πεποιθήσιν εις την σύνεσιν και φρόνησίν σας, ότι όλα θα διεξαχθώσι καλώς και θα προστατεύσητε και τους εγκαταλειπομένους μουσουλμάνους όπως και τους χριστιανούς, με την γνωσμένην μεγαλοψυχίαν και αγάπην σας. Ως βλέπετε, δεν έκαμα κανένα κακό, τους Ρώσους υπηκόους, τους οποίους ηδυνάμην να περισυλλέξω και αυτήν την ώραν, τους αφήνω ελευθέρους, όπως αφήνω και όλους τους στρατευσίμους Έλληνας εργάτας των ραφείων και των εργατικών ταγμάτων, οι οποίοι ώφειλον να με ακολουθήσουν, και περί των οποίων εμεσιτεύσατε να τους αφήσω εδώ¹⁶⁶»*.

Οι Ρώσοι μόλις μπήκαν στην πόλη έγιναν δεκτοί με ενθουσιασμό από τους χριστιανούς που ζούσαν σε αυτή. Η αποβάθρα ήταν καλυμμένη με κλαδιά δάφνης και από το παράθυρα οι κυρίες έριχναν λουλούδια. Στα σπίτια των Ελλήνων ήταν σηκωμένες ελληνικές και ρωσικές σημαίες, ενώ στα σπίτια των Τούρκων ήταν λευκές σημαίες (για να δηλώσουν ότι έχουν παραδοθεί). Αλλά επειδή το μίσος των Ελληνικών

¹⁶⁵ Αποστολίδης Δ. *Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου*, Αθήνα 1919, σελ. 82

¹⁶⁶ Πελασγίδης Ευστάθιος, ό.π., σελ. 337

πληθυσμών ξεχύθηκε ξαφνικά, παρέδωσα στις φωτιές τα σπίτια των Τούρκων που είχαν φύγει. Το πρώτο μέτρο που πήραν οι ρωσικές αρχές ήταν η αποκατάσταση της δημόσιας τάξης. Γενικός Διοικητής ορίστηκε ο στρατηγός Σβαρτς. Η ρωσική διοίκηση για να τονίσει την νέα κατάσταση, προέβη στην αλλαγή των ονομάτων σε κεντρικές οδούς και πλατείες.

Το επόμενο βήμα που έκαναν οι ρωσικές αρχές ήταν να ερευνήσουν τα εγκλήματα που είχαν διαπράξει κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Τούρκοι. Την περιοχή την βρήκαν εγκαταλειμμένη από τους Αρμένιους, τους οποίους είχαν εξολοθρεύσει κατά το έτος 1915. Από τύχη είχαν σωθεί λίγοι Αρμένιοι. Η αγριότητα που αντιμετώπισαν οι Τούρκοι τους Αρμένιους στην Τραπεζούντα, ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με άλλες περιοχές. Μόνο τα παιδιά μπόρεσαν να σωθούν, τα οποία είχαν φιλοξενήσει ελληνικές οικογένειες.

Ταυτόχρονα με τις έρευνες οι Ρώσοι προβαίνουν και στην ανοικοδόμηση των σπιτιών που πυρπολήθηκαν, αλλά και στην εν γένει εφαρμογή της ρωσικής νομοθεσίας, η οποία προέβλεπε την πλήρη θρησκευτική ελευθερία. Στα πλαίσια αυτής της ελευθερίας δέκα τζαμιά των μουσουλμάνων επανήλθαν στη θρησκευτική λειτουργία. Επιπλέον προέβησαν σε απογραφή των κατοίκων της Τραπεζούντας κατά το Νοέμβριο του 1916. Η απογραφή αυτή έδειξε ότι στην πόλη της Τραπεζούντας κατοικούσαν 62.699 άτομα;

- 42.233 Τούρκοι
- 20.302 Έλληνες
- 165 Αρμένιοι

Το εντυπωσιακό είναι η διαφοροποίηση με τα στατιστικά που υφίσταντο προ του πολέμου:

- Οι Αρμένιοι τότε ήταν 6.000
- Οι Έλληνες μόλις 8.000
- Και οι Τούρκοι ήταν 36.000

Οι αλλαγές αυτές είχαν συμβεί για τους ακόλουθους λόγους: οι Αρμένιοι μειώθηκαν επειδή υπέστησαν γενοκτονία, οι Έλληνες αυξήθηκαν λόγω παλινόστησης των Ελλήνων του Καυκάσου και τη Νότια Ρωσία και οι Τούρκοι αυξήθηκαν γιατί πολύ πρόσφυγες κατέφυγαν για ασφάλεια στη Ρωσοκρατούμενη Τραπεζούντα.

Η σημαντικότερη όμως, αλλαγή είναι ότι από την πρώτη μέρα που ανέλαβαν η Ρώσοι την εξουσία στην περιοχή ανακηρύσσεται η «Δημοκρατία του Πόντου». Ο πραγματικός ηγέτης της Κυβέρνησης αυτής ήταν ο Χρύσανθος και αναγνωρίστηκε αρχηγός όλων των Ελλήνων του Πόντου¹⁶⁷.

Τον Ιούλιο του 1916 κατάφθασε στην πόλη της Τραπεζούντας και ο αρχιστράτηγος των ρωσικών στρατευμάτων του Καυκάσου, ο μέγας δούκας Νικόλαος Νικολάγεβιτς. Τον μεγάλο δούκα υποδέχτηκε με μεγάλες τιμές ο Μητροπολίτης Χρύσανθος. Σε ιδιαίτερη συνομιλία που είχαν οι δυο άντρες ο Νικόλαος εκμυστηρεύτηκε στον Μητροπολίτη, τους φόβους που υπήρχαν μήπως συνέβαινε κάποιο επαναστατικό κίνημα τους επόμενους μήνες στη Ρωσία. Από αυτήν την κατάσταση κερδισμένη θα έβγαινε μόνο η Αγγλία, η οποία θα εξέτινε την επιρροή και τις κτήσεις της προς τις πετρελαιοπαραγωγές περιοχές της Μεσοποταμίας και της Νότιας Ρωσίας. Με αυτό το σκεπτικό λοιπόν, ο Νικόλαος πρότεινε στον Χρύσανθο να προβεί σε μυστικές συνεννοήσεις με την τουρκική κυβέρνηση, ώστε να κλειστεί ειρήνη ανάμεσα στους δυο στρατούς. Ο Μητροπολίτης έκανε τις σχετικές επαφές στέλλοντας μυστική επιστολή¹⁶⁸ στην τουρκική πλευρά, αλλά η αίτημά του δεν εισακούστηκε,

¹⁶⁷Πελασγίδης Ευστάθιος, Ό.π., σελ. 342-343

¹⁶⁸ «Εμπιστευτική

Εξοχότατε και ειλικρινές φίλε μου,

Από της τραγικής εσπέρας της 3^{ης} Απριλίου και του τραγικού χωρισμού δυο φίλων, οίτινες καθ' όλον τον χρόνον της κρίσεως συνεργάσθημεν με όλην την ειλικρίνειαν και την αμοιβαίαν καλήν πίστιν, ουδένα ανηλλάξαμεν φιλικόν χαιρετισμόν, καίτοι δεν έπαυσα να σας περιφέρω εν τη διανοία και τη καρδιά και να ενθυμούμαι τας ωραίας εσπέρας, τας οποίας διηρχόμεθα πολλάκις συσκεπτόμενοι και συζητούντες περί διαφόρων ζητημάτων. Δεν έπαυσα επίσης να κάμνω παρά τοις νέοις κυριάρχοις το εγκώμιον των ικανοτήτων σας και της δραστηριότητος, την οποία η Υμετέρα Εξοχότης ανέπτυξεν εις όλον το Βιλαέτιον της Τραπεζούντος.

Οι Μουσουλμάνοι και οι Έλληνες εδώ έχουσι καλώς. Έναντι των δυο στοιχείων επολιτεύθην και πολιτεύομαι ως πατήρ, άνευ ουδεμίας διακρίσεως. Και επειδή δεν υπάρχει μουφτής, κάμνω συγχρόνως και τον Μητροπολίτην και τον μουφτήν. Είθε ο Θεός ν δώση ημίν την χάριν να συναντηθώμεν μίαν φοράν. Τότε θα ομιλήσωμεν πρόσωπον προς πρόσωπον περί πολλών πραγμάτων. Πότε τούτο θα ήτο δυνατόν να γίνη εις ουδένα είναι γνωστόν, εκτός εις την ειμαρμένην και εις τον Θεόν. Τι σκέπτεσθε περί του τέλους και της εκβάσεως του τρομερού τούτου πολέμου; Όσον αφορά εις εμέ η αγάπη μου προς την Τουρκίαν δεν ηλαττώθη και επιθυμώ πολύ ίνα η Τουρκία ζήση και εντυχήση μετά τον πόλεμον. Δια τούτο θεωρώ καθήκον να δώσω εις υμάς και δια υμών εις τους κύκλους, οίτινες κρατούσιν εις τας χείρας των την τύχην της Τουρκίας, στοιχεία τινά, τα οποία θα ηδύναντο να είναι χρήσιμα δια την λύσιν του προβλήματος, το οποίον απασχολεί την Κυβέρνησιν και υπήρχε πάντοτε ως κύριος σκοπός αυτής, προ και μετά τον πόλεμον, ήτοι την εξασφάλισιν της ζωής ενός Κράτους, το οποίο δύναται να ευτυχήση. Το νέο στοιχείον τούτο: Από της Ρωσικής κατοχής μοι εδόθη η ευκαιρία να τεθώ εις επαφήν με τους υψηλούς Ρωσικούς κύκλους, και παρατηρώ ευχαρίστως ότι αι διαθέσεις των προς το Τουρκικόν Κράτος δεν είναι τόσο κακαί, είναι μάλλον εμπνευσμέναι από συμπάθειαν και εκτίμησιν προς την Τουρκίαν, δια τούτο σκέπτομαι ότι θα ήτο ωφέλιμον, εάν τα αρμόδια πρόσωπα εν Τουρκία έκαμνον καλύτερον την ψυχολογικήν σπουδήν της παρουσίας καταστάσεως και λαμβάνοντα υπ' όψιν τα νέα στοιχεία τα οποία εμφανίζει η εξέλιξις του πολέμου, πλήρης εκπλήξεων, ήθελον να επωφεληθή των στοιχείων τούτων, ως και πάσης μεταβολής των διαθέσεων, την οποίαν φέρει η διαρκής σύγκρουσις των αισθημάτων και των συμφερόντων των Μεγάλων.

αφού οι Τούρκοι ήταν δεμένοι στο άρμα της Γερμανίας και δεν μπορούσαν να πάρουν μόνοι τους απόφαση¹⁶⁹.

Παρά το γεγονός πως οι Τούρκοι έφυγαν από την περιοχή, με τον καιρό οι Ρώσοι άρχισαν να καταπιέζουν τους πληθυσμούς. Τα ρωσικά στρατεύματα εξανάγκαζαν τους πληθυσμούς Δορύλης και Αργυρουπόλεως να εργάζονται στην διάνοιξη δρόμων και από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας άρχισαν να εμφανίζονται διάφορες αρρώστιες. Ο Χρυσάνθος τότε αποφάσισε να κάνει ο ίδιος περιοδεία στις περιοχές αυτές με σκοπό να δει τις συνθήκες ζωής των πληθυσμών. Με την επιστροφή του πήρε τα κατάλληλα μέτρα για την τροφοδότηση και την περίθαλψη των πληθυσμών των περιοχών αυτών. Ο στρατηγός όμως που διοικούσε την περιοχή αυτή, έστειλε γράμμα στον μεγάλο Δούκα για να προλάβει να κακολογήσει τον Χρυσάνθο, ότι υπερέβη την περιοχή δικαιοδοσίας του και ότι με τι ενέργειές του, μειώθηκαν τα εργατικά χέρια.

Οι ρωσικές αρχές, λόγω του γεγονότος ότι κατείχαν τις περιοχές του Ανατολικού Πόντου, είχαν άμεσα αντιληφθεί την οικτρή κατάσταση, στην οποία είχαν περιέλθει οι Έλληνες της συγκεκριμένης περιοχής. Ο Ρώσος πρόεδρος της που βρισκόταν στην πόλη της Τραπεζούντας έδινε πληροφορίες για την κατάσταση των ελληνικών πληθυσμών, οι οποίοι ζούσαν στα χωριά γύρω από την πόλη στις 20 Δεκεμβρίου 1916: « Από την αρχή του πολέμου ο πληθυσμός αυτός έχει καταστραφεί από τους Τούρκους και τώρα στερείται περιουσίες, ζώα, σοδειές και συνεπώς και τα είδη της διατροφής. Μας αντιμετωπίζει ως ομόθρησκους λυτρωτές από τον ισλαμικό ζυγό,

---

Γράφων ταύτα δε θέλω να ειπώ ότι η Τουρκική Κυβέρνησις πρέπει να αποσπασθή τελείως από την Γερμανίαν. Αλλ' αντί να ναι τυφλώς προσεδεμένη εις το άρμα της Γερμανίας, ήτις κατά τον νόμον, όστις διέπει τις σχέσεις των μεγάλων προς τους μικρούς, ηδύνατο να δοκιμάση να εξασφαλίση τα συμφέροντα της επί βλάβη των μικρών, θα ήτο ωφέλιμον, εάν η Τουρκική Κυβέρνησις ήθελε κρίνει με περισσότεραν αντικειμενικότητα και περισσότεραν νηφαλιότητα και μελετήσει τα διαθέσιμα των εχθρών της με περισσότεραν ανεξαρτησίαν, ίνα δυνηθή να ενεργήση προς όλα τα δεδομένα, τα οποία έχει ανά χείρας και εξασφαλίση δι' εαυτήν περισσότερα συμφέροντα και ασφαλεστέραν ύπαρξιν.

Σας ανακοινώ, αγαπητέ Φίλε, όλα αυτά μυστικώς και εμπιστευτικώς και θα ήμην ευτυχής, εάν ηδυνάμην, ως φίλος της Τουρκίας, να βοηθήσω εις τι και να εξυπηρετήσω τα καλώς εννοούμενα Τουρκικά συμφέροντα.

Εύχομαι εις το Θεό υπέρ της υμετέρας υγείας και της υμετέρας ευτυχίας

Ο φίλος σας

Χρυσάνθος Έλλην Μητροπολίτης Τραπεζούντος»

Βιογραφικά αναμνήσεις του αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου του από Τραπεζούντος, Αθήνα 1970, σελ 138-139

¹⁶⁹<https://www.lelevoe.gr>, πρόσβαση στις 8/10/2018

αλλά δε βρίσκει από μέρους μας αρκετή οικονομική υποστήριξη. Γι' αυτό αφήνει τη γη και τα ρημαγμένα σπίτια του και φεύγει στις πόλεις για να βρει ψωμί και δουλειά¹⁷⁰».

Οι πολιτικές εξελίξεις που συνέβησαν στη Ρωσία καθ' όλη τη διάρκεια του 1917 ήταν ο λόγος που δόθηκε παράταση στη ζωή του Μεγάλου Ασθενή, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δηλαδή. Οι κοσμοϊστορικές αλλαγές που συντελέστηκαν στη Ρωσία είχαν άμεσο αντίκτυπο και στις ζωές των Ελλήνων που ζούσαν στην περιοχή του Πόντου. Τον Φεβρουάριο του 1917 ξέσπασε στην πρωτεύουσα της Ρωσίας επανάσταση με σκοπό την αποτίναξη του Τσαρικού καθεστώτος και την εγκαθίδρυση δημοκρατίας, η επανάσταση αυτή ονομάστηκε Φεβρουαριανή. Στην επανάσταση αυτή τον κύριο λόγο είχα τα αστικά κόμματα της Ρωσίας.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα, οι Μπολσεβίκοι δηλαδή, ήταν ένα είδος αντιπολίτευσης και διακήρυτταν ότι, όταν αυτοί θα έπαιρναν στα χέρια τους την εξουσία θα απέσυραν τα ρωσικά στρατεύματα από τα εδάφη που είχαν κατακτηθεί. Οι δηλώσεις αυτές σε κάθε περίπτωση προκάλεσαν τρόμο στους ελληνικούς πληθυσμούς που ζούσαν στον Πόντο. Περισσότερο τρόμο, μάλιστα αυτές οι δηλώσεις προκάλεσαν στους πληθυσμούς που διέμεναν σε περιοχές που υπήρχαν ρωσικά στρατεύματα. Γνώριζαν ότι αν έφευγαν τα στρατεύματα των Ρώσων από την περιοχή, οι εξαγριωμένοι Τούρκοι θα προέβαιναν σε διωγμούς εναντίον τους, πολλοί θα έχαναν τις ζωές τους, την περιουσία τους και θα οδηγούνταν, όσοι κατάφερναν να επιβιώσουν στα τάγματα εργασίας¹⁷¹.

Ο διπλωματικός μηχανισμός της Ρωσίας στον Καύκασο αφού συνεκτίμησε διάφορους παράγοντες που στο μέλλον επρόκειται να έπαιζαν σημαντικό ρόλο και θα εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της χώρας στην περιοχή, πρότεινε δια μέσω του Σμιρνώφ την παραχώρηση των εδαφών της Ανατολίας, από τα Σούρμενα ως την Πάφρα, στους ελληνικούς πληθυσμούς που ζούσαν στις περιοχές αυτές. Με αυτή την

¹⁷⁰Κωνσταντίνος Φωτιάδη, ό.π., σελ. 255

¹⁷¹«Ο πρόεδρος Σεκρεταριόφ με απόρρητη αναφορά του στις 7 Απριλίου 1917, αναφέρει την ανησυχία που είχε προκύψει στην Τραπεζούντα: «Οι διαβεβαιώσεις οι οποίες εμφανίζονται τελευταία στον Τύπο στα κατεχόμενα εδάφη κατά τη διάρκεια του πολέμου, ανησύχησαν σοβαρά τον ελληνικό πληθυσμό της Τραπεζούντας καθώς και τον πνευματικό του ηγέτη, τον μητροπολίτη Χρύσανθο. Και αυτό είναι πού φυσικό, γιατί, στην περίπτωση επιστροφής της περιοχής Τραπεζούντας στην Τουρκία οι τουρκικές αρχές και ο τουρκικός πληθυσμός θα εκδικηθούν τους εδώ Έλληνες για την εθελοντική υποταγή τους στους Ρώσους...» Α.Β.Π.Ρ, φ. ПОЛИТАРХИВ 1917, D. 4128, αρ. 50, Τραπεζούντα 7.4.1917, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

πολιτική ήταν πολύ κοντά στο να πραγματοποιηθεί το όραμα των Ρώσων για την κατάληψη της Βασιλεύουσας, Κωνσταντινούπολης, και των Δαρδανελίων¹⁷².

Στις 30 Μαΐου 1917, ο Σεργκέγιεφ έγραφε από την Τιφλίδα, στον διοικητή του στόλου της Μαύρης Θάλασσας Νικολάι Γκεοργκίεβιτς Φομίν: *«Ο συνταγματάρχης Σμιρνόφ, ο οποίος αναχωρούσε για την Τραπεζούντα, στη συζήτηση που είχαμε διατύπωσε μια σκέψη η οποία, κατά τη γνώμη μου, πρέπει οπωσδήποτε να υποστηριχθεί και να εφαρμοστεί. Προτείνει να καλλιεργηθεί η ιδέα στο περιβάλλον των Ελλήνων που διαμένουν στην ακτή της Ανατολίας, από τα Σούρμενα ως την Πάφρα, ότι κατά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης θα τους δοθεί το δικαίωμα να συγκροτήσουν αυτόνομη παραθαλάσσια Δημοκρατία στην περιοχή αυτή, ως αποζημίωση για τη συμπαράσταση τους προς τη Ρωσία στον παρόντα πόλεμο. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα αμβλυνθεί η εντύπωση που προκάλεσε στον ντόπιο ελληνικό πληθυσμό η ειρήνη που διακηρύχθηκε από εμάς «χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις», θα ατονήσει, η προσέγγιση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας προς την Τουρκία, που άρχισε λόγω της επικείμενης κοινής συμβίωσης, και θα εξασφαλιστεί η περαιτέρω βοήθεια του ντόπιου πληθυσμού προς εμάς. Η πρακτική εφαρμογή της ιδέας αυτής μπορεί βέβαια να αρχίσει μετά τη σχετική υπόσχεση του Υπουργείου Εξωτερικών και ύστερα από συνεννόηση με τους Συμμάχους¹⁷³ ....»*. Από τα ρωσικά έγγραφα λοιπόν, διαφαίνεται ότι η δημιουργία μιας αυτόνομης ποντιακής δημοκρατίας, για την οποία αγωνίστηκαν μέχρι το πικρό τέλος οι Πόντιοι, ήταν μια ιδέα που καρποφόρησε και γεννήθηκε από το διπλωματικό επιτελείο της προσωρινής κυβέρνησης.

Το ζήτημα για την αυτονομία του Πόντου ήταν ένα τακτικό θέμα συζήτησης για τα επιτελεία τα οποία είχαν ως ευθύνη τους την γενική επιχειρησιακή εποπτεία των περιοχών, οι οποίες είχαν κατακτηθεί πρόσφατα. Η αρνητική στάση που έδειξε η πολιτική ηγεσία προς το εν λόγω θέμα, ερχόταν σε πλήρη αντιπαράθεση με τα πιστεύω που είχε η στρατιωτική διοίκηση, αφού έβλεπε πως τα γενικότερα συμφέροντα της Ρωσίας στον Εύξεινο Πόντο ήταν υπέρ αυτής της κατεύθυνσης, της δημιουργίας δηλαδή μια αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας. Η πολιτική ηγεσία αντιθέτως πίστευε πως να δημιουργούνταν μια αυτόνομη ποντιακή Δημοκρατία, θα πλήττονταν τα οικονομικά συμφέροντα της χώρας στην περιοχή, αφού ένα μεγάλο μέρος των

¹⁷²Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 256

¹⁷³Α.Β.Π.Ρ, φ. ПОЛИТАРХИВ 1917, D. 4128, αρ. 131, Τιφλίδα 30.5.1917, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Εληνορώσων που είχαν στα χέρια τους το διαμετακομιστικό εμπόριο στις περιοχές του Καυκάσου θα μετέφεραν τη δράση τους στην αυτόνομη Δημοκρατία του Πόντου¹⁷⁴.

Η μείωση του ελληνικού πληθυσμού, όπως παρουσιαζόταν με σκοπίμως λανθασμένα στατιστικά δεδομένα που παρείχαν οι Ρώσοι, ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την ιδέα του πανσλαβισμού με την οποία είχαν γαλουχηθεί όλες οι γενιές Ρώσων, δηλαδή της καθόδου στην Κωνσταντινούπολη, Τσαριγκραντ όπως την έλεγαν. Οι Ρώσοι προσπαθούσαν να μεθοδεύσουν την κάθοδό τους αυτή επί πολλά χρόνια και οι προετοιμασίες κράτησαν δεκαετίες. Πρέπει να σημειώσουμε βέβαια πως στην περιοχή εκείνη, την πόλη της Κωνσταντινούπολης κι τα περίχωρα, δεν υπήρχε κάποια μόνιμη εγκατάσταση ρωσικού πληθυσμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του δυισμού που παρουσιάστηκε στο ρωσικό επιτελείο είναι και η ακόλουθη έκθεση της 17^{ης} Ιουνίου 1917 προς τον διοικητή του στόλου της Μαύρης θάλασσας: «... *Εν πάση περιπτώσει, λόγω των διακηρυγμένων από την κυβέρνηση μας αρχών ως προς τη μελλοντική ειρήνη, οι στρατιωτικές μας αρχές ήδη τώρα έχουν, κατά τη γνώμη μου, δικαίωμα να δηλώσουν στον χριστιανικό πληθυσμό της Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένων και των Ελλήνων στην ακτή της Ανατολίας, ότι η Ρωσία επιδιώκει την αυτοδιάθεση του λαού και την εξασφάλιση των δικαιωμάτων της μειονότητας, για να μπορούν δηλαδή οι εθνότητες που διαμένουν σε μια χώρα ή περιοχή και έχουν σημαντική πλειοψηφία του πληθυσμού, να συγκροτούν ανεξάρτητες ή αυτόνομες κρατικές δομές, ενώ οι εθνότητες της χώρας ή της περιοχής που έχουν μειοψηφία πληθυσμού να έχουν και αυτές δικαιώματα και ελευθερίες για εθνική ζωή και πολιτιστική ανάπτυξη*¹⁷⁵».

Στις 26 Ιουλίου έχουμε την πρώτη μαρτυρία, από ρωσικά αρχεία για τις πολιτικές κινήσεις που άρχισαν να έχουν οι Έλληνες της Τραπεζούντας. Ο διοικητής της στρατιωτικής ζώνης Τραπεζούντας, υποστράτηγος Κολοσσόφσκι και ο διπλωματικός υπάλληλος του Υπουργείου εξωτερικών, Σεκρεταριόφ, σε κοινή τους έκθεση αναφέρουν στον Υπουργό Εξωτερικών: « *Στην περιοχή της Τραπεζούντας οι Έλληνες αρχίζουν να ενώνονται με σκοπό την πολιτική αυτοδιάθεση. Σύμφωνα με τις πληροφορίες μας, πρώτη επιθυμία τους είναι η δημιουργία μια αποικίας υπό την προστασία όλων των Δυνάμεων ή της Ρωσίας. Ακόμη, λόγω του μαζικού εκτοπισμού των Ελλήνων από τους Τούρκους- από την Ορδού, την Οινόη, ένα τμήμα της Κερασούντας*

¹⁷⁴Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 258

¹⁷⁵Α.Β.Π.Ρ, φ. ПОЛИТАРХИВ 1917/482, D. 4128, αρ.73071, Σεβαστούπολη, 17.6.1917, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

και από όλα τα γύρω χωριά στα βάθη της Μικράς Ασίας-, καθώς και λόγω των άλλων τουρκικών μέτρων καταπίεσης εναντίον των Ελλήνων μετά την ρήξη των σχέσεων της Ελλάδας με την Τουρκία, στάλθηκε από την Τραπεζούντα στα νότια ελληνικά κέντρα της Ρωσίας και την Αγία Πετρούπολη, με έγκριση του μητροπολίτη Χρυσάνθου, ο εκδότης της ελληνικής εφημερίδας «Λόγος» Νικόλαος Λεοντίδης.

Αποστολή του ήταν να κάνει προπαγάνδα ανάμεσα στους Έλληνες της περιοχής και έρανο υπέρ των Ελλήνων της Ανατολίας, και να εξακριβώσει το βαθμό και τη δυνατότητα βοήθειας που θα μπορούσε να προσφέρει η Ρωσία στους τελευταίους. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν λόγοι για να υποθέτουμε ότι ο Αμερικάνος πρόξενος Jenkins επιδεικνύει ζωηρό ενδιαφέρον για τους Έλληνες και προσπαθεί να προσελκύσει αμερικάνικο κεφάλαιο στην περιοχή, όπως φαίνεται για την κατασκευή λιμανιού στην Τραπεζούντα και πλατιάς σιδηροδρομικής γραμμής που θα καλύπτει την απόσταση Τραπεζούντα-Μπαϊβούρτ- Ερζερούμ. Αναφέρεται ότι το ύψος του πρώτου δανείου είναι 30.000.000. γενικά εδώ ωριμάζει το ελληνικό ζήτημα και γι' αυτό το λόγο είναι απαραίτητες επειγόντως συγκεκριμένες οδηγίες¹⁷⁶».

Η ρωσική διπλωματία δραστηριοποιήθηκε, κυρίως γιατί οι αμερικάνικοι παράγοντες προσπαθούσαν να βολιδοσκοπήσουν τις ευνοϊκές για τα δικά τους οικονομικά συμφέροντα, προοπτικές στον Πόντο και σε μικρότερο βαθμό γιατί δραστηριοποιήθηκε η ελληνική πολιτική σκηνή. Ο Έλληνας του Πόντου ο οποίος έδρασε στο εξωτερικό με έδρα τη Μασσαλία και «δόθηκε ψυχή τε και σώματι», παραχωρώντας ακόμα και το μεγαλύτερο της περιουσίας του, με σκοπό την ανεξαρτησία του Πόντου ήταν ο μεγαλέμπορος Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, γιός του δήμαρχου της Κερασούντας Καπετάν Γιώργη πασά¹⁷⁷.

Τον Οκτώβριου του 1917 έχουμε νέα μεταβολή στην εξουσία της Ρωσίας. Έχουμε την κατάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους τον Οκτώβριο του 1917 (με παλιό ημερολόγιο). Ηγέτης των Μπολσεβίκων ήταν ο Βλαντιμίρ Λένιν. Με την άνοδο των Μπολσεβίκων δημιουργήθηκε ένας νέος φόβος στους Έλληνες του Πόντου, αφού ο Λένιν πρέσβευε την ιδέα της διαπραγμάτευσης με τις Κεντρικές Δυνάμεις μιας συνθήκης ειρήνης «χωρίς προσαρτήσεις, χωρίς αποζημιώσεις¹⁷⁸».

¹⁷⁶Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ., 259

¹⁷⁷Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 259-260

¹⁷⁸Παυλίδης Ελευθέριος, *Πως και διατί εματαιώθη η Δημοκρατία του Πόντου*, Αθήνα 1956, σελ. 14

Ο Κωνσταντινίδης αποφάσισε να στείλει επιστολές¹⁷⁹ σ' όλους τους επώνυμους Έλληνες του πόντου, ώστε να δραστηριοποιηθούν. Επιπλέον ήρθε σε επαφές με την ελληνική κυβέρνηση, έκανε διάφορες δημοσιεύσεις άρθρων ιστορικού και πολιτικού περιεχομένου τόσο σε ελληνικές, όσο και Ευρωπαϊκές εφημερίδες. Μ' αυτόν τον τρόπο προσπαθούσε να ματαιώσει την επιστροφή των εδαφών του Πόντου από τους Ρώσους στους Νεότουρκους από τη μία, από την άλλη προωθούσε την ιδέα για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας. Το ίδιο όμως, διάστημα οι Μπολσεβίκοι

¹⁷⁹Επιστολή του Κωνσταντινίδη προς τον Βασίλειο Ιωαννίδη:

«Αγαπητέ Βασίλειε,

Σας καταθέτω τα διάφορα γράμματά μου από τα οποία το τελευταίο είναι από τις 16/29 Νοεμβρίου, καθώς επίσης και τις διάφορες εφημερίδες που σας έχω στείλει και σχετίζονται με το ζήτημα της ανεξαρτησίας του Πόντου.

Επειδή μέχρι σήμερα δεν έχω πάρει καμία απάντηση γι' αυτό το θέμα, σας τηλεγράφησα σήμερα το πρωί τις παρακάτω προτάσεις: «Τηλεγραφήστε αν έχετε λάβει όλα τα γράμματα και τις προκηρύξεις που αφορούν τη Δημοκρατία του Πόντου. Θεωρώ απαραίτητα μια επαφή με το μητροπολίτη Τραπεζούντας και μια πρόσκληση γενικής συγκέντρωσης του πληθυσμού για ομόφωνη διαμαρτυρία ενάντια σε κάθε τουρκική παραχώρηση κατεχομένων εδαφών Μαύρης Θάλασσας από Ρώσους. Τηλεγραφήστε.»

Σας ενημέρωσα ήδη για την ίδρυση στο Παρίσι ενός σωματείου με την επωνυμία «Εθνικός Σύνδεσμος του Πόντου (Εύξεινου)» που έχει ως σκοπό την επιδίωξη της υλοποίησης των εθνικών προσδοκιών. Ένας ανάλογος σύνδεσμος έχει ιδρυθεί στην Αθήνα και εργαζόμαστε με σκοπό να διοργανώσουμε στη Μασσαλία μια Συνδιάσκεψη στην οποία θα αντιπροσωπευθούν όλοι οι Έλληνες που κατάγονται από τον Πόντο και η οποία θα προσβλέπει στην καλύτερη οργάνωση για την επιτυχία του αγώνα μας.

Είχα γράψει σε Σας προσωπικά και ύστερα από δική Σας μεσολάβηση στον Σεβασμιώτατο μητροπολίτη Τραπεζούντας κ. Χρύσανθο, παρακαλώντας σας να ευαρεστηθείτε να μου υποδείξετε το όνομα εκείνου, μεταξύ των συμπατριωτών μας της Μασσαλίας, ο οποίος πρέπει να αντιπροσωπεύσει στη Συνδιάσκεψη είτε εσάς, είτε το ποιμνίο του μητροπολίτη Τραπεζούντας, με μια λέξη τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό των συμπατριωτών μας της Ρωσίας και του απελευθερωμένου μέρους του Πόντου.

Επέμεινα στο επείγον του θέματος να μου δοθούν το συντομότερο δυνατό τα ονόματα αυτών των αντιπροσώπων και σας είχα υποβάλει την παράκληση να μου τηλεγραφήσετε γι' αυτό το ζήτημα. Όμως έως σήμερα δεν έλαβα καμία είδηση από την πλευρά σας και ο χρόνος πιέζει. Η υπόθεση μας περνά μια περίοδο που μπορεί να είναι η πιο κρίσιμη για την πορεία της και θα πρέπει περισσότερο από ποτέ ν' ασχοληθούμε μ' αυτή.

Πράγματι πληροφορήθηκα ότι στις διαπραγματεύσεις Ειρήνης που έλαβαν χώρα στο Μπρεστ-Λιτόφσκ [...] μεταξύ των όρων που τέθηκαν από τους συμβαλλόμενους φιγουράρει και εκείνος της αντιπαραχώρησης στην Τουρκία του παραλιακού τμήματος της Μαύρης Θάλασσας, το οποίο είχε παραδοθεί από τους Ρώσους. Εννοείται ότι ποτέ δε θα δεχτούμε αυτό το ενδεχόμενο, το οποίο θα ήταν η καταστροφή του ποντιακού ελληνισμού και η αποτυχία όλων των προσδοκιών μας.

Επείγει λοιπόν όλοι οι ενδιαφερόμενοι να ενεργήσουν, ώστε να αποκλειστεί μια παρόμοια λύση, τόσο επιζήμια για το εθνικό μας μέλλον. νομίζω ότι ο μητροπολίτης θα έκανε καλά να καλέσει μια γενική συγκέντρωση όλου του πληθυσμού, για να ξεσηκωθεί ομόφωνα μια αποφασιστική φωνή διαμαρτυρίας ενάντια σ' αυτήν την επιστροφή στην Τουρκία. Για ακόμα μια φορά πρέπει να κάνουμε ό,τι περνάει από το χέρι μας, για να αποτραπεί η επιστροφή των Τούρκων. Σας παρακάλεσα λοιπόν σήμερα το πρωί: «Παράκληση να πληρωθούν από κυρία Κωνσταντινίδη χίλια ρούβλια Επιτροπή Προσφύγων Τραπεζούντας», παρακαλώντας σας έτσι να ευαρεστηθείτε να καταβάλετε, με δική μου επιβάρυνση και στο όνομα της κυρίας Κωνσταντινίδη το ποσό των χιλίων ρουβλίων (1.000) στην Επιτροπή Προσφύγων Τραπεζούντας. Πρέπει επίσης να κάνουμε κάτι, για να ανακουφίσουμε αυτούς τους δύστυχους μας συμπατριώτες, θύματα της Τουρκικής βαρβαρότητας.

Περιμένοντας νέα σας, Σας διαβιβάζω, αγαπητέ Βασίλειε, τους θερμότετους μου χαιρετισμούς»
Κωνσταντίνος Φωτιάδης, 'ο.π. σελ. 260-261

διαπραγματεύονταν με τις Κεντρικές Δυνάμεις στο Μπρεστ- Λιτόφσκ Συνθήκη Ειρήνης με όρο δεσμευτικό, η Ρωσία να παραιτηθεί από κάθε διεκδίκηση της στην περιοχή του Ανατολικού Πόντου¹⁸⁰.

Μια άλλη πράξη στην οποία προέβησαν οι Μπολσεβίκοι ήταν η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Λαών της Ρωσίας. Το κείμενο αυτό γνωστοποιήθηκε στις 2 Νοεμβρίου 1917 και έφερε τις υπογραφές του Λένιν και του Στάλιν. Σε αυτό καταδικαζόταν η πολιτική του Τσάρου και της Προσωρινής Κυβέρνησης, η οποία είχε αναδειχθεί κατά τη διάρκεια της Φεβρουαριανής Επανάστασης. Η διακήρυξη αυτή μάλιστα, έφτανε στο σημείο να προτείνει την παραχώρηση αυτοδιάθεσης στους λαούς της πρώην τσαρικής αυτοκρατορίας, την απόσχιση τους και την δημιουργία στο τέλος ανεξάρτητων κρατών¹⁸¹.

Οι ελληνικοί πληθυσμοί του Πόντου προσπαθούσαν με όλες τους τις δυνάμεις να μην πέσει ξανά η περιοχή που ζούσαν στους Νεότουρκους, ώστε να μπορέσουν να συνεχίσουν να ζουν ειρηνικά στις πατρογονικές τους περιοχές. Οι κάτοικοι του Πόντου είχαν εναποθέσει όλες τους τις ελπίδες στις διακηρύξεις του πρόεδρου των ΗΠΑ, Wilson¹⁸², στα λόγια των πρωθυπουργών της Αγγλίας και της Γαλλίας Lloyd George και Clemenceau, αλλά και στην διακήρυξη των Μπολσεβίκων για την αυτοδιάθεση των Λαών. Πρωτίστως βεβαία, περίμεναν τη σύμπραξη των συμπατριωτών τους από τη διασπορά, οι οποίοι ήταν και οι μόνο που δε διέψευσαν τις προσδοκίες τους. Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος, προαισθανόμενος τη μελλοντική συμφορά συγκατέθεσε στην επιστροφή των εδαφών από την Ρωσία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ώστε να μετριασθούν οι πιθανότητες σύγκρουσης ανάμεσα στους Έλληνες και τους Οθωμανούς. Ο Μητροπολίτης όμως, ήταν από τους πρωτεργάτες στον αγώνα δημιουργίας μιας ελληνικής ποντιακής δημοκρατίας¹⁸³.

Με το που άρχισε η εκκένωση των εδαφών, τα συντάγματα έχασαν κάθε έννοια στρατιωτικής πειθαρχίας. Οι στρατιώτες σκορπίστηκαν σε πανικόβλητες ομάδες, οι οποίες κατευθύνονταν όλες προς την Τραπεζούντα, αφού πρώτα κατέστρεφαν τον εξοπλισμό τους και κατέστρεφαν όλους τους σταθμούς στο πέρασμά τους. Τα

¹⁸⁰ Αλεξανδρής Αλέξανδρος, «Η ανάπτυξη του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922. Ελληνική εξωτερική πολιτική και τουρκική αντίδραση», *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα 1980, σελ. 430

¹⁸¹ Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 262

¹⁸² «*Ελεύθερος Πόντος*» Βατούμ, 13.11.1919, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

¹⁸³ Αλεξανδρής Αλέξανδρος, ό.π., σελ. 430

στρατιωτικά υποζύγια ή τα σκότωναν ή τα άφηναν να πεθάνουν της πείνας. Ήταν τόσο μεγάλη η αναρχία που επικρατούσε στο ρωσικό στράτευμα που οι αξιωματικοί δεν μπορούσαν να επιβληθούν στους φαντάρους και στους Κοζάκους ιππείς, οι οποίοι έκαναν ό, τι ήθελαν σε όποιον τυχαίο περαστικό έβρισκαν. Τα προϊόντα που αποκτούσαν δια μέσω των ληστειών τα μετέφεραν στις πατρίδες τους, όπου και εκεί κάποιες φορές αλληλοσκοτώνονταν για την μοιρασιά των κλοπιμαίων. Το κύμα αναρχίας που επικρατούσε στον ρωσικό στρατό ήταν καταστροφικό για την Τραπεζούντα. Μαγαζιά λεηλατήθηκαν και άνθρωποι προπηλακίστηκαν και βασανίστηκαν¹⁸⁴. Κατά τη διάρκεια της αποχώρησης των επίσημων πολιτικών και στρατιωτικών αρχών της Ρωσίας, ο Ρώσος δήμαρχος της πόλης της Τραπεζούντας, γιατρός Μποχόροβιτς, με την ψύχραιμη αλλά και συνετή πολιτική που ακολούθησε, συντέλεσε ώστε η είσοδος των τουρκικών στρατευμάτων στην Τραπεζούντα να γίνει με τάξη και χωρίς έκτροπα.

---

¹⁸⁴Νυμφόπουλος Μιλτιάδης, *Ιστορία της Σάντας του Πόντου*, Δράμα 1953, σελ. 319

Ε' Κεφάλαιο

Οι Αγώνες των Ποντίων για μια ελεύθερη Δημοκρατία

Τους τελευταίους μήνες του 1917 είχε ιδρυθεί στην Τραπεζούντα το σωματείο «Ενωσις». Ιδρυτές του σωματείου αυτού φαίνεται πως ήταν οι μητροπολίτες Τραπεζούντας και Ροδοπόλεως και οι Φίλιππος Χειμωνίδης και ο Νικόλαος Λεοντίδης. Το σωματείο επειδή υποψιάστηκε ότι με την αποχώρηση του ρωσικού στρατού και την έλευση του τουρκικού θα προηγηθούν αυτού τσέτες, με τις ακόλουθες καταστροφές στην ύπαιθρο, αποφάσισε να προμηθευτεί όπλα από τις ρωσικές αρχές και να τα διανείμει σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού του Πόντου, ώστε να αντιταχθούν στα κύματα των τσετών. Σε κάθε ελληνικό χωριό λοιπόν, της περιοχής στάλθηκαν όπλα και φυσίγγια. Όπως αποδείχτηκε αργότερα και αυτή η ελπίδα ήταν μάταιη¹⁸⁵.

Στην Τραπεζούντα πριν ακόμα παραδοθεί στους Νεότουρκους, βρήκαν καταφύγιο περίπου τριάντα χιλιάδες (30.000) κάτοικοι απ' όλη την περιφέρεια και τα γύρω χωριά. Σκοπός τους ήταν να βρουν καταφύγιο στη Ρωσία, η οποία όμως βρισκόταν ήδη σε εμφύλιο πόλεμο και δεν βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση. *«από της 15^{ης} Ιανουαρίου μέχρι της 1^{ης} Μαρτίου εξετοπίσθησαν υπό των Τούρκων και διωχετεύθησαν οπωσδήποτε εις Ρωσίαν σαράντα πέντε χιλιάδες (45.000) Έλληνες της επαρχίας Χαλδείας, τέσσερις χιλιάδες οκτακόσιοι εξήντα δύο (4.862) της επαρχίας Ροδοπόλεως και είκοσι έξι χιλιάδες (26.000) της επαρχίας Τραπεζούντας. Εκ των καταλειφθεισών επαρχιών η της Ροδοπόλεως έμεινε μάλλον αμετακίνητος χάρις εις τα ενέργειαι της ιεράς Μητροπόλεως αυτής και τινών εκ των εχόντων επιρροήν εν τω τόπω παραγόντων¹⁸⁶».*

Στις 15 Δεκεμβρίου 1917 υπογράφηκε συμφωνία ανακωχής μεταξύ Ρωσίας και Κεντρικών Δυνάμεων στην περιοχή Μπρεστ- Λιτόφσκ της νοτιοανατολικής Πολωνίας. Το πρόγραμμα που προσπάθησε να εισάγει η αντιπροσωπεία των Μπολσεβίκων προέβλεπε τα ακόλουθα: 1) καμία βίαιη προσάρτηση των εδαφών που

¹⁸⁵Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 264

¹⁸⁶Πανάρετος (Τοπαλίδης), *Ο Πόντος ανά τους αιώνες*, Δράμα 1927, σελ. 209

είχαν καταληφθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου 2) πολιτική ανεξαρτησία των κρατών, τα οποία είχαν χάσει μερικώς ή ολικώς την ελευθερία τους 3) εθνικές ομάδες που δεν έχουν πολιτική ανεξαρτησία πριν από τον πόλεμο να ζητήσουν το δικαίωμα ελεύθερης εκφράσεως της βουλήσεως τους με δημοψήφισμα 4) προστασία των μειονοτήτων 5) καμία καταβολή «πολεμικών δαπανών». Αλλά μόνο αποζημιώσεις σε ιδιώτες, από ένα κοινό ταμείο, στο οποίο θα μετείχαν ανάλογα όλοι οι εμπόλεμοι 6) εφαρμογή των παραπάνω αρχών και στις αποικίες¹⁸⁷.

Με βάση αυτές τις διατάξεις λοιπόν, έγινε κατανοητό ότι η περιοχή του Ανατολικού Πόντου επανερχόταν στα χέρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Κωνσταντινίδης μόλις έμαθε τις εξελίξεις αυτές αμέσως δήλωσε τις ανησυχίες του «... Το ζήτημα του Εύξεινου εισήλθεν εις νέαν φάσιν, την και κρισιμωτέραν, εξαιτίας των υπό των Γερμανών και των συμμάχων των προταθέντων απαράδεκτων όρων, όσον αφορά την πατρίδα μας, της οποίας αξιούσιν αυτοί την επιστροφήν υπό τον αφόρητον τουρκικόν ζυγόν¹⁸⁸».

Παρ' όλο που οι διωγμοί εναντίον των Ελλήνων του Πόντου συνεχίζονταν και παρά τη νωπή γενοκτονία των Αρμενίων, οι Έλληνες του Πόντου συνέχιζαν να ευελπιστούν σε μια μελλοντική ειρηνική συμβίωση με τους Τούρκους. Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες ωρίμασε η ιδέα για τον αγώνα δημιουργίας μια αυτόνομης δημοκρατίας στον Πόντο. Στις 22 Ιανουαρίου 1918 το πρώτο Παμποντιακό Συνέδριο στη Μασσαλία¹⁸⁹, στο οποίο πήραν μέρος πολλοί Πόντιοι οι οποίοι ήταν κατά βάση εγκατεστημένοι είτε σε διάφορες περιοχές της Ευρώπης, είτε και κάποιοι στην Αμερική. Ο Κωνσταντινίδης, ο οποίος ήταν και ο οργανωτής του Συνεδρίου, εκλέχθηκε πρόεδρος της επιτροπής. Ήταν λοιπόν εξουσιοδοτημένος να εκπροσωπεί το εν λόγω Συνέδριο και να υλοποιεί τις αποφάσεις του¹⁹⁰.

Ως πρόεδρος του Παμποντιακού Συνεδρίου ανέλαβε να στείλει στον Επίτροπο (Υπουργό) Εξωτερικών των Μπολσεβίκων το ακόλουθο τηλεγράφημα: «*Συνέδριον συγκληθέν εν Μασσαλία, πολιτών καταγομένων εκ Πόντου, αποτελούμενον εξ*

¹⁸⁷Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 266

¹⁸⁸Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος, *Πραγματεία περί του Πόντου*, Βατούμ 1918, 'β έκδ. Αθήνα

¹⁸⁹Με το Συνέδριο αυτό καθορίζονταν τα εδαφικά όρια του προτεινόμενου κράτους του Πόντου. Στα επιστολικά δελτάρια που στάλθηκαν στις Μεγάλες Δυνάμεις, ο ελεύθερος Πόντος οριζόταν ως εξής: στα Δυτικά ως την Σινώπη, στα Ανατολικά ως την Χόσα, ενώ στο εσωτερικό θα έφτανε ως την Κρώμνη και τη Σάντα. Πελασγίδης Ευστάθιος, ό.π., σελ. 329

¹⁹⁰A.Y.E, K.Y., 1920, A/5/VI, Κωνσταντινίδης προς Βενιζέλο, Μασσαλία 17/30.6.1920, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

αντιπροσώπων πολιτών διαμενοντών εις Ηνωμένας Πολιτείας, εις την Ελβετίαν, εις την Αγγλίαν, εις την Ελλάδα, Αίγυπτον και εις όλας τας χώρας της Ευρώπης και της Αμερικής, σας παρακαλεί να συμφωνήσητε, αυτή η χώρα να αναλάβη τας τύχας της, ώστε μετά την αποχώρησιν των Ρωσικών στρατευμάτων να μην ζαναπέση εις την Τουρκικήν κυριαρχίαν. Επιθυμία μας είναι να δημιουργήσωμεν ανεξάρτητον Δημοκρατίαν, από τα Ρωσικά σύνορα έως πέρα στην Σινώπην, και παρακαλούμε να επεμβήτε δυναμικά εις αυτό το θέμα. Ελπίζοντες εις την αποτελεσματικήν σας υποστήριξιν, σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων¹⁹¹».

Βασικός σκοπός του Συνεδρίου και κατ' επέκταση του ίδιου του Κωνσταντινίδη, ο οποίος ήταν πρόεδρος του, ήταν να ενημερώσει τις Μεγάλες Δυνάμεις για τα προβλήματα και τα τεκταινόμενα στον Πόντο. Με αυτό το σκεπτικό απέστειλε, τον Νοέμβριο του 1918, έκθεση στις κυβερνήσεις Λονδίνου και Παρισίων, σχετική με τις θέσεις και τους στόχους της εκλεγμένης από το Συνέδριο επιτροπής. Μερικές χώρες τότε προθυμοποιήθηκαν να βοηθήσουν στην προσπάθεια δημιουργίας ενός Ποντιακού Κράτους. Ηγέτης των Ελλήνων που ζούσαν στην περιοχή του Πόντου αναδείχθηκε ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος. Ηγέτης των Ελλήνων Ποντίων που ζούσαν στην περιοχή της Ρωσίας αναδείχθηκε ο Β. Ιωαννίδης¹⁹².

Κατά τη διάρκεια που ο Πόντος βρισκόταν κάτω από την ρωσική κατοχή ο Χρύσανθος είχε δείξει αξιοθαύμαστα δείγματα σεβασμού και προστασίας προς όλες τις εθνότητες¹⁹³ που ζούσαν στον Ανατολικό Πόντο. Τον Ιανουάριο του 1918 ο Χρύσανθος, ο οποίος ήταν υπέρμαχος της ιδέας μιας ελληνο- οθωμανικής συμβίωσης απέρριψε τις προτάσεις του Γάλλου συνταγματάρχη Chardigny, σαν μία ακόμα απόδειξη της νομιμότητας το προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η πρόταση αυτή του Γάλλου συνταγματάρχη αφορούσε τη δημιουργία ενός συντάγματος που θα αποτελούταν από Έλληνες εθελοντές¹⁹⁴.

¹⁹¹<http://maxitis.gr>, πρόσβαση στις 10/10/2018

¹⁹²Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 268

¹⁹³Προστάταψε τους Τούρκους κατοίκους της Τραπεζούντας από τους Αρμένιους στρατιώτες του ρωσικού στρατού, οι οποίοι επιθυμούσαν εκδίκηση για την γενοκτονία των Αρμενίων το 1915. Επίσης, ίδρυσε μικτό πολιτικό δικαστήριο, αποτελούμενο από Έλληνες και Τούρκους δικαστές. Ίδρυσε την «Κεντρική Επιτροπή Προσφύγων», η οποία εξυπηρετούσε τις ανάγκες Ελλήνων, Αρμενίων και Τούρκων. Πελασγίδης Ευστάθιος, ό.π., σελ. 345-346

¹⁹⁴«*Εν Τραπεζούντι, Σεβασμιώτατε, η επιτυχία σχηματισμού ενός συντάγματος εξ εθελοντών Ελλήνων είναι εις χείρας υμών. Το σύνταγμα τούτο είναι χρήσιμον κατά πρώτον διά την τάξιν εν τη πόλει και αργότερον διά να συνεργασθή εις την υπεράσπισιν της χώρας εναντίον των Τούρκων με τα συντάγματα εθελοντών Ρώσων και με τα εθνικά συντάγματα Αρμενίων και Γεωργιανών. Έρχομαι, Σεβασμιώτατε, να ζητήσω εν ονόματι της Κυβερνήσεώς μου και εν πλήρει συμφωνία με τους συναδέλφους μου Άγγλους και*

Στις 10 Φεβρουαρίου 1918, ο τακτικός τούρκικος στρατός έκανε την επίσημη είσοδό του στην πόλη της Τραπεζούντας. Ταυτόχρονα ένα ρωσικό άγημα απέδιδε τις απαιτούμενες τιμές. Στην τελετή παρευρίσκονταν ο μέραρχος Καζίμ Καραμπεκίρ και ο μητροπολίτης Χρύσανθος. Ο μητροπολίτης μετά τις διαβεβαιώσεις των τουρκικών αρχών ότι θα διαλύονταν οι άτακτες ομάδες των τσετών που προπορεύονταν του τακτικού τούρκικου στρατού, είχε ήδη δώσει εντολή στους τοπικούς πληθυσμούς να παραδώσουν στις αρχές τα όπλα τους¹⁹⁵. Οι Νεότουρκοι λοιπόν, λίγους μήνες πριν την ταπεινωτική ήττα τους και την υπογραφή της συνθήκης του Μούδρου, χάρη κυρίως στην γερμανική διπλωματία, ανέκτησε τα εδάφη των επαρχιών Καρς, Αρνταχάν, και Βατούμ. Οι εβδομήντα πέντε χιλιάδες (75.000) Έλληνες του Καρς αναγκάστηκαν άλλη μία φορά να εγκαταλείψουν τις κατοικίες τους και να καταφύγουν στην Ρωσία που μαστιζόταν από εμφύλιο εκείνη την περίοδο¹⁹⁶.

Η αναγκαστική έξοδος σωτηρίας των Ελλήνων της εν λόγω περιοχής, προς τη Ρωσία αποδείχτηκε ακόμα ένας δρόμος που οδηγούσε τους ανθρώπους αυτούς προς την πείνα και την εξαθλίωση. Οι πιο συνηθισμένες αιτίες θανάτου ανάμεσά τους ήταν η πείνα, το κρύο, οι αρρώστιες, αλλά και οι συγκρούσεις που γίνονταν στην περιοχή όπου μετανάστευσαν. Η ελληνική συνειδητοποιώντας τη δύσκολη θέση που βρίσκονταν οι Έλληνες της περιοχής, αποφάσισε να στείλει τον Νίκο Καζαντζάκη στην περιοχή, με την ιδιότητα του διευθυντή του Υπουργείου Περιθάλψεως. Σκοπός του ήταν να διασώσει τους εκατό χιλιάδες (100.000) Έλληνες του Πόντου και του Καρς, οι οποίοι περίμεναν με ιώβεια υπομονή στις παραλίες του Σοχούμ τα ελληνικά πλοία για να τους μεταφέρουν πίσω στην Ελλάδα.

Ο Καζαντζάκης βλέποντας την κατάσταση που επικρατούσε, πρότεινε στους πρόσφυγες της Ρωσίας να εγκατασταθούν στην περιοχή του Πόντου. Η πρόταση του αυτή συνάντησε την έντονη αντίδραση της νεοτουρκικής Κυβέρνησης και ιδιαίτερα του Ταλαάτ Πασά, ο οποίος μάλιστα συγκρούστηκε με τον στρατηγό Βεχίτ Πασά. Για την σύγκρουση των δυο αντρών, την επιστροφή των περιουσιών, τόσο χριστιανικών,

---

Αμερικάνους, ίνα θέσητε την μεγάλην σας επιρροήν εις την εξυπηρέτησιν της κοινής ημών υποθέσεως και βοηθήσητε τον στρατηγόν Κολοσσόφσκι εις τον σχηματισμόν του Ελληνικού Συντάγματος της Τραπεζούντας. Περιμένω μετά τινάς ημέρας αξιωματικούς Γάλλους, θα αποστείλω ένα εξ αυτών εις Τραπεζούντα ειδικώς δια το Ελληνικόν Σύνταγμα. Δύνασθε εν ανάγκη να επικοινωνήσητε τηλεγραφικώς κατ' ευθείαν με εμέ, όπως το έπραξε τελευταίως ο Jenkins, Πρόξενος της Αμερικής, όστις θα σας δώση πάσαν περί τούτου πληροφορίαν». Τασούδης Γ. «Βιογραφικά αναμνήσεις του αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρύσανθου του από Τραπεζούντος 1881-1949» Αθήνα 1970, σελ. 171

¹⁹⁵Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 268-269

¹⁹⁶Νυμφόπουλος Μιλτιάδης, ό.π., σελ. 192

όσο και μουσουλμανικών, οι οποίες είχαν κλαπεί, αλλά και για τον φανατισμό που επικρατούσε στο στρατόπεδο των Νεότουρκων γράφει ο μητροπολίτης Χρύσανθος. «..*Εν τω μεταξύ μέγα μέρος του έργου της ερημώσεως είχε συντελεσθή, ο λαός πανικόβλητος μετηνάστευσεν εις Ρωσίαν και η τουρκική κυβέρνησις ελθούσα επηυλόγησε το τετελεσμένον γεγονός. Εκ των 49.520 ψυχών της επαρχίας μου επείσθησαν δια των προτροπών και συμβουλών μου να μείνωσι και υπελείφθησαν 20.300 ψυχαί¹⁹⁷*».

Οι διωγμοί των Νεότουρκων όμως, παρά τις διακηρύξεις τους, συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό. Ο Χρύσανθος στην αναλυτική του έκθεση προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στις 12 Οκτωβρίου 1918, περιγράφει και αναλύει όλα τα κακουργήματα και τις λεηλασίες¹⁹⁸ που είχαν κάνει οι Νεότουρκοι στην περιοχή δικαιοδοσίας του, ως τις 7 Οκτωβρίου. Ανάλογα βεβαίως εγκλήματα έγιναν και σε άλλες περιοχές.

Οι Πόντιοι της Ελλάδας, της Ευρώπης ακόμα και της Αμερικής, άρχισαν να δραστηριοποιούνται δυο μήνες περίπου μετά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων, με σκοπό να ευαισθητοποιήσουν την διεθνή κοινή γνώμη, αλλά πιο πολύ τους πολιτικούς ηγέτες διάφορων χωρών, που θα μπορούσαν να τους βοηθήσουν. Τα μέσα που χρησιμοποίησαν για την επίτευξη των σκοπών τους ήταν οι διάφοροι σύλλογοι που οργάνωναν, οι εφημερίδες τα περιοδικά και διάφοροι άλλοι φορείς. Στις 16 Απριλίου 1918 οι πρόσφυγες από την Τραπεζούντα Α. Δαμασκηνός, Δ. Ταουσανίδης, Π. Μουζενίδης και Γ. Κουλαψίδης με επιστολή τους στο συμβούλιο του Μικρασιατικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, ζητούσαν την παρέμβαση του για την επίλυση του προσφυγικού ζητήματος στον Καύκασο¹⁹⁹. Ο Σύλλογος αντέδρασε άμεσα και απευθύνθηκε προς την «Κοινή των Αλύτρωτων Ελλήνων Επιτροπείαν» στην Αθήνα για περαιτέρω πίεση²⁰⁰. Η Επιτροπή μετά από παλλαϊκή διαδήλωση, διαβίβασε

¹⁹⁷Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 275

¹⁹⁸«*Η ζωή του έθνους ημών υπό πολιτικόν καθεστώς το Τουρκικόν, είτε παλαιουτουρκικόν λέγεται τούτο είτε φιλελεύθερον είναι αδύνατος. Είναι και τα πολιτικά καθεστώτα δημιουργήματα και εκφράσεις της ψυχής των λαών, η δε τουρκική ψυχή δι' όλων των αιώνων και υπό οιανδήποτε πολιτικήν έκφρασιν, απεδείχθη πάντοτε τυραννική και αγρία. Και όσοι άλλοτε ήλπιζον ότι υπό Κυβέρνησιν Οθωμανικήν, ρυθμιζομένην συμφώνως προς τα φιλελεύθερα αρχάς, θα ήτο δυνατή η ανάπτυξις και πρόοδος του ημετέρου έθνους και αυτοί σήμερον απογοητεύθησαν, ιδία ύστερα όσα είδον και ήκουσαν φρικτά κατά τον παρόντα πόλεμον, καθ' ον απεδείχθη τινών φρικαλεοτήτων είναι ικανή η τουρκική ψυχή, όταν αφέθη αχαλίνωτος και ελευθέρα*» Βιογραφικά Αναμνήσεις, ό.π., σελ. 179

¹⁹⁹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 285

²⁰⁰«...*Όθεν παρακαλείσθε όπως εζ' ονόματος υμών τε και του ημέτερου Συλλόγου αναφερθήτε εις την Σεβαστήν ημών Κυβέρνησιν ίνα τηλεγραφικώς προβή εις τα δέοντα διαβήματα παρά τη Ρωσική Κυβερνήσει του Καυκάσου προς ανακούφισιν και περίθαλψιν των εκεί καταφυγόντων τλημόνων αδελφών ημών*». Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1917, Β/38, αρ. πρωτ. 212, Θεσσαλονίκη 17.4.1918, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

ψήφισμα προς τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης, καταγγέλλοντας στην ελληνική αλλά και στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη τις τουρκικές βαρβαρότητες²⁰¹.

Στις 30 Οκτωβρίου 1918 υπογράφεται ανάμεσα στις Δυνάμεις της Αντάντ και την Οθωμανική Αυτοκρατορία η ανακωχή του Μούδρου. Σύμφωνα μ' αυτήν η Κυβέρνηση του Σουλτάνου ήταν υποχρεωμένη: 1) Να ανοίξει τα Δαρδανέλια, να επιτρέψει τη διέλευση των πλοίων προς τον Εύξεινο Πόντο και να παραδώσει τα οχυρά των Στενών στους Συμμάχους της Αντάντ, 2) Να παραδώσει τα όπλα και να γίνει γενικός αποπλισμός, 3) Να δεχθεί την άσκηση ελέγχου στις επικοινωνίες και τις συγκοινωνίες, 4) Να διακόψει τις σχέσεις της με τους έως τότε συμμάχους της, να παραδώσει τους Γερανούς και Αυστριακούς αξιωματικούς και να εφοδιάζει τις δυνάμεις κατοχής της Αντάντ και τέλος 5) Οι Δυνάμεις της Αντάντ είχαν το δικαίωμα να επεμβαίνουν στρατιωτικά όπου και όποτε διαπίστωναν διασάλευση της τάξης²⁰².

Με διάταγμα το οποίο εκδόθηκε από τον Σουλτάνο παραχωρήθηκε σε όλη την επικράτειά του γενική αμνηστία²⁰³. Ο Liman von Sanders αναγκάστηκε να παραχωρήσει την αρχηγία του στρατού της Συρίας στον Kemal και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, απ' όπου διατάχθηκε να φύγει άμεσα. Στην Σαμψούντα εγκαταστάθηκε μονάδα του αγγλικού στρατού με αρχηγό τον αρμοστή Σόλτζερ, και του γαλλικού στρατού, με αρχηγό τον επιθεωρητή της χωροφυλακής Φαβρώ. Η αποκατάσταση της τάξης και η γενική αμνηστία που χορήγησε ο Σουλτάνος, είχε σημαντικό αντίκτυπο και στους αντάρτες του Πόντου, οι οποίοι εφησυχασμένοι κατέβηκαν από τα βουνά και παρέδωσαν τα όπλα. Σύντομα όμως, ρίχθηκαν ξανά στη φυλακή, αλλά αφέθηκαν ελεύθεροι ύστερα από ενέργειες του αρμοστή Σόλτζερ. Βλέποντας όμως, την μοίρα αυτών, άλλοι αντάρτες αρνήθηκαν να παραδώσουν τα όπλα στους Τούρκους²⁰⁴.

Σε αντίθεση με τους αντάρτες, όσοι από τους εκτοπισμένους Έλληνες κατάφεραν να επιζήσουν, προτίμησαν να επιστραφούν στις πατρίδες τους παρ' όλο που ήταν κατεστραμμένες. Το θέαμα που αντίκρισαν με την επιστροφή τους ήταν αποκαρδιωτικό. Με τον καιρό η ζωή άρχισε να επιστρέφει στους κανονικούς ρυθμούς της. Οι κάτοικοι των χωριών άρχισαν να χτίζουν τα σπίτια τους από την αρχή, να

²⁰¹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 294

²⁰²Ρούκουνας Εμμανουήλ, Ό.π., σελ. 254

²⁰³Εποχή, Τραπεζούντα 30.10.1918, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

²⁰⁴Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 296

καλλιεργούν την γη και τα παιδιά άρχισαν να πηγαίνουν σχολείο. Οι μουσουλμάνοι γείτονες και συγχωριανοί βρίσκονταν σε κατάσταση αμφιβολίας και φόβου. Δεν μπορούσαν να κοιτάνε κατάματα τα θύματα της τουρκικής κτηνωδίας. Για πρώτη φορά τουρκικές εφημερίδες να αναφέρονται δειλά στην ενίσχυση της φιλίας και της αρμονικής συνύπαρξης Ελλήνων και Μουσουλμάνων. Τα άρθρα αυτά δεν πέρασαν απαρατήρητα από της ελληνικές εφημερίδες και σχολιάστηκαν ανάλογα.

Οι Έλληνες του Πόντου που είχαν καταφύγει στη Ρωσία τη νίκη των Δυνάμεων της Αντάντ, αφού θεωρούσαν πως η επάνοδος στην πατρίδα τους τον Πόντο ή στην Ελλάδα ήταν δεδομένη. Βέβαια η αποστολή αυτή παλινόστησης ήταν πολύ δύσκολη και πολυδάπανη²⁰⁵. Το Πατριαρχείο ανέθεσε στους μητροπολίτες Καισαρείας, Νικόλαο, και Προύσας, Δωρόθεο να ηγηθούν στην προσπάθεια παλινόστησης των προσφύγων. Η επίσκεψη που έκαναν στην Τούρκο υπουργό δικαιοσύνης και η διεξοδική συζήτηση που έκαναν μαζί του, δεν άφηναν να φανεί ότι θα δημιουργούνταν στο μέλλον προβλήματα. Η στάση όμως, αυτή του υπουργού Δικαιοσύνης έριχνε στάχτη στα μάτια των Συμμάχων, οι οποίοι επόπτευαν τα προβλήματα που προέκυπταν κατά την αποκατάσταση της νομιμότητας.

Η βάνανση υποδοχή που περίμεναν τους πρόσφυγες που επέστρεφαν στην Τραπεζούντα, ξεσκεπάσε τις πραγματικές προθέσεις των τοπικών αρχών και αποδείκνυε πως στην Αυτοκρατορία δεν είχε αλλάξει ουσιαστικά τίποτα. Την οργανωμένη προσπάθεια των Νεότουρκων να εξοντώσουν τους Ποντίους που επέστρεφαν στις περιοχές του, καταγγέλλει με δημοσιεύματα του στην εφημερίδα Εποχή της Τραπεζούντας ο Καλογερόπουλος « *Οι κάτοικοι των χωριών της επαρχίας μας, οι επιπλεύσαντες δηλαδή, κατά αραιά διαλείμματα φθάνουν εις την πόλιν μας και διευθύνονται εις τα χωριά των, λείψανα πλέον αυτά ελάχιστα του ελληνισμού του διαμερίσματος Τσανίκ. Πεζοπορούσι από μήνας και πλέον πειναλέοι, άσιτοι*

205

Κωνσταντινούπολη 11 Σεπτεμβρίου 1919

«.....Ανακοινώ ότι συμφώνως προς υμετέρας οδηγίας ετηλεγράφησα εις Σταυριδάκην εις Τυφλίδα ότι μεταφορά των εκεί Ελλήνων εις Ελλάδα είνε επί του παρόντος αδύνατος και ότι επομένως θα περιορισθώσι εις τους πάσχοντας. Παρακάλεσα αυτόν συνεννοηθή μετά των εκεί εγκατεστημένων υπηρεσιών περιθάλψεως και ότι ν' ανακοινώση αριθμόν των χρηζόντων αμέσου και επιτακτικής βοήθειας ατόμων, τα απαιτηθησόμενα μηνιαίως ποσά και διά πόσους μήνας προβλέπεται ανάγκη τοιαύτης δαπάνης. Υποδεικνύω αυτό επίσης ότι περίθαλψις δέον περιορισθή εις το απολύτως αναγκαίον και αυστηρώς αναπόφευκτον.....»

Τηλεγράφημα του Ε. Κανελλόπουλου προς τον Ν. Πολίτη σχετικά με το ζήτημα του Πόντου, 1919 Ιούλιος 19

κυριολεκτικώς, ρακένδυτοι, εξηντλημένοι φρικωδώς, ετοιμοθάνατοι σχεδόν αφέθησαν εις την τύχην των²⁰⁶».

Στο Συνέδριο της Ειρήνης στο Παρίσι, η Ελλάδα με υπόμνημα του Βενιζέλου, στις 30 Δεκεμβρίου 1918, διεκδίκησε μόνο ένα μέρος της Δυτικής Μικράς Ασίας με κέντρο τη Σμύρνη. Στην απόφασή του αυτή ο Βενιζέλος μάλλον οδηγήθηκε από την στατική του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η οποία είχε γίνει κατά το έτος 1912 και αποδείκνυε την υπεροχή του ελληνικού στοιχείου στην εν λόγω περιοχή. Επίσης, σημαντικό ρόλο πρέπει στην σύνταξη του υπομνήματος πρέπει να έπαιξε και η συνάντηση που είχε ο Βενιζέλος με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Wilson στις 3/16 Δεκεμβρίου 1918. Ο Wilson του υπέδειξε πρέπει να περιλάβει στο καταστατικό με τις εθνικές διεκδικήσεις. Αυτός είναι ο κύριος λόγος που δεν περιλήφθηκε ο Πόντος στις ελληνικές διεκδικήσεις²⁰⁷.

Η ενημέρωση που είχε ο Βενιζέλος όσον αφορά την ιστορική και εθνολογική κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή του Πόντου ήταν το λιγότερο ελλιπής. Επιπλέον οι Σύμβουλοί που είχε δεν του παρείχαν όση ενημέρωση θα έπρεπε για την περιοχή, όπως ακριβώς παραδέχτηκε και ο ίδιος αργότερα. Επιπροσθέτως οι Μεγάλες Δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία και ΗΠΑ μονοπώλησαν συνειδητά το πολιτικό ενδιαφέρον στο Συνέδριο Ειρήνης. Αποφάσιζαν σε ζητήματα γεωπολιτικής σύμφωνα με τα δικά τους συμφέροντα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι χώρες που ήταν πιο αδύναμοι εταίροι, όπως η Ελλάδα του Βενιζέλου, να μην έχουν και πολλές διεκδικήσεις.

Η πιο ρεαλιστική λύση η οποία πίστευε ο Βενιζέλος ότι θα έπρεπε να ακολουθηθεί για το ζήτημα των Ποντίων, ήταν η ενσωμάτωση της περιοχής του Πόντου στο υπό ίδρυση Αρμενικό κράτος. Με αυτό τον τρόπο θεωρούσε πως θα σώζονταν οι Έλληνες που ζούσαν σε αυτή την περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο υπόμνημα που υπέβαλε λοιπόν, στις 30 Δεκεμβρίου 1918, πρότεινε η περιοχή του πόντου να παραχωρηθεί στο Αρμένικο κράτος που επρόκειτο να δημιουργηθεί. Η πρόταση αυτή του Έλληνα πρωθυπουργού βρήκε εκ διαμέτρου αντίθετους τους Έλληνες της περιοχής, οι οποίοι άρχισαν να διαμαρτύρονται έντονα²⁰⁸.

²⁰⁶Καλογερόπουλος Γ., «Οι Πρόσφυγες της Κερασούντας», *Εποχή*, Τραπεζούντα, 18.12.1918

²⁰⁷Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 311

²⁰⁸Φωτιάδης Κωνσταντίνος, «Η Δημοκρατία του Πόντου» *Εορδαϊκή*, Πτολεμαΐδα, 17.8.1986

Μαθαίνοντας λοιπόν, την απόφαση του Έλληνα πρωθυπουργού, ο Χρυσάνθος αποφάσισε να ξεκινήσει τις επισκέψεις του σε διάφορα σημαίνοντα πρόσωπα τις πολιτικής για να μπορέσει να πετύχει το καλύτερο μέλλον για τον Πόντο. Αρχικά επισκέφθηκε το Βατούμ, όπου το ελληνικό στοιχείο ήταν εξαιρετικά έντονο. Κατόπιν, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, όπου έμαθε πως ήταν μέλος της Πατριαρχικής Επιτροπής, που θα πήγαινε στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι. Στην Κωνσταντινούπολη επισκέφτηκε το γραφείο του Διαρκούς Μικτού Εθνικού Συμβουλίου και μελέτησε τα πρακτικά που αφορούσαν την Πατριαρχική Επιτροπή. Εκεί επίσης, συνειδητοποίησε και την διάσταση απόψεων που είχε διαμορφωθεί, μετά την απόφαση του Βενιζέλου να παραχωρήσει περιοχές με ελληνικό πληθυσμό στο υπό δημιουργία Αρμενικό κράτος. Η Επιτροπή που θα στελνόταν είχε ως σκοπό να διαφωτίσει τον Έλληνα πρωθυπουργό για την κατάσταση που επικρατούσε στον Πόντο, αλλά και σε άλλες περιοχές, οι οποίες κατοικούνταν από ελληνικούς πληθυσμούς²⁰⁹.

Οι έντονες διαμαρτυρίες των Ελλήνων που ζούσαν στον Πόντο και των διάσπαρτων Ποντίων, αλλά και ποντιακών σωματείων σε διάφορες περιοχές του εξωτερικού, όπως η Αλεξάνδρεια, οι Παρευξείνιες χώρες, η Αμερική και διάφορες χώρες της Ευρώπης και κυρίως της Ελλάδας, και οι συζητήσεις που είχε ο Βενιζέλος με τον Μητροπολίτη Χρυσάνθο²¹⁰ και τον Κωνσταντινίδη, τον οδήγησαν στο να αλλάξει στάση απέναντι στο δράμα του Ποντιακού Ελληνισμού. Με την πειθώ που διέθετε ο Χρυσάνθος, αλλά και τα έγγραφα που προσκόμισε με την εθνολογική κατανομή του Πόντου στον πρωθυπουργό, κέρδισε την εμπιστοσύνη του και του

²⁰⁹Βιογραφικά Αναμνήσεις, ό.π., σελ. 178-179

²¹⁰«Συναντήσαμεν και τους δυο (Βενιζέλο και Ν. Πολίτη, Υπουργό Εξωτερικών) εις το γραφείον του Πολίτου. Ο Βενιζέλος με υποδέχεται με συνηθισμένον μειδίαμα, και οι δυο δε είναι λίαν φιλόφρονες. Ωμιλήσαμεν περί των εθνικών ζητημάτων και εν τέλει ήλθομεν εις το ζήτημα του Πόντου. Ανέπτυξα όλα τα επιχειρήματα, δια τα οποία δεν έπρεπε ο Πόντος να παραχωρηθή στους Αρμενίους. Είπον πως και αι στατιστικά του Βενιζέλου περί του Πόντου είναι εσφαλμένα και αδικούν τους Ελληνικούς πληθυσμούς, ότι κατά τας τελευταίας βουλευτικές εκλογάς οι Νεότουρκοι εξεχώρησαν εις τους Πόντιους εξ βουλευτάς, ενός βουλευτού αναλογούντος εις εκατόν χιλιάδας κατοίκων. Εξήγησα ότι ημείς είχομεν ήδη είδος αυτονομίας εν καιρώ πολέμου, από του 1916 έως του 1918 επί Ρωσοκρατίας, και ότι εκυβερνήθη ο τόπος καλώς, παρ' όλας τας δυσχερείας του πολέμου, και ότι η ανάπτυξις αυτής της αυτονομίας έπρεπε να ζητηθή. Ωμολόγησεν ο Βενιζέλος την πλάνην του και εβεβαίωσεν ότι, αν είναι δυνατόν, θα επανορθώση όσα είπεν εις το υπόμνημά του περί Πόντου...». Ωμίλησα με παρρησίαν και ήμην ευχαριστημένος. Εις το μέσον της ομιλίας ήλθεν ο Α. Παπάς, ο οποίος ωμίλησε και αυτός υποστηρίζων τα επιχειρήματά μου...». Βιογραφικά Αναμνήσεις, σελ. 190-192

ανέθεσε να χειριστεί το ζήτημα του Πόντου εν λευκώ ενώπιον των αρχηγών των κρατών που συμμετείχαν στη Συνδιάσκεψη στο Παρίσι²¹¹.

Τότε, στις 2 Μαΐου ο Χρυσάνθος στέλνει στα μέλη της Συνδιάσκεψης ένα υπόμνημα που αναφέρει την εθνολογική κατανομή του Πόντου και όσα πρέπει να γνωρίζουν, για την επίτευξη του σκοπού του:

«Υπόμνημα υποβληθέν εις την Συνδιάσκεψιν της Ειρήνης υπό της Α.Σ. του Μητροπολίτου Τραπεζούντος κ. Χρυσάνθου προς τα μέλη της Συνδιασκέψεως της Ειρήνης.

Εξοχώτατοι,

Αρκετά υπομνήματα υπεβλήθησαν εις την Συνδιάσκεψιν της Ειρήνης επί του ζητήματος του Πόντου. Εν τούτοις, επιτρέψατέ μοι, να προσθέσω και το επόμενον, όπερ βασίζεται επί αδιαμφισβητήτων γεγονότων και εγγράφων, άτινα δύνανται να διαφωτίσωσι την κρίσιν εκείνων, των οποίων θα είναι καθήκον να λάβωσι σοβαράς αποφάσεις, αφορώσας την αποκατάστασιν της παγκοσμίου ειρήνης.

Η περιφέρεια του Πόντου περιλαμβάνει το Βιλαέτιον της Τραπεζούντος, μέρος του Βιλαετίου της Σεβαστείας –τα Σαντζάκια Καρά-Χισάρ και Αμασειάς- και μικρόν μέρος του Βιλαετίου της Κασταμονής –το Σαντζάκιον της Σινώπης. Κατοικείται από 500.000 και πλέον Έλληνες, εις ους δέον να προστεθώσι και 250.000 Έλληνες, οίτινες κατέφυγον από του 1800 εις την Νότιον Ρωσίαν και τον Καύκασον, ίνα απαλλαγώσι της κακής διοικήσεως των Τούρκων. Ούτοι, οι 250.000 Έλληνες μετ' αγωνίας αναμένουσι την απελευθέρωσιν της χώρας των, ίνα δυνηθώσι να επιστρέψωσιν εις τας εστίας των. Η εκτίμησις αύτη του ελληνικού πληθυσμού του Πόντου, βασίζεται επί των επομένων γεγονότων.

Το σααλναμέ, ήτοι η επίσημος στατιστική του έτους 1908, εις το Βιλαέτιον Τραπεζούντος ανεβίβαζε τον ελληνικόν πληθυσμον εις 500.000 μόνον εις αυτό το Βιλαέτιον.

Τω 1912 η φιλελευθέρα κυβέρνησις του Κιαμήλ-Πασά, κατόπιν επισήμου συμφωνίας μετά των Πατριαρχείων, έδωκεν επτά βουλευτικές έδρας εις τους Έλληνας του Πόντου, εξ ων τρεις εις την Περιφέρειαν Τραπεζούντος, δύο εις την της Σαμψούντος

---

²¹¹Τασούδης Γεώργιος, ό.π., σελ. 184-209

και ανά μίαν εις τας περιφέρειας *Καρά-Χισάρ* και *Σινώπης*. Ούτω, η κυβέρνησις του *Κιαμήλ-Πασά* επισήμως ανεγνώρισεν ότι υπήρχον 700.000 Έλληνες εν Πόντω, δεδομένου ότι, κατά τους Τουρκικούς εκλογικούς νόμους, επί 100.000 κατοίκων εξελέγετο εις βουλευτής της τουρκικής βουλής. Προσέτι, και αυτή η Κυβέρνησις των *Νεοτούρκων*, ηγηγασθη να παραχωρήση τέσσαρας βουλευτικές έδρας εις τους Έλληνας του Πόντου, δύο εις την *Τραπεζούντα* και ανά μίαν εν *Καρά-Χισάρ* και *Σαμψούντι* – αναγνωρίζουσα, εκούσα, άκουσα, την αριθμητικήν σπουδαιότητα των Ποντίων.

Βασιζόμενοι επί των διαφόρων τούτων δεδομένων, δυνάμεθα να υπολογίσωμεν τους Έλληνας του *Ευξείνου Πόντου* εις 600.000 κατά τους μετριωτέρους υπολογισμούς. Ο αριθμός ούτος πλησιάζει πολύ τας στατιστικάς του *Οικουμενικού Πατριαρχείου*, αίτινες βασίζονται επί του αριθμού των μαθητών των σχολείων και παρουσιάζουσι 550.000 Έλληνας εις την *Περιφέρειαν του Πόντου*, εξαιρουμένης της *Σινώπης* και του *Λαζιστάν*.

Ως εκ τούτου, ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου, ανέρχεται εις 850.000, εκ των οποίων, 250.000 ευρίσκονται νυν εν τη *Νοτίω Ρωσία* και τω *Καυκάσω*.

Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της ίδιας περιφέρειας υπολογίζεται εις 1.068.000, εκ των οποίων 232.000 κατοικούσιν εις την επαρχίαν του *Λαζιστάν*, ως εκ τούτου εις την περιφέρειαν του Πόντου, μένουσι 836.000 μουσουλμάνοι. Εν άλλαις λέξεσι, το ελληνικόν και το μουσουλμανικόν στοιχείον είναι περίπου ισάριθμα.

Οι μουσουλμάνοι του Πόντου ανήκουσιν εις διαφόρους φυλάς. Εκ του ολικού αριθμού, 340.000 περίπου είναι γνήσιοι *Τούρκοι*, 200.000 είναι *Σουρμενίται*, 50.000 *Κιρκάσιοι*, 200.000 *Οφίται* και 50.000 *Σταυριώται*. Οι *Σταυριώται* είναι *Χριστιανοί*, ους η *Τουρκική* κυβέρνησις παρά τας διαμαρτυρίας αυτών, ηνάγκασε να μείνωσι προσηρτημένοι εις τον *Ισλαμισμόν*. Οι *Οφίται* και οι *Τογγιαλήδες* ουδέποτε ελησμόνησαν την ελληνικήν καταγωγήν των. Οι *Οφίται* εξισλαμίσθησαν προ 180 ετών. διατηρούσιν εισέτι *χριστιανικά* τίνα ήθη. Φυλάττουσι τα *Ευαγγέλια*, ως πολύτιμα κειμήλια, αι δε σύζυγοί των δεν γνωρίζουσι καμμίαν άλλην γλώσσαν πλην της ελληνικής. Κατά το διάστημα της *ρωσικής* κατοχής, εξήτησαν δι' επιτροπής να επιτραπή αυτοίς να επιστρέψωσιν εις τας αγκάλας της *Ορθοδόξου Εκκλησίας* αλλά δεν εθεωρήθη φρόνιμον να γίνει δεκτή η αίτησις των, διότι ηδύνατο τούτο να θεωρηθεί ως *προσηλυτισμός*, επειδή, τη αιτήσει αυτών, είχαν αναλάβει εγώ την προστασίαν αυτών.

Προς τους πληθυσμούς τούτους, υπάρχουν εν Πόντω 78.000 Αρμένιοι, εξ ων, 50.000 εν των Βιλαετίω Τραπεζούντος, οι δε λοιποί εν τοις σαντσακίοις Καρά-Χισάρ και Αμασείας –του Βιλαετίου Σεβαστείας.

Ο Ελληνικός χαρακτήρ του Πόντου ανεγνωρίσθη επισήμως, κατά τον πόλεμον τόσον υπό των Τούρκων και των Ρώσων, όσο και υπό των συμμάχων δυνάμεων. Τα έγγραφα, τα αποτελούντα παραρτήματα του υπομνήματος τούτου, αποδεικνύουσι τούτο περίτρανα.

Κατά τον χρόνον της προελάσεως των Ρωσικών στρατευμάτων κατά της Τραπεζούντος, δύο ημέρας προ της εισόδου αυτών, ο Τζεμάλ Αζμή μπέης, Τούρκος γενικός διοικητής του Βιλαετίου, μοι έστειλεν επιστολήν, δι' ης παρέδιδε την αρχήν εις εμέ, και εις Συμβούλιον εκ τριών Ελλήνων κατοίκων, των κ.κ. Γεωργίου Φωστηρόπουλου, Παρασκευά Γραμματικοπούλου και Γεωργίου Κογκαλίδου. Δίδων μοι την πληρεξουσιότητα ταύτην ο Βαλής είπε: «Από τους Έλληνας ελάβομεν την χώραν ταύτην, εις αυτούς επιστρέφομεν αύτην σήμεραν. Παραδίδομεν επίσης εις υμάς τας εκκλησίας, τας οποίας μετετρέψαμεν εις τζαμιά. Μετατρέψατε αυτάς πάλιν εις Εκκλησίας, εάν θεωρήτε τούτο εύλογον». Εν τούτοις έκρινα καλλίτερον να μη πράξω τούτο, έχων υπ' όψιν μου την κατασίγασιν των παθών. Κατά την ώραν των διαπραγματεύσεων προς παράδοσιν της πόλεως εις τους Ρώσους, εζήτησα την βοήθειαν του κ. Χείζερ, Προξένου των Ηνωμένων Πολιτειών, όστις ανέλαβεν, εν ονόματι της προσωρινής κυβερνήσεως της επαρχίας, μεθ' ενός πληρεξουσίου, αντιπροσωπεύοντος την κυβέρνησιν, τας διαπραγματεύσεις διά την παράδοσιν της περιφερείας της Τραπεζούντος εις τους Ρώσους. Ο διοικητής των Ρωσικών στρατευμάτων στρατηγός Λιάχωφ, επεκύρωσε τον διορισμόν μου, ως διοικητού. Τη συγκαταθέσει του στρατηγού προέβην εις τα απαιτούμενα διαβήματα προς ενέργειαν των δημοτικών εκλογών, εξ ων προήλθε δημαρχιακόν Συμβούλιον μετά σημαντικής ελληνικής πλειοψηφίας.

Καθ' όλον το διάστημα της Ρωσικής κατοχής, ουδέν μέτρον σχετιζόμενον προς τον εντόπιον πληθυσμόν ελήφθη χωρίς να ερωτηθώ επισήμως υπό της Ρωσικής κυβερνήσεως. Όταν δε οι Ρώσοι εξελίχθησαν εις Μπολσεβίκους, εξηκολούθουν ν' αναγνωρίζωσι την αυθεντικότητα της θέσεώς μου, και να έχωσιν εμπιστοσύνην εις το ελληνικόν στοιχείον. Εζήτουν επιμόνως παρ' εμού να λάβω θέσιν εις τα Σοβιέτ, εν οίς παρεκαθήμην συχνάκις, φροντίζων, δια μετριόφρονος πολιτικής, να σώσω την χώραν εκ των επεισοδίων των Μπολσεβικων. Κατά την αυτήν περίοδον ο συνταγματάρχης

Σαρτινιέ, μοι έγγραφεν εκ μέρους των Συμμάχων Κυβερνήσεων, ζητών όπως σχηματίσω σύνταγμα εκ Ποντίων, αναγνωρίζων, ούτω, την επιρροήν και σπουδαιότητα του ελληνικού στοιχείου εν τω Πόντω.

Και κατά το διάστημα της Ρωσικής κατοχής, και κατά τας περιόδους, καθ' ας η χώρα έμεινεν άνευ στρατού κατοχής, οι διάφοροι πληθυσμοί, ανεξαιρέτως, ουδέποτε έπαυσαν αναγνωρίζοντες εμέ, και τους συνεργάτας μου, ως τας νομίμους καθεστηκυίας αρχάς της περιφερείας, και δεικνύοντες προς ημάς την πλέον απόλυτον εμπιστοσύνην.

Οι Έλληνες του Πόντου απέδειξαν εαυτούς αξίους εμπιστοσύνης. Εφάνησαν άξιοι να εξασφαλίζωσι την ζωήν και την περιουσίαν όλων των κατοίκων, χριστιανών τε και μουσουλμάνων. Παρ' όλας τας διαφοράς της θρησκείας και τας εξαιρετικές δυσκολίας της περιστάσεως, ουδέποτε συνέβησαν ανησυχία και αδικήματα. Η επιστολή, ην έλαβον παρά του Βεχίπ-Πασά, διοικητού του Γ' στρατιωτικού σώματος μαρτυρεί περί τούτου.

Τα γεγονότα ταύτα αποδεικνύουσι:

1) *ότι ο Ελληνικός πληθυσμός του Πόντου, μετά την επιστροφήν των προσφύγων εκ του Καυκάσου και της Ν. Ρωσίας θα είναι τόσος όσος και ο μουσουλμανικός πληθυσμός.*

2) *Ότι μέγα μέρος του μουσουλμανικού πληθυσμού είναι Έλληνες την καταγωγήν, οίτινες ουδέποτε ελησμόνησαν, ούτε την καταγωγήν των, ούτε την ελληνικήν γλώσσαν, ην εξακολουθούσι να ομιλώσι.*

3) *Ότι υπάρχει μία πολύ ασθενής μειοψηφία αρμενική, εν τη περιφερεία του Πόντου.*

4) *Ότι οι Τούρκοι ανεγνώριζαν ότι οι Έλληνες εισίν, ου μόνον ισχυροί διάδοχοί των, αλλά και το μόνον ικανό στοιχείον να διοικήση την χώραν, όταν κατηργήθησαν αι τουρκικαί αρχαί, και ότι εις τους Έλληνας οι Τούρκοι ενεχείρισαν την αρχήν, προ της αναχωρήσεως αυτών.*

5) *Ότι και οι Ρώσοι και οι αντιπρόσωποι των λοιπών δυνάμεων σιωπηλώς ανεγνώρισαν την επιτόπιον ελληνικήν κυβέρνησιν του Πόντου, και ότι εν πάση περιπτώσει ανεγνώρισαν ως επικρατεστέραν την επιρροήν του ελληνικού στοιχείου.*

6) *Ότι ο επιτόπιος πληθυσμός της χώρας ου μόνον υπετάσσετο εις την επιτόπιον ελληνικήν κυβέρνησιν, αλλ' εδείκνυε προς αυτήν και την πλέον απόλυτον εμπιστοσύνην.*

7) *Ότι εις τας δυσκολωτέρας περιστάσεις η επιτόπιος ελληνική κυβέρνησις και ο ελληνικός πληθυσμός υπήρξαν ικανά να εξασφαλίζωσι τελείαν τάξιν.*

Υπό τιοιαύτας συνθήκας, ορθόν είναι και δίκαιον όπως η χώρα του Πόντου αποτελέση αυτόνομον ελληνικόν κράτος, συμφώνως προς την ακλόνητον επιθυμίαν του ελληνισμού, όστις είναι αποφασισμένος να μη υπομένη πλέον ξένην κυριαρχίαν. Η μεγάλη γειτνίασις προς το μέλλον αρμενικόν κράτος και αι εμπορικαί σχέσεις και τα κοινά δεινά και των δύο λαών σχηματίζουσι μεταξύ αυτών δεσμούς τους οποίους ευχαρίστως θα συνεχίζωμεν.

Διά τους άνω λόγους είμεθα έτοιμοι να δεχθώμεν προθύμως τον σχηματισμόν δεσμών στενής συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών, υπό τον ρητόν όμως όρον ότι έκαστον αυτόνομον κράτος θα έχη απόλυτον ανεξαρτησίαν.

Ευχαριστών υμάς εκ των προτέρων, προσφέρω εις τας Υμ. Εξοχότητας την διαβεβαίωσιν της εξόχου προς υμάς υπολήψεως.

Παρίσιον, 2 Μαΐου 1919

Χρυσανθος Μητροπολίτης Τραπεζούντος

Αντιπρόσωπος των αλυτρώτων Ελλήνων²¹²»

Στα μέλη της Συνδιάσκεψης άρχισαν να καταφθάνουν πολυσέλιδες εκθέσεις από τα ποντιακά σωματεία που αφορούσαν την ιστορία της περιοχής, τις λεηλασίες και τα βασανιστήρια από τους Τούρκους και τόνιζαν την ανάγκη δημιουργίας ενός ανεξάρτητου Ποντιακού κράτους.

Στις 9 Μαΐου ο Μητροπολίτης Χρυσανθος συνεχίζοντας τις συναντήσεις του με σημαίνοντες πολιτικούς, συνάντησε τον Jules Cambon, ο οποίος ήταν Πρεσβευτής και Πρόεδρος της Επιτροπής για τις ελληνικές διεκδικήσεις στο Συνέδριο Ειρήνης. Στη συζήτηση που είχαν ο Χρυσανθος του εξέθεσε την ιστορική, πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατούσε στον Πόντο. Του έδωσε το υπόμνημα που είχε φτιάξει για να δώσει στο Συνέδριο. Ο Cambon ρώτησε τον Χρυσανθο αν έχει έρθει σε συνεννόηση για το θέμα του Πόντου και του απάντησε πως πλέον η θέση του Βενιζέλου είναι να αποτελέσει η Τραπεζούντα Ομοσπονδιακό Κράτος μαζί με την Αρμενία, αλλά Τραπεζούντα να κρατήσει την αυτονομία της και να δοθεί η ονομασία Πόντο-

²¹²<https://enromiosini.gr>, πρόσβαση στις 10-9-2018

Αρμενικό κράτος. Ο Cambon τέλος συμβούλευσε τον Μητροπολίτη να αποταθεί στους Αμερικάνους και τους Άγγλους για τις διεκδικήσεις του Πόντου²¹³.

Η πιο κρίσιμη συνάντηση που είχε ήταν αυτή που είχε προηγηθεί στις 16 Μαΐου με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Wilson. Στη συνάντηση αυτή ο Χρυσάνθος δεν γνωστοποίησε μόνο της θέσεις των Ελλήνων για τον Πόντο, αλλά πρότεινε και την δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους στην περιοχή με εντολή της Αμερικής. Όταν ο Wilson αμφισβήτησε την πρακτικότητα της θέσης αυτής, ο Χρυσάνθος του αμέσως υπέδειξε ως μια διαφορετική λύση μια ελληνική εντολή για τον Πόντο²¹⁴. Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας φαίνεται πως προκάλεσε μεγάλη εντύπωση σε όσους μίλησε, αφού χαρακτηριστικά ο Wilson είπε σχετικά με την έκθεση που του έδωσε ο Μητροπολίτης « ...μιαν ψήφον έχω εις την Συνδιάσκεψιν, αλλά θα την διαθέσω υπέρ του λαού σας²¹⁵ ».

Ωστόσο, παρά τις προφορικές υποσχέσεις υποστήριξης, καμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν ανέλαβε υποχρέωση, ούτε για την πραγματοποίηση προτεκτοράτου στην περιοχή του Πόντου, ούτε για την ίδρυση ενός αυτόνομου καθεστώτος στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Αντιθέτως, οι αντιπρόσωποι της Αμερικής και της Βρετανίας είχαν δεχτεί να συμπεριλάβουν δύο από τα τέσσερα σαντζάκια του βιλαετίου της Τραπεζούντας -Τραπεζούντα και Αργυρούπολη- στη Μεγάλη Αρμενία, ενώ αυτό της Σαμψούντας στην Τουρκία και του Λαζιστάν στην Γεωργία.

Παράλληλα ο Μητροπολίτης Χρυσάνθος ακολουθώντας τις οδηγίες του Έλληνα πρωθυπουργού συνομίλησε ανεπίσημα με τους Αρμένιους αντιπροσώπους στη Διάσκεψη Ειρήνης τον Μάιο του 1919. Έτσι παρόλο που ήταν ένας θιασώτης του ποντιακού κινήματος ανεξαρτησίας, μετά τις επαφές του με τον Βενιζέλο, ο Χρυσάνθος δεν απέρριπτε την ιδέα μια Ποντιοαρμενικής συνεργασίας. Μια τέτοια προοπτική έγινε πιο δεκτική όταν ο Μητροπολίτης απέτυχε να δώσει ένα οριστικό τέλος στο ποντιακό ζήτημα το καλοκαίρι του 1919.

Γνωρίζοντας πόσο σημαντική ήταν η υποστήριξη της Βρετανίας στο θέμα αυτό, ο Χρυσάνθος έφτασε στο Λονδίνο στις 10/23 Ιουλίου με σκοπό να αποκτήσει την αγγλική υποστήριξη. Ο Μητροπολίτης συναντήθηκε εκεί με τον Αρχιεπίσκοπο του

²¹³Βιογραφικά Αναμνήσεις, ό.π., σελ. 193-195

²¹⁴Η Μικρασιατική Καταστροφή, αφηγήσεις- ντοκουμέντα- μελετήματα, επιμέλεια Κώστας Φωτιάδης, τόμος Α, Αθήνα, σελ.

²¹⁵Βιογραφικά Αναμνήσεις, ό.π., σελ. 202

Canterbury και συμμετείχε σε διαπραγματεύσεις με τον γενικό Γραμματέα του βρετανικού υπουργείου εξωτερικών, Sir Ronald Gream στις 31 Ιουλίου. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων ο Χρυσάνθος ζήτησε απερίφραστα τη δημιουργία ενός αυτόνομου ποντιακού κράτους με βρετανική εντολή. Ταυτόχρονα με τις διαπραγματεύσεις απέστειλε ένα υπόμνημα στον Βρετανό πρωθυπουργό David Lloyd George, που του ζητούσε να ενισχύσει το Ποντιακό κίνημα. Έδωσε και συνεντεύξεις στον αγγλικό τύπο για το θέμα του Πόντου. Δεν κατάφερε εν τέλει κάποια ουσιαστική πρόοδο για το ποντιακό ζήτημα, αφού και οι Βρετανοί αρνήθηκαν να αναλάβουν την στρατιωτική κατοχή των παραλιακών πόλεων της Μαύρης Θάλασσας, ούτε ήθελαν να δεχτούν ελληνική απόβαση στην Τραπεζούντα ή στο Βατούμ²¹⁶.

Αρχικά, μεταβαίνει στην Κωνσταντινούπολη και έρχεται σε συνεννοήσεις με την τούρκικη πλευρά. Έτσι, διαπραγματεύεται με τον πρώην Βαλή της Τραπεζούντας Ναζίμ Μπέη και τον βουλευτή Τραπεζούντας Χαφούζ Μεχμέτ Μπέη την αυτονομία του Πόντου υπό εντολή της Κοινωνίας των Εθνών και την ισοπολιτεία ανάμεσα στους Έλληνες και τους Μουσουλμάνους στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Οι διαπραγματεύσεις αυτές έληξαν πρόωρα χωρίς να έχει επιτευχθεί κάποια πρόοδος²¹⁷.

Αντιμετωπίζοντας τη νέα πραγματικότητα ο Χρυσάνθος επισκέπτεται το Βατούμ όπου συγκαλεί το Συνέδριο των Ποντίων και τους εκθέτει τα όσα είχε κάνει για το ζήτημα του Πόντου στους κύκλους του Συνεδρίου στο Παρίσι και τους πρότεινε να γράψουν ευχαριστήρια τηλεγραφήματα στον Βενιζέλο, τον Cambon²¹⁸ και τον Clemenceau. Τα τηλεγραφήματα αυτά συνέταξαν ο Λεοντίδης ως Πρόεδρος της Εθνοσυνελεύσεως των Ποντίων και ο Ιωαννίδης ως Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου του Πόντου. Εν συνεχεία μεταβαίνει στην πρωτεύουσα της Γεωργίας Τιφλίδα, με σκοπό να μιλήσει με τους τοπικούς ηγέτες. Εκεί επίσης, κλήθηκε από το

²¹⁶ Η Μικρασιατική Καταστροφή, αφηγήσεις- ντοκουμέντα- μελετήματα, ό.π., σελ.

²¹⁷ Πόντος Ιστορία και Πολιτισμός, τομ. Α, Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 560-561

²¹⁸ «Έχω την τιμή να επικοινωνώ μαζί σας με τηλεγράφημα γνωρίζοντας πως το Εθνικό Συμβούλιο του Πόντου έχει επικοινωνήσει με τον κύριο Jules Cambon με την ελπίδα να μεταφερθεί το μήνυμα σε αυτόν. Στον εξοχότατο κύριο από το Παρίσι Jules Cambon ο Μητροπολίτης της Τραπεζούντας Χρυσάνθος σε αυτή του την επιστολή σημειώνει την ευγνωμοσύνη για την πολύτιμη υποστήριξη και τις τεράστιες προσπάθειες που έχετε καταβάλει για την ελευθέρωση των σχολείων του Πόντου. Είμαστε βαθύτατα συγκινημένοι και ευχόμαστε η εξοχότητά σας να δεχθεί την βαθιά ευγνωμοσύνη μας. Ενσαρκώνετε την ευγενή ψυχή της Γαλλίας και χάρη σ' αυτό αναμένουμε την λύτρωσή μας. Ο Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου του Πόντου Βασίλειος Ιωαννίδης Αντιπροσωπεία της Ελληνικής Κυβέρνησης».

Τηλεγράφημα του Ι. Σταυριδάκη προς τον Ν. Πολίτη σχετικά με έκθεση του Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρυσάνθου. 1919 Νοέμβριος 22

Πατριαρχείο να λύσει διάφορα προβλήματα που είχαν ανακύψει με την Εκκλησία της χώρας η οποία είχε κηρύξει το αυτοκέφαλο.

Στην Τυφλίδα ήρθε σε επαφή και με τον Πρωθυπουργό της Αρμενίας Χατισιάν, ο οποίος τον παρακάλεσε να μεταβή στην πρωτεύουσα της Αρμενίας το Εριβάν. Ο Χρύσανθος με τη συνοδεία του ξεκίνησαν το ταξίδι μέσα στο χειμώνα και ύστερα από ταξίδι μερικών ημερών έφτασαν εκεί, όπου τον περιμέναν ο Πρόεδρος της Αρμενικής Κυβερνήσεως και ένα άγημα στρατού. Εκεί συζήτησαν την δημιουργία μια Ποντοαρμενικής Ομοσπονδίας. Επίσης, αποφασίστηκε να καταλάβουν τα Ελληνικά στρατεύματα τον Πόντο και τα Αρμενικά την Αρμενία. Ακόμα, ο Αρμένιος Πρωθυπουργός ευχαρίστησε τον Χρύσανθο, γιατί βοήθησε όσο μπορούσε τους Αρμένιους που ζούσαν στην περιοχή δικαιοδοσίας του κατά τη διάρκεια της γενοκτονίας.

Τελικά αυτές οι διαπραγματεύσεις τερματίστηκαν όταν οι Έλληνες του Πόντου και η κυβέρνηση της Αρμενίας στο Έρεβαν συμφώνησαν να δημιουργηθεί μια «ποντιο-αρμενική συνομοσπονδία». Η συμφωνία υπογράφηκε από τον πρωθυπουργό της Αρμενίας Χατισιάν και τον Μητροπολίτη Χρύσανθο. Παράλληλα, υπογράφηκε και η αντίστοιχη στρατιωτική συμφωνία ανάμεσα στους Αρμένιους αξιωματικούς και τον Καθενιώτη. Η συμφωνία αυτή όριζε ότι ελληνικά στρατεύματα θα αποβιβάζονταν στην Τραπεζούντα θα προχωρούσαν ως το Ερζερούμ, για να διαφυλάξουν τους Ελληνικούς πληθυσμούς αλλά και για να αντιμετωπίσουν τα τουρκικά στρατεύματα ατάκτων ή τακτικών, ενώ ο αρμενικός στρατός θα προάσπιζε τα σύνορα του Καυκάσου και του Ερζερούμ²¹⁹.

Παρά την αρχική αυτή συμφωνία, οι δυο πλευρές δεν μπόρεσαν να συνεννοηθούν για την πραγματοποίηση ομοσπονδοποίησης του σχεδιαζόμενου νέου κράτους²²⁰. Μη καταφέροντας να βρουν λύση στις λεπτομέρειες του ομοσπονδιακού

²¹⁹Βιογραφικά Αναμνήσεις, ό.π., σελ. 270-275

²²⁰ «Οι Πόντιοι εκπρόσωποι είχαν τα ακόλουθα αιτήματα: Α) Ο Πόντος περιλαμβάνων το βιλαέτιον της Τραπεζούντος και τους Καζάδες Σαμψούντος (Αμισού), Αμασειάς και Σινώπης θέλει σχηματίσει μετά Αρμενίας Ομοσπονδίαν, ονομασθησομένην, Πόντο- Αρμενική Ομοσπονδία. Β) Έκαστον των δυο Ομοσπόνδων κρατών θα απολαύνη πλήρους αυτονομίας και θα έχη ιδίαν βουλήν, ιδίαν νομοθεσίαν, ιδίους υπουργούς και ίδιον τακτικόν στρατόν. Γ) Εξ άλλου η ενότης του στρατού θέλει να εξασφαλισθή δι' ενιαίας διοικήσεως και δια κοινού υπουργείου των Στρατιωτικών, τόσον εν καιρώ πολέμου όσον και εν ειρήνη. Δ) Θα υφίσταται επί πλέον το ενιαίον της εξωτερικής πολιτικής ως και ενότης νομισματική, ταχυδρομείων, τηλεγράφων και συγκοινωνίας. Ε) Ανωτάτη επιτροπή των δυο Κρατών θέλει επιφορτισθή με τον κανονισμόν των κοινών υποθέσεων των δυο Ομοσπόνδων πολιτειών. Στ) Η Ελληνική και Αρμενική Αντιπροσωπεία εν Παρισίοις θέλουν προβή παρά τη διασκέψει της ειρήνης εις κοινά διαβήματα, προς πραγματοποίησιν των διεκδικήσεων των δυο Κρατών.

ζητήματος, αλλά και ανίκανοι να ορίσουν τα σύνορα του ποντιοαρμενικού κράτους, η αρμενική κυβέρνηση πληροφόρησε το Χρύσανθο ότι η τελική λύση του εκκρεμούς προβλήματος θα δινόταν διαμέσου των αντιπροσωπειών στην Διάσκεψη Ειρήνης στο Παρίσι. Ο Χρύσανθος λοιπόν, άρχισε να έχει αμφιβολίες για τις συνομιλίες του με την κυβέρνηση του Έρεβαν. Παράλληλα, όμως και οι ποντιακές οργανώσεις ήταν εναντίον της δημιουργίας μια Πόντο- Αρμενικής Ομοσπονδίας και των διαπραγματεύσεων που γίνονταν και το έδειχναν με κάθε τρόπο.

Οι Αρμένιοι από την πλευρά τους είχαν την ακόλουθη θέση: «Ο Πόντος εισέρχεται εις την σύνθεσιν της Αρμενικής Δημοκρατίας ως Ομοσπονδιακής ομάς, μετά ενότιτος του στρατού, του νομίματος, των ταχυδρομείων και τηλεγράφων και των κατά ξηράν και θάλασσαν συγκοινωνιών, μετά ενιαίας εξωτερικής πολιτικής και ενιαίας βουλής, ήτις δια τας εσωτερικάς υποθέσεις θα αφήνη εις τον Πόντον την ελευθερίαν να διοικείται δι' ιδίου οργάνου». Πόντος Ιστορία και Πολιτισμός, ό.π., σελ. 564

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Η εμφάνιση του Κεμάλ στον Πόντο και η αρχή των νέων διωγμών των Ποντίων

Στην ελληνική πλευρά δυο αποφάσεις των Δυνάμεων της Αντάντ έδωσαν την αίσθηση-που αποδείχτηκε ψεύτικη τελικά- ότι θα δινόταν λύση στα προβλήματα των Χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η πρώτη απόφαση ήταν η εντολή που έδωσαν οι Σύμμαχοι στην Ελλάδα να επιβάλει την τάξη στην περιοχή της Σμύρνης και να προστατέψει τους χριστιανικούς πληθυσμούς, από τις ληστοσυμμορίες και τις ομάδες Νεότουρκων που είχαν απομείνει. Η δεύτερη απόφαση ήταν να σταλεί στον Πόντο, με την συγκατάθεση της Αγγλίας, ο Mustafa Kemal με τον ίδιο σκοπό, να προστατέψει τους Χριστιανούς δηλαδή από τους τσέτες που συνέχιζαν το απάνθρωπο έργο τους στην περιοχή²²¹.

Ο Kemal επιβιβάστηκε στο λιμάνι της Σαμψούντας στις 19 Μαΐου 1919. Σαν συνοδεία είχε είκοσι ένα (21) της απολύτου εμπιστοσύνης του. Από την πρώτη στιγμή που αποβιβάστηκε στην περιοχή φρόντισε να κάνει φανερές τις προθέσεις του: «*Μόλις ο Μουσταφά Κεμάλ απεβιβάσθη εις Αμισόν, συνεκάλεσε τους Μουσουλμάνους εις εν τέμενος και εξεφώνησε σωβινιστικότατον λόγον, προσκαλών όλους τους πιστούς να τον ακολουθήσωσιν εις τον κατά των απίστων αγώνα, άλλως επίκειται η εξόντωση της μουσουλμανικής αυτοκρατορίας*²²²». Η παρουσία του όμως, στην περιοχή συνάντησε προβλήματα, αφού υπήρχε αγγλική μοίρα εγκατεστημένη, οπότε και μετέφερε το στρατόπέδό του από την Σαμψούντα στην Αμάσεια²²³.

Ο Κεμάλ εκμεταλλευόμενος τις αντιζηλίες και τις αντιθέσεις, οι οποίες δημιουργήθηκαν ανάμεσα στους Σύμμαχους της Αντάντ, και αφορούσαν την γεωπολιτική κατανομή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πέτυχε δια μέσω της πολιτικής των διαπραγματεύσεων την αναστολή των εξοπλισμών, αλλά ακόμα περισσότερο τη σύναψη διπλωματικών σχέσεων με τους Ιταλούς και τους Γάλλους. Με τη διπλωματική αυτή επιτυχία κατάφερε να περιορίσει το πεδίο σύγκρουσής του μόνο

²²¹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 329-330

²²²«Το σωβινιστικόν τουρκικόν κίνημα», *Ελεύθερος Πόντος*, Βατούμ 21.8.1919, από Κωσταντίνο Φωτιάδη

²²³Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 344

με τους Έλληνες. Παράλληλα ο Κεμάλ, προσπαθούσε να φανατίσει τους Μουσουλμάνους εναντίον των Χριστιανών. Στην περιοχή του Πόντου ακόμα δρούσε με την παρότρυνση ο Τοπάλ Οσμάν. Συνυπεύθυνος όμως για τον φανατισμό των Τούρκων ήταν ο Τύπος της χώρας.

Η επιδείνωση του εμφυλίου πολέμου στη Ρωσία, με τις τρομερές και απρόβλεπτες καταστροφές που προκάλεσε και τις τεράστιες απώλειες σε έμφυχο, αλλά και άφυχο υλικό, επιτάχυνε στις διαδικασίες παλινόστησης πολλών Ελλήνων προσφύγων που είχαν εγκατασταθεί εκεί κατά τα τελευταία έτη. Εκτός αυτού οι Έλληνες που ζούσαν στην Ρωσία δέχτηκαν διωγμούς από τους Μπολσεβίκους, εξαιτίας της συμμετοχής των Ελλήνων στην εκστρατεία που έκανε η Αντάντ εναντίον των Μπολσεβίκων στην Κριμαία, οπότε η διάθεση τους απέναντι στους Έλληνες είχε αλλάξει ριζικά²²⁴.

Οι οθωμανικές αρχές φοβούμενες ότι ενδεχόμενη επιστροφή όλων των Ελλήνων της Ρωσίας θα ανέτρεπε το πρόγραμμά τους για εθνολογική αλλοίωση του Πόντου, προσπαθούσαν να υποκινήσουν τους τοπικούς παράγοντες, με σκοπό να εμποδίσουν την αποβίβαση των Ελλήνων στα παράλια του Πόντου. Οι απαγορευτικές αυτές διαταγές, προκάλεσαν ανάμεσα στους Έλληνες που ζούσαν στις περιοχές και τις τοπικές αρχές και λειτούργησαν ανασταλτικά στην προσπάθεια επαναπροσέγγισης Χριστιανών και Μουσουλμάνων. Σύντομα όμως, έγινε φανερή απ' όλους η συμμετοχή της Κυβέρνησης πίσω απ' αυτά τα γεγονότα.

Η επικράτηση των Μπολσεβίκων στον εμφύλιο της Ρωσίας, οι νίκες του Καζίμ Καραμπεκίρ στα αρμενικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η αναθέρμανση των σχέσεων Κεμάλ και Γαλλίας, οδήγησαν στη μεταβολή της γαλλικής πολιτικής απέναντι στο ποντιακό ζήτημα. Οι ποντιακές διεκδικήσεις στη Διάσκεψη Ειρήνης στο Λονδίνο, στις 6 Φεβρουαρίου 1920, χαρακτηρίστηκαν από το Γενικό Γραμματέα του γαλλικού υπουργείου Εξωτερικών F. Berthelot ως γελοίες. Στηριζόμενος στις ψευδείς οθωμανικές στατιστικές ανέφερε ότι «οι Έλληνες του Πόντου αποτελούν 5 τοις εκατό

²²⁴«...Μετά το γεύμα εκαθήσαμεν ο Βενιζέλος και εγώ ο είς πλησίον του άλλου. Τω είπον πως οι Μπολσεβίκοι προ της εκστρατείας εις την Ρωσίαν εσέβοντο τους εκεί Έλληνας ως εκπροσώπους τους ελληνικού και δημοκρατικού πνεύματος, μετά την εκστρατείαν όμως των Ελλήνων εις την Ρωσίαν τους μισούν και τους καταδιώκουν. Απήνητησεν ότι τον «εγέλασεν» ο Clemenceau, λέγων ότι θα έστελε αρκετάς δυνάμεις και αυτός εις την Ρωσίαν, χωρίς εν τέλει να στείλη...».Βιογραφικά Αναμνήσεις, ό.π., σελ. 191-192

του ολικού πληθυσμού της περιφέρειας και εάν το προτεινόμενο αυτόνομο καθεστώς πραγματοποιούνταν θα σήμαινε την ολική σφαγή των Ελλήνων²²⁵».

Η αδυναμία της ελληνικής αντιπροσωπείας αλλά και της ποντιακής να ενημερώσουν με πειστικά και τεκμηριωμένα επιχειρήματα για την πληθυσμιακή πλειοψηφία των Ελλήνων στον Πόντο, τους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων στο Συνέδριο της Ειρήνης, λειτούργησε αρνητικά για την τελική επίλυση του Ποντιακού ζητήματος. Ο Έλληνας πρωθυπουργός βέβαια είχε πειστεί για το δίκαιο αγώνα των Ελλήνων του Πόντου. Καθοριστικό ρόλο για την μεταστροφή της γνώμης του πρωθυπουργού είχε παίξει και το υπόμνημα²²⁶ του Δ. Καθενιώτη, με ημερομηνία 14 Ιουνίου 1920, όπου ο συνεργάτης του υποστήριζε ότι η δημιουργία ενός ποντιακού κράτους εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Ελλάδας. Η Τραπεζούντα θα έπαιζε εξαιρετικά σημαντικό ρόλο για την Ελλάδα.

Η άμεση ανάγκη συνεργασίας και οικονομικο- στρατιωτικής βοήθειας είχε αναγκάσει τον Κεμάλ να στείλει στη Μόσχα στις 11 Μαΐου, τους Υπουργούς Εξωτερικών Μπεκίρ Σαμί μπέη και Οικονομικών Γιουσούφ Κεμάλ μπέη, συνοδευόμενους από δυο μέλη του Τουρκικού Κομμουνιστικού Κόμματος του Μπακού, τον φιλοκεμαλικό Χαλίλ πασά, θείο του Εμβέρ πασά, και τον Φουάντ Σαμπίτ. Οι μυστικές διαπραγματεύσεις, παρ' όλες τις δυσκολίες που δημιουργήθηκαν, είχαν το επιθυμητό αποτέλεσμα για τους κεμαλικούς. Η Σοβιετική Ένωση ήταν η πρώτη χώρα που αναγνώρισε την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας και συμφώνησε να την βοηθήσει με τον καθορισμό των συνόρων της με Περσία και Αρμενία²²⁷. Η απάντηση του Κομισάριου των Εξωτερικών Τσιτσέριν, στις 3 Ιουνίου

²²⁵ Αλεξανδρής Αλέξανδρος, ό.π., σελ. 450

²²⁶ «Η συνεργασία του Μουσταφά Κεμάλ Πασσά με τον Μπολσεβικισμό θα του ανοίξει μίαν πηγήν ενισχύσεως, άγνωστον πόσον, μικράν ή μεγάλην. Και τούτο όμως, εάν δε γίνη, θα επιτρέψη εις τον Μουσταφά Κεμάλ να αποσύρη τας εν Ερζερούμ δυνάμεις του, αι οποίαι είναι ως γνωστόν υπέρτεροι των ενρρισκομένων απέναντί μας εν Μικρά Ασία. Η μόνη οδός της τοιαύτης επικοινωνίας είναι Καρς-Ερζερούμ- Σεβάστεια- Άγκυρα.... Αλλά και δια την αναμενομένην περίπτωσιν της εννοϊκής εκβάσεως των επιχειρήσεων του Στρατού Μικράς Ασίας.... πάλιν θα είναι αναγκαία μία έκκεντρος δράσις εναντίον αυτών τούτων των βάσεων του εχθρού, αι οποίαι ευρίσκονται εις το εσωτερικόν Μικράς Ασίας, δεδομένου όντος ότι η με αφετηρίαν την Σμύρνην προέλασις δεν δύναται να φθάση αυτάς... Δύναται τις λοιπόν να συμπεράνη ότι στρατιωτικώς μεν δεν αποτελεί περιττόν βάρος η πολλάκις προταθείσα θυσία, πολιτικώς δε, εφ' όσον ο Πόντος ευρίσκεται εντός σφαίρας της γενικής πολιτικής της Ελλάδος, δεν δύναται ο καθένας να προβάλη την γνώμην του, δεδομένου ότι πρόκειται περί νέας ενδεχομένης μειώσεως του εναπολειφθησομένου Τουρκικού Κράτους... Είναι δε εις θέσιν οι Πόντιοι να αποτελέσουν τους φρουρούς του Ελληνισμού. Εν πρώτοις είναι έργον εις το οποίον έχουν συνηθίσει από αιώνων. Περιβαλλόμενοι εν τη απομακρύνσει των από ξένα φύλα, παλαιόντες διαρκώς προς αυτά, αφομοιούντες παρά αφομοιούμενοι, αποτελούσι τον ισχυρότερον τύπον Ελληνικής φυλής....». Πόντος Ιστορία και Πολιτισμός, ό.π., σελ. 566

²²⁷ Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Ό.π., σελ. 396

1920, διασφάλιζε σε διπλωματικό επίπεδο πολλά από τα εδάφη που διεκδικούσε ο Κεμάλ για την Τουρκία.

«Η Σοβιετική Κυβέρνησις μετ' ευχαριστήσεως λαμβάνει υπ' όψιν τα θεμελιώδεις βάσεις της εξωτερικής πολιτικής της νέας τουρκικής κυβερνήσεως, της ανακηρυχθείσης υπό της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνελεύσεως εν Αγκόρα, αίτινες (βάσεις) έχουν ως εξής:

α) Ανακήρυξις της ανεξαρτησίας της Τουρκίας.

β) Η συμπερίληψις εις το όλον της Τουρκίας των αδιαφιλονίκητων τμημάτων της Τουρκικής αυτοκρατορίας.

γ) Η ανακήρυξις της Συρίας και Αραβίας, ανεξαρτήτων κρατών.

δ) Η παρά της Μεγάλης Εθνοσυνελεύσεως απόφασις να ανατεθή εις τους κατοίκους των τουρκικών χωρών Αρμενίας, Κουρδιστάν, Λαζιστάν, Κυβερνείου Βατούμ, Θράκης και περιφερειών, εν αις κατοικούν μικτοί πληθυσμοί τουρκοαραβικοί, να εκφράσουν αυτοί οι ίδιοι περί της ίδιας αυτών τύχης. Ευκόλως εννοείται, εις τας περιφέρειας ταύτας θα διενεργηθή ελεύθερον δημοψήφισμα τη συμμετοχή προσφύγων των αναγκασθέντων να εγκαταλείψωσι την πατρίδα αυτών δια λόγους ανεξαρτήτους της θελήσεως των, άμα ούτοι επιστρέφουν εις τα πατρίδας των.

ε) Η αναγνώρισις εντός των συνόρων του νέου τουρκικού Κράτους του αναγνωρισθέντος υπό της Εθνοσυνελεύσεως δι' όλας τα μη μουσουλμανικάς μειονότητας όλων των δικαιωμάτων των ανεγνωρισμένων εις τα κράτη της Ευρώπης δια τας εθνικάς μειονότητας με πολύ περισσότερον ελεύθερον πολίτευμα.

στ) Η ανάθεσις του ζητήματος των στενών εις τα κράτη εκείνα τα κατέχοντα παραλίας εις την Μαύρην Θάλασσαν.

ζ) Η κατάργησις των διομολογήσεων και του ξένου Οικονομικού ελέγχου.

η) Η κατάργησις των ζωνών επιρροής παντός είδους των ξένων κρατών²²⁸».

Ο Τσιτσέριν σε αυτή την επιστολή του αποσιωπούσε την παροχή οικονομικής ή στρατιωτικής βοήθειας. Το μόνο που έκανε ήταν να περιοριστεί στο να κάνει προτάσεις για τη σύναψη διπλωματικών σχέσεων. Στις 20 Ιουνίου ο Κεμάλ αποδέχτηκε

²²⁸Ανώνυμος, «Η Τουρκία και η Σοβιετική Ρωσία», *Ελεύθερος Πόντος*, Βατούμ 13.6.1920, από Κωνσταντίνος Φωτιάδη

τις προτάσεις των Σοβιετικών και γνωστοποίησε την απόφασή του να επιτεθεί κατά της Αρμενίας. Ως πρόσχημα χρησιμοποίησε τους διωγμούς των Ντασνάκων εναντίον των μουσουλμάνων της περιοχής. Συνάμα ζήτησε τη μεσολάβηση των Σοβιετικών ώστε να επιλυθούν τα συνοριακά προβλήματα της χώρας.

Οι διωγμοί που ξεκίνησαν οι κεμαλικοί εναντίον των Χριστιανών κατοίκων του Πόντου ήταν φοβεροί. Η σύλληψη του μητροπολίτη Κοτυώρων Πολυκάρπου και η διαταγή να μεταφερθεί στη Άγκυρα προκάλεσαν έντονη ανησυχία στον S.J. Perring, ο οποίος απευθυνόμενος στην Κωνσταντινούπολη ζήτησε την παρουσία ενός αγγλικού πλοίου στις παραλιακές πόλεις του Πόντου για εκφοβισμό των Τούρκων.

Ζ' Κεφάλαιο

Οι Αγώνες των Ποντίων εναντίον της Κεμαλικής πολιτικής

Την περίοδο που το ποντιακό ζήτημα βρισκόταν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, οι Έλληνες της περιοχής έδιναν την δική τους άنيση μάχη εναντίον των Τούρκων. Την 1^η Ιουλίου 1920 ο δημοσιογράφος και εκδότης της εφημερίδας, «*Εποχή*», Καπετανίδης πληροφορούσε το Εθνικό Συμβούλιο του Πόντου που είχε βάση του το Βατούμ, για την απαγόρευση των τοπικών αρχών στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό να προσφέρει τις υπηρεσίες του στους δεινοπαθούντες Χριστιανούς της Ματσούκας, εξαιτίας της δολοφονίας ενός χωροφύλακα. Επίσης ενημέρωνε για την παρουσία του Τοπάλ Οσμάν στην περιοχή της Τραπεζούντας. Στις 9 Ιουλίου τα μέλη του Συνδέσμου των Ποντίων της Κωνσταντινούπολης, ανήσυχα από τις πληροφορίες που έρχονταν από τον Πόντο, αναγκάζονται να υποβάλουν ιδιαίτερο υπόμνημα στη Ύπατη Αρμοστεία καθεμίας από τις Μεγάλες Δυνάμεις, για να αποφευχθεί η γενοκτονία²²⁹.

Στις 4 Αυγούστου ο ύπατος αρμοστής Κανελλόπουλος, πρότεινε για πρώτη φορά στην ελληνική κυβέρνηση να πάρει δυναμικά μέτρα για την προστασία των ελληνικών πληθυσμών στον Πόντο. Πιο συγκεκριμένα πρότεινε την ξαφνική απόβαση ισχυρού ναυτικού αγήματος στην Κερασούντα με σκοπό τη σύλληψη του Τοπάλ Οσμάν, ο οποίος νεμόταν στην περιοχή, την απειλή βομβαρδισμών εναντίον των παράκτιων τουρκικών πόλεων ή τέλος την απαγωγή Οθωμανών πρόκριτων και τοπικών αρχόντων²³⁰. Στο εσωτερικό του Πόντου, αλλά εξίσου και στην Μικρά Ασία η κατάσταση ήταν τραγική. Οι κάτοικοι ήταν απομονωμένοι εξαιτίας της διακοπής της σιδηροδρομικής συγκοινωνίας, οπότε δεν μπορούσαν να έρθουν σε επαφή με τους δικούς τους που βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη.

Στις 10 Αυγούστου 1920 υπογράφηκε στην αίθουσα του δημαρχείου των Σεβρών, η ομώνυμη Συνθήκη Ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην επίσημη συνεδρίαση ο Γάλλος πρόεδρος Millerand τόνισε την εχθρική στάση της

²²⁹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 427

²³⁰A.Y.E., K.Y., 1920, A/5/VI (16), αρ. πρωτ. 5357, Κωνσταντινούπολη 4.8.1920, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Αυτοκρατορίας εναντίον των κρατών που πολέμησαν για το δίκαιο και την ελευθερία και τα οποία την είχαν σώσει κατά το παρελθόν τόσες φορές από τον διαμελισμό και την καταστροφή. Επομένως πλέον δεν μπορούσαν να της έχουν ουδεμία εμπιστοσύνη²³¹.

Σύμφωνα με όσα όριζε η Συνθήκη των Σεβρών κατακυρωνόταν στην Ελλάδα ολόκληρη η Θράκη ως τη γραμμή της Τσατάλτζας, τα νησιά του Αιγαίου που είχε απελευθερώσει ο ελληνικός στόλος κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους μαζί με τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο. Ακόμα καθιέρωσε ειδικό καθεστώς στην περιοχή της Σμύρνης. Πιο συγκεκριμένα η κυριαρχία της περιοχής παρέμενε τυπικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά παρέχόταν στην Ελλάδα πενταετής εντολή, που μετά την παρέλευσή της θα γινόταν δημοψήφισμα για την προσάρτησή της ή όχι. Στο διάστημα των πέντε ετών η περιοχή θα διοικούταν από Έλληνα αρμοστή και τοπική αντιπροσωπευτική συνέλευση²³². Στην Άγκυρα η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση αντέδρασε με βιαιότητες εναντίον των Χριστιανών της Ανατολής και διακήρυξε προς πάσα κατεύθυνση ότι δε θα δεχόταν την αυθαίρετη αυτή Συνθήκη.

Στις 31 Αυγούστου 1920, ο Τοπάλ Οσμάν προφασιζόμενος την επικείμενη κατάληψη της Κερασούντας από αγγλικά στρατεύματα, έδωσε εντολή στους Τούρκους κάτοικους της πόλης να απομακρυνθούν και αυτός συνέλαβε όλους τους χριστιανούς άντρες και τους οδήγησε στο χώρο του ελληνικού σχολείου της περιοχής, στο ξενοδοχείο Belle- Vue και σ' ένα μεγάλο κτίριο της πόλης. Σκοπός του ήταν να προβεί στην δολοφονία τους. Τότε άρχισε η μεγάλη καταστροφή της πόλης. Οι γυναίκες που είχαν απομείνει στα σπίτια βιάστηκαν. Τα σπίτια παραδόθηκαν στη λεηλασία από τους άντρες του Τοπάλ. Κάθε βράδυ έβγαζαν 5-6 χριστιανούς από το σχολείο και τους εκτελούσαν με συνοπτικές διαδικασίες. Τελικά, οι άντρες που ήταν όμηροι των Τούρκων κατάφεραν να αφεθούν ελεύθεροι, μόνο αφού πλήρωσαν ως λύτρα τριακόσιες χιλιάδες (300.000) λίρες. Στην πόλη συνέχισε να κυριαρχεί ο φόβος, ενώ κάποιοι κάτοικοι τρελάθηκαν από τον τρόμο τους.

Οι διαδοχικές καταγγελίες²³³ οδήγησαν τον πρωθυπουργό της Ελλάδος Ε. Βενιζέλο στο να αποφασίσει να αναλάβει μόνη της η Ελλάδα την προσπάθεια

²³¹ Αλλαμανή Έφη – Παναγιωτοπούλου Κ., «Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας σε διωγμό», *Ιστορία Του Ελληνικού Έθνους* τομ. 15, Αθήνα 1978, σελ. 139

²³² Φωτιάδης, ό.π., σελ. 433

²³³ Ο Κωνσταντινίδης έγραφε σε τηλεγράφημά του: «Κατάστασις εν γένει. Ιδιαίτερα στην Κερασούντα έχει καταστεί ανυπόφορος. Εξορίες, σφαγές αυξάνονται. Απειλείται ολοκληρωτικά εξαφάνιση των

διάσωσης των Ελλήνων που ζούσαν στον Πόντο. Το σχέδιο ήταν να γίνει μία αιφνιδιαστική απόβαση, ειδικά στην Κερασούντα με σκοπό να συλληφθεί και να τιμωρηθεί ο Τοπάλ Οσμάν. Για το λόγο αυτό ζήτησε μέσω του Κανελλόπουλου να πληροφορηθεί τις απόψεις των στρατιωτικών παραγόντων που είχαν υπ' ευθύνη τους την περιοχή και πιο συγκεκριμένα ήθελε την γνώμη του κυβερνήτη του πολεμικού πλοίου «Κιλκίς» και του αρχηγού της στρατιωτικής αποστολής Η. Πολεμαρχάκη. Οι απαντήσεις και των δύο αντρών ήταν θετικές και μάλιστα πιο αισιόδοξος ήταν ο Πολεμαρχάκης.

Οι πιέσεις που ασκούσαν στον Βενιζέλο η Επιτροπή Ποντίων, ο καθημερινός βομβαρδισμός των αρμόδιων υπουργείων αλλά και του προσωπικού γραφείου του ίδιου του πρωθυπουργού με έγγραφα, υπομνήματα, εκθέσεις αλλά και ιδιωτικές επιστολές θυμάτων της κεμαλικής θηριωδίας και κατά κύριο λόγο οι θετικές ενδείξεις που φαινόταν στην έκθεση Καθενιώτη, τον επηρέασαν σημαντικά. Οπότε βλέπουμε ότι μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, αλλάζει ριζικά στάση απέναντι στο Ποντιακό ζήτημα. Εγκαταλείπει την αρχική του θέση, δηλαδή ο Πόντος να ενταχθεί στην υπό δημιουργία αρμενική δημοκρατία, και πλέον υποστηρίζει ανοιχτά σε γράμμα²³⁴ του προς τον Lloyd George ότι προτιμότερο θα ήταν να κάνουν μια νέα εκστρατεία με σκοπό να καταστρέψουν τις δυνάμεις του Κεμάλ στην Άγκυρα και τον Πόντο. Σε υπόμνημά του ο Βενιζέλος προς τον Άγγλο στρατάρχη Χένρι Ουίλσον ζητάει βοήθεια προς δυο κατευθύνσεις: από τη μία πρότεινε την εκδίωξη των Τούρκων από την Κωνσταντινούπολη, η οποία μαζί με τα Στενά θα αποτελέσουν χωριστό κράτος και από την άλλη τη δημιουργία χωριστού κράτους του Πόντου που θα αποτελούνταν από τους εκεί εναπομείναντες Έλληνες και αυτούς που είχαν καταφύγει στη Νότια Ρωσία τα προηγούμενα σαράντα χρόνια.

Καμία απ' αυτές τις ενέργειες του Βενιζέλου δε τελεσφόρησε. Έτσι, μετά από πολλές συγκρούσεις με τις ηγετικές μορφές του Ποντιακού κύκλου, τελικά άλλαξε

συμπατριωτών μας. Ζητώ επίμονα από την Εξοχότητά σας να παρέμβει για την επείγουσα λήψη των απαραίτητων μέτρων, για να σωθεί από το θάνατο ο απομείνας πληθυσμός. Υπολογίζοντας στη σωτήρια παρέμβασή σας, σας εκφράζω τη διαβεβαίωση της βαθιάς μου αφοσίωσης». Αρχείο Ε.Π.Μ., Κωνσταντινίδης προς Βενιζέλο, Μασσαλία 14.9.1920, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

²³⁴«Το μόνον ριζικόν φάρμακον θα ήτο μια νέα εκστρατεία με αντικειμενικόν σκοπόν την οριστικήν καταστροφήν των δυνάμεων του Κεμάλ περί την Άγκυραν και τον Πόντον...». Πόντος Ιστορία και Πολιτισμός, ό.π., σελ. 566

άποψη και προέκρινε την άποψη να ενταχθεί ο Πόντος στην Αρμενία²³⁵. Η πτώση²³⁶ της Κυβέρνησης του στις εκλογές που είχαν προκηρυχθεί για την 1^η Νοεμβρίου 1920, οδήγησε στο να επιδεινωθεί η κατάσταση των Ελλήνων του Πόντου και της Ρωσίας. Οι βασιλικές Κυβερνήσεις που ακολούθησαν είχαν στραμμένη την προσοχή τους κυρίως στο μέτωπο που είχε ανοίξει ο στρατός στη Μικρά Ασία και στερούμενες την υποστήριξη της γαλλικής πλευράς δεν ήξεραν τι γινόταν στη Ρωσία. Στην περιοχή του Πόντου και της Άγκυρας λοιπόν, επικράτησε ο Κεμάλ, ο οποίος είχε την υποστήριξη των Σοβιετικών. Οι μουσουλμάνοι κάτοικοι και στρατιώτες των περιοχών αυτών έδειχναν εχθρική στάση σε όλους τους Ευρωπαίους που βρίσκονταν στην περιοχή, εκτός των Γερμανών. Οι Έλληνες κάτοικοι άρχισαν να καταδιώκονται και να εξοντώνονται. Στους Ρώσους συμπεριφέρονται με αμφιβολία, εκτός αν ήταν Μπολσεβίκος, σύμμαχος δηλαδή των Τούρκων.

Η επάνοδος του βασιλιά Κωνσταντίνου μετά το δημοψήφισμα που έγινε στις 5 Δεκεμβρίου 1920, προκάλεσε πολλά δεινά στην Ελλάδα. Οι Γάλλοι βρήκαν μια πρώτη τάξεως ευκαιρία, ώστε να ασκήσουν πίεση για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών, εις βάρος της Ελλάδας. Τώρα οι Γάλλοι πλέον μπορούσαν να μεταβάλουν την πολιτική του πολύ εύκολα, ενώ αν συνέχιζε να βρίσκεται στην εξουσία ο Βενιζέλος η μεταβολή αυτή θα γινόταν αργά και με πολλές δυσκολίες. Την στάση της Γαλλίας σε λίγο καιρό ακολούθησε και η Βρετανία, που κρατούσε πλέον μια πιο διστακτική θέση απέναντι στην Ελληνική Κυβέρνηση²³⁷. Ο Τσώρτσιλ συνοψίζοντας τη στάση των Συμμάχων προς την Ελλάδα τόνιζε «*ότι η επιστροφή του Κωνσταντίνου εξαφάνισε κάθε αφοσίωση των Συμμάχων προς την Ελλάδα και ακύρωσε όλες τους τις υποχρεώσεις εκτός από τις νομικές δεσμεύσεις τους*²³⁸».

²³⁵Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, ό.π., σελ. 57

²³⁶Παπαρηγόπουλος, Καρολίδης, Αναστασιάδης, Μουτσόπουλος, «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 258-259

²³⁷Αλεξανδρή Αλέξανδρος, ό.π., σελ. 454

²³⁸Κωνσταντινίδης Φωτιάδης, ό.π., σελ. 450

Η' Κεφάλαιο

Η ενδυνάμωση της θέσης του Κεμάλ

Οι Σύμμαχοι βέβαια άρχισαν σταδιακά να αλλάζουν τη θέση τους απέναντι στον Κεμάλ. Έτσι λοιπόν βλέπουμε τη Γαλλία και την Ιταλία, ενώ συνυπέγραψαν στο Σπα, στις 16 Ιουλίου 1920, το σκεπτικό της επιβολής ποινής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, πλέον τον Ιανουάριο του 1921, το Ανώτατο Συμβούλιο αποφάσισε τη σύγκληση, στις 21 Φεβρουαρίου 1921 στο Λονδίνο, μιας διάσκεψης των αντιπροσώπων των συμμαχικών Δυνάμεων με σκοπό να διευθετηθεί το Ανατολικό ζήτημα. Ο όρος που τέθηκε πρώτη φορά ήταν να παρευρίσκονται στην Συνδιάσκεψη και αντιπρόσωποι του Κεμάλ, κάτι που έδειχνε πως οι Σύμμαχοι ήθελαν να αναθεωρήσουν την Συνθήκη των Σεβρών. Η πρόσκληση για του Κεμαλικούς ήταν διπλή νίκη. Βέβαια υπήρχε και η Κυβέρνηση του Σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη, οπότε οι Σύμμαχοι αναγκάστηκαν να προσκαλέσουν αντιπροσώπους και από τις δύο²³⁹.

Η Συνδιάσκεψη αυτή που ξεκίνησε στις 21 Φεβρουαρίου, τέλειωσε με άδοξο τρόπο και χωρίς να δώσει κάποια λύση στο ζήτημα στις 12 Μαρτίου 1921. Η κεμαλική αντιπροσωπεία, η οποία είχε ενισχυθεί ύστερα από τις νίκες εναντίον των Αρμενίων και των Γάλλων στην Κιλικία και έχοντας την οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη των Μπολσεβίκων και των ισλαμικών λαών, εμφανίστηκε με ένα προκλητικό πρόγραμμα διεκδικήσεων, αγνοώντας το γεγονός πως η χώρα είχε βγει ηττημένη από τον Α Παγκόσμιο. Απαιτούσε η αντιπροσωπεία των Κεμαλικών την αποχώρηση των Ελλήνων από την Σμύρνη, την αποχώρηση των Μεγάλων Δυνάμεων από την Κωνσταντινούπολη, την κατάργηση των διομολογήσεων, την επιστροφή των Στενών στην Τουρκία και τέλος την επιστροφή των προπολεμικών εδαφών της. Για να ενισχυθεί περισσότερο η θέση των κεμαλικών, υποχρέωσαν τους Έλληνες του Πόντου να εξουσιοδοτήσουν την κεμαλική αντιπροσωπεία να τους εκπροσωπήσει στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου.

²³⁹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 456-457

Η ελληνική αντιπροσωπεία βρέθηκε σε πολύ δύσκολη θέση κατά τη διάρκεια της Συνδιάσκεψης, γιατί είχε να αντιμετωπίσει τόσο την αδιαλλαξία των Κεμαλικών, όσο και την απροκάλυπτη πια γαλλοϊταλική υπαναχώρηση. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις με κοινή πρόταση των Γάλλων και Ιταλών αντιπροσώπων, πρότειναν την δημιουργία μια επιτροπής, η οποία θα είχε σαν αποστολή της να εξετάσει την πληθυσμιακή σύνθεση της περιοχής της Σμύρνης και της ανατολικής Θράκης. Η διπλωματική αυτή στάση ουσιαστικά ανέτρεπε την Συνθήκη των Σεβρών.

Η αποτυχημένη αυτή Συνδιάσκεψη αποκάλυψε, πέρα από την αδυναμία των Δυνάμεων να επιλύσουν το συνεχιζόμενο Ανατολικό Ζήτημα, και την αλλαγή στάσης μελών της προς χώρες που ήταν στο αντίπαλο στρατόπεδο κατά τον προηγηθέντα πόλεμο. Ο υπουργός Εξωτερικών της Κεμαλικής Κυβέρνησης επέστρεψε νικητής στην βάση του έχοντας πετύχει δυο σημαντικές διπλωματικές νίκες. Ήρθε σε επαφή με τους Γάλλους και τους Ιταλούς και σύναψε μυστικά μαζί τους δυο συμφωνίες. Έτσι δυο συμμαχικές χώρες εγκατέλειψαν το πλευρό της Ελλάδας την πιο κρίσιμη στιγμή του Ελληνοτουρκικού πολέμου. Η Γαλλία δέχτηκε να αποδεσμευτούν στρατιωτικά και να τροποποιηθούν τα σύνορα της Κιλικίας και της Αττάλειας προς όφελος των Κεμαλικών. Η Ιταλία αποφάσισε να υποστηρίξει της διεκδικήσεις της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης για την επιστροφή των εδαφών της Σμύρνης και της ανατολικής Θράκης. Παράλληλα οι δυο χώρες υποσχέθηκαν να ενισχύσουν τον Κεμάλ με όπλα και στρατιωτικό υλικό. Σε αντάλλαγμα οι Κεμαλικοί θα παραχωρούσαν οικονομικά προνόμια²⁴⁰.

Πριν ακόμα όμως επιστρέψει η αντιπροσωπεία στην Άγκυρα, έγινε γνωστή η σύναψη της Συνθήκης φιλίας και συνεργασίας των Σοβιετικών και των Κεμαλικών. Η Σοβιετοκεμαλική συνδιάσκεψη επίσημα ξεκίνησε στις 26 Φεβρουαρίου 1921. Ο Τσιτσέριν υποστήριξε από την αρχή των συνομιλιών πως η φιλία ανάμεσα στους λαούς που κατοικούν στις χώρες της Ανατολής είναι απαραίτητη για να αποκτήσει διεθνή υπόσταση η Σοβιετική Ένωση. Το Σύμφωνο Φιλίας και Αδελφότητας ανάμεσα στους Κεμαλικούς και τους Σοβιετικούς τελικά υπογράφηκε στις 16 Μαρτίου 1921. Αυτό προέβλεπε την παραχώρηση των εδαφών του Καρς και Αρνταχάν στην Τουρκία και

---

²⁴⁰Ρούκουνας Εμμανουήλ, ό.π., σελ. 350-351

την παραίτηση των Σοβιετικών από κάθε οικονομική απαίτηση απέναντι στην κεμαλική κυβέρνηση²⁴¹.

Η διπλωματική αυτή κίνηση αποτέλεσε σημαντική επιτυχία και για τις δύο χώρες. Από τη μία η Τουρκία εξασφάλισε οριστικά τα βορειοανατολικά της σύνορα, η θέση της κυβέρνησης του Κεμάλ έγινε πιο ισχυρή, βγήκε από την διπλωματική απομόνωση και καθιερώθηκε ως ένα μέλος ισότιμο στις διεθνείς σχέσεις. Από την άλλη η Σοβιετική Ένωση κατάφερε να σταθεροποιήσει τις ταραχές που είχαν προκληθεί στον Καύκασο, ισχυροποίησε τη θέση της απέναντι στις Δυνάμεις της Αντάντ, ενώ μελλοντικά μπορούσαν να μετατρέψουν τον Εύξεινο Πόντο σε *mare clausum*. Την ίδια μέρα υπογράφηκε και η συμφωνία για χορήγηση δωρεάν οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας στον Κεμάλ. Ο Λένιν σε μια δύσκολη περίοδο για τη Σοβιετική Ένωση έδωσε στον Κεμάλ δέκα εκατομμύρια (10.000.000) χρυσά ρούβλια για να εξασφαλίσει τα συμφέροντά του στην περιοχή αυτή²⁴².

Οι διώξεις εναντίον των Ελλήνων του Πόντου εντάθηκαν μετά την ενίσχυση του Κεμάλ. Μπροστά στον ορατό πλέον κίνδυνο για πλήρη αφανισμό του ελληνικού πληθυσμού του Πόντου, το Κεντρικό Συμβούλιο του Πόντου διοργάνωσε, τον Σεπτέμβριο του 1921 στην Αθήνα το Α Παμποντιακό Συνέδριο. Κύριο θέμα συζήτησης ήταν οι διωγμοί των Χριστιανών εναντίον των Ελλήνων του Πόντου. Αφού εξελέγη νέο συμβούλιο, το συνέδριο εξέδωσε περιληπτική έκθεση για τα δεινά²⁴³ του ελληνισμού του Πόντου κατά τους μήνες Ιούλιο- Αύγουστο. Το έκαναν αυτό με σκοπό να ευαισθητοποιήσουν την Ελλάδα και τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η έκθεση αυτή

²⁴¹A.Y.E., Y.A.K., 1921, A/4, Κωνσταντινούπολη 16.3.1921, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

²⁴²Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 463-464

²⁴³Και ξένοι που βρίσκονταν στην περιοχή αναφέρουν τα δεινά που περίμεναν τους Έλληνες από τις διώξεις του Κεμάλ. Το ακόλουθα απόσπασμα προέρχεται από την Έθελ Τόμσον που εργαζόταν στην φιλανθρωπική οργάνωση Near East Relief: « Πήγα στην Ανατολία για να ασχοληθώ με τα ορφανά για λογαριασμό της Επιτροπής Βοήθειας της Εγγύς Ανατολής, χωρίς προκατάληψη αναφορικά με φυλή ή θρησκεία. Εγκατέλειψα την Ανατολία με συναίσθημα φρίκης, δεδομένου ότι το 1922 μπορούσαν να συμβούν τέτοια γεγονότα σ' οποιαδήποτε κυβέρνηση ή σ' οποιοδήποτε λαό. Βοηθούσαμε τα τούρκικα ορφανοτροφεία και προμηθεύαμε με ρούχα και με τρόφιμα, όταν αυτό ήταν επιτρεπτό, τα αξιοθρήνητα караβάνια των Ελλήνων, γυναικών και παιδιών, που πέθαιναν από την πείνα. Περιπλανιόνταν στην Ανατολή, διασχίζοντας την πόλη Χαρπούτ, και τα μάτια τους γνάλιζαν, έβγαιναν από τα κεφάλια τους, τα κόκαλα τρυπούσαν σχεδόν το δέρμα τους, με μωρά σκελετωμένα, δεμένα στην πλάτη τους, σπρωγμένοι σαν κοπάδι χωρίς τροφή και ρούχα, μέχρι να πέσουν νεκροί. Και οι Τούρκοι χωροφύλακες τους εξανάγκαζαν με χτυπήματα ραβδιών να περπατούν. Τα μάτια δεν μου δεν μπορούν να ξεχάσουν αυτό που είδα και ελπίζω πως το μυαλό μου θα ξεχάσει μια μέρα αυτό το ανοιχτό κοιμητήριο ολόγυρα από το Χαρπούτ, όπως το είδα πέρσι το χειμώνα. Ορισμένοι ρωτούν αν αυτές οι αναφορές είναι αληθινές. Ύστερα από μια χρονιά τέτοιων εμπειριών, αυτή η ερώτηση με καταπλήσσει. Η εργασία μου στα ορφανοτροφεία με οδήγησε πολλές φορές στα περίχωρα και μπορώ να ορκιστώ ότι λέω την αλήθεια για όσα έβλεπα καθημερινά». Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, ό.π., σελ. 64-65

καταγγέλλει ότι στις περιοχές της Τραπεζούντας, των Σουρμένων και της Ριζούντας κατά τον Ιούλιο του 1921: « εξετόπισαν όλον τον άρρενα πληθυσμόν από 15-50 ετών. Καθ' οδόν τους πλείστους των εκτοπιζομένων έσφαζον, και άλλους ηνάγκασαν ν' αποθάνωσι από τα βασανιστήρια και από την πείναν. Το Κεντρικόν Συμβούλιον του Πόντου ποιείται έκκλησιν πρώτον εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν, εις Κοινωνίαν των Εθνών, εις τον Τύπον, εις όλα τα ημέτερα και ζένα φιλανθρωπικά Σωματεία, και επικαλείται την άμεσον και σύντομον επέμβασιν των, όπως τουλάχιστον σωθώσιν εκ του εκ πείνης θανάτου τα εναπομείνοντα ολίγα γυναικόπαιδα, δυστυχή λείψανα της αρχαιοτάτης πλην αστόργως εγκαταλειφθείσης ελληνικωτάτης ταύτης γης²⁴⁴! ».

Ο Κεμάλ επίσης με σκοπό να εξοντώσει τις μη μουσουλμανικές εθνότητες της αυτοκρατορίας ίδρυσε τα δικαστήρια ανεξαρτησίας. Αυτά αποτελούνταν από τριμελή επιτροπή, η οποία δίκασε και καταδίκασε με συνοπτικές διαδικασίες τους Έλληνες του Πόντου. Στον Πόντο έδρα των δικαστηρίων ανεξαρτησίας ορίστηκε η Αμάσεια. Πρόεδρος της εκεί επιτροπής ήταν ο βουλευτής Αμισού, Εμίν, όργανο του Κεμάλ. Η διαδικασία ήταν τραγική αφού μετά την τυπική ακροαματική διαδικασία, στους κατηγορούμενους αναγγελλόταν η απόφαση του δικαστηρίου η οποία ήταν θάνατος δια απαγχονισμού. Σπάνια καταδίκασαν κάποιον σε πέντε, δέκα ή δεκαπέντε χρόνια φυλάκιση απλώς και μόνο για να κρατήσουν τους τύπους. Το δικαστήριο της Αμάσειας καταδίκασε ερήμην τους σε θάνατο και τα μέλη της Ποντιακής Εθνοσυνέλευσης στο Βατούμ, Β. Ιωαννίδη, Α. Ιασονίδη, Κ. Κωνσταντινίδη, τους μητροπολίτες Τραπεζούντας Χρύσανθο, Αμασείας Γερμανό, Νεοκαισαρείας Πολύκαρπο, Χαλδείας και Κερασούντας Λαυρέντιο, τον επίσκοπο Απολλωνιάδος Ιωακείμ, τον δικηγόρο Αρ. Νεόφυτο, τον δημοσιολόγο Νικ. Ιασονίδη, τους Χ. Σιδηρόπουλο, Επ. Σεφεριάδη, Θεμ. Πατσιάδη, Κ. Παπαθεοδώρου, Γ. Γαληνό, Γ. Βαλαβάνη και τον εκδότη της εφημερίδας «Λόγος» της Τραπεζούντας Ν. Λεοντίδη²⁴⁵.

²⁴⁴Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 509

²⁴⁵Ανώνυμος, «Νέοι απαγχονισμοί ομογενών εις την Ανατολίαν. Επίσημος τουρκική ανακοίνωσις», *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 23.10.1921, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Θ' Κεφάλαιο

Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου

Η θλιβερή αναγγελία των εκτελέσεων των Ελλήνων στην περιοχή της Αμασειάς προκάλεσε την ευαισθητοποίηση του ελληνικού λαού και της Ευρωπαϊκής γνώμης. Το επίσημο περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» με τον τίτλο «Προς της Νέας μαρτυρικής σορού» στις 25 Σεπτεμβρίου 1921, αναφέρεται στις δυο πρώτες σελίδες του στα θύματα της κεμαλικής θηριωδίας²⁴⁶. Η Ιερά Σύνοδος μόλις έμαθε τις γενοκτόνες πράξεις των Κεμαλικών, μέσω μιας έκθεσης του μητροπολίτη Γερμανού της Αμάσειας, αποφάσισε να στείλει τον τοποτηρητή του Πατριαρχικού Θρόνου Νικόλαο τους αρμοστές των Μεγάλων Δυνάμεων. Παράλληλα αποφασίστηκε να στείλει τηλεγραφήματα στον πρόεδρο των ΗΠΑ, και στους προέδρους της Γαλλίας, Ιταλίας και Αγγλίας. Επίσης σκοπός του ήταν να στείλει επιστολές στον Αρχιεπίσκοπο

²⁴⁶ «Εις τας αιμοσταγείς σελίδας του ελληνικού μαρτυρολογίου προσετέθη εσχάτως και νέα μηδόλω των προηγούμενων υπολειπομένη εις ωμότητα και θηριωδία. Η μετ' ανηκούστου σκληρότητος και σατανικής μεθοδικότητος εξελισσομένη τραγωδία του Πόντου, υπερβαίνουσα πάσαν περιγραφήν, είναι αδύνατον να εύρη ανάλητον και την ήκιστα ευαίσθητον καρδίαν. Αθρόαι και πικραί υπερορίαι, πολυώδουνοι θανατώσεις, φρικώδεις απαγχονισμοί είναι η δύσμοιρος μοίρα του ομογενοῦς εν Πόντω πληθυσμοῦ, κατά τα εκείθεν αγγελόμενα. Από αιώνων ήδη, αιώνων στυγνῆς τυραννίδος, εθισθέντες οι τύραννοι να θεωρώσι τους υπόδουλους χριστιανικούς λαούς ως ὄργανα και μέσα ικανοποιήσεως των ταπεινῶν αὐτῶν ορέξεων και παθῶν, αδεῶς χωροῦσιν ἐπὶ τον κορεσμόν των αιμοβόρων αὐτῶν ενστίκτων, υποτρεφομένων ὑπὸ αγρίας μισαλλοδοξίας, ενστίκτων, ἀτινα οὔτε ο μακρὸς χρόνος, οὔτε ο πολιτισμὸς ἴσχυσαν να ημερώσωσι. Και μαίνεται η Τουρκικὴ Ερινύς της ερημώσεως και του ολέθρου καταφρονούσα της κοινῆς του πεπολιτισμένου κόσμου κρίσεως και αδιαφορούσα περὶ συνεπειῶν των βδελυρῶν αὐτῆς κακουρημάτων.

Οι γέροντες εν ταις ειρκταίς! Σεβάσμοι του Χριστοῦ λειτουργοί, διαπρεπεῖς αντιπρόσωποι των γραμμάτων, δημοσιογραφίας και του εμπορίου αναβιβάζονται ως οι ἐσχατοι των κακούργων ἐπὶ του ικριώματος ἢ της πυράς ἐπὶ μόνω το λόγω, ὅτι φέρουσι το ὄνομα του Χιαστοῦ! Καθ' ἐκάστην θύματα προστίθενται εις θύματα και τα αιμόφυρτα λείψανα των ηρώων τούτων της Πίστεως και του Γένους πληροῦσιν ἀπ' ἄκρου εις ἄκρον τα δια μαρτυρικοῦ αἵματος ποτισθέντα ἐδάφη της πολυπαθούς ἐκείνης χώρας. Εἰκόνες φρίκης προ των οποίων θα ωχρίων και αυτοί οι ἀγριοι της Αφρικῆς, εἰκόνες κηλιδοῦσαι τον πολιτισμόν του ημετέρου αἰῶνος, καθ' ὃν κηρύσσονται αι υψηλότεραι και ευγενέστεραι ἀρχαί περὶ ἀνθρώπου! Βαρυπενθῆς και μετὰ καρδίας συντετριμμένης ἐπὶ τη ἀνηκέστω συμφορᾷ, ἡ Μ. Εκκλησία δέεται ὑπὲρ μακρίας μνήμης και αιωνίας αναπαύσεως των αγίων ψυχῶν εν σκηναῖς δικαίων. Ἀλλ' εν τη συνεχούση Αὐτὴν οδὸν den δύνανται να μην ὑψώση φωνήν δικαίου παραπόνου και διαμαρτυρίας προς τους διέποντας τας τύχας των λαῶν δια τα ἐπ' ολέθρω μεν των ιδίων Αὐτῆς τέκνων, ἐφ' ὕβρει δε και στιγματισμῶ του πολιτισμοῦ διαπραττόμενα κακουρηγήματα, και προς τους ζένους Ιεράρχας, ὡν επικαλεῖται την ἄμεσον μεσολάβησιν παρ' οἰς ἰσχύουσιν ἰσχυροίς, προς κατάπαυσιν της αφορήτου ταύτης καταστάσεως και σωτηρίαν των υπολειφθέντων και ἐπὶ των ερειπίων θρηγνούντων χριστιανικῶν πληθυσμῶν». Ἀνώνυμος, «Προ της νέας μαρτυρικής σορού», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τομ. 45, ἔτος ΜΑ', Κωνσταντινουπόλη 25.9.1921, σελ. 297-298

Κανταουρίας και Ουψάλας, στον επίσκοπο των Παλαιοκαθολικών στην Ελβετία Χέρτζογκ και τους επισκόπους Σικάγο και Χάρρισβουργκ.

Επίσης, δυναμικά αντέδρασαν, στο άκουσμα αυτών των φοβερών δεινών που περνούσαν οι Έλληνες του Πόντου, και οι άνθρωποι του πνευματικού χώρου της Ελλάδας εκείνη την εποχή. Προσπάθησαν με αυτόν τον τρόπο να ευαισθητοποιήσουν ομοτέχνους τους σε Ευρώπη και Αμερική. Ακολουθεί το ψήφισμα το οποίο συνέταξαν: *«Οι Έλληνες συγγραφείς και καλλιτέχναι, απηύθυναν προς τους διανοούμενους της Ευρώπης και Αμερικής την κάτωθι διαμαρτυρίαν.*

Μετά βαθυτάτης συγκινήσεως οι συγγραφείς και καλλιτέχναι της Ελλάδος απευθύνονται προς τους διανοούμενους του πεπολιτισμένου κόσμου όπως γνωστοποίησαν εις αυτούς την τραγωδίαν χιλιάδων οικογενειών του ελληνικού Πόντου. Ξηρά, εξακριβωμένα και αναμφισβήτητα τα γεγονότα είναι τα εξής:

Οι Τούρκοι εφόνευσαν όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους της πόλεως Μερζιφούντος, αφού την ελεηλάτησαν και την επυρπόλησαν. Τους προσπαθήσαντας να διασωθούν ετυφέκισαν και εθανάτωσαν καταλαβόντες τας διόδους.

Μετετόπισαν όλον τον άρρενα πληθυσμόν των πόλεων Τριπόλεως, Κερασούντος, Ορδούς, Οινόης, Αμισού και Πάφρας και καθ' οδόν κατέσφαζαν τους πλείστους εξ αυτών.

Έκλεισαν εντός του ναού του χωρίου Έλεζλη εν Σουλού- Τερέ 535 Έλληνας και τους κατέσφαζαν διασωθέντων μόνον τεσσάρων. Πρώτους έσφαζαν 7 ιερείς δια πελέκως προ της θύρας του ναού.

Απηγχόνισαν εν Αμασειά 168 προκρίτους Αμισού και Πάφρας.

Εβίασαν όλας ανεξαιρέτως τας γυναίκας, τας παρθένους και τα παιδιά των άνω πόλεων, τας ωραιότερας δε παρθένους και νέους έκλεισαν εις τα χαρέμια. Πλείστα βρέφη εφόνευσαν, σφενδονίζοντες αυτά κατά των τοίχων.

Οι υπογεγραμμένοι θέτουσι τα ανωτέρω υπ' όψιν των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής θεωρούντες ότι όχι μόνον τα γεγονότα ταύτα αλλά και η ανοχή αυτών αποτελεί πένθος της ανθρωπότητας.

Αθήναι 22 Νοεμβρίου 1921

Άννινος Χ., Αυγέρης Μ., Βλαχογιάννης Ι., Βώκος Γερ., Γρυπάρης Ι., Δούζας Α., Δροσίνης Γ., Ζάχος Α., Θεοδοροπούλου Αύρα, Θεοτόκης Κ., Ιακωβίδης Γ., Καζαντζάκης Ν., Καζαντζάκη Γαλ., Καμπάνης Αρ., Καμπούρογλους Δ., Καρολίδης Π., Κόκκινος Δ., Κορομηλάς Γ., Μαλακάσης Μ., Μαλέας Κ., Μένανδρος Σ., Νικολούδης Θ., Νιρβάνας Π., Ξενόπουλος Γρ., Παλαμάς Κ., Παπαντωνίου Ζ., Παράσχος Κ., Πασαγιάννης Κ., Πολίτης Φ., Πωπ Γ., Σικελιανός Αγγ., Σκίπης Σ., Στρατήγης Γ., Ταγκόπουλος Δ., Τσοκόπουλος Γ., Φυλλύρας Ρ., Χατζιδάκις Γ., Χατζόπουλος Δ., Χορν Π., Σβορώνος Ι. μεθ' όλης της πικρίας μου δια την κυρίως υπό της Γαλλίας και υπό ουδενός αισθήματος ή συμφέροντος ανθρωπίνου, δικαιολογουμένην εγκατάλειψιν εις σφαγήν των χριστιανών²⁴⁷».

Βλέποντας τις καταστροφές και τις σφαγές που συνέβαιναν στο Πόντο όλο το 1921 και τους πρώτους μήνες του 1922, το Κεντρικό Συμβούλιο των Επαρχιακών Συνδέσμων του Πόντου που ήταν εγκατεστημένο στην Κωνσταντινούπολη, για το ίδιο λόγο με τις άλλες οργανώσεις απευθύνθηκε στον Οικουμενικό Πατριάρχη Μελέτιο, με σκοπό να διαβιβάσει το ακόλουθο υπόμνημα στο εξωτερικό: «*Εις τους εν Ευρώπη Αντιπροσώπους του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς κατάλληλον ενέργειαν και υποστήριξιν αυτών παρά τους Συμμάχους Δυνάμεις*». Τα αιτήματα ήταν σχεδόν ίδια με αυτά των άλλων οργανώσεων: «

1. Άμεσος κατάπαυσις τω σφαγών και των διωγμών υπό οιανδήποτε μορφήν και υπό οιανδήποτε πρόσχημα και αν διενεργώνται και διαπράττωνται

2. Άμεσος απελευθέρωσις των εξορισθέντων εις τ εσωτερικόν της Μικράς Ασίας και οπουδήποτε αλλαχού αρρένων, ως και των εκτοπισθέντων οικογενειών.

3. Απαλλαγή των εν τοις εργατικοίς τάγμασι υπηρετούντων Ελλήνων, εν οις διά πείνης και κακώσεων διοργανούνται η εξόντωσις αυτών.

4. Ακύρωσις πασών των αποφάσεων των λεγομένων Δικαστηρίων της Ανεξαρτησίας.

5. Ελευθερία επανόδου εις τον Πόντον πάντων των εκ Πόντου καταγομένων, των δι' οιονδήποτε χρόνον απομακρυνθέντων εκείθεν.

²⁴⁷Ανώνυμος, «Οι Έλληνες διανοούμενοι δια την τραγωδίαν του Πόντου προς την Ευρώπην και την Αμερικήν», *Πολιτεία*, Αθήνα 23.11.1921, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

6. Απομάκρυνσις εκ Πόντου πάντων των ξένων προς τον τόπον Μουσουλμάνων τους οποίους η Τουρκική Κυβέρνησις εγκατέστησε προς αλλοτρίωσιν του εθνολογικού χαρακτήρος του τόπου.

7. Επανόρθωσις πασών των από 1914 προξενησθεισών είτε υπό της Κυβερνήσεως είτε υπό των στρατευμάτων είτε και υπό ιδιωτών προστατευομένων υπό του Κράτους, εις τους Έλληνας ζημιών.

8. Ακύρωσις πασών των Συμβολαιογραφικών, Δικαστικών και Κτηματολογικών πράξεων των γενομένων από του έτους 1914 εις βάρος των ελληνικών περιουσιών και ιδιοκτησιών ως εκνόμων και βιαίων.

9. Αυστηρά τιμωρία πάντων των υπαιτίων των σφαγών και διωγμών.

10. Ανακήρυξις του Πόντου εις Αυτόνομον Πολιτείαν υπό την επικυριαρχίαν της Α.Μ. του Σουλτάνου και την ενεργόν προστασίαν μίας ή δύο των Συμμάχων Δυνάμεων, υπό τον όρον ίνα πάντες οι αυτόχθονες λαοί απολαύωσι των αυτών δικαιωμάτων και αντιπροσωπευθούν εν τη Διοικήσει, των Νομοθετικώ Σώματι, και τη υπηρεσία της Ασφαλείας αναλόγως του κατά το έτος 1914 πληθυσμού αυτών, μη λαμβανομένου υπ' όψιν του δια των σφαγών και των διωγμών δημιουργηθέντος καθεστώτος²⁴⁸».

Η ελληνική Κυβέρνηση μετά από πιέσεις και βλέποντας τη συνεχιζόμενη γενοκτονία που συνέβαινε στον Πόντο αναγκάστηκε να πάρει θέση. Στις 18 Μαΐου 1922 πραγματοποιήθηκε η Ελληνική Εθνοσυνέλευση. Εκεί έγινε ιδιαίτερη ημερήσια αναφορά στους διωγμούς που υφίσταντο οι Έλληνες της Μικρής Ασίας. Κύριος ομιλητής επί του θέματος, οι οποίοι γίνονται από τους κεμαλικούς, ήταν ο υπουργός Εξωτερικών Γ. Μπαλτατζής. Μετά το πέρας των εισηγήσεων ενέκρινε ψήφισμα διαμαρτυρίας, το οποίο απεστάλη σε όλον τον κόσμο. «Η Γ' εν Αθήναις Συνέλευσις των Ελλήνων. Μετά βαθυτάτης συγκινήσεως προ της ιστορήσεως και της ειδεχθούς εικόνας και των αποτρόπαιων κακουργημάτων άτινα και πρότερον, αλλά από τριετίας κατά σύστημα διαπράττοντα εν τη Κεμαλοκρατούμενη Ασία εναντίον των άμαχων Ελληνικών και χριστιανικών πληθυσμών, εκ των οποίων περί τα δυο εκατομμύρια άνδρες, γυναίκες και παιδιά εξωτώθησαν διά πυρός, σιδήρου, αγχόνης και μαρτυρικών διωγμών εκπροσωπούσα την πανελλήνιον ψυχήν σπαρασσόμενην και φρικιώσαν εκ τούτου. Ψηφίζει. Καταγγέλλει εις τον πεπολιτισμένον κόσμον τα εγκλήματα ταύτα δι' ων

²⁴⁸Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 612-613

συντελείται κατά τον αγριότερον και θηριωδέστερον τρόπον η εξώντωσις της Ελληνικής και πάσης χριστιανικής εθνότητος εν τη Μικρά Ασία. Ήκουσε εν συγκινήσει τας εκδηλώσεις απροκαλύπτου συμπαθείας και ενδιαφέροντος του Αγιοτάτου Ποντίφηκος Ρώμης και των κορυφών των αγγλικανικών και αμερικανικών εκκλησιών, των λαών, των Κοινοβουλίων και του Τύπου της Ευρώπης και της Αμερικής επί τοις κακουργήμασι άτινα συνεκλόνησαν εν αποτροπιασμό την ανθρώπινην ψυχήν.

Απευθύνεται προς τα αισθήματα του δικαίου και της ανθρώπινης αλληλεγγύης των ευγενών λαών και των Χριστιανικών Κυβερνήσεων της Ευρώπης και της Αμερικής προ του διωγμού λαού ιστορικού και της θρησκείας του Χριστού διωγμόν, ον δε έχει να δείξη η ζοφερώτερα εποχή των αιώνων και επικαλείται την αντίληψιν της πεπολιτισμένης ανθρωπότητος προς διάδωσιν των διωκομένων υπέρ ελευθερώσεως των οποίων αγωνίζεται η Ελλάς²⁴⁹»

Η λύτρωση που ζήτησαν συνεχώς οι ελληνικοί πληθυσμοί του Πόντου ήρθε πάρα πολύ αργά. Σχεδόν όταν όλα είχαν κριθεί. Ο επιτυχής βομβαρδισμός των παραλίων της Αμισού έδειξε την ευθύνη των ελληνικών Κυβερνήσεων που δεν είχαν αναλάβει γρηγορότερα δράση, ώστε να σωθεί ο ελληνισμός του Πόντου. Ο Κεμάλ ήταν αδύναμος κατά το 1919 και 1920 σε σχέση με τον ενδυναμωμένο από τις επιτυχίες και νικητήριο ελληνικό στρατό. Στις 28 Μαΐου 1922 η εφημερίδα «Πολιτεία» έγραφε: «Ελληνική Μοίρα, συγκειμένηεκ του θωρηκτού «Αβέρωφ» των αντιτορπιλικών «Πάνθηρ» και «Ιέραξ» και των εξοπλισμένων ευδρόμων «Αδριατικός» και «Νάξος», ενήργησε την πρωίαν της προχθές επιτυχή βομβαρδισμόν εναντίον της ισχυρώς οχυρωθείσης υπό των Κεμαλικών Σαμψούντος²⁵⁰». Το ανακοινωθέν αυτό δείχνει, με τον πιο διαφωτιστικό τρόπο, το γεγονός ότι όχι μόνο η στρατιωτική επιχείρηση στέφθηκε με μεγάλη επιτυχία, αφού καταστράφηκαν τα οχυρωματικά έργα και ο εξοπλισμός και κυρίως τα σαράντα δύο χιλιάδες (42.000) δοχεία πετρελαίου, αλλά λειτούργησε και ευεργετικά στο καταβαραθρωμένο ηθικό των ελάχιστων Ελλήνων που είχαν απομείνει στην συγκεκριμένη περιοχή.

Η ελληνική πλευρά πως οι κεμαλικοί συνέχιζαν το βάρβαρο έργο τους και οι Σύμμαχοι δεν προστάτευαν τους πληθυσμούς, ζήτησαν από τους Συμμάχους στις 16/29 να μπει τμήμα του ελληνικού στρατού στην Κωνσταντινούπολη. Για τον σκοπό αυτό,

²⁴⁹Ανώνυμος, «Το κείμενον της Εθνοσυνελεύσεως διά τους διωγμούς», *Νέα Ημέρα*, Τεργέστη 19.5.1922

²⁵⁰Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 653

ο οποίος ήταν η τελευταία λύση απελπισίας της Ελλάδας, μεταφέρθηκαν στην Ανατολική Θράκη δυο μεραρχίες ογδόντα χιλιάδων (80.000) ανδρών. Οι Σύμμαχοι εκείνη την εποχή είχαν στην Κωνσταντινούπολη μόλις οκτώ χιλιάδες (8.000) στρατιώτες. Αντί όμως να προβεί στο στρατηγικό σχέδιο και να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη, ώστε η κατάσταση να παρουσιαστεί ως τετελεσμένο γεγονός, ζητήθηκε η άδεια των συμμαχικών στρατευμάτων για να μπουν στην Πόλη. Όπως ήταν φυσικό βέβαια οι Σύμμαχοι αρνήθηκαν το αίτημα αυτό της Ελλάδας.

Ο υπουργός εξωτερικών βλέποντας την άρνηση των Συμμάχων και ιδιαίτερα των Άγγλων, να καταλάβει ο ελληνικός στρατός την Κωνσταντινούπολη και την απόφασή τους να πολεμήσουν εναντίον των Ελλήνων αν προχωρούσαν στο σχέδιο τους, δήλωσε στις 3 Αυγούστου 1922 ότι με την άρνησή του οι Δυνάμεις δεν βοήθαγαν την Ελλάδα να έχει αίσιο τέλος στον πόλεμο και ότι ευθύνονταν για τον θάνατο των Χριστιανών στην Μικρά Ασία. Την ίδια μέρα η Βρετανική Κυβέρνηση έδωσε εντολή να αντισταθούν τα στρατεύματα είτε αν γινόταν επίθεση από τους Έλληνες, είτε από τους κεμαλικούς, είτε και από τους δυο. Η καθαρά αυτή ανθελληνική στάση ήταν ακόμα μια απόδειξη ότι οι Έλληνες της Μικράς Ασίας θυσιάζονταν στον βωμό των Αγγλικών συμφερόντων²⁵¹.

Στις 26 Αυγούστου ο ενισχυμένος Κεμάλ ξεκίνησε την αντεπίθεση του, εναντίον του καταρρακωμένου ελληνικού στρατού, σε ένα μέτωπο τριάντα (30) μιλίων. Στο Σαγγάριο ποταμό, στο Αφιόν Καραχισάρ, στο Αλιβεράν και στο Ουσάκ τα στρατεύματα των Ελλήνων δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στην ορμή των Κεμαλικών και το μέτωπο κατέρρευσε. Στην περιοχή του Τουμλού Μπουνάρ ο ελληνικός στρατός παγιδεύτηκε και το αποτέλεσμα ήταν να εξοντωθεί ο μισός και ο υπόλοιπος να συλληφθεί και να οδηγηθεί στο εσωτερικό της χώρας ή να τραπεί σε άτακτη φυγή. Η καταστροφική αντεπίθεση διήρκεσε δέκα (10) μέρες περίπου. Στα 8 Σεπτεμβρίου η Ύπατη ελληνική Αρμοστεία και το ελληνικό αρχηγείο εγκαταλείπουν τη Σμύρνη. Ο ελληνικός στρατός κατά την υποχώρησή του κατέστρεφε έργα υποδομής, με σκοπό να καθυστερήσει την προέλαση των Τούρκων. Στις 11 Σεπτεμβρίου οι Τούρκοι ξέσπασαν στους ανυπεράσπιστους Έλληνες της Σμύρνης προκαλώντας σφαγές και καταστροφές στην ελληνική συνοικία της πόλης.

²⁵¹Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 676-677

Γ' Κεφάλαιο

Το κύκνειο άσμα του Ελληνισμού στον Πόντο - Συνθήκη Λωζάννης

Στις 11 Οκτωβρίου 1922 υπογράφηκε η συνθήκη των Μουδανιών²⁵², σύμφωνα με την οποία, η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να δεχτεί τις τούρκικες αξιώσεις τόσο στην περιοχή της Σμύρνης, όσο και τις Ανατολικής Θράκης. Την επόμενη κιόλας μέρα ξεκίνησε η εκκένωση της Ανατολικής Θράκης από τον ελληνικό στρατό. Ακολούθησαν φοβερές σφαγές εναντίον των άμαχων ελληνικών πληθυσμών. Και οι ξένοι όμως παρατηρούσαν άπραγοι το δράμα των Ελλήνων, αφού πολλές φορές αρνιόνταν να αποβιβαστούν ακόμα, οι έντρομοι Έλληνες στα πλοία τους. Μετά από πολλές διαπραγματεύσεις με τις Δυνάμεις αποφασίστηκε να γίνει συνδιάσκεψη ειρήνης στη Λωζάννη με σκοπό την ειρήνευση της περιοχής²⁵³.

Αυτοί τη φορά οι Σύμμαχοι αναζήτησαν μια οριστική συνθήκη ειρήνης με τους κεμαλικούς. Αυτή τη φορά όμως, ήταν αναγκασμένοι να ακολουθήσουν την τακτική των διαπραγματεύσεων. Έτσι λοιπόν ξεκίνησε το Συνέδριο της Λωζάννης στις 20 Νοεμβρίου 1922 και κατέληξε τελικά στη Συνθήκη της Λωζάννης που υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου 1923 και αποτελεί μια από τις πιο μεγάλες νίκες της σύγχρονης Τουρκίας. Από πλευράς της Ελλάδας την Συνθήκη υπέγραψε ο Ελευθέριος Βενιζέλος²⁵⁴. Ο Lloyd George ονόμασε τη Συνθήκη αυτή «νίκη των βαρβάρων κατά της Δύσης». Η μοίρα του ελληνικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας αποφασίστηκε με την υπογραφή της συμφωνίας για αμοιβαία ανταλλαγή πληθυσμών που έγινε στις 30 Ιανουαρίου 1923. Επειδή η υποχρεωτική αυτή ανταλλαγή πληθυσμών είχε ως μόνο

²⁵²Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική (1900-1945)*, Αθήνα 1983, σελ. 147

²⁵³Ρούκουνας, Εμμανουήλ ό.π., σελ. 358-359

²⁵⁴«Μ' ερωτάτε τας εντυπώσεις μου εκ της υπογραφής της ειρήνης. Πως να σας κρύψω την βαθείαν μελαγχολίαν με την οποίαν υπογράφω την Συνθήκη της Λωζάννης, δια της οποίας οριστικώς καταργείται η Συνθήκη των Σεβρών. Εν τούτοις έθεσα την υπογραφήν μου με την συναίσθησιν ότι προσφέρω υπηρεσίαν εις την χώραν. Ηττήθημεν και μετά την πλήρη διπλωματικήν απομόνωση εις ην περιήλθομεν δια της πολιτικής ήτις ωδήγησεν εις την ήτταν, επανάληψις του πολέμου ηδύνατο να οδηγήση εις πλήρη όλεθρον της Ελλάδος. Ενώ δια της θαυμαστής αναδιοργάνωσης του στρατού ην επέτυχεν η Επανάστασις επετύχομεν ειρήνην ήτις επιτρέπει εις το έθνος να τερματίση την πολεμικήν περίοδον και ν' αφοσιωθή εις το έργον της εσωτερικής ανασυντάξεως. Εάν καταπαύοντες τον εμφύλιον σπαραγμόν και επαναφέροντες την κανονικήν λειτουργίαν του πολιτεύματος κατορθώσωμεν δι' ελεύθερων εκλογών την συγκρότησιν εθνικής αντιπροσωπείας δυναμένης να δώση εις την χώραν κυβέρνησιν ανάλογον των περιστάσεων, πιστεύω ότι δυνάμεθα ν' αποβλέπωμεν μετ' εμπιστοσύνης εις το μέλλον». Δήλωση του Ε. Βενιζέλου προς τον Ελληνικό Τύπο για την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, 1923 Ιούλιος 24

χαρακτηριστικό το θρήσκευμα, οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι των περιοχών Όφεως, Μαρσούκας, και Τόνιας, αλλά και Έλληνες που ζούσαν ως Κρυπτοχριστιανοί δεν συμπεριλήφθηκαν στους πληθυσμούς που θα ανταλλάσσονταν. Οι Κρυπτοχριστιανοί δεν μπορούσαν να αποκαλύψουν εκείνη την περίοδο την πίστη τους αφού οι χριστιανοί της επικράτειας διώκονταν. Κάποιοι απ' αυτούς κατάφεραν να εγκαταλείψουν την Τουρκία και να εγκατασταθούν λίγα χρόνια αργότερα στην Ελλάδα.

Το 1923 ήρθε και η ώρα της ερήμωσης για τα μοναστήρια που υπήρχαν στην περιοχή του Πόντου. Έκλεισαν όλα αυτά τα Μοναστήρια που έκαναν κοσμοζάκουστο τον Πόντο: η Παναγία Σουμελά, ο Άγιος Ιωάννης ο Βαζελώνας και ο Άγιος Γεώργιος ο Περιστερεώτας. Τα χρήματα και το χρυσό που βρίσκονταν στα εν λόγω μοναστήρια τον πήραν οι Τούρκοι, αφού εξεδίωξαν πρώτα τους μοναχούς που ζούσαν σε αυτά. Οι μοναχοί, όσοι κατάφεραν δηλαδή να επιζήσουν, με καταρρακωμένο ηθικό επιβιβάστηκαν στο πλοίο «Κίος» στην Τραπεζούντα και μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα.

Κατά το έτος 1924 στον Πόντο υπήρχαν ακόμα πολλοί Έλληνες που ήταν για ανταλλαγή και περίμεναν τα ελληνικά πλοία. Η γραφειοκρατία και η οικονομική απληστία συνέχισε να κατατρέχει αυτούς τους ταλαιπωρημένους ανθρώπους. Όλοι αυτοί ζούσαν σε υγρές αποθήκες, στους δρόμους, τις πλατείες και κυρίως στα παράλια, κάτω από τα άγρια βλέμματα των Τούρκων που ζούσαν στις περιοχές αυτές. Στις 14 Μαρτίου 1924, ο πληρεξούσιος Δράμας Λαμπριανίδης ενημέρωσε από την Τραπεζούντα, τον αρχηγό της ελληνικής αποστολής στη Μικτή Επιτροπή της Ανταλλαγής των πληθυσμών, για τα προβλήματα που δημιουργούσαν οι λεμβούχοι της Τραπεζούντας κατά τη διάρκεια μεταφοράς των ανταλλάξιμων Ελλήνων στα πλοία με τα οποία θα έφευγαν για την Ελλάδα²⁵⁵.

²⁵⁵ «Αι εν λόγω δυσχέρειαι μέχρι σήμερον έχουσι παρουσιασθή εν Τραπεζούντι διά την διά λέμβων από της αποβάθρας μέχρι του ατιόπλοιου μεταφοράν των 2800 περίπου ανταλλάξιμων Ελλήνων. Ούτω, ενώ προ τριμήνου περίπου διά την μεταφοράν 3.000 περίπου Ελλήνων αναχωρησάντων εντεύθεν τη επιμελεία και δαπάναις της Αμερικανικής Εταιρείας διά του υπό Ελληνικήν σημαίαν ατιόπλοιου «Ωκεανός» οι λεμβούχοι ηρκέσθησαν εις το ήδη αξιόλογον ποσόν των 350 λιρών Τουρκίας (χάρτινων), παρά την μεσολάβησιν των Αρχών, νυν ούτοι επιμόνωσ απαιτούσι 1.500 λίρας! (ήτοι πλείων των 45.000 δραχμών), καίτοι εξηντήσαμεν όλα τα επιχειρήματα τά τε εκ του εδαφίου 3 του 8^{ου} άρθρου της περί ανταλλαγής των πληθυσμών συμβάσεως απορρέοντα ως και τα συνηγορούντα υπέρ των οικονομικών ναυαγίων, ως τω όντι είνε οι προς αναχώρησιν διά του αναμενομένου ατιόπλοιου έτοιμοι πρόσφυγες. Οι λεμβούχοι ούτω εκμεταλλεόμενοι την δισκόλωσ συγκρατουμένην αγωνίαν των ατυχών προσφύγων, πλείστοι των οποίων, ελλείψει οιουδήποτε άλλου πόρου, είναι έτοιμοι να εκποιήσωσι και τα εναπομείναντα αυτοίς ράκη, προς προμήθειαν των λεμβουχικών, καταφέρουν κατ' αυτών το coup de grace, μετά την γενναίαν αφαιμάξιν των ταλαιπώρων προσφύγων υπό των αγωγιατών και των ιδιοκτητών των καθ' οδόν χαν (πανδοχείων). Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 700

Επίσης, στον Πόντο έμεναν ακόμα οι αντάρτες. Αυτοί παρά την αμνηστία που είχε δοθεί από τον Λιβιά Πασά δεν παραδίδουν τα όπλα τους²⁵⁶. Αποφασίζουν να νοικιάσουν καΐκια και με αυτά να καταφύγουν στην Ρωσία, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία και από εκεί φεύγουν για την Ελλάδα. Στο τέλος, στην περιοχή του Πόντου έμειναν να μάχονται μόνο οι Σανταίοι αντάρτες. Ο πληθυσμός μπορεί να είχε εγκαταλείψει την πόλη και τα περίχωρα της Τραπεζούντας, αλλά οι οπλαρχηγοί είχαν παραμείνει εκεί. Εγκατέλειψαν και αυτοί στο τέλος τις πατρογονικές τους εστίες τον Φεβρουάριο του 1924²⁵⁷.

Η στάση των τουρκικών αρχών ουδεμία σχέση είχε με την αντίστοιχη που επεδείκνυαν οι Έλληνες απέναντι στους Τούρκους ανταλλάξιμους. 36. 360 Έλληνες και 15.765 Αρμένιοι είχαν εγκαταλειφθεί στην τύχη τους στα παράλια του Πόντου και της Μικράς Ασίας κατά το 1924 από τις τουρκικές αρχές, με σκοπό να πεθάνουν αβοήθητοι από το κρύο την πείνα και τις διάφορες αρρώστιες που θέριζαν τους

²⁵⁶Να πείσει τους Σανταίους αντάρτες να παραδοθούν, είχε αναλάβει για λόγο του Λιβιά πασά, ο Μητροπολίτης Ροδοπόλεως Κύριλλος. Στο γράμμα που τους έστειλε, απάντησαν όμως με περίσσιο ηρωισμό: «Σεβασμιώτατε, ασπαζόμενοι την δεξιάν σας δηλοποιούμεν ότι ενεχειρίσθημεν παρά του κ. Μιλτιάδου Νυμφοπούλου το πατρικόν γράμμα υμών. Δεν μας φαίνονται παράδοξοι αι πατρικαί υμών συμβουλαί, διότι γνωρίζομεν καλώς ότι το καλόν ηγάπησεν ο Θεός και πάντοτε πρέπει να ακολουθήσωμεν την ευθείαν οδόν μετά ευθυκρισίας και ευσυνειδήσίας. Το γνωρίζομεν καλλίτερον παντός άλλου και δεν χρήζει συζητήσεως. Πάντοτε ημείς οι Σανταίοι εδειξαμεν πίστιν και αφοσίωσιν εις την σεβαστήν Κυβέρνησιν και ευπειθειαν εις τους νόμους, δεν υπήρχεν ούτε παρουσιάσθη ποτέ αφορμή να απειθήσωμεν, αλλά μόνον όταν παρουσιάσθησαν κακοποιά τινά στοιχεία να προσβάλλουν την τιμήν και την περιουσίαν μας και αυτήν την ύπαρξιν μας τότε μόνον εδειξαμεν μίαν τάσιν απλούστατα να υπερασπισθώμεν ημάς αυτούς, χωρίς να κακοποιήσωμεν ουδένα άλλον. Το τοιούτον νομίζομεν δικαίως εγένετο και δεν έπρεπε να κακοφανή στην σεβαστήν Κυβέρνησιν ούτε να δώση αυτή προσοχήν εις διαβολάς μερικών κακοθηλητών και να προβή εις μίαν τοιαύτην καταστροφήν η οποία και εις μίαν ιστορίαν αν ήτο γεγραμμένη θα εθεωρείτο ως μυθώδης και αδύνατος. Οσάκις ηθέλησεν η σεβαστή Κυβέρνησις να παρουσιασθώμεν άνευ ουδεμίας αντιρρήσεως παρουσιασθήμεν και εδώσαμεν εξηγήσεις διά παν το οποίον εγένετο εις βάρος μας υπ' άλλου τινός και κατά την τελευταίαν πρόσκλησιν της Σεβαστής Κυβερνήσεως προ δυο προσώπων κυβερνητικών υπαλλήλων εις τους οποίους εδειξαμεν όλην την καλήν μας διάθεσιν περί παραδόσεως, όπερ και θα εγένετο, εάν οι επί τούτω σταλέντες επολιτευόντο δικαίως και πρεπόντως.

Δεν ήλθον να μας στρατολογήσουν, αλλά να λεηλατήσωσι, να ατιμάσωσι γυναίκας, να απαγάγωσι παιδιά δέκα και δώδεκα ετών και άλλα παρόμοια, τα οποία έδωσαν δικαίως υποψίαν εις τον λαόν να σχηματίσωσι την ιδέαν ότι πρόκειται περί σφαγής και ουχί στρατολογίας και ούτω γυναίκες και παιδιά διεσπάρησαν ανά τα δάση εν απογνώσει και απελπισία. Λοιπόν ποίον είναι τα σφάλμα μας. Και αν υποθέσωμεν ότι έσφαλλον πέντε ή δέκα άτομα, ήτο μήπως δίκαιον τόσα αθώα πλάσματα τόσα μικρά να υποστούν μαρτυρκώτατον θάνατον υπό φοβερόν ψύχος του χειμώνος και υπό το άγριον φάσμα της πείνης; Περίεργος λογική. Η σημερινή ακόμη συμπεριφορά μας δεικνύει ότι ουδένα κακόν σκοπόν έχομεν, αφού δεν πρόέβημεν μέχρι τούδε εις ουδέν αντικυβερνητικόν. Απλούστατα υπερασπιζόμεθα την ύπαρξιν μας, την οποίαν ο Θεός είναι δίκαιον να άρη. Το να παραδοθώμεν δε ύστερον από μίαν τοιαύτην καταστροφήν μας φαίνεται πολύ αλλόκοτον και ανόητον, διότι έπαυσε πλέον ο επί γης προορισμός μας. αφού απωλέσαμεν τας οικογενείας μας, την τιμήν και περιουσίαν μας δεν πρέπει πλέον να ζήσωμεν και επομένως ουδέν μας πτοεί. Εγένετο το τοιούτον, εάν επέστρεφον αι οικογένειαι και απεκαθίσταντο εις την πατρίδα των. Αυτά τα ολίγα δηλώσατε εις την Σεβαστήν Κυβέρνησιν, ης την ευμένειαν εξαιτούμεθα.

Ασπαζόμεθα την δεξιάν σας Σανταίοι

Εν Πιστοφάντων (Σάντας) τη 1^η Μαρτίου 1922».

Πόντος: Προαιώνια Πατρίδα, Πάτρα 2014, σελ. 38-39

²⁵⁷Πόντος Ιστορία και Πολιτισμός, ό.π., σελ. 546

καταυλισμούς που ζούσαν. Αρκετοί απ' αυτούς σώθηκαν χάρη στην αμερικάνικη επιτροπή «Βοήθεια Εγγύς Ανατολής», που ανέλαβε την μεταφορά πολλών στην Ελλάδα.

Ακόμα ένα σοβαρό θέμα που δημιουργήθηκε κατά το 1924 και 1925, ήταν με τα γυναικόπαιδα που είχαν απαχθεί και μετά από βασανιστήρια αναγκάστηκαν να εξισλαμιστούν. Είκοσι χιλιάδες (20.000) ορφανά που υπήρχε κίνδυνος να εξισλαμισθούν βιαίως, σώθηκαν από διάφορα τζαμιά, τα κορανικά ορφανοτροφεία και διάφορες τουρκικές οικογένειες ως το 1928. Οι σωτηρία αυτών των παιδιών ανατέθηκε στις Επιτροπές που συγκροτήθηκαν για τον εντοπισμό των αγνοούμενων μικρών παιδιών και στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό. Άγνωστος είναι ο αριθμός των παιδιών που δεν βρέθηκαν ποτέ ή παρεμποδίστηκε από τις αρχές ή τις οικογένειες που είχαν δοθεί για να μεγαλώσουν. Σε χωρία ολόκληρα που είχαν φαινομενικά εξισλαμισθεί δεν επιτράπηκε να φύγουν για την Ελλάδα, αφού φαινόταν ως μουσουλμάνοι²⁵⁸. Στις 12 Ιουλίου έχουμε την τελευταία αποστολή από Έλληνες της περιοχής της Σινώπης, η οποία αποτελούταν από 1.411 άτομα. Ακόμα όμως, κρατούνταν πολλοί αιχμάλωτοι σε διάφορες περιοχές.

---

²⁵⁸Κωνσταντίνος Φωτιάδης, ό.π., σελ. 702

Επίλογος

Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε πως η επιρροή που δέχτηκε ο Πόντος από τους Ρώσους ήταν καίρια. Χωρίς την στενή επαφή των δυο λαών θα ταν δύσκολο να εμποτιστούν οι Έλληνες με τις ιδέες για ανεξαρτησία και ελευθερία. Οι περισσότεροι βέβαια αυτό που ξέρουν είναι η κατάληξη των σχέσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Σοβιετική Ένωση. Κυρίως αυτό που ξέρουμε είναι ότι οι Μπολσεβίκοι είναι αυτοί που συνέπραξαν με τον Κεμάλ και τον ενίσχυσαν σε μια εποχή που ήταν αδύναμος απομονωμένος και έτοιμος να χάσει το κράτος του.

Η Φιλία και η Συνεργασία ανάμεσα στις δυο χώρες ήταν αναγκαίο κακό εκείνη την περίοδο. Από την μία ο Λένιν και οι Σοβιετικοί είχαν να αντιμετωπίσουν τον εμφύλιο εναντίον των «Λευκών» (πολιτικοί εχθροί των Μπολσεβίκων), αλλά και την οικτρή οικονομία που είχε επέλθει η χώρα μετά από τόσα χρόνια πολέμου. Από την άλλη ο Κεμάλ και οι εθνικιστές του είχαν να αντιμετωπίσουν την προέλαση των Ελληνικών Στρατευμάτων προς την Άγκυρα, την έλλειψη όπλων και την κατεστραμμένη οικονομία της χώρας. Με την υπογραφή της Συνθήκης οι Σοβιετικοί έκαναν έναν σύμμαχο και έναν εχθρό λιγότερο, ενώ είναι οι πρώτοι που αναγνώρισαν το κράτος του Κεμάλ. Οι Τούρκοι πάλι διασφάλισαν τα σύνορά τους, απέκτησαν οπλισμό, αλλά το πιο σημαντικό ήταν η χρηματική υποστήριξη που έλαβαν από τον Λένιν.

Από εκείνη την περίοδο και μετά φοβούμενοι οι Σύμμαχοι της Ελλάδας, μήπως οι Μπολσεβίκοι αποκτήσουν άμεση επιρροή στην Τουρκία, άρχισαν να τους συμπεριφέρονται εντελώς διαφορετικά παρ' όλο που ήταν με τους ηττημένους του πολέμου. Οι Ιταλοί και οι Γάλλοι είναι οι πρώτοι οι οποίοι ήρθαν σε συμφωνία με τον Κεμάλ, ενώ ζητούσαν συνεχώς την ελάφρυνση της θέσεως της Τουρκίας και την τροποποίηση της Συνθήκης των Σεβρών. Από τη στιγμή εκείνη και ύστερα η θέση των Γάλλων θα ναι σταθερά εχθρική απέναντι στην Ελλάδα. Οι Άγγλοι από την άλλη είχαν κρατήσει, υποτίθεται, στάση ουδετερότητας στο ζήτημα, αλλά μετά την πτώση της κυβέρνησης Βενιζέλου και την επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου στράφηκαν και αυτοί εναντίον της χώρας.

Ο σύμμαχοι πλέον είχαν συμφέροντα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, οπότε ελάφρυναν τη θέση των Τούρκων. Οι Γάλλοι είχαν στρατεύματα στο Ικόνιο, ενώ οι Ιταλοί είχαν ζώνη επιρροής δίπλα από τη Σμύρνη. Από την πλευρά τους οι Άγγλοι ήθελαν να έχουν πρόσβαση στα πετρέλαια της Μουσούλης και δίοδος προς τα εκεί θαταν η Τουρκία. Η συνέχεια γνωστή σε όλους, Ελλάδα αποδυναμωμένη θα υποστεί συντριπτική ήττα και θα αναγκαστεί να χάσει πάλι όλες τις κτήσεις που είχε πάρει με τη συνθήκη των Σεβρών. Το χειρότερο όμως ήταν η υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, η οποία έγινε με βάση τη θρησκεία. Αυτό είναι και το τέλος των ελληνικών πληθυσμών του Πόντου και της Σμύρνης.

Αυτό είναι ευρύτερα γνωστό. Κατηγορείται κυρίως η Σοβιετική Ένωση για την ήττα των Ελληνικών Δυνάμεων, αφού ενίσχυσαν τους Τούρκους. Εν μέρη όσοι το λένε έχουν δίκαιο. Αλλά φαίνεται να ξεχνάμε πως η κάθε χώρα έχει τα δικά της εθνικά συμφέροντα και των Σοβιετικών τότε ήταν με τους Τούρκους. Χώρια και η ελληνική συμμετοχή στην επιχείρηση της Κριμαίας, που γέννησε το μίσος των Σοβιετικών απέναντι στους Έλληνες. Ο Χρύσανθος τονίζει πως ήταν φίλοι των Ελλήνων της περιοχής.

Αυτό που δεν είναι ευρέως γνωστό είναι ότι ο Ρώσοι είναι αυτοί που έδωσαν το έναυσμα στους Έλληνες της περιοχής του Πόντου να ξεκινήσουν τους αγώνες για την ελευθερία και την ανεξαρτησία τους. Η ιδέα αυτή είχε ήδη γεννηθεί από την εποχή που οι Ρώσοι είχαν καταλάβει την περιοχή. Η Ρωσοκρατία διήρκεσε μόλις δυο χρόνια αλλά άφησε ανεξίτηλα τα σημάδια της. Από το 1916 και την είσοδο των Ρώσων την ηγεσία της περιοχής είχε αναλάβει ο Μητροπολίτης Χρύσανθος. Ήταν δίκαιος και συνετός ηγέτης και προσπάθησε να συμπεριφερθεί εξίσου δίκαιο σε όλους τους κατοίκους της Τραπεζούντας, οποιασδήποτε θρησκείας και εθνικότητας αν ήταν.

Οι Πόντιοι έχοντας αυτή την διακοπή δημοκρατίας ανάμεσα στους διωγμούς που δέχονταν από τους Τούρκους, ήταν έτοιμοι να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους. Οι Ρώσοι είχαν διαδεί ήδη την ευκαιρία να αποκτήσουν μια περιοχή που θα τους βοηθούσε, να πραγματοποιήσουν το μεγάλο τους όνειρο την κάθοδο στην Κωνσταντινούπολη και τη Μεσόγειο. Έτσι έκαναν πολλές ενέργειες που είχαν ως στόχο την ενδυνάμωση της περιοχής. Αργότερα με την Φεβρουαριανή επανάσταση, οι στρατηγοί συνειδητοποίησαν την ευεργετική θέση της περιοχής, αλλά έχοντας να

ασχοληθεί με άλλα ζητήματα η Προσωρινή Κυβέρνηση δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην περιοχή.

Αργότερα όμως την εξουσία στη Ρωσία την ανέλαβαν οι Μπολσεβίκοι, οι οποίοι διακήρυξαν την ανεξαρτησία όλων των λαών της Ρωσίας. Ένας από αυτούς τους λαούς ήταν και οι Έλληνες που κατοικούσαν στον Πόντο. Οι Πόντιοι διαβλέποντας τον κίνδυνο να σφαγιαστούν από τους Τούρκους που θα ζητούσαν εκδίκηση, έδωσαν πολλούς αγώνες και πολύ αίμα για να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους. Πρωτοστάτης, του αγώνα στον Πόντο ήταν ο Χρύσανθος και στο εξωτερικό ο πιο κινητικός ήταν ο Κωνσταντινίδης. Μάλιστα ο Έλληνας έμπορος από τη Μασσαλία, έστειλε γράμμα στον ίδιο τον Λέον Τρότσκι για να του ζητήσει συνδρομή στον αγώνα των Ποντίων. Πολλοί από τους Ποντίους που ζούσαν στη Ρωσία εκτός αυτού διαπνέονταν από τις σοσιαλιστικές ιδέες, αλλά τελικά δεν κατάφεραν κάτι ιδιαίτερο.

Συμπερασματικά βλέπουμε δηλαδή, ότι οι αγώνες των Ποντίων είχαν εφαλτήριο την περίοδο της ρωσικής κατοχής. Μετά αυξήθηκαν περισσότερο οι δραστηριότητές τους και αν δεν είχε προδοθεί από τα συμφέροντα των Μεγάλων στην περιοχή και τα σφάλματα της Ελλάδας, ο αγώνας των Ποντίων είχε πολλές πιθανότητες να πραγματοποιηθεί. Βέβαια με το αν δεν γίνεται να γραφεί ιστορία. Τα χρόνια πέρασαν και κύλησαν στην περιοχή, αλλά ο Πόντος, τα ήθη και τα έθιμα της περιοχής ακόμα παραμένουν ζωντανά στις περιοχές που μετανάστευαν η εγκαταστάθηκαν μετά την ανταλλαγή. Έφεραν μαζί τους τον ανεπτυγμένο πολιτισμό που είχαν, τις τέχνες, τα γράμματά τους, φωτισμένους δάσκαλους και καλλιτέχνες, αλλά και σημαντικά θρησκευτικά κειμήλια. Ο Πόντος πλέον μπορεί να αποτελεί μια χαμένη πατρίδα για τους ανθρώπους που ζούσαν εκεί και έχασαν οικείους και περιουσίες, αλλά πάντα θα αποτελεί μια ανάμνηση χαράς στις καρδίες τους.

Πηγές και Βιβλιογραφία για τη Ρωσική Επανάσταση

A. Πηγές

Στάλιν, «Πράβντα», 6 Νοεμβρίου 1918

B. Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Χρήστος Κεφαλής, *Λένιν η Διάνοια της Επανάστασης*, Αθήνα 2016

Γιώργος Μαργαρίτης, *Η Ρωσική Επανάσταση, Μια σύντομη Ιστορία*, Αθήνα 2017

Ευστάθιος Πελασγίδης, *Τραπεζούντα, Μεγαλόφωτη, Μεγαλόμουση, Μεγαλόπνοη (1204-1923) Από την αυτοκρατορία των μεγάλων Κομνηνών ως τον ξεριζωμό*, Θεσσαλονίκη, 2013

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Joel Carmichael, *A short history of the Russian revolution*, New York, 1964

Robert Daniels, *The Russian Revolution*, Englewood Cliffs, 1972

Martin Gilbert, *The First World War, A Complete History*, 1994

Αλεξάντερ Κερένσκι, *Η Ρωσική Επανάσταση όπως την Έζησα*, Αθήνα 1972

Alexander Kerensky, *The Prelude to Bolshevism: The Kornilov Rising*, New York, 1919

Λένιν, *Άπαντα*, τομ. 34, 35

Φάκελοι Mondadori, *Τα Υπέρ και τα Κατά Λένιν*, Αθήνα 1972

Φάκελοι Mondadori, Τα υπέρ και τα κατά Τρότσκι, Αθήνα 1991

Alexander Rabinowitch, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising*, Bloomington 1968,

Stuart Robson. *Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος*, β έκδ., Αθήνα 2014

Sukhanof, *The Russian Revolution of 1917, Eyewitness Account*, New York 1962

Λέον Τρότσκι, *Ιστορία της Ρωσικής Επανάστασης* τόμ. 1, 2, Αθήνα 2006

Rex Wade, *The Russian Revolution 1917*, Cambridge 2005

Πηγές και Βιβλιογραφία για τον Ποντιακό Αγώνα

Α. Πηγές

1. Έμμεσες Αρχειακές Πηγές

A.Y.E., K.Y., 1912, B/53, αρ. πρωτ. 349-350, Τραπεζούντα 25.6.1912, από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1914, A/21έ, στ', αρ. εμπ. πρωτ. 9302, Πέραν (2.4.1914), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 α', αρ. πρωτ. 14345, Αμισός (15.5.1914), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 α', αρ. πρωτ. 14596, Σαμψούντα (16.5.1914), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 α', αρ. πρωτ. 4740, Κωνσταντινούπολη (28.5.1914), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 η', Έκθεση Θ', Σμύρνη (7.6.1914), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1914, A/21 δ', αρ. πρωτ. 255, Αμισός (12.7.1914) από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1917, B(35,38,45,59), αρ., πρωτ., 15744, Κωνσταντινούπολη (22.7.1916), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1917, B/38, αρ. πρωτ. 212, Θεσσαλονίκη 17.4.1918, από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1919, B/38 (1), αρ. πρωτ. 1, Σάντα (22.6.1915), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., A/1920, Ο Ελληνισμός του Πόντου, Έκθεση του αρχιμανδρίτη Πανάρετου, (28.4.1920), από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1920, A/5/VI, Κωνσταντινίδης προς Βενιζέλο, Μασσαλία 17/30.6.1920, από Φωτιάδη

A.Y.E., K.Y., 1920, A/5/VI (16), αρ. πρωτ. 5357, Κωνσταντινούπολη 4.8.1920, από Φωτιάδη

A.Y.E., Y.A.K., 1921, A/4, Κωνσταντινούπολη 16.3.1921, από Φωτιάδη

A.B.P.P, φ. ПОЛИТАРХИВ 1917, D. 4128, αρ. 50, Τραπεζούντα 7.4.1917

Α.Β.Π.Ρ, φ. ПОЛИТАРХИВ 1917, D. 4128, αρ. 131, Τιφλίδα 30.5.1917, από Φωτιάδη

Α.Β.Π.Ρ, φ. ПОЛИТАРХИВ 1917/482, D. 4128, αρ.73071, Σεβαστούπολη, 17.6.1917, από Φωτιάδη

Τηλεγράφημα του Ε. Κανελλόπουλου προς τον Ν. Πολίτη σχετικά με το ζήτημα του Πόντου, 1919 Ιούλιος 19

Τηλεγράφημα του Ι. Σταυριδάκη προς τον Ν. Πολίτη σχετικά με έκθεση του Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθου. 1919 Νοέμβριος 22

Δήλωση του Ε. Βενιζέλου προς τον Ελληνικό Τύπο για την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, 1923 Ιούλιος 24

1. Άρθρα Περιοδικών- Εφημερίδων

Ανώνυμος, *Αργοναύτης*, Βατούμ (1.3.1914) από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ανώνυμος, «Επίκαιρα- Προς την καταστροφήν», *Αργοναύτης*, *Βατούμ* (7.6.1914), από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ανώνυμος, «Η Τουρκία και η Σοβιετική Ρωσσία», *Ελεύθερος Πόντος*, Βατούμ 13.6.1920, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ανώνυμος, «Ο ξεχασμένος Ελληνισμός», *Αργοναύτης*, Βατούμ 14.2.1915, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ανώνυμος, «Νέοι απαγχονισμοί ομογενών εις την Ανατολίαν. Επίσημος τουρκική ανακοίνωσις», *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 23.10.1921, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ανώνυμος, «Οι Έλληνες διανοούμενοι δια την τραγωδίαν του Πόντου προς την Ευρώπην και την Αμερικήν», *Πολιτεία*, Αθήνα 23.11.1921, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ανώνυμος, «Το κείμενον της Εθνοσυνελεύσεως διά τους διωγμούς», *Νέα Ημέρα*, Τεργέστη 19.5.1922

Δελιγιαννίδης Σπ., «Η σημασία της αφήγησης και η επιγραμματική σκιαγράφηση των τελευταίων γεγονότων του Πόντου», *Ποντιακή Ηχώ*, τευχ. 2, Αθήνα 1982, σελ. 7, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Ελεύθερος Πόντος, Βατούμ, 13.11.1919, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Εποχή, Τραπεζούντα 30.10.1918, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Καλογερόπουλος Γ., «Οι Πρόσφυγες της Κερασούντας», *Εποχή*, Τραπεζούντα, 18.12.1918, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

«Προ της νέας μαρτυρικής σορού», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τομ. 45, έτος ΜΑ΄, Κωνσταντινούπολη 25.9.1921

«.«Το σωβινιστικόν τουρκικόν κίνημα», *Ελεύθερος Πόντος*, Βατούμ 21.8.1919, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

Φωτιάδης Κ., «Η Δημοκρατία του Πόντου» *Εορδαϊκή*, Πτολεμαΐδα, 17.8.1986, από Κωνσταντίνο Φωτιάδη

B. Βιβλιογραφία

Αλλαμανή Ε – Παναγιωτοπούλου Κ., «Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας σε διωγμό», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. 15, Αθήνα 1978

Αλέξανδρος Αλεξανδρής «Η ανάπτυξη του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922. Ελληνική εξωτερική πολιτική και τουρκική αντίδραση», *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα 1980

Χρήστος Ανδρεάδης, «Ιστορικό σχέδιασμα της δράσεως των Ελλήνων ανταρτών του Πόντου», *Ομιλίες για τον Ελληνισμό του Πόντου*, Αθήνα 1990

Αποστολίδης Δ. *Η μεγάλη τραγωδία του Πόντου*, Αθήνα 1919

Γεώργιος Βεντήρης, *Η Ελλάς του 1910-1920*, Αθήνα 1970

Βιογραφικαί αναμνήσεις του αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου του από Τραπεζούντος, Αθήνα 1970

Γεώργιος Γρηγοριάδης, *Οι Πόντιοι του Καυκάσου*, Θεσσαλονίκης 1957

- Εμμανουήλ Εμμανουηλίδης, *Τα Τελευταία έτη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*
Αθήνα 1924
- Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, *Η δόξα και ο διχασμός 1908-1916*, Αθήνα 1962
- Η Μικρασιατική Καταστροφή, αφηγήσεις- ντοκουμέντα- μελετήματα*, επιμέλεια
Κώστας Φωτιάδης, τόμος Α, Αθήνα
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
- Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, *Πραγματεία περί του Πόντου*, Βατούμ 1918, 'β
έκδ. Αθήνα
- Οδυσσέας Λαμψίδης, *Δυο Τραπεζουντιακά Φυλλάδια κατά Χρυσάνθου,
Μητροπολίτη Τραπεζούντας, και της πολιτείας του (1920-1921)*
- Νικηφόρος Μοσχόπουλος, *Το ζήτημα των Στενών*, Αθήνα 1926
- Μιλτιάδης Νυμφόπουλος, *Ιστορία της Σάντας του Πόντου*, Δράμα 1953
- Άρτεμις Ξανθοπούλου- Κυριακού, *Μεταναστεύσεις των Ελλήνων του Πόντου
στη Ρωσία κατά τον 19ο αιώνα», Ο Ποντιακός Ελληνισμός της τέως Σοβιετικής
Ένωσης*, Θεσσαλονίκη 1991
- Πανάρετος (Τοπαλίδης), *Ο Πόντος ανά τους αιώνες*, Δράμα 1927
- Παπαρηγόπουλος Κ., Καρολίδης Π., Αναστασιάδης Γ., Μουτσόπουλος Ν.,
Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Θεσσαλονίκη 1993
- Ευστάθιος Πελασγίδης, *Τραπεζούντα, Μεγαλόφωτη, Μεγαλόμουση,
Μεγαλόπνοη (1204-1923) Από την αυτοκρατορία των μεγάλων Κομνηνών ως τον
ξεριζωμό*, Θεσσαλονίκη, 2013
- Πόντος Ιστορία και Πολιτισμός*, τομ. Α, Θεσσαλονίκη 2007
- Πόντος: Προαιώνια Πατρίδα*, Πάτρα 2014
- Μιχαήλ Ροδάς, *Πως η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας*,
Αθήνα 1978
- Φουρνιαδής Παντελής, *Σελίδες από την ιστορίαν της Κερασούντος και τα
τερατουργήματα του αιμοσταγούς Τοπάλ Οσμάν καθ' όλην την περιφέρειαν του
Πόντου*, Καβάλα 1965
- Φωτιάδης Εμμ. Κωνσταντίνος, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*,
Θεσσαλονίκη, 2016
- Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *«Πόντος: ο Ποντιακός
Ελληνισμός*, 2010

Γ. Άρθρα από Διαδίκτυο

<http://maxitis.gr>, πρόσβαση στις 10.10.2018

<https://www.lelevose.gr>, πρόσβαση στις 8.10.2018

<https://enromiosini.gr>, πρόσβαση στις 9.10.2018